

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СХОДОЗНАВСТВА ім. А. Ю. КРИМСЬКОГО
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КИТАЄЗНАВЦІВ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

КИТАЄЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ

漢學研究

№ 3, 2021

Заснований у 2011 р.

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Затверджено до друку Вченою радою
Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України 22.10.2021 (Протокол № 6)
та Вченою радою ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана» 28.10.2021 (Протокол № 3)

Головний редактор:

Цимбал Л. І., д. е. н., професор

Науковий редактор:

Кіктенко В. О., д. філос. н., старший науковий співробітник

Редакційна колегія:

Білошапка В. А., д. е. н., професор

Блудова Т. В., д. е. н., професор

Бубенок О. Б., д. і. н., професор

Гальперіна Л. П., к. е. н., професор

Дмитрів І. І., к. філ. н.

Дроботюк О. В., к. е. н.

Ісаєва Н. С., д. філ. н., доцент

Калюжна Н. Г., д. е. н., доцент

Корнилюк Р. В., д. е. н.

Корсак Р. В., д. і. н., професор

Кудирко Л. П., к. е. н., професор

Кшановський О. Ч., д. філ. н., професор

Ло Цзюнь, д. філос. в літературознавстві (КНР, Пекін)

Макарієв Пламен, д. філос. н., професор (Болгарія, Софія)

Маршалек-Кава Джоанна, д. політ. н., доцент (Польща, Торунь)

Отрощенко І. В., д. і. н., старший науковий співробітник

Петкова Л. О., д. е. н., професор

Примостка О. О., д. е. н., професор

Пун Вай Чін, д. філос. в економіці, доцент (Малайзія, Субанг-Джая)

Родіонова Т. А., к. е. н.

Сандул М. С., к. е. н.

Сюй Баофен, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Тарасенко М. О., д. і. н., старший науковий співробітник

Хамрай О. О., д. філол. н., старший науковий співробітник

Хуан Чжоюе, д. філос. в літературознавстві, професор (КНР, Пекін)

Черкас Н. І., д. е. н., доцент

Яворська Г. М., д. філол. н., професор

Комп'ютерний дизайн та макетування:

Кузнєцова Н. С.

Адреса редакції:

01001, Київ 1, вул. Грушевського 4, кім. 211

Редакція не завжди поділяє позицію авторів.

При передруку посилання на «Китаєзнавчі дослідження» обов'язкове.

*Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.*

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філософських, філологічних, політичних та економічних наук (спеціальності 033 «Філософія», 035 «Філологія», 051 «Економіка», 052 «Політологія», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 292 «Міжнародні економічні відносини») відповідно до Наказу МОН України від 26.11.2020 № 1471 (додаток 3).

Свідоцтво про державну реєстрацію: KB 23663-13503ПР від 17.12.2018.

ISSN 2409-904X (Print)

ISSN 2616-7328 (Online)

© Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України, 2021

© ГО «Українська асоціація китаєзнавців», 2021

© ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2021

ЗМІСТ

Історія, філософія, наука та культура Китаю

<i>К. Ю. Рахно.</i> Дахова пластика у мікрокосмі традиційного китайського будинку та макрокосмі міста.....	7
<i>І. С. Резнік, Н. М. Климович.</i> Огляд документів про історію і культуру Китаю та українсько-китайські культурні зв'язки з фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.....	20
<i>Г. Г. Фесенко.</i> Світова спадщина в Китаї: культурна інтерпретація Західного озера Ханчжоу	48
<i>Лі Цзе.</i> Китайські дебати 1990-х років про радянський федералізм та концепцію китайської нації.....	60

Політичний та соціально-економічний розвиток Китаю

<i>Г. С. Алексеевська, С. О. Якубовський, Т. А. Родіонова.</i> Трансформація монетарної політики та її вплив на економічний розвиток Китаю	83
<i>А. В. Кириченко, Л. О. Березовська.</i> Розвиток електронної комерції та торговельної логістики Китаю	97
<i>Н. М. Рябець.</i> Китай як суб'єкт цифрової глобалізації: програмні засади та перспективи лідерства	109
<i>Ю. О. Чалюк.</i> Стратегія соціально-економічного прориву КНР.....	127
<i>В. А. Явір.</i> Конституційна модель етнонаціональної політики Китаю	141

Китайська мова та література

<i>А. В. Калашникова.</i> Італійська рецепція лірики Лі Цінчжао	153
<i>І. О. Костанда.</i> Стилiстична кодифікація традиційних форм віршованого тексту (на матеріалі першої теоретичної праці з віршування «Мао ши сюй» («毛诗序»))	168
<i>Ю. С. Любимова.</i> Інтерсуб'єктивний вимір дослідження модальних маркерів у сучасній китайській мові.....	179
<i>А. М. Мартинець, Т. П. Чередник, І. В. Ілійчук.</i> Китайська народна казка про Ма Ляна: окремі аспекти дослідження	191
<i>Цао Цзін.</i> Образ жінки-інтелігентки у творчості Лу Яо.....	207
<i>С. І. Ковпик, Ю. В. Єловська.</i> Поетика гротеску в романі Мо Янь «Країна вина»	217

Чжан Юймей, А. С. Бровко. Дослідження ставлення студентів (з несінографічних культурних кіл) до китайських ієрогліфів.....	227
--	-----

Переклади китайської літератури

Ся Янь. Бацили фашизму. (Дія 3). Переклад з кит. О. Воробей.....	253
--	-----

TABLE OF CONTENT

History, Philosophy, Science and Culture of China

<i>K. Rakhno</i> . Roof plastic art in the microcosm of a traditional Chinese house and the macrocosm of a city	7
<i>I. Reznik, N. Klymovych</i> . The review of documents on the history and culture of China and Ukrainian-Chinese cultural ties from the fonds of the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine	20
<i>G. Fesenko</i> . World heritage in China: cultural interpretation of Hangzhou West Lake	48
<i>Jie Li</i> . The 1990s Chinese debate on Soviet federalism and the concept of the Chinese nation	60

Political, Social and Economic Development of China

<i>H. Alekseievska, S. Yakubovskiy, T. Rodionova</i> . Monetary policy transformation and its impact on China's economic development.....	83
<i>A. Kyrychenko, L. Berezovska</i> . Development of China's electronic commerce and trade logistics	97
<i>N. Riabets</i> . China as the actor of the digital globalization: programme foundations and leadership perspectives	109
<i>Yu. Chaliuk</i> . Strategy of the socio-economic breakthrough of the People's Republic of China	127
<i>V. Yavir</i> . Constitutional model of China's ethnonational policy	141

Chinese Language and Literature

<i>A. Kalashnykova</i> . Italian reception of Li Qingzhao's lyrics.....	153
<i>I. Kostanda</i> . Stylistic codification of the traditional forms of the poetic text (on the material of the first theoretical work on poetry «Mao shi xu» («毛诗序»))	168
<i>Yu. Liubymova</i> . Intersubjective level of studying modal markers in modern Chinese	179
<i>A. Martynec, T. Cherednyk, I. Ilychuk</i> . The Chinese fairytale Ma Liang: selected aspects of investigation	191
<i>Cao Jing</i> . The image of an intelligent woman in the work of Lu Yao.....	207
<i>S. Kovpik, Yu. Yelovska</i> . The poetics of the grotesk in novel "The Republic of Wine" by Mo Yan	217

<i>Zhang Yumei, A. Brovko. Research on the attitude of overseas students (from non-sinographic countries) towards Chinese characters</i>	<i>227</i>
--	------------

Translations of Chinese Literature

<i>Xia Yan. The Fascist Bacillus. (3d Action). Transl. from Chinese by O. Vorobei</i>	<i>253</i>
---	------------

УДК 130.2+215

ROOF PLASTIC ART IN THE MICROCOSM OF A TRADITIONAL CHINESE HOUSE AND THE MACROCOSM OF A CITY

K. Rakhno

Doctor of History,

National Museum of Ukrainian Pottery

102 Partyzanska Street, Opishne, Zinkiv District, Poltava Region, Ukraine 38164

krakhno@ukr.net

The article deals with the general role and place of roofing plastic in the microcosm of a traditional Chinese house. The tiled roof was the most original, noticeable and recognizable element of the Chinese architecture. In the late Middle Ages, the rank of buildings in the administrative hierarchy was shown by the design of the roof. The history of tile production in China is going back to the ancient times. Art critics have long noted that the most striking features in Chinese buildings are the roofs and gables, with their fantastic clay creatures sitting in a line on the ridges and hips of the roof. Only the roof could act as a protection between the threatening forces of nature and a man. Because the role of the roof was so important, the Chinese did not limit themselves to its technical design, but also strengthened it with spiritual amulets, exposing the main contingent of his animistically formed “defense army” in the form of clay figurines built along the gables and ridges of a roof. They had to stand there as constantly ready, never tired guards. Only then does the Chinese feel protected from the attacks of evil demons. Thus arose the widespread use of roofing figurines, and, thanks to the constancy of the Chinese worldview, this application has taken place over the centuries until our time. Chinese builders tried to use favorable spiritual forces and scare away evil influences with means of everyday decoration, which had a symbolic meaning. Therefore, tiles were the most common apotropaic agents on roofs. According to ethnographic data, roofing clay sculptures in traditional Chinese society were entrusted with very specific functions of manifesting the social status of the building, protecting it from evil and constructing a happy existence in it, based on ancient cosmological ideas. The aesthetic component was, in fact, secondary. Instead, the location of ceramic figures, which were attached to the most vulnerable in terms of mythological consciousness of the roof, their color, number, order and character composition were important first of all.

Keywords: roof, tile, roofing ceramics, clay figurines, mascots, Forbidden City, China.

ДАХОВА ПЛАСТИКА У МІКРОКОСМІ ТРАДИЦІЙНОГО КИТАЙСЬКОГО БУДИНКУ ТА МАКРОКОСМІ МІСТА

К. Ю. Рахно

Стаття присвячена загальній ролі й місцю дахової пластики в мікрокосмі традиційного китайського будинку. Черепичний дах був найбільш оригінальним, приметним і впізнаваним елементом китайської архітектури. За пізнього Середньовіччя ранг будівель в адміністративній ієрархії показувався саме дизайном даху. Історія черепичного виробництва у Китаї сягає глибини віків. Мистецтвознавці давно констатували, що найбільш вражаючими рисами у китайських будівлях є дахи й фронтони з їхніми фантастичними створіннями з глини, що сидять вервечкою на гребенях і кутах даху. Між загрозливими силами природи і людиною в ролі захисту міг виступати лише дах. Оскільки роль останнього була настільки важливою, то китаєць не обмежувався лише його технічною конструкцією, а підсилював його ще й духовними оберегами, виставляючи у вигляді сторожі на дах основний контингент свого анімістично сформованого «війська захисту» у формі вмурованих вздовж фронтонів і гребенів даху глиняних фігурок. Вони повинні були там стояти як постійно готові та невтомні охоронці. Тільки після цього китаєць відчував себе захищеним від нападів злих демонів. Саме так виникло широке використання дахових фігурок. Завдяки незмінності світогляду китайців це застосування знаходило місце впродовж століть аж до нашого часу. Китайські будівничі намагалися використовувати сприятливі духовні сили й відлякувати злі впливи засобами вжиткового оздоблення, що несли символічне значення, тому черепиця була найбільш частим апотропеїчним засобом на дахах. За етнографічними даними, на дахову глиняну пластику в традиційному китайському суспільстві покладалася цілком конкретні функції маніфестації суспільного статусу будівлі, захисту її від зла та конструювання щасливого буття в ній, що спиралася на давні космологічні уявлення. Естетична складова при цьому, зокрема, була вторинною. Натомість мали значення розташування керамічних фігурок, які кріпилися на найбільш вразливих з точки зору міфологічної свідомості місцях покрівлі, їхній колір, число, порядок і персональний склад.

Ключові слова: дах, черепиця, покрівельна кераміка, глиняні фігурки, обереги, Заборонене Місто, Китай.

До особливостей китайської архітектури, які відразу впадають у вічі, належить дах, який відіграє у китайській будівлі ту саму роль, що фасад у європейській [Fuchs 1924, 13]. Дах підтримується структурним каркасом, який описується, як «мабуть, найоригінальніша риса китайської архітектури». Ця частина будівлі, складаючись із дерева, з'єднаного на гніздах і шипах, завжди є прямокутною, навіть якщо зовнішні стіни є круглими чи багатокутними. Вона споруджена як серія дахів один на одному, кожен рівень із послідовно дедалі коротшими балками з усіх чотирьох сторін. Коли дах покривають черепицею, її розміщують скошено всередину, створюючи широкі вигини, типові для даху в китайському стилі. Оскільки вхід до будівлі розміщений в центрі довшої сторони прямокутника, а не в фронтоні, як у багатьох християнських церквах, дах є важливим елементом дизайну фасаду. За доби династій Мін (1368–1644) і Цін (1636–1912) дизайн даху став настільки складним, що ранг будівель в адміністративній ієрархії показувався дизайном даху. Найвищий статус надавався подвійному даху з гострокутними краями, за яким йшли такі типи дахів:

подвійний дах з напівгострими кутами, простий дах з гострими кутами, простий дах з напівгострими кутами і гостроконечний дах. Найбільш складним елементом структури і дизайну даху була система скоб, яка підтримувала піддашки, яка з часів династій Мін і Цін була радше декоративною, ніж функціональною. Така система утворювала надзвичайно вигадливі карнизи. Кожна будівля була комплексом, збудованим за однією й тією ж моделлю. Хоча будівлі, розташовані позаду, мають схильність бути більшими, з більшою кількістю рівнів даху, ніж будівлі попереду, всі вони поділяють певні риси, а саме: терасу з балюстрадами, стовпи найрізноманітніших форм і пропорцій, які завжди є парними, дерев'яний корпус і один або більше черепичних дахів [Gaubatz 1996, 190–191]. Але особливо привертала увагу на китайському даху глиняна пластика, яка зустрічалася у різноманітних формах і комбінаціях зображень людей і тварин. Її можна побачити у великій кількості на дахах храмів, пагод та імператорських палаців. Незважаючи на її, на перший погляд, винятково декоративний характер, китайська дахова пластика є чимсь набагато більшим, аніж просто прикрасою. Вона виступає важливою складовою частиною китайської архітектури і повинна виконувати (не тільки в Китаї, але і повсюди у світі) низку специфічних сакральних завдань [Fuchs 1924, 13].

У зв'язку з цим необхідно також звернути увагу на вигляд китайської покрівлі. Китайський дах вкритий черепицею. Звісно, так було не завжди. У давнину китайці використовували для покрівлі гонт, оскільки будівлі споруджувалися з дерева [Fuchs 1924, 17]. У більшій частині північного Китаю, де мало дощів, дахи часто досі покривають сумішшю глини й соломи, збитою так щільно, що вода не може через неї проникнути. Далі на південь дахи замість цього вкривають черепицею. У «Історичних записах» Сима Цяня сказано, що черепиця використовувалася взагалі ще за часів легендарної династії Ся близько 1651 року до н.е. Обмежене вживання черепиці вздовж гребеня даху на компактних площах покрівлі траплялося й пізніше, зокрема упродовж правління династії Шан (1600 р. до н.е. – 1046 р. до н.е.). Збереглося багато черепиці з початку періоду Чжоу (1046–771 роки до н.е.). Тоді вона первісно використовувалася для гребеня даху й уздовж зовнішніх кутів – найбільш вразливих частин даху, але з часом увесь дах почав вкриватися черепицею від верху до низу. Черепиця періоду Чжоу в Цішань, провінція Шеньсі, була темно-сірою, як та, що на звичайних будинках збереглася до сьогодні, й декорованою шнуровими візерунками. Напівциліндрична, близько тридцяти сантиметрів завдовжки та близько п'ятнадцяти сантиметрів завширшки, ця черепиця нагадувала сучасні покрівельні жолоби. Один її кінець робився пласкішим, аби підлазити під черепицю вгорі й таким чином триматися на місці за допомогою малого виступу. Вчені гадають, що ієрогліф на позначення черепиці й вкривання нею даху виник завдяки черепиці цього різновиду. Жодного давнішого ієрогліфа не відомо, але з огляду на появу черепиці пояснення здається резонним. Виготовлені у формі черепичини зрізалися, а тоді довершувалися вручну, як засвідчують відбитки пальців, перед випалюванням. Манера укладання черепиці варіювалася. У підготовці укладання черепиці, особливо в північному Китаї, базовий шар дерев'яного, лозового чи комишевого покриття вкривався шаром мулу чи глини, тоді з'єднуючим шаром вапна, а потім клалася сама черепиця. Починаючи з пізнього Середньовіччя у північному Китаї водостійкість почала забез-

печувалася використанням так званого зеленого мулу. Змішаний із конопляними волокнами й водою до стану в'язкої пасти, він наносився на дах, відтискався, щоб усунути надлишкову воду, висихав до непроникного шару. Глиняні «цвяхи» різноманітних форм також використовувалися для фіксації черепиці, особливо в ареалах сильних вітрів. Правильність черепиці, укладеної на глеї й мулі, приносила не лише утилітарну користь, але й естетичне задоволення. Керамологи та історики архітектури вважають, що масовий перехід від покрівлі, вкритої гонтом, до покрівлі, вкритої черепицею, відбувся приблизно в IV столітті до н. е. Це датування ґрунтується на тому, що збереглися зразки черепиці з написами і зображеннями фігур з раннього періоду династії Хань (206 рік до н.е. – 9 рік н.е.). Отож можна з упевненістю стверджувати, що найперші недекоровані форми мали місце ще в більш ранні часи. Як і ким черепиця використовувалася упродовж китайської історії, є складним питанням, на яке важко відповісти точно. В той час, як поховальні моделі династії Хань зображають асортимент черепичних форм, які використовувалися тільки на житлах багатих аристократів, розкопки пам'яток часів більш пізніх періодів наводять на думку, що схожа черепиця знайшла свій шлях на дахи простих будинків. Поява з плином часу черепиці на дахах тих, хто мав менше засобів до існування, можливо, відображає зниження її виробничої вартості. З огляду на такий поважний вік черепичний дах має вважатися винаходом китайців. Однак цей винахід, як і багато інших, міг бути зроблений самостійно і в інших країнах [Watson 1984, 27; Knapp 2000, 153–154; Lindqvist 2009, 297; Fuchs 1924, 17]. Переворот в розвитку орнаментики відбувся із запровадженням кольорових полив і ангобів [Peesch 1981, 7]. При цьому саме як китайський винахід слід розглядати те, що в перші століття н.е. було впроваджене покриття черепиці поливою. Китай став відтоді монополюючим постачальником черепиці на всій території Азії. Вкрита поливою черепиця і шовк були основними статтями експорту Китаю. Цей винахід був найбільш досконалим вирішенням завдання призначення дахівки, оскільки просто випалена черепиця залишалася почасти проникною для води. Однак черепиця, вкрита поливою, була абсолютно водонепроникною і стійкішою до стихійних явищ [Fuchs 1924, 17–18].

Мистецтвознавці давно констатували, що найбільш вражаючими рисами у китайських будівлях є дахи й фронтони з їхніми гребенями й фантастичними горгульями з глини, що сидять вервечкою на кутах даху [Williams 1974, 24]. На них давно звернули увагу європейці. Ще коли британський посол Джордж Макартні прибув у 1793 році на архіпелаг Чжоушань, його супутниками було зроблене спостереження, що тамтешні «будинки <...> були низькими і в основному одноповерховими. Щодо орнаменту, то увага у цих будинках приділялася головним чином дахам», вкритим черепицею, що була ніби заштукатурена, щоб запобігти її падінню в негоду. Форма китайських дахів здалася британцям дивною і варварською, немовби успадкованою від наметів зі звіриних шкур. «На гребенях дахів були грубі фігури тварин та інші прикраси з глини» [Staunton 1799, 207]. Британським раціоналістам було важко збагнути оберегове й символічне призначення виробів китайської покрівельної кераміки [Peurefitte 1992, 58]. Розуміння їхньої мистецької цінності прийшло лише згодом. Німецький антрополог і географ Бертольд Лауфер під час своєї

відомої подорожі до Китаю відзначав, що особливо цікавими дахи будинків у китайській провінції Шаньсі робить велика кількість різнокольорових керамічних виробів, якими прикрашені дахи. Звернув увагу вчений і на вкриті полив'яною черепицею жовтого, зеленого та синього кольорів дахи сільських будинків, відзначивши, що з боку фронтона фігури трапляються не часто, а основне акцентування оздоблення припадає на гребінь даху. Гребені дахів мали на собі зображення рельєфних квіткових і листяних орнаментів, зверху на гребені даху були розташовані мініатюрні пагоди, фігури левів і слонів з посудинами на спині, коней і вершників із полив'яної випаленої глини. Особливо вразила Б. Лауфера надзвичайна краса, глибина, гармонія і соковитість кольорів поливи. Відзначив дослідник наявність великої кількості давніх глиняних виробів, зокрема часів правління династії Мін. Розквіт місцевого гончарного виробництва, як відомо із документів, припадав на період правління династії Тан (618–907) [Laufer 1910, 191]. Виготовлення черепиці частково занепало в XVI столітті, але локально полив'яна орнаментована черепиця виробляється й досі [Valenstein 1989, 187].

Символічне значення зазначених дахових фігурок ґрунтується природно на основних релігійних уявленнях китайців. Найдавнішою формою релігії повсюди, зокрема і в Китаї, є анімізм. Китайці відрізнялися щодо цього від багатьох інших народів лише тим, що в них ці основні уявлення не змінювалися впродовж тисячоліть. Згідно з цими уявленнями навкруги не існувало абсолютно нічого, що не мало б душі: тварина, рослина, камінь, дорога, кожний вид приладдя тощо – все мало свій особливий містичний сенс, тобто кожній речі належала особлива душа. Тому китаєць звертався до духа порогу дверей, збираючись зайти в будинок, а не до якогось бога, який забезпечив би йому дружній прийом. Так само селянин, збираючись в поле, звертався не до бога взагалі з проханням освятити плуг, а саме до душі, яка мешкає всередині плуга. Лучник звертався до душі мішені, в яку він хоче вцілити тощо [Fuchs 1924, 19]. З цим анімістичним ставленням до природи неминуче поєднувалося так само своєрідне судження про природу. Повністю пов'язана в такий примітивний спосіб із природою і залежна від неї на кожному кроці, людина мимоволі поділяла весь навколишній світ на дві сили – ту, яка була до неї приязною, і ту, яка була до неї ворожою. Цей вид розподілу був пов'язаний із анімізмом, оскільки одушевлення природи завжди могло сприйматися як панування природи: людина відчувала панування над собою різних природних сил. Той, хто мав душу, мав також і волю. Отже, якщо камінь, дерево, гора тощо мали душу, то була також і специфічна воля каменю, дерева, гори, а це означало й так само багато сил. При цьому на понятті «сила» дослідники загострювали увагу, оскільки завдяки цьому вже згадана проблема розподілу всіх речей на приязні і ворожі отримувала своє специфічне значення. Із цієї основної точки зору випливали дуже прості висновки. Оскільки людина, як і кожна жива істота, прагнула пройти якомога безпечніше між нескінченними перешкодами для життя, а це означало, що вона намагається якомога більше захистити себе від різноманітних підступів злих духів і демонів, то вона створювала для себе «лейбгвардію», яка вдень і вночі стояла для неї напоготові, безупинно для неї воювала і розладнувала наміри ворожих щодо неї духів і демонів. Це «військо захисту» створювалося китайцем у той спосіб, що він просто укладав союз

із дружньо налаштованими щодо нього духами і згуртував їх довкола своєї особи. Вирішення цієї проблеми пропонувала саме його анімістична точка зору щодо речей. Вона дозволяла йому досягти мети найпростішим у світі способом. Оскільки за анімістичними уявленнями кожна річ отримує душу, яка безпосередньо відповідає її формі, то людині належить лише сформувавши мистецьке зображення по-дружньому налаштованих щодо неї сил, тобто духів, які здатні забезпечити їй захист незалежно від того, чи будуть вони застерігати її щодо нападів ворожих сил, чи будуть самі боротися з цими силами [Fuchs 1924, 20].

І такі мистецькі зображення китаєць, недовго думаючи, створював, вирішуючи для себе цю проблему. Залишалося, втім, лише завдання, яке полягало в тому, як розмістити у розумний спосіб створене «військо захисту». Китаєць вірить, що найкраще буде, якщо розташувати його скрізь: на вулицях, перед храмами, перед палацами, на мурах, інакше кажучи, і тут, і всюди. Однак ніде не виставляли китайці пости цих духів-захисників так планомірно і у такій кількості, як на дахах власних будівель. І вони мали причину для того, щоб так діяти. Кожний китаєць знав на власному досвіді, що дах робить терпимим основне лихо його існування, оскільки він захищає як від тропічної спеки, так і від жахливих злив і буревіїв. Це саме і є ті сили, яких людина у більшості випадків боїться. Це напівтропічне сонце, яке висушує все живе, і блискотливі небесні громовиці, які постійно загрожують пожежею людським будівлям. Від обох цих злих сил та індивідуальної слабкості людини захистом може виступити лише дах. Оскільки роль останнього була настільки важливою, то китаєць не обмежувався лише його особливо витонченою технічною конструкцією, а підсилював його ще й духовними «елементами жорсткості», а саме у той спосіб, що виставляв у вигляді сторожі на дах основний контингент свого анімістично сформованого «війська захисту» у формі вмурованих вздовж фронтонів і гребенів даху фігурок. Вони повинні було там стояти як постійно готові й невтомні охоронці. Тільки після цього китаєць міг відчувати себе захищеним від нападів злих демонів. Саме так виникло широке використання дахових фігурок. Завдяки незмінним образним уявленням китайців стосовно світу і його явищ це застосування знаходило місце впродовж століть аж до нашого часу [Fuchs 1924, 21]. Китайські будівничі намагалися використовувати сприятливі духовні сили й відлякувати злі впливи засобами вжиткового оздоблення, що несли символічне значення, тому черепиця була найбільш частим апотропеїчним засобом на дахах. Змішування космічних ідей, які розвинулися з філософського даосизму, із елементами фольклору було повсюдним у Китаї [Kerr, Wood 2004, 494].

Китайська храмова і палацова архітектура часто досить барвиста. Багато структурних елементів, таких як дерев'яні стовпи й балки даху, часто фарбуються в червоне. Ряди дерев'яних заграбованих дверей, що виступають складовою частиною переднього фасаду храмів, теж часто є червоними. Кронштейнова система, що підтримує дах, зазвичай розмальовується детальними різнокольоровими візерунками – червоними, блакитними, білими, зеленими і золотими. Круглі кінці карнизів, які дещо спускаються з даху, зазвичай розмальовуються символічними візерунками, такими як свастика, буддійський символ або павине пір'я, символ урядування [Gaubatz 1996, 190-191]. Німецький

мистецтвознавець Едуард Фукс наводить аргументи на користь спростування теорій деяких дослідників, які стверджували, що дахові фігурки первинно мали характер прикрашання, а символічний смисл їм було приписано потім. На первісний релігійний характер покрівельної кераміки Китаю вказують два моменти, на яких необхідно зосередити особливу увагу. Перший аргумент стосується кольору окремих дахових фігурок. Китаєць ніколи не встановлював на даху свої фігури лише як образи, але кожна з них забезпечував певним кольором. Цей колір теж мав особливе значення, оскільки він мав свою особливу душу, що була тотожною особливій волі. Звідси випливає, що дахові фігури ніколи не були довільно різнобарвними, а покривалися поливою суворо визначеного кольору відповідно до визначеного для нього завдання. Для китайця окремі кольори не є лише символами у європейському сенсі. Вони для нього, як вже було сказано, слугують одночасно носіями повністю визначених сил, які діють за так само визначеними напрямками. Найважливішими барвами, які стосуються даного питання, є жовта, зелена і синя, червона, біла і чорна. Серед цих п'яти кольорів найбільш значущим є жовтий (хуан). Він також є відомим у всьому світі головним кольором Китаю. Стародавні китайці розглядали жовтий колір як барву землі, яка породжує все життя й яку вони вважали найважливішим елементом. Жовтий є кольором сили, величі та багатства. Це означало, що можна стати багатим, могутнім, великим, якщо послуговуватися цим кольором. З цієї причини жовтий був найчастіше вживаним, улюбленим кольором, найкращим кольором захисту, а також кольором, який, починаючи з VI століття, належав імператорові. Жовтим був його офіційний одяг з вишитим драконом, жовтою була його порцеляна, жовтою черепицею була вкрита більшість дахів його палаців. Така черепиця слугувала ознакою того, що імператор займається своїми справами в цих будівлях. Менші будівлі, що слугували утилітарним цілям, часто позначали сірою черепицею. Однак слід категорично зауважити, що, всупереч поширеній думці, жовтий колір не був абсолютною монополією імператора. Зелений і синій кольори (цін), невіддільні для китайців, вважалися символами вічного миру. Природно, що вони повинні були відповідним чином діяти в цьому напрямку. Ці кольори, особливо зелений, завдяки своїй важливості повинні були знаходитися поряд із жовтим. Зелений – колір життя і весни. Зеленою і синьою була також черепиця на багатьох імператорських палацах [Fuchs 1924, 22-23; Eberhard 1986, 43, 134, 322; Chunfeng, Yi 2004, 10–12]. Зелені дахи, за словами британського мандрівника другої половини XIX століття Александра Вільямсона, позначали резиденції принців [Williamson 1870, 319]. Серед храмів Пекіна найсвятішим вважався Храм Неба (Тяньтань). В середині цього храмово-монастирського комплексу знаходився великий парк, оточений муром із цегли зеленого кольору. Дах Храму Неба був темно-синім. Як писав релігієзнавець Джеффри Майер, у китайському мисленні «жовтий був кольором землі, кольором центру, в той час як синій був контрастним щодо нього кольором, вживаним у черепиці на вівтарі неба». Жертовні посудини були із синьої порцеляни, молільники мали на собі синій одяг [Fuchs 1924, 23; Meyer 1991, 100].

Наступним важливим кольором вважався червоний (хун) – колір сили, радості та щасливого життя. Червоним, зокрема, був одяг мандарина, поки він був на службі в імператора. За доби династії Мін звіти, що подавалися

імператорові, мали писатися на яскраво-червоному папері. А за династії Цін документи для обігу в кабінеті міністрів, як наказували імператори, мали бути переписані червоним чорнилом. Ворота, двері й вікна імперських будівель розмальовувалися в яскраво-червоний колір, як і колони всередині них. Проте то була амбівалентна барва, що асоціювалася також із кольором волосся (хун мао) ненависної білої людини – «червоного чорта». Її асоціювали зі світом демонів, яких часто зображували з червоним волоссям або очима. Чорний (хей) був кольором руйнування, знищення. Отже, чорним був кінь героя, який мусив нести знищення і руйнування в ряди ворога. Він також означав пошану. Відомо, що кольором трауру в Китаї є не чорний, як у європейців, а білий (бай) – колір чистоти і світла. Хто прагнув звільнитися від вад, стати знову чистим, для досягнення цієї мети одягав на себе білий одяг тощо. Поєднання різних кольорів один з іншим мало комбіноване значення [Fuchs 1924 23; Eberhard 1986 41–42, 248–249, 312–313; Stumfohl 1991 152; Qingxi 2001 46]. Імперська естетика космічної досконалості ілюструється трьома залами у Зовнішньому палаці знаменитого Забороненого Міста в Пекіні (Вайчен). Саме там імператорський двір проводив більшість своїх формальних ритуалів і дедалі менше займався справами управління. Зала Верховної Гармонії (Тайхедянь) додає домінантну ноту у симфонію кіноварних стін, жовтої полив'яної черепиці й сірих внутрішніх двориків, які об'єднують зовнішню архітектуру Забороненого Міста (хоча за часів правління Мін багато будівель не на центральній вулиці було вкрито зеленою черепицею). Тільки дах однієї з імператорських бібліотек у палаці – Павільйону Літературної Глибини (Веньюань Ге) – був вкритий чорною полив'яною черепицею. Цей колір співвідносився з елементом води у давньому китайському уявленні про світобудову (у-сін), що мало забезпечити книгозбірню від пожежі. Ці світоглядні уявлення відображали кореляцію поміж п'ятьма елементами (дерево, вогонь, земля, метал і вода), п'ятьма кольорами (зелений/синій, червоний, жовтий, білий і чорний) та п'ятьма музичними нотами. Разом із цілими числами та зодіакальними знаками ці категорії формували архітектурні коди класичної китайської архітектури, які також містили в собі елементи, взяті з нумерології, ворожби й геомантії. Кожна династія брала один з елементів і відповідний колір, аби найкращим чином виразити його атрибути. В той час як імператорським кольором династії Мін, яка зросла на півдні, був червоний, а її правлячим елементом був вогонь, маньчжурська династія Цін з півночі мала чорний за свій імперський колір, а її елементом була вода. Справа в тому, що згідно з традиційною взаємодією інь-ян і п'яťох елементів вода була природним «ворогом» вогню [Barmé 2008, 34–35; Wang 2000, 5–6].

Так само важливою, як і семантика кольору, була й подача китайцями символічних зображень, яка враховувала їхню зримість, оскільки вважалося, що щастя приносить лише матеріально видиме. Апотропей принесе захист лише тоді, коли його бачать чи можуть побачити. Це і є причиною того, чому пагоди часто налічують дюжину і більше поверхів, а також того, чому їх споруджують в особливих місцях – на схилах і горах, де їх можна побачити здалеку. З цієї ж основної думки щодо матеріалізованого впливу видимого бере свій початок демонстративне розміщення всіх символів захисту, в тому числі й дахових гли-

няних фігур. Захисні символи ніколи не знаходяться у прихованих місцях, де вони могли б стати об'єктом для споглядання лише за сприятливого випадку. Дахові фігури постійно розміщували зовсім протилежним способом. А оскільки колір діяв лише там, де його могли побачити, у Китаї надавали перевагу яскравим відтінкам. Кожний колір повинен був свого роду «кричати», щоб специфічно визначені для нього функції діяли якомога далі [Fuchs 1924, 23]. Усі візерунки, форми й барви у давньому Китаї – від вручну розмальованих блакитно-білих порцелянових чашок до черепиці – були наділені релігійним і культурним значенням, яке розуміли носії традиційної культури [Becker 2008, 187–188].

І тут слід перейти до загального символічного значення дахових фігур, яким приписується функція захисту. Традиція розміщувати керамічні фігурки на гребені даху, щоб відганяти злих духів, у Китаї бере свій початок у V столітті. Це були захисні божества, хранителі тих, хто мешкав під даним дахом [Osterloh-Gessat 1990, 40]. Кожна з цих полив'яних тривимірних фігур становила одне ціле з черепицею, на якій вона сиділа [Williams 1974, 24; Kerr, Wood 2004, 496]. Такі малі полив'яні керамічні фігурки – обереги домашнього мікрокосму – стояли на варті на важливих місцях – гребенях дахів і мурах, а також були вишикувані у показній ході маршем уздовж ребра вигнутого даху, який збігає від гребеня до карнизу традиційного китайського даху, надаючи йому характерний профіль. Вони завжди вкривалися кольоровою поливою, що ще більше підсилювало їхній символічний зміст [Vainker 1995, 164; Osterloh-Gessat 1990, 40, 100; Baker 2008, 31]. На думку керамологів, найважливішими серед зображень дахових фігур були дракон, птах Фенхуан (його також хибно називають «китайським Феніксом»), «пес» Фо, тобто лев. До них приєднувалися інші міфічні тварини, які часто виявлялися поєднанням дракона і «собаки» Фо. Зі справжніх, тобто існуючих в природі, тварин зустрічалися кінь, заєць, короп, жаба, сова, півень, птах коловодник і дельфін. Серед людських зображень можна було зустріти вченого, безсмертного святого, чорта, бога війни і героя на коні [Vainker 1995, 164; Fuchs 1924, 24]. Вони мали боронити від злих духів, захищати будівлі від вогню та виражати силу й авторитет мешканця [Chan 1992, 35]. Завдяки їхньому розташуванню на верхівці даху ці глиняні фігури можна було побачити здалеку. Таким чином, вони могли найефективніше охороняти помешкання та робочі місця від будь-яких злих впливів, що переслідували околиці [Lillehoj 1983, 12]. Існує навіть думка, що декоруванню черепичних дахів традиційних будинків у Китаї приділялася така велика увага тому, що воно мало на меті не задоволення естетичних потреб людей, а відганяння зла і збереження миру та спокою [Tan 2007, 119].

Кожна будівля у згаданому вище Забороненому Місті має низку таких міфологічних фігур на своїх карнизах, будь то палац, зала, павільйон, ворота чи навіть ширма. У кожному випадку першою фігурою є Безсмертний (ханші) – небесна істота, а останньою фігурою є так званий Звисаючий Звір (Чуй Шоу). Між ними перебуває регламентований набір створінь [Bates 2008, 24]. У північному Китаї була поширена традиція розташовувати ряд тварин, які спускалися з гребеня, обраних з такої послідовності: небесний кінь, цілінь (магічне єдиногогове створіння), лев, Фенхуан і дракон. Унизу, посаджений на самий край даху, був вершник, який осідлав півня. Іншими словами, процесія, що

прямувала згори вниз, очолювалася чоловіком, який їде верхи на півні, а завершувалася імперським драконом на кінці. Фенхуан і дракон, а також міфічні створіння між ними (звісно ж, завжди в непарній кількості) мали глибоке символічне значення для китайського двору. Зокрема, імперський дракон представляє авторитет влади, в той час як фігура людини верхи на півні (а насправді фенхуані), яку часом хибно вважають зображенням лихого принца, традиційно асоціюється з безсмертям і є одним із безсмертних – мудрим посланцем неба [Kerr, Wood 2004, 496; Baker 2008, 31]. До того ж у цій послідовності міфічних створінь – глиняних охоронних фігур, якими прикрашався черепиця, кожна фігура нагадувала про історію з легендарного минулого Китаю [Becker 2008, 187–188].

Цей фіксований ряд фігур був запроваджений під час правління династії Мін. У попередні часи, наскільки відомо, створіння були різноманітнішими й розташовувалися на будівлях у більш випадковий спосіб. Були регіональні варіації у типі й частоті істот, вживаних на дахах [Kerr, Wood 2004, 496]. Розмір і кількість черепичних фігурок, які ніби спадали у певному порядку від гребеня даху до його рогів, теж були значущими. Справа в тому, що містичні значення чисел для китайців поставали з вимови слів, які їх позначали. Зокрема, число «дев'ять» (цзю) було омонімом для слова «довговічність» (цзю), тому воно виконувало одну з центральних класифікаційно-схематизуючих ролей у китайській культурі. До того ж дев'ять було вищим цілим числом [Barmé 2008, 35]. Число створінь залежало від статусу будівлі: важливі будинки мали їх по дев'ять [Bates 2008, 24]. Число міфічних тварин вказувало на кількість службових обов'язків, які здійснювалися в будівлі чи дворіку за ворітьми [Baker 2008, 31]. Коли важливість будівлі була нижчою, кількість глиняних створінь на її даху зменшувалася на два. Таким чином, використовувалася тільки непарна кількість цих створінь, варіюючись від одного до дев'яти, бо непарні числа позначали у китайській філософії принцип ян – світло, тепло, стимулювання й чоловічість [Bates 2008, 24]. Отже, довжина серії варіювалася залежно від важливості будівлі, але вона завжди була, як вважалося, непарною за числом і ніколи не перевищувала одинадцяти фігур. Непарні числа забезпечували подальші зв'язки з космологічною теорією, бо вони належали до ян, тобто чоловічого домінантного начала, і таким чином репрезентували силу й удачу (поширений китайський забобон, що непарні номери щасливі, а парні номери нещасливі) [Vainker 1995, 164; Kerr, Wood 2004, 496]. Саме тому Меридіанові Ворота (південний Вхід до Забороненого Міста) мали дев'ять фігур на своїх карнизах плюс безсмертного вершника спереду, у той час як на Залі Верховної Гармонії знаходився один виняток із цього правила, який мав підкреслити високий статус будівлі. Там загалом одинадцять міфічних покрівельних фігур, останньою (найвищою) з яких виступає образ Безсмертного, що тримає меч, ніби ціпок для прогулянки [Qingxi 2001, 35, 49; Kerr, Wood 2004, 496; Baker 2008, 31]. Будівничі Зали Верховної Гармонії додали надлишкові фігурки до процесії, зробивши цю будівлю унікальною. Це була також найширша споруда у Забороненому Місті й імперії. Первісно будівля доби Мін була дев'ять прольотів (цзянь) завширшки – проліт був проміжком даху між двома опорними колонами. Реконструкція часів правління імператора Кансі з династії Цін (1661–1722) розширила її до одинадцяти прольотів, щоб забез-

печити протипожежними стінами. Це було збалансовано з глибиною дев'яти прольотів – максимумом, на який могла розширюватися традиційна китайська модульна архітектура, враховуючи вагу вкритих черепицею дахів та прикрашених карнизів даху, включаючи двотонні «драконячі поцілунки» (лун вень), що нагадували драконів, які вгризаються у кінець даху [Barmé 2008, 35]. Саме так підкреслювався статус Зали як найвищого символу зверхності імператорської влади [Qingxi 2001, 35]. За словами керамолога Роя Бейтса, курйозно, коли, обговорюючи ці фігури, письменники ігнорують Безсмертного й Звисаючого Звіра й посилаються тільки на число фігур між ними, кажучи про Залу Верховної Гармонії, що вона має дев'ять фігур, ніби дві зовнішні фігури є невидимими [Bates 2008, 24]. Натомість на Палаці Небесної Чистоти не просто тільки дев'ять фігурок. Вони трохи менші за розміром, аніж ті, що знаходяться на Залі Верховної Гармонії. Інші зали мали ще меншу кількість і менші за розміром фігурки відповідно до їхнього значення у загальному комплексі [Gao 2016, 16]. За символізмом тих чи інших кольорів і нумерології у покрівельній кераміці стояли давні світоглядні традиції. Зрештою, кожна пропорція та риса оформлення будівель і двориків у Забороненому Місті відображала холістичний підхід до його архітектури, спрямований на гармонізацію сил неба, людини й землі задля династичної стабільності та процвітання царства [Barmé 2008, 34–35].

Таким чином, на дахову глиняну пластику в традиційному китайському суспільстві покладалися цілком конкретні функції маніфестації суспільного статусу будівлі, захисту її від зла та конструювання щасливого буття в ній, що спиралися на давні космологічні уявлення. Естетична складова при цьому була вторинною. Натомість мали значення розташування фігурок, які кріпилися на найбільш вразливих з точки зору міфологічної свідомості місцях покрівлі, їхній колір, число, порядок і персонажний склад. Тому зображення й символи добрих сил, таких як дракон, птах Фен-хуан, «пес» Фо і всі інші, що розташовувалися на гребенях та вздовж кутових покотів дахів, потребують окремого розгляду.

REFERENCES

- Baker W.T. (2008), *Architectural Excellence in a Diverse World Culture*, Images Publishing Pty Ltd., Victoria. (In English).
- Barmé G. (2008), *The Forbidden City*, Profile Books Ltd., London. (In English).
- Bates R. (2008), *29 Chinese Mysteries*, TuDragons Books Ltd., Beijing. (In English).
- Becker J. (2008), *City of Heavenly Tranquility: Beijing in the History of China*, Oxford University Press. (In English).
- Chan C. (1992), *Imperial China*, Chronicle Books, San Francisco: XII, 164 p. (In English).
- Chunfeng Y., Yi W. (2004), “The Colourful Glazed Forbidden City,” *China and the World Cultural Exchange*, No. 6, pp. 10–12. (In English).
- Eberhard W. (1986), *Dictionary of Chinese Symbols: Hidden Symbols in Chinese Life and Thought*, Routledge, London and New York. (In English).
- Fuchs E. (1924), *Dachreiter und verwandte chinesische Keramik des XV. bis XVIII. Jahrhunderts*, Albert Langen, München. (in German)

-
- Gao J. (2016), "The Architectural Symbolism of Chinese Imperial Power: The Magnificent Design, Distinct Colors and Lucky Numbers of the Forbidden City," *Education About Asia*, vol. 21, No. 3, pp. 9–17. (In English).
- Gaubatz P.R. (1996), *Beyond the Great Wall: Urban Form and Transformation on the Chinese Frontiers*, Stanford University Press, Stanford. (In English).
- Kerr R, Wood N. (2004), *Science and Civilisation in China*, vol. 5/12, *Ceramic Technology*, Cambridge University Press, Cambridge. (In English).
- Knapp R.G. (2000), *China's Old Dwellings*, University of Hawaii Press, Honolulu. (In English).
- Laufer B. (1910) "Zur kulturhistorischen Stellung der chinesischen Provinz Shansi", *Anthropos*, vol. 5, No. 1, pp. 181–203. (in German).
- Lillehoj E. (1983), *Chinese Ceramics. Catalog by Illinois State Museum, Springfield. November 13, 1983 – January 15, 1984*, Printed by the authority of the State of Illinois, Springfield. (In English).
- Lindqvist C. (2009), *China: Empire of Living Symbols*, Da Capo Press, Cambridge. (In English).
- Little S., Eichman Sh. (2000), *Taoism and the Arts of China*, The Art Institute of Chicago; University of California Press, Chicago. (In English).
- Meyer J. F. (1991), *The Dragons of Tiananmen: Beijing as a Sacral City*, University of South Carolina Press, Columbia. (In English).
- Osterloh-Gessat E. (1990), "Dieser Ziegel ist mir lieb und wer ihn stihlt der ist eir dieb", "Von erd bin ich gemacht". *Gestaltete Baukeramik: Ofenwandplättchen und Feierabendziegel*, INFO Verlagsgesellschaft, Karlsruhe, pp. 33–127. (in German).
- Peesch R. (1981), *Ornamentik der Volkskunst in Europa*, Druckerei Fortschritt Erfurt, Leipzig. (in German)
- Peyrefitte A. (1992), *The Immobile Empire*, Vintage Books. A Division of Random House, Inc., New York. (In English).
- Qingxi L. (2001), *The Architectural Art of Ancient China*, China Intercontinental Press, Beijing. (In English).
- Staunton G. (1799), *An Authentic Account of an Embassy from the King of Great Britain to the Emperor of China; Including Cursory Observations Made, and Information Obtained, in Travelling through that Ancient Empire and a Small Part of Chinese Tartary. Together with a Relation of the Voyage Undertaken on the Occasion of His Majesty's ship the Lion, and the ship Hindostan, in the East India Company's Service, to the Yellow Sea and Gulf of Peking, as Well as of Their Return to Europe; Taken Chiefly from the Papers of His Excellency the Earl of Macartney, Sir Erasmus Gower, and of Other Gentlemen in the Several Departments of the Embassy*, vol. 1, printed for Robert Campbell, by John Bioren, Philadelphia. (In English).
- Stumfohl H. (1991), Die rote Farbe in Religion und Ritus, besonders in vorgeschichtlicher Hinsicht. *Almogaren*, No. 21, pp. 143–164. (in German)
- Tan S. (2007), *Craftworks of China*, China Intercontinental Press, Beijing. (In English).
- Vainker S.J. (1995), *Chinese Pottery and Porcelain: From Prehistory to the Present*, British Museum Press, London. (In English).
- Valenstein S.G. (1989), *A Handbook of Chinese Ceramics*, The Metropolitan Museum of Art; Weidenfeld and Nicolson, New York and London. (In English).

Wang A. (2000), *Cosmology and Political Culture in Early China*, Cambridge University Press, Cambridge. (In English).

Watson W. (1984), *Tang and Liao Ceramics*, Thames and Hudson, London. (In English).

Williams Ch.A.S. (1974), *Chinese Symbolism and Art Motifs: An Alphabetical Compendium of Antique*, Turtle Publishing, Boston. (In English).

Williamson A. (1870), *Journeys in North China, Manchuria, and Eastern Mongolia: With Some Account of Corea. In two volumes*, vol. II, Smith, Elder and Co., London. (In English).

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

UDC 930.253:821.581

**THE REVIEW OF DOCUMENTS ON THE HISTORY AND CULTURE
OF CHINA AND UKRAINIAN-CHINESE CULTURAL TIES
FROM THE FONDS OF THE CENTRAL STATE ARCHIVE-MUSEUM
OF LITERATURE AND ART OF UKRAINE**

I. Reznik

PhD in History,
Head of Sector of Educational and Exhibition Work
Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine
22-a, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine
lexx2009@ukr.net

N. Klymovych

Head of Department of Use of Document Information and Communications
Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine
22-a, Volodymyrska str., Kyiv, 01001, Ukraine
nklymovych@gmail.com

The article is dedicated to describing the set of documents on the history and culture of China, which is stored in the fonds of the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine. Such groups of documents as biographical materials, manuscripts of poems, literary works, newspaper articles about prominent Chinese people, translations of Chinese literary works into different languages, epistolary heritage, photos have been analyzed. Archival documents covering key events in the history of China, various fields of culture and art (literature, painting, music, theater, cinema) are represented. In the field of literature – translations of Chinese poems, fairy tales, short stories and rare printed publications from the scientific library of the CSAMLA of Ukraine are described. In the field of painting – scientific works on the phenomenon of Chinese painting, illustrations of Ukrainian artists to Chinese literary works, paintings depicting the nature of China, portraits of Chinese people and postcards decorated with traditional Chinese ornaments and paintings. In the field of theater – documents containing information about the staging of Chinese plays in Ukrainian theaters, performances by Chinese theater actors, sketches of costumes of actors. In the field of music – photos of joint concerts and creative meetings of Ukrainian and Chinese artists, manuscripts of musical works about China. In the field of cinema, screenplays of Ukrainian feature and documentary films about China, information about joint filming are represented. The documents on the development of Ukrainian-Chinese cultural ties in the period from 1935 to 2002 are also described. The purpose of the study is to attract the attention of scientists and fans of Chinese culture to the valuable archival documents, help increase the number of researchers and putting the little-studied documents in scientific

circulation. The research methodology is based on common scientific methods of analysis, synthesis, description, comparison, detailing, generalization, objective-factual and special-historical methods (historical-comparative, biographical and historical-source analysis). Scientific novelty: the author analyzes the information potential of the documents from different archival fonds on Chinese history and culture, some of which haven't been yet put in scientific circulation. The documents have been systematized and described in chronological order and according to the species composition, their information content has been disclosed.

Keywords: CSAMLA of Ukraine, archival documents, fond, China, history, culture, literature, art.

ОГЛЯД ДОКУМЕНТІВ ПРО ІСТОРІЮ І КУЛЬТУРУ КИТАЮ ТА УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКІ КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ З ФОНДІВ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ-МУЗЕЮ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА УКРАЇНИ

І. С. Резнік, Н. М. Климович

У статті охарактеризовано комплекс документів про історію та культуру Китаю, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Були проаналізовані такі групи документів, як біографічні, рукописи поезій, переклади китайських творів на різні мови, літературознавчі праці, газетні статті про видатних китайських діячів культури і мистецтва, епістолярна спадщина, фотографії. Представлено архівні документи, у яких відображені ключові події в історії Китаю, різні галузі культури і мистецтва (література, живопис, музика, театр, кіно). У сфері літератури описані переклади китайських віршів, казок, оповідань та раритетні друковані видання з наукової бібліотеки ЦДАМЛМ України. У сфері живопису представлені наукові праці про феномен китайського живопису, ілюстрації українських художників до китайських літературних творів, картини з зображенням природи Китаю, портрети китайців та поштові листівки, прикрашені традиційним китайським орнаментом та живописом. У сфері театру описані документи, що містять інформацію про постановки китайських п'єс в українських театрах, виступи китайських театральних акторів, ескізи костюмів акторів. У сфері музики представлені фото спільних концертів та творчих зустрічей українських та китайських артистів, рукописи музичних творів про Китай. У сфері кіно представлені кіносценарії українських художніх та документальних фільмів про Китай, а також інформація про спільні кінозйомки. Також охарактеризовано документи про розвиток українсько-китайських культурних зв'язків у період з 1935 р. до 2002 р. Мета дослідження – привернути увагу науковців, шанувальників китайської культури до цінних архівних документів, сприяти збільшенню кількості їх дослідників та введенню у науковий обіг мало-вивчених документів. Методика дослідження спирається на загальнонаукові методи (аналіз, синтез, порівняння, описовий метод, метод деталізації, метод узагальнення, об'єктивно-фактологічний метод) та спеціально історичні (історико-порівняльний, біографічний, історико-джерелознавчий аналіз). Наукова новизна проявляється в тому, що був проаналізований інформаційний потенціал документів з різних архівних фондів про китайську історію і культуру, частина з яких ще не була введена в науковий обіг. Документи систематизовано та описано за хронологією створення та видовим складом, розкрито їхнє інформаційне наповнення.

Ключові слова: ЦДАМЛМ України, архівні документи, фонд, Китай, історія, культура, література, мистецтво.

Державна архівна служба України (далі – ДАСУ) у контексті підготовки до проведення 5-го засідання українсько-китайської Підкомісії з питань співробітництва у сфері культури виступила з пропозицією активізувати двостороннє співробітництво з китайською стороною відповідно до положень Угоди про співробітництво між Державною архівною службою України та Державним архівним управлінням Китайської Народної Республіки (далі – КНР) від 10 вересня 2013 р. Була підготовлена оновлена інформація про двостороннє співробітництво в архівній сфері. У 2020 р. відповідно до листа ДАСУ з метою актуалізації українсько-китайських відносин у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України) були виявлені документи, які становлять інтерес у сфері вивчення культури та мистецтва Китаю, зв'язків між митцями та контактів у галузі мистецтва і культури. У межах виявлення був виокремлений значний пласт документів, які неодмінно не лише стануть у нагоді дослідникам-історикам, культурологам, а й значно сприятимуть укріпленню міжнародної співпраці, культурного та економічного співробітництва. Варто також зауважити, що масив джерел з даної тематики ще не був предметом самостійного наукового дослідження, за винятком поодиноких першоджерел, які характеризувалися у контексті інших досліджень (переважно оглядів), присвячених діяльності окремих діячів культури та мистецтва.

**Рис. 1. ЦДАМЛМ України, розміщений у будівлі Бурси
(зведена у 1765 р.). 2021 р.**

У 2021 році виповнюється 55 років від дня заснування Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України) – найбільшої в Україні скарбниці документів особового походження літератур-

но-мистецького профілю, які характеризують історію розвитку українського мистецтва від кінця XVIII ст. і до сьогодні. Це фонди письменників, літературознавців, перекладачів, журналістів, художників, мистецтвознавців, театрознавців, оперних та естрадних співаків, акторів театру і кіно, циркових акторів, режисерів, різьбярів, скульпторів, архітекторів, композиторів, музикантів-виконавців, фольклористів та інших діячів літератури й мистецтва. ЦДАМЛМ України – установа, основними завданнями якої є виявлення, збереження, систематизація та популяризація документальної спадщини українських митців. Сьогодні це сучасна багатопрофільна архівно-музейна інституція, яка зберігає майже 315 тисяч справ у складі 1435 фондів (1310 особових фондів діячів української культури та 125 фондів установ та організацій національного значення). Архівний фонд установи нараховує близько 1,5 млн документів. Фонд друкованих видань ЦДАМЛМ України налічує 200 тис. книг та 111 тис. номерів газет та журналів, виданих з середини XIX ст. до початку XXI ст. Крім того, у фондах Архіву-музею відклалися значна кількість документів про історію та культуру Китаю, а також про китайсько-українські культурні зв'язки.

Зокрема, варто виділити значний масив документів, поява яких була зумовлена активізацією радянсько-китайських зв'язків та спонуканням інтересу з боку українських митців та науковців до культурної спадщини Китаю. Ідеться про переклади творів китайської літератури українською мовою та появу нових творів за мотивами творів китайських авторів; творів, присвячених китайській історії, культурі, а також створених під враженням від візитів до Китаю. Низка митців та колективів у складі радянських делегацій здійснювала гастрольні тури та візити до Китаю, подорожувала різними містами та провінціями і залишила про це щоденникові записи, світлини, спогади, твори. Значно сприяли цьому і замовлення від видавництва на твори даної тематики, переклади і переспіви творів китайських авторів українською мовою.

Зокрема, у фонді № 464 українського поета, громадського та державного діяча Павла Григоровича Тичини (1891–1967) збереглися рукописи та машинописи переспівів та перекладів поезій поета, історика, першого президента Академії наук КНР Го Мо-жо (1892–1978, справжнє ім'я –

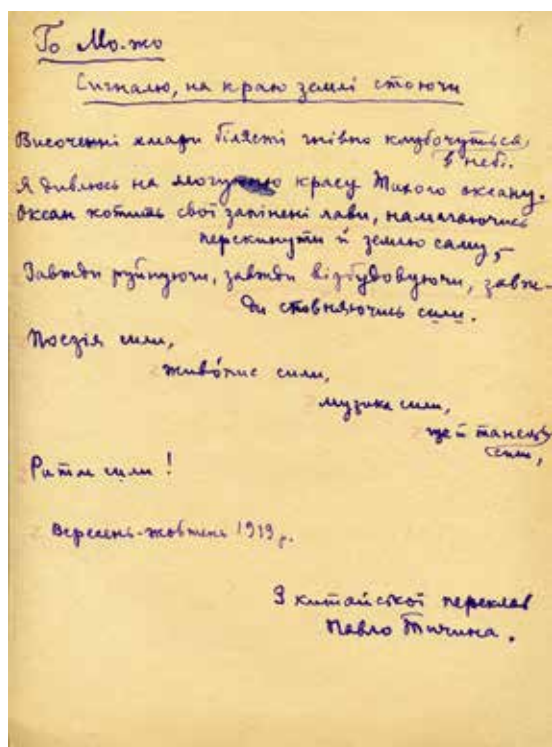

Рис. 2. П.Г. Тичина. Переклад з китайської мови вірша Го Мо-жо «Сигналю, на краю землі стоячи» («Височенні хмари білясті гнівно клубочуться в небі...»). Авт. 1919 р. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2695, арк. 1

Го Кайчжень) «Після дощу», «Вранішня радість», «Роздум» («Хіба не я це говорив...»), «Сигналю, на краю землі стоячи...» («Височенні хмари білясті гнівно клубочуться в небі...»), «Ще як колись...» [Тичина 1919, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2680, 2685, 2690, 2693, 2695] та ін., а також переклади віршів інших китайських поетів.

Також у фонді зберігаються його твори на тему історії Китаю та про китайських історичних персон. Зокрема, в архіві є автограф вірша «Сун Цзін-лін» («Сун Цзін-лін, китайська жінко...») (1951 р.) та переклад цього вірша на китайську мову, виконаний літературознавцем і перекладачем Ге Баоцюанем (1913–2000) і опублікований у журналі «Жінка нового Китаю» (1955 р.) [Ге Баоцюань 1955, 7]. Збережений у фонді примірник містить дарчий напис російською мовою від перекладача Павли Тичині від 13 травня 1955 р. Героїня твору Сун Цзін-лін (Розамонд Сунг Чін-лін) (1893–1981) походила з політично впливової родини Сунг і була відома передусім як віцепрезидент КНР (1959–1972), почесний президент КНР (1981) [Головченко, Рубель 2010] та дружина одного з найбільш шанованих у Китаї політичних діячів, «батька нації», засновника Китайської республіки (1912–1949) Сунь Ят-сена (1866–1925) [Кіктенко 2015, 107]. Вона взяла собі християнське ім'я Розамонд і здобула західну вищу освіту в Уесліанському коледжі (Джорджія, США) – першому ВНЗ у світі, який видавав вчені ступені жінкам (з 1836 р.).

Рис. 3. Ге Баоцюань. Переклад вірша П. Г. Тичини «Сун Цін-лін». Журнал «Жінка нового Китаю», 1955 р., № 2. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 4715, арк. 1–2, 7

В особовому фонді № 1181 поета і перекладача Олекси Новицького (1914–1992) знаходимо переклади віршів поета, журналіста, воєнного кореспондента Люй Дзяня (1919–1990) «Славлю Пекін» та Юань Шуль-по «Пісня дружби» [Новицький 1950-ті, 1–2].

У фондах ЦДАМЛМ України є переклади прозових творів, творів для дітей, зокрема казок, які здійснювалися українськими перекладачами у 1950–1960-х рр. [Беляєв, Ліознова 1954, ф. 1127, оп. 2, од. зб. 292; Ісаєв 1960, ф. 1015, оп. 1, од. зб. 102]. Яскравими прикладами є переклади китайської на-

родної казки «Білочка й мишка в лісі жили» та п'єси за мотивами китайських народних казок «Блакитна зірка», написаної письменником Володимиром Беляєвим у співавторстві з режисеркою та сценаристкою Тетяною Ліозною, відомою за фільмами «Їм підкоряється небо», «Три тополі на Плющисі», «Сімнадцять миттєвостей весни», «Карнавал» та ін.

У 1970-х рр. майстрами перекладу Ігорем Лисевичем, поетесою Валентиною Отрощенко та її чоловіком – поетом, есеїстом, представником Київської школи поезії – Валерієм Іллею здійснювалися переклади творів корифеїв-класиків китайської літератури Ду Фу (712–770) («Вісім осінніх асоціацій», «Весняного дня згадую Лі Бо», «Блукаю на краю неба» та ін.) [Ду Фу 1973, ф. 806, оп. 2, од. зб. 330, арк. 1–15] та Лі Бо (701–762) («Думи тихої ночі», «Ранньої осені на великій рівнині», «Дев'ятий день» та ін.) [Лі Бо 1973, ф. 806, оп. 2, од. зб. 339, арк. 1–14]. Варто відзначити, що частина перекладів, які зберігаються у фондах митців та редакцій видань, імовірно, так і не була видана друком, проте вона доступна для вивчення науковцями, перекладачами у читальному залі ЦДАМЛІМ України і може стати предметом окремого наукового дослідження у майбутньому. До прикладу, у особовому фонді письменника, критика, перекладача, який у роки Другої світової війни служив на Далекому сході, Олексія Засенка зберігається рукопис перекладу оповідання письменника, публіциста, основоположника сучасної китайської літератури Лу Сіня (1881–1936) «Благання щастя» [Засенко 1952, ф. 1033, оп. 1, од. зб. 12]. А у фонді редакції журналу «Всесвіт» зберігаються машинописи, ймовірно, невиданих перекладів віршів поета-романтика Інью Фу (1909–1931) «Самотнє вікно», «Шлях в майбутнє», «Східна Марія» та ін., виконані А. Гомолою [Інь Фу 1969, ф. 806, оп. 2, од. зб. 81, арк. 1–20].

Надзвичайний інтерес для дослідників становлять такі роботи: стаття видатного українського перекладача з китайської та японської мов, одного з організаторів вивчення китайської мови в Україні Івана Чирка, присвячена перекладу «Кобзаря» Тараса Шевченка китайською мовою [Чирко 1984, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1568, арк. 21–29], яка також зберігається у фонді журналу «Всесвіт»; трактат Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» китайською мовою (1972 р.) [Дзюба 1972, ф. 1242, оп. 1, од. зб. 2]. Текст твору був надісланий І. Дзюбою до ЦК КПУ 8 грудня 1965 р. разом з листом-протестом проти арештів української інтелігенції. Праця була передрукована і передана на Захід літературознавицею-дисиденткою Михайлиною Коцюбинською та на початку 1970-х рр. стала одним із найпоширеніших творів в українському самвидав'ї та програмним документом українського національно-визвольного руху. Без відома і згоди автора праця виходила друком у провідних західних країнах – вперше у Мюнхені в 1968 р., потім у Нью-Йорку, Лондоні, Амстердамі, Парижі, Римі. А в 1972 р. вона вийшла китайською мовою у Пекіні (перекладач М. Девіс, автор передмови Пітер Арчер) [Кучер 2021, 1]. Один із примірників з автографом від 28 травня 1979 р. канадського вченого українського походження, дослідника українського повстанського руху, професора Макмастерського університету та засновника видавництва «Літопис УПА» Петра Потічного (1930 р. н.) відклався у фонді № 1442 Івана Дзюби. В Україні друком твір уперше з'явився лише у 1990 р. на сторінках журналу «Вітчизна», а окреме видання вийшло лише у 1998 р.

Рис. 4. Дзюба І. М. «Інтернаціоналізм чи русифікація?».

Твір китайською мовою, з дарчим написом П. Потічного. Ксерокопія 1972 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1242, оп. 1, од. зб. 2, арк. 1–2

Переклади на українську і російську мови вибраних творів китайських поетів і прозаїків, здійснювані перекладачами М. Кашель, М. Литвинцем, О. Мельником, І. Лисевичем, А. Гомолою, В. Отрошенко та ін., містяться у фонді № 806 «Редакція літературно-мистецького та громадсько-політичного журналу «Всесвіт». Вони публікувались на сторінках журналу з 1958 до 2000 р. Серед них – твори Ге Баоцюаня (ф. 806, оп. 1, од. зб. 1697, 1988 р.), повість Гу Хуа «Подружжя вірність» (оп. 1, од. зб. 1805, 1989 р.), вірші Ду Фу «Падає сніг», «Блукаю на краю неба» та ін. (оп. 2, од. зб. 330, 1973 р.); вірші Ін Фу «Самотнє вікно», «Шлях в майбутнє» та ін. (оп. 2, од. зб. 81, 1969 р.); збірка новел Лао Ше «Серп місяця» (ф. 806, оп. 1, од. зб. 891, 1974 р.); вірші Лі Бо (оп. 2, од. зб. 339, 1973 р.), поезії Мін Ле «Осінь», «Перед боєм», «Мамаїв курган» (ф. 806, оп. 1, од. зб. 120, 1969 р.); оповідання Фан Ті «Сутичка на мосту» (ф. 806, оп. 1, од. зб. 21, 1964 р.) та ін. Варто зазначити, що найстаріший український літературний журнал «Всесвіт», заснований у 1925 р., був повністю присвячений іноземній літературі, культурі, мистецтву і суспільно-політичному життю зарубіжних країн та здійснював перші видання іноземних творів на радянському просторі. Видання протягом десятиліть було своєрідним вікном у світ і мало одну з найпотужніших шкіл перекладу в країні.

У фонді № 667 «Державне спеціалізоване видавництво дитячої літератури «Веселка» відклався переклад Івана Чирка повісті-казки відомого китайського письменника Лао Ше (1899–1966) «День народження Сяо-по» (ф. 667, оп. 1, од. зб. 3861, 176 арк., 1984 р.) про пригоди китайського хлопчика у Сінгапурі.

У фонді № 730 «Державне спеціалізоване видавництво художньої літератури «Дніпро» відклалися переклади збірки творів Го Мо-жо «Вибране» (оп. 1, од. зб. 873, 266 арк., од. зб. 874, 159 арк., 1954 р.); оповідань Лао

Ше у перекладі К. Скрипниченка (оп. 1, од. зб. 1170, 151 арк., 1955 р.); збірки Лі Бо «Лірика» у перекладі Л. Первомайського (оп. 2, од. зб. 3483, 58 арк., 1962 р.); збірок вибраних творів Лу Сіня (оп. 1, од. зб. 644, 223 арк., 1953 р.; оп. 2, од. зб. 3196, 208 арк., 1962 р.) у перекладі І. Чирка; романів Мао Дуня (1896–1981) «Перед світанком» у перекладі С. Мішури (оп. 2, од. зб. 1545, 218 арк., 1956 р.) та «Веселка» у перекладі І. Чирка (оп. 2, од. зб. 2545, 177 арк., 1959 р.); роману Пу Сун-ліна (Ляо Чжая) «Розповіді про людей незвичайних» (оп. 2, од. зб. 1843, 286 арк., 1957 р.); п'єси драматурга Ся Яня (1900–1995) «Випробування» (оп. 2, од. зб. 1849, 110 арк., 1957 р.); роману Ху Є-піня «Світло попереду» у перекладі П. Нельговського (оп. 2, од. зб. 2212, 171 арк., 1958 р.); п'єси Цао Юя на 4 дії «Ураган» (оп. 2, од. зб. 2570, 196 арк., 1959 р.); повісті Чень Ден-ке «Діти ріки Хуайхе» (оп. 2, од. зб. 2214, 242 арк., 1958 р.); оповідань Чжао Шу-лі (ф. 730, оп. 1, од. зб. 654, 91 арк., 1953 р.); оповідання Чжоу Лі-бо «Ураган» (оп. 1, од. зб. 655, 206 арк., 1953 р.) та роману Ян Мо «Пісня молодості» у перекладі Юй Фен-лян і О. Кравця (оп. 2, од. зб. 2958, 208 арк., 1960 р.).

Різні аспекти історії та культури Китаю ставали предметом дослідження українських вчених. Зокрема, у фонді № 149 українського історика-сходознавця Андрія Петровича Ковалівського (1895–1969) містяться роботи, присвячені історії Китаю та зв'язкам зі Сходом і розвитку сходознавства [Ковалівський Б/д, ф. 149, оп. 1, од. зб. 14, 59]. Особливої уваги заслуговує його конспект лекцій «Китай», у якому висвітлений перебіг основних подій історії Китаю від давніх часів до доби пізнього Середньовіччя. Цікаві матеріали містяться і в особовому фонді № 1057 письменника Володимира Синенка. У його романі «Тринадцята місія» та підготовчих матеріалах до нього висвітлена діяльність російських православних духовних місій у Китаї [Синенко 1886–1970-ті, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 390, 394, 395]. Значну цінність для філологів становить Китайсько-російський та російсько-китайський словник, складений ним у ході роботи над твором у 1970-х рр., а також виписки із документів, що стосуються роботи Тринадцятої духовної місії в Китаї (1849–1851 рр.). Автор накопичив значний масив матеріалів, зокрема виписки з архівних документів, друкованих та періодичних видань останньої чверті XIX ст. – початку XX ст., які також можуть становити значний інтерес для дослідників.

Феномен китайського живопису досліджений у праці відомої російської мистецтвознавиці, сходознавиці-китаїстки, наукової співробітниці Інституту сходознавства АН СРСР (з 1957 р.) Євгенії Завадської (1930–2002) «Естетичний феномен живопису Далекосхідного регіону (на прикладі класичного живопису Китаю та Японії)» (1978 р.) [Завадська 1978, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1272, арк. 1–18]. Матеріал дослідження ліг в основу її докторської дисертації «Естетичні проблеми живопису старого Китаю», захищеної у 1984 р.

До високохудожніх зразків живопису належать ілюстрації українських художників до творів китайських письменників. Частина з них була виконана графіком Олександром Михайловичем Довгалем (1904–1961) [Довгаль 1950-ті, ф. 214, оп. 1, од. зб. 36, арк. 1–3]. Невстановлений твір – це, імовірно, одна з ілюстрацій до оповідання зі збірки Лу Сіня «Справжня історія А-К'ю», художнє оформлення якої здійснив О. Довгаль (видавництво «Молодь», 1958 р.)

Рис. 5–6. О. М. Довгаль. Ілюстрації до оповідань Лу Сіня «Справжня історія А-К'ю» та «Моління про щастя» («Благання щастя»). Ліногравюри. 1950-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 214, оп. 1, од. зб. 36, арк. 1–2

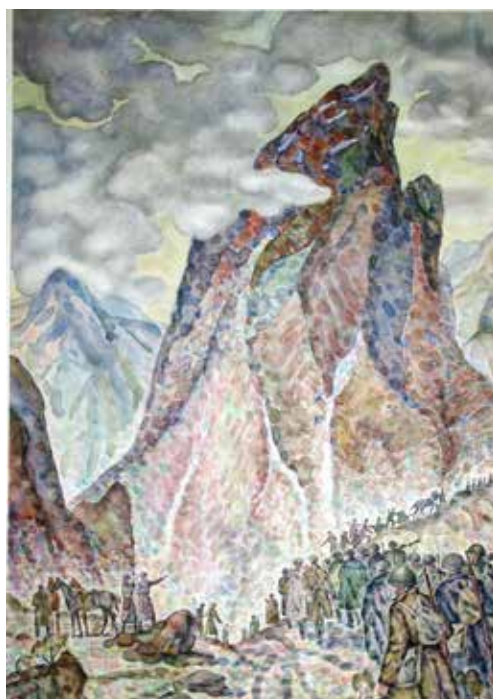

Рис. 7. О. Г. Кондитеров.
«У горах великий Хінган. 1945 рік».
Пап., акв. 1977 р. ЦДАМЛМ України,
ф. 700, оп. 1, од. зб. 205, арк. 1

Також у фондах ЦДАМЛМ України зберігаються картини із зображенням величної природи Китаю [Кондитеров 1977, ф. 800, оп. 1, од. зб. 205, арк. 1]. Наведемо роботу графіка Олексія Георгійовича Кондитерова (1908–1988), в якій аквареллю змальований Великий Хінган – вулканічний гірський хребет на північному сході Китаю [Ігнат'єв, 2004], що у 1945 р. став місцем протистояння радянських і японських військ у ході Манчжурської операції союзників проти Квантунської армії [Коппель, Пархомчук 2009].

В особовому фонді Павла Тичини відклалися листівки з Китаю від його близького друга Анатолія Карповича Павлюка і Катерини Павлюк до його дружини Лідії Петрівни (м. Київ), ілюстровані традиційним китайським орнаментом та оздоблені вставками з різнокольоровими зображеннями квітів, намальованими фарбою по шовку чи паперу [Павлюк 1966–1967, ф. 464,

оп. 1, од. зб. 15648, арк. 53–55, 69]. Особливістю представлених ілюстрацій є те, що вони виконані у техніці і стилі відновленого на початку ХХ ст. традиційного китайського живопису Гохуа (цей термін буквально перекладається як «живопис нашої країни» чи як скорочення від «Чжунго хуа» – «Китайський живопис», на противагу «Юхуа» – «західний олійний живопис») [Священко, 2014]. Техніка передбачає використання мінеральних і рослинних водяних фарб і туші на шовку чи папері. Вона за духом і інструментами є близькою до каліграфії, оскільки для нанесення фарби використовуються кисті із бамбуку та шерсті.

Рис. 8. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 16548, арк. 53

Рис. 9. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 16548, арк. 54

Рис. 10–11. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 16548, арк. 55, 69

Значний інтерес для дослідження зв'язків з Китаєм становить особовий фонд № 1123 художниці Таїсії Павлівни Жаспар (Филипович) (1912–1986). Таїсія Филипович народилася у Тобольську, у 1921 р. її родина втекла від війни до китайського м. Харбіна, а в 1930 р. вона одружилася з білогвардійським ексофіцером Юрієм Хомяковим та переїхала до Шанхаю – головного ділового та фінансового центру Далекого Сходу.

**Рис. 12. Таїсія Жаспар. 1930-ті рр. м. Шанхай.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25**

Вона була відома як талановитий графік, дружина консула Шанхайської французької концесії Андре Жаспара (з 1937 р.), засновниця першої професійної школи для жінок у Шанхаї (1932) та притулку для бідних дівчат із діаспори «Будинок російської жінки» (1936). У фонді містяться не лише творчі документи художниці [Жаспар 1941–1952, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 1], а й матеріали, які стосуються діяльності Товариства громадян СРСР у Шанхаї у 1950-х рр. [Особисті документи Жаспар Т. П. <...> 1951, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17], та її лист до Сун Цзін-лін [Лист Жаспар Т. П. <...> 1972, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, арк. 1].

На творчості Таїсії Жаспар позначився вплив китайського живопису. Основний жанр, у якому вона працювала, – графічний портрет. Проживаючи у м. Шанхай від 1930 до 1945 р., художниця змальовувала різні типиці цікавих людей, які їй зустрічались, а також збирала разом з чоловіком колекцію традиційного китайського живопису, частина якої у 1959 р. була подарована нею Київському музею східного та західного мистецтва (зараз це Національний музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків). Саме у особовому фонді Таїсії

Жаспар містяться документи, зокрема листування та промова на відкритті виставки, які висвітлюють весь процес передачі цінної колекції до музею. Статті, лекції, фотографії, фотокопії робіт самої художниці – все це першоджерела, доступні для вивчення у читальному залі ЦДАМЛМ України.

Рис. 13. Т. П. Жаспар.
Китаєць з трубкою. 1949 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 8

Рис. 14. Т. П. Жаспар. Портрет жінки.
1952 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123,
оп. 1, од.зб. 1, арк. 11

Рис. 15. Т. П. Жаспар. Піаністка. 1941 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од. зб. 1, арк. 5

Рис. 16. Т. П. Жаспар.
Чжен Цзінь-хуа. 1952 р.
ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1,
од.зб. 1, арк. 12

Цінну інформацію для дослідників містять й альбоми 1936–1938 рр. з кількома сотнями індивідуальних та групових фотографій Таїсії Жаспар, що зберігаються в її особовому фонді. На них зображені різні райони Шанхаю та інших міст Китаю, оточення художниці, експозиції виставок, відомі китайські політики та діячі мистецтва [Фотоальбоми Жаспар Т. П. 1936–1938, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25–28]. Жоден мистецький чи світський захід тогочасного Шанхаю не відбувався без участі знаменитої мисткині та громадської діячки. Отже, ці світлини є цінним джерелом для вивчення соціально-побутового та культурно-мистецького життя Китаю 1930-х рр., а також емігрантського середовища.

Документи фондів ЦДАМЛМ України також дозволяють простежити зв'язки китайських та українських театральних діячів. У архівних першоджерелах знаходимо свідчення про постановки творів китайських авторів на сценах українських театрів [Запрошення М.М. Крушельницькому <...> 1958, ф. 1132, оп. 1, од. зб. 353, арк. 30] та творів авторства українських письменників у Китаї [Лист Цао Юя <...> 1955, ф. 435, оп. 1, од. зб. 1234, арк. 1–3]. У 1955 р. п'єса українського драматурга Олександра Корнійчука (1905–1972) «Макар Діброва» (1948 р.) була поставлена китайським драматургом Цао Юєм (1910–1996) на сцені Пекінського народного художнього театру, про що збереглося листування митців. У 1958 р. видатного українського театального актора та режисера Мар'яна Крушельницького (1897–1963) було запрошено до перегляду п'єси «Тайфун» Цао Юя, поставленої на сцені Запорізького державного українського театру ім. Щорса. Збереглися переклади лібрето цієї та інших китайських п'єс українською мовою.

Цікавими та інформативними є вирізки з газет мистецького профілю, у яких висвітлені знакові події театального життя країни. Наведемо статтю П. Чена про гастролі знаменитого китайського актора, засновника і першого директора Китайського театру Пекінської опери (1955 р.) Мей Лань-фана (1894–1961) у СРСР у 1935 р. Він досконало володів мистецтвом співу, танцю, акробатики і пантоміми та прославився як виконавець жіночих ролей (одна з найвідоміших – роль героїні середньовічної китайської балади VI ст. Хуа Му-Лан, яка добровільно вступила в ряди армії для відбиття нападу кочівників). Виконання жіночих ролей акторами-чоловіками є однією з найхарактерніших особливостей китайського театального мистецтва. Відомий режисер Всеволод Мейерхольд оцінив виступи Мей Лань-фана словами: «Зіграти жінку актору-чоловіку – це найвища форма театальної майстерності» [Чен 1935, ф. 145, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1].

Варто відмітити і документи, що стосуються розвитку китайського музичного мистецтва. Зокрема, у фонді українського композитора і диригента, скрипаля, заслуженого діяча мистецтв УРСР Олексія Рябова (1899–1955) зберігся автограф клавiру його твору «Китайський атракціон» [Рябов Б/д, ф. 844, оп. 1, од. зб. 47]. А у фонді № 643 Державного заслуженого академічного ансамблю ім. П.П. Вірського відклався значний масив документальних матеріалів про гастролі колективу у КНР у 1956 р. Фактично це було перше закордонне турне колективу. Поїздка охопила екзотичні для українців країни – Китай і В'єтнам. До уваги дослідників – багатотомні альбоми світлин подорожі різними містами Китаю (Ханьчжоу, Ухань, Шанхай та ін.) [ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 20–24], фотографії артистів [ЦДАМЛМ Украї-

ни, ф. 643, оп. 2, од. зб. 28, 30, 31, 32], рецензії та відгуки преси [ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 12–16] тощо. Варто відзначити, що світлини з гастролей колективу достатньо інформативні і містять значний пласт цінної інформації, що дозволяє уявити атмосферу та побачити окремі аспекти життя тих населених пунктів та регіонів, у яких вдалося побувати українським артистам. Виступи українського колективу стали справжньою сенсацією і справили незабутнє враження на багаточисельні натовпи глядачів, які супроводжували кожен виступ.

Рис. 17. Фото китайського актора Мей Лань-фана в п'єсі «Му-Лан в армії» під час гастролей в СРСР, взяте зі статті П. Чена «Мей Лань-фан». 1935 р.

Вирізка з газети «Советское искусство», № 12 від 11 березня 1935 р.

ЦДАМЛМ України, ф. 145, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1

Також збереглися ескізи чоловічих костюмів до «Китайського танцю з барабанами» [Лійкін Б/д, ф. 643, оп. 4, од. зб. 30, арк. 1–3]. Про велике значення барабанів у музичній культурі країни свідчить той факт, що жодне видовище чи урочиста процесія у Китаї не відбувається без них.

Помітною подією у музичному житті України 1955 року стали творчі зустрічі видатного українського хорового диригента та музичного діяча Григорія Верьовки (1895–1964) з китайськими музикантами [Верьовка <...> 1948–1961, ф. 1078, оп. 2, од. зб. 161, арк. 1–8], які відбилися на світлинах з особового фонду митця № 1078.

Рис. 18. В. Лійкін. Ескіз чоловічого костюму до «Китайського танцю з барабанами». Пап., акварель, граф. олівець. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 4, од. зб. 30, арк. 1

Рис. 19. Фото Г. Г. Верьовки під час зустрічі з китайськими артистами. 1955 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1078, оп. 2, од. зб. 161

Співпраця українських та китайських митців відбувалася і в галузі кіномистецтва. Яскравими прикладами є кіносценарій В. Брюггена та О. Лаптія до фільму «Дисертація китайського інженера» про створення вібраційної машини для калібрування насіння кукурудзи китайським інженером Цао Цунь-венем (1960-ті рр.) [Брюгген, Лаптія 1960-ті], документальний фільм режисера Л.Є. Букіна «Про Василя Єрошенка» [Букін 1990–1991, ф. 1009, оп. 1, од. зб. 1715] та зйомки у 1999 р. в Україні китайськими кінематографістами 20-серійного телефільму «Як гартувалась сталь» за участі українських акторів, що в 2000 р. був визнаний у КНР кращим телесеріалом року.

Значне поживлення стосунків наприкінці 1950-х рр. сприяло появі візитів українських письменників до КНР та візитів китайських митців. Зокрема, збереглися такі документальні свідчення, як щоденники С.І. Олійника з подорожі до КНР [Олійник 1960, ф. 706, оп. 2, од. зб. 196, 107 арк.] та його світлини [Фотографії Олійника С. І. <...> 1960, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, 84 арк.], а також запрошення письменнику Петру Козланюку до КНР [Запрошення та привітання Козланюку П.С. <...> 1957, ф. 86, оп. 1, од. зб. 278, арк. 1–2] та фотографії з його поїздки [Фото письменника Козланюка П. С. <...> 1957, ф. 86, оп. 1, од. зб. 297, арк. 1–15], а також листи китайського поета, письменника Емі Сяо-Саня (1896–1983, справжнє прізвище Сяо Аймеї) українському письменнику Г. М. Петнікову [Листи Сяо-Сяня Е. <...> 1957, ф. 440, оп. 1, од. зб. 347, арк. 1–10].

Рис. 20. С.І. Олійник. Ханьчжоу, 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 21. В цеху ткацької фабрики в Шанхаї, 27 квітня 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 22. Шанхай, 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 23. В музеї Лу Сіня. 30 квітня 1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 24. Нанкін. Пам'ятник загиблим солдатам. 25.04.1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 25. Ханьчжоу. Біля пагоди. 29.04.1960 р. С. І. Олійник під час візиту до Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, арк. 1–5, 10

Рис. 26. Запрошення П.С. Козланюку до Китаю. Травень 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 278, арк. 1–2

Рис. 27–28. Фото візиту П. С. Козланюка в КНР, Шанхай. 4 жовтня 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 297, арк. 3–4

Цінним джерелом для вивчення культурних зв'язків китайського та українського народів є документи творчих спілок. Так, у матеріалах Спілки письменників України містяться відомості про візити делегацій китайських письменників до Києва у 1960 р. [Лист Правління СПУ <...> 1960, ф. 590, оп. 1, од. зб. 409, арк. 139–140].

У бібліотечній колекції ЦДАМЛМ України також відклалися низка друкованих видань перекладів творів китайської літератури. Серед них є цікавий збірник, що включає у себе переклади російською мовою давньокитайської пам'ятки літератури «Кинг Ши» («Ци Цзі», «Книги пісень»), «Конг-Фу-тзе» та ін. [до 1918 р.] [Збірник перекладів Кинг Ши, Конг-Фу-тзе <...> 1918]. Крім того, своєрідним свідком епохи є збережене видання періоду передвоєнного часу – «Короткий китайсько-російський словник з воєнними термінами» 1935 р. видання [Краткий китайско-русский словарь <...> 1935].

Окрім згаданих вище раритетних видань, у бібліотечній колекції ЦДАМЛМ України зберігається низка перекладів творів китайської літератури, виконаних українськими митцями – класиками перекладу. Видання 1950–1960-х рр. представлені перекладами прозових творів таких авторів, як Хе Цзін-Чжі, Дін Ні [Хе Цзін-Чжі, Дін Ні 1952] (у перекладі Олекси Новицького), найвідомішого твору Лу Сіня «Справжня історія А-К'ю» [Лу Сін 1958]. Крім того, у перекладі Миколи Бажана наприкінці 1950-х рр. виходили поезії Мао Цзе Дуна [Мао Цзе Дун 1959], Леоніда Первомайського – твори класика китайської поезії Лі Бо [Лі Бо, Первомайський, 1962], Віктора Петрова – низка китайських драматичних творів [Юаньская драма <...> 1966]. Про взаємний інтерес і зацікавленість китайської сторони українською культурою свідчить програма ювілейних зборів до 100-річчя від дня народження Івана Франка, які відбулися у Пекіні у 1956 р. [Програма ювілейних зборів <...> 1956].

У 1980-х рр. у перекладі Івана Чирка були видані новели Лао Ше у складі збірки «Серп місяця» [Лао Ше 1974], збірка китайських прислів'їв та приказок [Китайські прислів'я та приказки <...> 1984], Геннадія Туркова – поезії Ван Вей [Ван Вей 1987]. У 1990 р. були надруковані «Оповідки Давнього Китаю» у перекладі І. Зуєва та О. Лишеги [Оповідки Давнього Китаю <...> 1990].

Також у Фонді друкованих видань ЦДАМЛМ України зберігається цінна книжкова колекція № 31 раритетних поштових листівок з кольоровими фото краєвидів Китаю, Японії, Південної Кореї. Серед них – кілька десятків листівок з зображеннями старовинних районів Шанхаю (поч. XX ст.).

Цікавими з погляду культурної співпраці періоду незалежності України є документи про співпрацю творчих колективів. Зокрема, у фондах Архіву-музею відклалися документи про проведення виставки українського народно-прикладного мистецтва у Пекінському палаці культури Китаю у 1996 р. [Документи про проведення виставки <...> ф. 665, оп. 2, од. зб. 617]. Серед них – договір між Дирекцією художніх виставок України і Китайським агентством міжнародних виставок про організацію виставки, листування, список творів до виставки, афіша, книга відгуків, звіт про виставку.

Так, відклалися документи щодо гастролей українських труп у Китаї, участі у міжнародних фестивалях циркового мистецтва 1994–2002 рр. Українські артисти гастролювали містами Гуанчжоу, Ухань, Хубей, Гуандун та ін.; брали участь у Другому міжнародному фестивалі циркового мистецтва у м. Ухань (провінція Хубей, КНР), 4-му Уханському міжнародному фестивалі акроба-

тичного мистецтва в КНР тощо. Китайський цирк є одним із найдавніших у світі. Регулярне запрошення українських артистів на різноманітні міжнародні фестивалі та виступи до Китаю засвідчує визнання високого рівня майстерності українських виконавців з боку китайських колег. Низка угод, запрошень, контрактів українських циркових колективів щодо участі у спільних заходах, гастрольних турах відкладалася у фонді Державного підприємства «Державна циркова компанія України» (ЦДАМЛМ України, ф. 1393).

Рис. 29. Раритетні китайські листівки з краєвидами Шанхаю з Колекції № 31 початку 20 століття

Отже, можна стверджувати, що у фондах ЦДАМЛМ України зберігається значна кількість цінних архівних першоджерел різних видів, у яких відображені набутки китайських та українських митців, що творили у різних жанрах мистецтва впродовж 1930–1990-х років. Досить детально й різносторонньо висвітлені також і українсько-китайські культурно-мистецькі взаємообміни та взаємозв'язки у сфері літератури, театрального, образотворчого, музичного мистецтва та кіномистецтва.

Також документи, що відклалися у фондах ЦДАМЛМ України, яскраво ілюструють основні етапи поживлення зв'язків між Радянським Союзом, у складі якого перебувала Україна, та Китаєм. Про це свідчить значний масив документів, які датуються 1950-ми рр. Були також і періоди «охолодження», які характеризувалися зниженням кількості документальних джерел відповідної тематики (1960-ті – середина 1980-х рр). Відновлення контактів між двома країнами одразу ж спонукало до появи низки культурних взаємообмінів, поновлення творчого діалогу між українськими та китайськими митцями, культурного взаємообміну між творчими спілками, мистецькими осередками, колективами.

Запрошуємо дослідників та поціновувачів китайської культури до вивчення представлених у статті архівних документів та друкованих видань у читальному залі ЦДАМЛМ України. Також варто зазначити, що пошук, накопичення, прийняття на постійне державне зберігання, науково-технічне опрацювання, збереження на належному рівні та надання доступу дослідникам до згаданих вище документів було б неможливим без щоденної злагодженої і наполегливої праці колективу архівістів-працівників ЦДАМЛМ України.

Рис. 30. Колектив ЦДАМЛМ України у «День вишиванки». 20 травня 2021 р.

ЛІТЕРАТУРА

Беляєв В., Ліознова Т. «Блакитна зірка». П'єса на 4 дії, 9 картин. За мотивами китайських народних казок. Маш. 1954 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1127, оп. 2, од. зб. 292, 75 арк.

Брюгген В., Лаптії О. «Дисертація китайського інженера». Кіносценарій фільму про створення вібраційної машини для калібрування насіння кукурудзи китайським інженером Цао Цунь-вень, випускником Пекінського політехнічного інституту. Машинопис. 1960-ті рр.

Букін Л.Є. Справа документального фільму «Про Василя Єрошенка» (заявка, літературний сценарій, висновки, анотація, листування). Автор сценарію і режисер Букін Л.Є. 1990-1991 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1009, оп. 1, од. зб. 1715, 36 арк.

Ван Вей. Поезії / Упоряд., передм., перекл. з давньокит. Г. Туркова. Київ : Дніпро, 1987.

Верьовка Г.Г. під час зустрічей з румунськими та китайськими діячами мистецтва, артистами хору Чехословацького радіо та ін. Фотографії. 1948–1961 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1078, оп. 2, од. зб. 161, 8 арк.

Ге Баоцюань. Переклад вірша П. Г. Тичини «Сун Цін-лін». Журнал «Жінка нового Китаю». 1955. № 2. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 4715, арк. 1–2, 7.

Головченко В.І., Рубель В.А. Нова історія Азії та Африки: колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.). Київ : Либідь. 2010. 520 с.

Дзюба І.М. «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Китайською мовою. З дарчим написом П. Потічного. Ксерокопія. Додаються візитні картки П. Потічного англ. і кит. мовами. 1972 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1242, оп. 1, од. зб. 2, 437 арк.

Довгаль О.М. Ілюстрації до творів китайських письменників. Ліногравюра. 1950-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 214, оп. 1, од. зб. 36, 3 арк.

Документи про проведення виставки українського народно-прикладного мистецтва в Китаї. Маш. 1996 р. ЦДАМЛМ України, ф. 665, оп. 2, од. зб. 617.

Ду Фу. «Вісім осінніх асоціацій», «Весняного дня згадую Лі Бо», «Блукаю на краю неба» та ін. Вірші. Переклади Лесевича І. та Отроценка В. з китайської на українську мову. Машинопис з ред. правкою. 1973 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 2, од. зб. 330, 15 арк.

Жаспар Т.П. Фотокопії образотворчих творів художниці: «Китаєць з трубкою» (1949), «Чжень Цзін-хуа» (1952) та ін. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 1.

Завадська Є.В. «Естетичний феномен живопису Далекосхідного регіону (на прикладі класичного живопису Китаю та Японії)». Стаття рос. мовою, машинопис з ред. правкою, 1978 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1272, 18 арк.

Запрошення М.М. Крушельницькому на перегляд п'єси «Тайфун» Цао Юя у Запорізькому державному українському драматичному театрі ім. Щорса. 1958 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1132, оп. 1, од. зб. 353, арк. 30.

Запрошення та привітання українському письменнику П.С. Козланюку на китайській мові. 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 278, 2 арк.

Засенко О.Є. «Благання щастя». Переклад оповідання Лу Сіня з китайської на українську мову. Рукопис. 9 серпня 1952 р. – 14 серпня 1952 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1033, оп. 1, од. зб. 12, 19 арк.

Збірник перекладів Кинг Ши, Конг-Фу-тзе та ін. Рос. мова. Санкт-Петербург, [до 1917]. 198 с.

Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії : навч. посіб. Чернівці : Книги–ХХІ, 2004. 384 с.

Інь Фу. «Самотнє вікно», «Шлях в майбутнє», «Східна Марія» та ін. Вірші. Переклад Гомоли А.В. з китайської на українську мову. Машинопис. 1969 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 2, од. зб. 81, 20 арк.

Ісаєв Ф.Г. «Білочка й мишка в лісі жили». Віршований переклад китайської народної казки. Переклад на українську мову Ісаєва Ф.Г. 1960 р. Верстка. ЦДАМЛМ України, ф. 1015, оп. 1, од. зб. 102, 18 арк.

Китайські прислів'я та приказки. / Упоряд. та передм. В. Мясникова. Пер. з кит. І. Чирка. Київ : Вид. худ. літератури «Дніпро», 1984. 117 с. З дарчим написом перекладача.

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. Східний світ. 2015. № 3. С. 106–114.

Ковалівський А.П. «Зв'язки зі Сходом та сходознавство у Києві й Наддніпрянщині в середні віки». Машинопис. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, од. зб. 14, арк. 57-59; Ковалівський А.П. «Китай». Конспект лекцій. Автограф. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 149, оп. 1, од. зб. 59, 182 арк.

Козицький А.М. Новітня історія Азії та Африки. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів. Київ : Афіша, 2003. 430 с.

Кондитеров О.Г. «В горах Великий Хинган. 1945 год». Папір, акварель. 1977 р. ЦДАМЛМ України, ф. 700, оп. 1, од. зб. 205.

Коппель О.А., Пархомчук О. С. Міжнародні відносини ХХ століття: Навчальний посібник / О. А. Коппель, О. С. Пархомчук, 4-е видання. Київ : ФАДА, ЛТД, 2009. 323 с.

Краткий китайско-русский словарь: по графической системе включающий важнейшие военные термины. Составитель В.С. Колоколов. Под ред. М.М. Абрамсона, Ху Цзя. Москва : Государственный институт «Советская энциклопедия», 1935.

Кучер Н. Самвидав праці Івана Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Сайт Національного музею літератури України, 2021, 21 лютого, доступна за посиланням: <http://museumlit.org.ua/самвидав-праці-івана-дзюби-інтернац> / (дата звернення: 13.08.2021).

Лао Ше. Серп місяця : новели / Лао Ше ; пер. з кит. І. К. Чирка ; [упоряд., вступ. сл. Б. Рифтіна ; худож. Ю. А. Чеканюк]. Київ : Дніпро, 1974.

Лист Жаспар Т.П. до Сун Цзін Лін. 15 лютого 1972 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 11, 1 арк.

Лист Правління Спілки письменників України до ЦК КПУ про прибуття до Києва делегації китайських письменників. 7 вересня 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 590, оп. 1, од. зб. 409, арк. 139–140.

Лист Цао Юя (Пекінський народний художній театр) до Корнійчука О.Є. про постановку його п'єси «Макар Діброва». 21 червня 1955 р. ЦДАМЛМ України, ф. 435, оп. 1, од. зб. 1234, 2 арк.

Лі Бо. «Думи тихої ночі», «Ранньої осені на великій рівнині», «Дев'ятий день» та ін. Вірші. Переклади Ілля В. та Лисевича І. з китайської на українську мову. Маш. з ред. правкою. 1973 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 2, од. зб. 339, 14 арк.

Лі Бо. Лірика. Переклад з кит. Л. Первомайського. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1962.

Лійкін В. Ескізи. Папір, акварель, граф. олівець. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 4, од. зб. 30, арк. 1–3.

Лу Сінь. Справжня історія А-К'ю : Оповідання / Пер. з кит. І. Чирко. Київ : Молодь, 1958. 137 с.

Мао Цзе Дун. Поезії. Переклад Миколи Бажана. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1959. 70 с.

Новицький О.М. «Славлю Пекін», «Пісня дружби». Переклади з китайської віршів Люй Дзяня, Юань Шуль-по. Маш. з авт. правкою. 1950-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1181, оп. 1, од. зб. 93, 2 арк.

Олійник С.І. Щоденники подорожі до Китаю. Б/д. [1960]. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 196, 2 док., 107 арк.

Оповідки Давнього Китаю : Збірник / Пер. з кит. І. Зуєв та О. Лишега; Вступ. Слово Г. Хорошилова. Київ : Дніпро, 1990. 142 с.

Особисті документи Жаспар Т.П.: членські квитки Товариства громадян СРСР у Шанхаї. 1951 р. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 17, 20 арк.

Павлюк А.К. Листи і телеграми до Л. П. Тичини. 1966–1967 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 15648, арк. 53–55, 69.

Програма ювілейних зборів до 100-річчя від дня народження Івана Франка. Кит., рос., англ. мовами. Пекін, 1956.

Священко З.В. Новітня історія країн Азії і Африки : навчально-методичний посібник / З.В. Священко, О.М. Скрипник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 294 с.

Синенко В.І. Списки учасників тринадцятої духовної місії в Китай, виписки про окремих учасників з оточення Ковалевського Є.П., нотатки, вирізки з друкованих видань. (Матеріали до роману В.І. Синенка «Тринадцята місія»). 1886-1970-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 390, 40 док., 225 арк.; Синенко В.І. Виписки з книги «Краткая история русской православной миссии в Китай», Пекін, 1916 р. (Матеріали до роману В.І. Синенка «Тринадцята місія»). 1960-1970-ті рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 394, 2 док., 19 арк. Синенко В.І. Виписки з документів, що стосуються тринадцятої Духовної місії в Китаї (1849–1851 рр.). ЦДАМЛМ України, ф. 1057, оп. 1, од. зб. 395, 2 док., 52 арк.

Рябов О.П. «Китайський атракціон». Клавір. Автограф. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 844, оп. 1, од. зб. 47.

Сяо-Сянь Е. Листи українському письменнику Петнікову Г.М. 24 грудня 1957 – 3 січня 1965 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 440, оп. 1, од. зб. 347, 10 арк.

Тичина П.Г. «Сигналю, на краю землі стоячи...» («Височенні хмари білясті гнівно клубочуться в небі...»). Переклад вірша Го Мо-жо з китайської мови. Автограф. 1919 р. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2695, 1 арк.; «Після дощу» («Дощ відшумів уночі...»). Авт. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2685, 1 арк.; «Вранішня радість» («Ось і вранішнє вже сходить сонце...»). Авт. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2680, арк. 1; «Роздум» («Хіба не я це говорив...»). Авт. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1,

од. зб. 2690, арк. 1; «Ще як колись...». Маш. Б/д. ЦДАМЛМ України, ф. 464, оп. 1, од. зб. 2693, 1 арк.

Фотоальбоми Жаспар Т. П. 1936–1938 рр. ЦДАМЛМ України, ф. 1123, оп. 1, од. зб. 25 (35 арк.), 26 (17 арк.), 27 (21 арк.), 28 (336 арк.).

Фотографії Олійника С.І. під час поїздки по Китаю. 1960 р. ЦДАМЛМ України, ф. 706, оп. 2, од. зб. 656, 84 арк.

Фотографії письменника Козланюка П.С. під час поїздки у складі делегації СРСР до Китайської народної республіки. Жовтень 1957 р. ЦДАМЛМ України, ф. 86, оп. 1, од. зб. 297, 15 арк.

Хе Цзін-Чжі, Дін Ні. Сива дівчина / Пер. Олекси Новицького. Київ : 1952.

ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 20, 21, 22, 23, 24.

ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 28, 30, 31, 32.

ЦДАМЛМ України, ф. 643, оп. 2, од. зб. 12, 13, 14, 15, 16.

Чен П. Стаття «Мей Лань-фан». Вирізка з газети «Советское искусство», № 12 від 11 березня 1935 р. ЦДАМЛМ України, ф. 145, оп. 1, од. зб. 5, арк. 1.

Чирко І. «Кобзар» китайською мовою». Стаття. Авторизований машинопис з ред. правкою, автограф. 1984 р. ЦДАМЛМ України, ф. 806, оп. 1, од. зб. 1568, арк. 21-29.

Юаньская драма : [сборник пьес] : перевод с китайского / составление и вступительная статья В. Петрова ; редакция переводов и примечания Л. Меньшикова. Ленинград ; Москва: Искусство, 1966. 512 с.

REFERENCES

Bieliaiev V., Lioznova T. “Blakytна zirka”. Piesa na 4 dii, 9 kartyn. Za motyvamy kytaiskyykh narodnykh kazok. Mash. 1954 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1127, op. 2, od. zb. 292. (In Ukrainian).

Briuhhen V., Laptii O. “Disertatsiia kitaiskoho inzhenera”. Kinostsenarii filmu pro stvorennia vibratsiinoi mashyny dlia kalibruvannia nasinnia kukurudzy kytaiskym inzhenerom Tsao Tsun-ven, vypusknym Pekinskoho politekhnichnoho instytutu. Mashynopys. 1960-ti rr. (In Russian).

Bukin L.Ie. Sprava dokumentalnoho filmu “Pro Vasylia Yeroshenka” (zaiavka, literaturnyi stsenarii, vysnovky, anotatsiia, lystuvannia). Avtor stsenarii i rezhyser Bukin L.Ie. 1990-1991 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1009, op. 1, od. zb. 1715, 36 ark. (In Ukrainian).

Van Vei. Poezii. / Uporiad., peredm., perekl. Z davnokyt. H. Turkova. Kyiv : Dnipro, 1987. (In Ukrainian).

Verovka H.H. pid chas zustrichei z rumunskymy ta kytaiskymy diiachamy mystetstva, artystamy khoru Chekhoslovatskoho radio ta in. Fotohrafi. 1948–1961 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1078, op. 2, od.zb. 161, 8 ark.

Ge Baotsuan’. Pereklad virsha P. H. Tychyny “Sun Tsin-lin”. Zhurnal “Zhinka novoho Kytaiu”. 1955. № 2. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 4715, ark. 1-2, 7. [In Chinese].

Golovchenko V.I., Rubel’ V.A. Nova istoriia Azii ta Afryky: kolonialnyi Skhid (kinets XIX – druha tretyna XX st.). Kyiv : Lybid. 2010. 520 s. (In Ukrainian).

Dziuba I.M. “Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?”. Kytaiskoii movoiu. Z darchym napysom Potichnoho P. Kserokopiia. Dodaiutsia vizytni kartky Potichnoho P. anhl. i kyt. movamy. 1972 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1242, op. 1, od. zb. 2, 437 ark. [In Chinese].

Dovhal O.M. Iliustratsii do tvoriv kytaiskykh pysmennykiv. Linohraviura. 1950-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 214, op. 1, od. zb. 36, 3 ark.

Dokumenty pro provedennia vystavky ukrainskoho narodno-prykladnoho mystetstva v Kytai. Mash. 1996 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 665, op. 2, od. zb. 617. (In Ukrainian).

Du Fu. "Visim osinnikh asotsiatsii", "Vesnianoho dnia zghadui Li Bo", "Blukaiu na kraiu neba" ta in. Virshi. Pereklady Lesevycha I. ta Otroshchenka V. z kytaiskoi na ukrainsku movu. Mashynopys z redaktsiinoiu pravkoiu. 1973 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 2, od. zb. 330, 15 ark. (In Ukrainian).

Zhaspar T.P. Fotokopii obrazotvorchykh tvoriv khudozhnytsi: "Kytaiets z trubkoiu" (1949), "Chzhen Tszin-khua" (1952) ta in. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 1.

Zavadzka Ye.V. "Estetychnyi fenomen zhyvopysu Dalekoskhidnoho rehionu (na prykladi klasychnoho zhyvopysu Kytau ta Yaponii)". Stattia ros. movoiu, mashynopys z red. pravkoiu, 1978 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 1, od. zb. 1272, 18 ark. (In Russian).

Zaproshennia M.M. Krushelnytskomu na perehliad piesy "Taifun" Tsao Yuia u Zaporizkomu derzhavnomu ukrainskomu dramatychnomu teatri im. Shchorsa. 1958 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1132, op. 1, od. zb. 353, ark. 30.

Zaproshennia ta pryvitannia ukrainskomu pysmennyku P.S. Kozlaniuku na kytaiskii movi. 1957 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 86, op. 1, od. zb. 278, 2 ark.

Zasenko O.Ie. "Blahannia shchastia". Pereklad opovidannia Lu Sinia z kytaiskoi na ukrainsku movu. Rukopys. 9 serpnia 1952 r. – 14 serpnia 1952 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1033, op. 1, od. zb. 12, 19 ark. (In Ukrainian).

Zbirnyk perekladiv Kynh Shy, Konh-Fu-tze ta in. Ros. mova. Sankt-Peterburh, [do 1917]. 198 s. (In Russian).

Ihnatiev P. M. Krainoznavstvo. Krainy Azii : navch. posib. Chernivtsi : Knyhy–KhKhI, 2004. 384 s. (In Ukrainian).

In Fu. "Samotnie vikno", "Shliakh v maibutnie", "Skhidna Mariia" ta in. Virshi. Pereklad Homoly A.V. z kytaiskoi na ukrainsku movu. Mashynopys. 1969 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 2, od. zb. 81, 20 ark. (In Ukrainian).

Isaiev F.H. "Bilochka y myshka v lisi zhyly". Virshovanyi pereklad kytaiskoi narodnoi kazky. Pereklad na ukrainsku movu Isaieva F.H. 1960 r. Verstka. TsDAMLM Ukrainy, f. 1015, op. 1, od. zb. 102, 18 ark. (In Ukrainian).

Kytaiski pryslivia ta prykazky. / Uporiad. ta peredm. V. Miasnykova. Per. z kyt. I. Chyrka. Kyiv : Vyd. khud. literatury "Dnipro", 1984. 117 s. Z darchym napysom perekladacha. (In Ukrainian).

Kiktenko V. O. "Kytais'ka mriia" yak teoriia novoho etapu modernizatsii KNR. Skhidnyi svit. 2015. № 3. S. 106–114. (In Ukrainian).

Kovalivskyi A.P. "Zviazky zi Skhodom ta skhodoznnavstvo u Kyievi y Naddniprianshchyni v seredni viky". Mashynopys. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 149, op. 1, od. zb. 14, ark. 57-59; Kovalivskyi A.P. "Kytau". Konspekt lektsii. Avtohrاف. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 149, op. 1, od. zb. 59, 182 ark. (In Ukrainian).

Kozytskyi A. M. Novitnia istoriia Azii ta Afryky. Posibnyk dlia studentiv istorychnykh i humanitarnykh fakultetiv universytetiv. Kyiv : Afisha, 2003. 430 s. (In Ukrainian).

Kondyterov O.H. "V horakh Velikii Khinhan. 1945 hod". Papir, akvarel. 1977 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 700, op. 1, od. zb. 205. (In Ukrainian).

Koppel' O. A., Parkhomchuk O. S. Mizhnarodni vidnosyny KhKh stolittia: Navchalnyi posibnyk / O. A. Koppel, O. S. Parkhomchuk, 4-e vydannia. Kyiv: FADA, LTD, 2009. 323 s. (In Ukrainian).

Kratkii kitaisko-russkii slovar': po hraficheskoi sisteme vkluchaiushchii vazhneishie voennye terminy. Sostavitel V.S. Kolokolov. Pod red. M.M Abramsona, Khu Tszia. Moskva : Hosudarstvennyi institut "Sovetskaia entsiklopediia", 1935. (In Russian).

Kucher N. Samvydav pratsi Ivana Dziuby "Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?". Sait Natsionalnoho muzeiu literatury Ukrainy, 2021, 21 liutoho, dostupna za posylanniam: <http://museumlit.org.ua/samvydav-pratsi-ivana-dziuby-internats/> (data zvernennia: 13.08.2021). (In Ukrainian).

Lao She. Serp misiatsia : novely / Lao She ; per. z kyt. I. K. Chyrka ; [uporiad., vstup. sl. B. Ryftina ; khudozh. Yu. A. Chekaniuk], Kyiv : Dnipro, 1974. (In Ukrainian).

Lyst Zhaspar T.P. do Sun Tszin Lin. 15 liutoho 1972 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 11

Lyst Pravlinnia Spilky pysmennykiv Ukrainy do TsK KPU pro prybuttia do Kyieva delehatsii kytaiskyyh pysmennykiv. 7 veresnia 1960 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 590, op. 1, od. zb. 409, ark. 139-140. (In Ukrainian).

Lyst Tsao Yuia (Pekinskyi narodnyi khudozhnii teatr) do Korniihuka O.Ie. pro postanovku yoho piesy "Makar Dibrova". 21 chervnia 1955 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 435, op. 1, od. zb. 1234, 2 ark. (In Russian).

Li Bo. "Dumy tykhoi nochi", "Ranno oseni na velykii rivnyni", "Deviaty den" ta in. Virshi. Pereklady Illia V. ta Lysevycha I. z kytaiskoi na ukrainsku movu. Mash. z red. pravkoiu. 1973 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 2, od. zb. 339, 14 ark. (In Ukrainian).

Li Bo. Liryka. Pereklad z kyt. L. Pervomaiskoho. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1962. (In Ukrainian).

Liikin V. Eskizy. Papir, akvarel, hraf. olivets. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 4, od. zb. 30, ark. 1-3.

Lu Sin. Spravzhnia istoriia A-Kiu. : Opovidannia / Per. z kyt. I. Chyrko. – Kyiv : Molod, 1958. 137 s. (In Ukrainian).

Mao Tsze Dun. Poezii. Pereklad Mykoly Bazhana. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo khudozhnoi literatury, 1959. 70 s. (In Ukrainian).

Novytskyi O. M. "Slavliu Pekin", "Pisnia druzhby". Pereklady z kytaiskoi virshiv Liui Dziania, Yuan Shul-po. Mash. z avt. pravkoiu. 1950-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1181, op. 1, od. zb. 93, 2 ark. (In Ukrainian).

Oliinyk S.I. Shchodennyky podorozhi do Kytaiu. B/d. [1960]. TsDAMLM Ukrainy, f. 706, op. 2, od. zb. 196, 2 dok., 107 ark. (In Ukrainian).

Opovidky Davnoho Kytaiu : Zbirnyk / Per. z kyt. I. Zuiev ta O. Lysheha; Vstup. Slovo H. Khoroshylova. Kyiv : Dnipro, 1990. 142 s. (In Ukrainian).

Osobysti dokumenty Zhaspar T.P.: chlenski kvytky Tovarystva hromadian SRSR u Shankhai. 1951 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 17, 20 ark. (In Russian).

Pavliuk A. K. Lysty i telehramy do L. P. Tychyny. 1966-1967 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 15648, ark. 53-55, 69. (In Ukrainian).

Prohrama yuvileinykh zboriv do 100-richchia vid dnia narodzhennia Ivana Franka. Kyt., ros., anhl. movamy. Pekin, 1956. [In Chinese, Russian, English].

Riabov O.P. "Kytaiskyi atraktsion". Klavir. Avtohrad. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 844, op. 1, od. zb. 47. (In Ukrainian).

Sviashchenko Z.V. Novitnia istoriia krain Azii i Afryky : navchalno-metodychnyi posibnyk / Z.V. Sviashchenko, O.M. Skrypnyk. Uman : VPTs "Vizavi", 2014. 294 s. (In Ukrainian).

Sylenko V.I. Spysky uchasnykiv trynadtsiatoi dukhovnoi misii v Kytai, vypysky pro okremykh uchasnykiv z otochennia Kovalevskoho Ye.P., notatky, vyrizky z drukovanykh vydan. (Materialy do romanu V.I. Sylenka "Trynadtsiata misiia"). 1886-1970-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1057, op. 1, od. zb. 390, 40 dok., 225 ark.; Sylenko V.I. Vypysky z knyhy "Kratkaia ystoriia russkoi pravoslavnoi myssyy v Kytai", Pekin, 1916 r. (Materialy do romanu V.I. Sylenka "Trynadtsiata misiia"). 1960-1970-ti rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1057, op. 1, od. zb. 394, 2 dok., 19 ark. Sylenko V.I. Vypysky z dokumentiv, shcho stosuiutsia trynadtsiatoi Dukhovnoi misii v Kytai (1849–1851 rr.). TsDAMLM Ukrainy, f. 1057, op. 1, od. zb. 395, 2 dok., 52 ark. (In Russian).

Siao-Sian E. Lysty ukrainskomu pysmennyku Petnikovu H.M. 24 hrudnia 1957 – 3 sichnia 1965 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 440, op. 1, od. zb. 347, 10 ark. (In Russian).

Tychyna P.H. "Syhnaliu, na kraiu zemli stoiachy..." ("Vysochenni khmary biliasti hnivno klubochutsia v nebi..."). Pereklad virsha Ho Mo-zho z kytaiskoi movy. Avtohrad. 1919 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2695, 1 ark.; "Pislia doshchu" ("Doshch vidshumiv unochi..."). Avt. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2685, 1 ark.; "Vranishnia radist" ("Os i vranishnie vzhe skhodyt sontse..."). Avt. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2680, ark. 1; "Rozdum" ("Khiba ne ya tse hovoryv..."). Avt. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2690, ark. 1; "Sheche yak kolys...". Mash. B/d. TsDAMLM Ukrainy, f. 464, op. 1, od. zb. 2693, 1 ark. (In Ukrainian).

Fotoalbomy Zhaspar T. P. 1936–1938 rr. TsDAMLM Ukrainy, f. 1123, op. 1, od. zb. 25 (35 ark.), 26 (17 ark.), 27 (21 ark.), 28 (336 ark.).

Fotografii Oliinyka S.I. pid chas poizdky po Kytaiu. 1960 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 706, op. 2, od. zb. 656, 84 ark.

Fotografii pysmennyka Kozlaniuka P.S. pid chas poizdky u skladi delehatsii SRSR do Kytaiskoi narodnoi respubliky. Zhovten 1957 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 86, op. 1, od. zb. 297, 15 ark.

Khe Tszin-Chzhi, Din Ni. Syva divchyna / Per. Oleksy Novytskoho. Kyiv : 1952. (In Ukrainian).

TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 2, od. zb. 20, 21, 22, 23, 24,

TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 2, od. zb. 28, 30, 31, 32.

TsDAMLM Ukrainy, f. 643, op. 2, od. zb. 12, 13, 14, 15, 16.

Chen P. Stattia "Mei Lan-fan". Vyrizka z hazety "Sovetskoe yskusstvo", № 12 vid 11 bereznia 1935 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 145, op. 1, od. zb. 5, ark. 1. (In Russian).

Chyrko I. "Kobzar" kytaiskoiu movoiu". Stattia. Avtoryzovanyi mashynopys z red. pravkoiu, avtohrad. 1984 r. TsDAMLM Ukrainy, f. 806, op. 1, od. zb. 1568, ark. 21-29. (In Ukrainian).

Iuan'skaia drama : [sbornik p'es] : perevod s kitaiskoho / sostavlenie i vstupitelnaia statia V. Petrova ; redaktsiia perevodov i primechaniia L. Men'shykova. Leninhad ; Moskva : Iskusstvo, 1966. 512 s. (In Russian).

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

UDC 94(510)

WORLD HERITAGE IN CHINA: CULTURAL INTERPRETATION OF HANGZHOU WEST LAKE

G. Fesenko

ORCID: 0000-0001-7133-484X

D. Sc. in Philosophy, Associate Professor,

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

17, Marshala Bazanova str., Kharkiv, 01061, Ukraine

Galyna.Fesenko@kname.edu.ua

The article studies the features of traditional Chinese culture on the organization of living space in harmony with nature. The history of the transformation of a natural object (a lake in Hangzhou) into a cultural location with a rich aesthetic and symbolic content is covered. West Lake is analyzed as an artistic tool for visual integration of the urban environment in the parameters of “culture-nature”. It is noted that the West Lake symbolizes in Chinese culture the ideal form of existence. The landscape concept is the methodological basis for the cultural interpretation of a World Heritage site such as the “combined work of humans and nature”. The proposed cultural interpretation of the West Lake is based on a wide range of knowledge from humanistic geography to historical cultural studies. The historical and cultural transformation is presented in the following perspective: the landscape, changed by human activity, has become not only an element of material culture, but also intangible (spiritual). West Lake appears as a unique “territory of life”, where the philosophical and religious culture of Daoism, Buddhism is developing. It is also noted that this location is one of the most interesting examples of acculturation in world history. The Indian religion has been adapted to the indigenous cultural environment and has become an integral part of Chinese life. The phenomenon of the West Lake is highlighted through its influence on the formation of the cultural tradition of creating landscapes according to the Buddhist ideals of inseparability of people and nature. The special role of two historical figures in the creation of the aesthetics of the landscape of the West Lake (Bai Juyi and Su Shi) is noted. The cultural contexts of the West Lake landscape interpreted according to UNESCO criteria for the universal value of the site. The cultural value of the West Lake as a World Heritage Site is articulated according to three criteria. The first criterion demonstrates the exchange of significant values in terms of landscape design; the second criterion characterizes the heritage site as a carrier of unique evidence of cultural tradition. The third criterion assesses the connection of the object with works of art and literature that have universal significance. The outstanding universal value of Hangzhou West Lake is seen in the demonstration of the ideals of Chinese landscape aesthetics and it also emphasizes the influence of Chinese culture on the design of gardens outside of China, throughout Central Asia. At the same time, modern Hangzhou violates the landscape harmony with the lake. In

view of this, the problem of preserving this World Heritage Site is relevant in the context of the need to make decisions to prevent the “rupture” of the line of the unique horizon of the West Lake.

Keywords: historic city, heritage, cultural landscape, landscape painting, West Lake.

СВІТОВА СПАДЩИНА В КИТАЇ: КУЛЬТУРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЗАХІДНОГО ОЗЕРА ХАНЧЖОУ

Г. Г. Фесенко

У статті досліджуються особливості традиційної китайської культури з організації життєвого простору, близького до природи. Висвітлено історію перетворення природного об'єкта (озера в місті Ханчжоу) на культурну локацію з багатим естетичним та символічним змістом. Західне озеро аналізується як мистецький інструмент візуальної інтеграції міського середовища в параметрах «культура-природа». Зазначено, що Західне озеро символізує в китайській культурі ідеальну форму буття. Методологічну основу культурної інтерпретації об'єкту всесвітньої спадщини, що презентується як «комбінована робота людини та природи», становить ландшафтна концепція. Запропонована культурна інтерпретація Західного озера спирається на широкий діапазон знань від гуманістичної географії до історичної культурології. Презентовано історико-культурну трансформацію в такій перспективі: ландшафт, змінений діяльністю людини, став не тільки елементом матеріальної культури, а й нематеріальної (духовної). Західне озеро постає як унікальна «територія життя», де розвивається філософсько-релігійна культура даосизму, буддизму. Також зазначається, що ця локація є одним із найцікавіших прикладів акультурації у світовій історії, коли індійську релігію було адаптовано до корінного культурного середовища і вона стала невід'ємною частиною життя Китаю. Висвітлено феномен Західного озера через його вплив на формування культурної традиції творення ландшафтів за буддистськими ідеалами єдності людини з природою. Відзначено особливу роль двох історичних постатей у творенні естетики ландшафту Західного озера (Бо Цзюй-і та Су Ши). Культурні контексти ландшафту Західного озера викладено відповідно критеріям ЮНЕСКО щодо універсальної цінності об'єкта. Культурну цінність Західного озера як об'єкта світової спадщини артикульовано відповідно до трьох критеріїв: демонструє обмін значимими цінностями в частині ландшафтного дизайну; є носієм унікального свідчення про культурну традицію; безпосередньо пов'язаний з художніми та літературними творами загальнолюдського значення. Видатна універсальна цінність Західного озера міста Ханчжоу вбачається в демонстрації ідеалів китайської ландшафтної естетики, а також у впливі на ландшафтну культуру оформлення садів поза межами Китаю, по всій Середній Азії. Водночас сучасний Ханчжоу порушує ландшафтну гармонію з озером. Зважаючи на це, проблему збереження цього об'єкта всесвітньої спадщини актуалізовано в контексті необхідності вироблення рішень щодо недопущення «розриву» лінії унікального горизонту Західного озера.

Ключові слова: історичне місто, спадщина, культурний ландшафт, пейзаж, Західне озеро.

Актуальність дослідження. Відомо, що розвиток сучасного Китаю супроводжується процесами урбанізації: якщо у 1949 р. (час заснування КНР) в містах мешкало лише 10% населення, то у 2021 р. чисельність містян перевищила 60% [中华... 2021]. Загальновідомо, що швидке зростання міст часто супроводжується нівелюванням історико-культурної специфіки про-

сторової форми, руйнуванням об'єктів історичної спадщини. Через це пошук балансу між новітньою розбудовою та збереженням старих міст виявляється актуальним питанням для Китаю. У пошуку відповідних рішень КНР урахує рекомендації ЮНЕСКО щодо збереження історичних міських ландшафтів [Recommendation... 2011], де міські ландшафти окреслюються у площині культури та природи, матеріальної та нематеріальної спадщини.

Культурно-історичний підхід до збереження міського ландшафту урахує взаємозв'язки між природними формами, просторовою організацією, а також соціокультурними контекстами. Такий підхід ґрунтується на збалансованому і стійкому взаємозв'язку між забудованим і природним середовищем. Для осмислення культурного середовища міст Китаю важливою є призма ландшафтного способу бачення, де «частина землі» постає такою, що розвивається в часі під впливом природи та людини. Тоді культура виявляється через проєкцію на природний ландшафт та постає просторовим відображенням буття локальної спільноти, її самобутності [Фесенко 2018]. А містопланувальна традиція стає з'єднувальною ланкою у відтворенні культурної ідентичності китайських міст.

У фокусі уваги ЮНЕСКО перебувають «визначні місця» з історичної, естетичної, етнологічної чи антропології точки зору [Convention...1972]. Водночас відбуваються концептуальні зрушення в підходах до окреслення спадщини: до списку світової спадщини (World Heritage List), крім об'єктів, витворених суто людиною або природою, включено «комбіновану» категорію культурних ландшафтів. Китай представлено п'ятьма культурними ландшафтами: Лушанський національний парк, гора Вутай, Західне озеро Ханчжоу, рисові тераси Хунхе-Хані, наскальне мистецтво Цзицзянь Хуашань [Cultural...]. Прикметно, що серед зазначених об'єктів є культурний ландшафт міста (Ханчжоу), його культурна артикуляція потребує спеціального аналізу, зважаючи на масштабні урбанізаційні процеси в Китаї та нагальність збереження культурної спадщини міст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що міські ландшафти Китаю аналізуються як фізичний факт, культурний феномен, естетичний конструкт та ін. Зокрема, розглядаються особливості східного та західного способів бачення та розуміння культурного ландшафту Західного озера міста Ханчжоу, а також значення культурного ландшафту в китайському контексті з погляду туристів [Zhang R 2020]. Водночас інші дослідники оскаржують існуючий епістемологічний розрив між «східними» та «західними» концепціями і підходами до збереження спадщини, спираючись на концепт культурної специфіки автентичності [Gao 2021]. Автори окреслюють проблеми системи оцінювання різних видів культурної спадщини та аналізують наслідки «домінуючих західних цінностей» у регулюванні практики китайської спадщини на прикладі Великого каналу Ханчжоу (включений до списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО у 2014 р.) [Zhang M 2020]. Наголошується, що всесвітній підхід не дозволяє виявити унікальну цінність цього культурного ландшафту, а національний підхід критикується через орієнтацію в більшій мірі на індустрію збереження спадщини та отримання економічної вигоди від розвитку локацій для туризму.

Зважаючи на глобальні зміни у практиках щодо міської спадщини, оновлено рекомендації ЮНЕСКО щодо історичних міських ландшафтів, в яких

підкреслюється динамічна роль спадщини в «ядрі» спільноти, а також у політиці міського планування [The UNESCO... 2019]. Артикульовано завдання розгортати стратегії міського планування з акцентом на культурні та екологічні цінності, включати множину контекстів (топографію місця, природне та вбудоване середовище, візуальні оцінки, нематеріальні цінності тощо). Китайський досвід з імплементації рекомендацій ЮНЕСКО критично переосмислюється в контексті завдань зменшення розриву між культурою та природою у презентації культурних ландшафтів [Taylor 2011], збереження традиційного міського планування [The Implementation ... 2019] та ін. Китайські урбаністи [Bian... 2019] звертаються до пошуку способів оновлення міст з обов'язковим збереженням їхньої традиційної архітектури (на прикладі одного з найдавніших міст Китаю – Лоян).

Разом із тим, незважаючи на значний науковий доробок, представлений чисельними дослідженнями, культурна спадщина міських ландшафтів Китаю потребує подальшої рефлексії в параметрах «природа-культура». Методологічну основу культурологічних розвідок об'єктів, що ідентифікуються ЮНЕСКО як «комбінована робота людини та природи» [Cultural...], становить ландшафтна концепція, яка оперує широким діапазоном знань від гуманістичної географії до історичної культурології, від екофілософії до філософії культури [Фесенко 2018]. Відомо, що «культурний ландшафт» у географії постав унаслідок поступової зміни пізнавальних інтересів від природного до антропогенного, і далі – ландшафту, включеного у сферу культури. Гуманістична географія визначила зв'язок між «дикою природою» і «виробленою людиною природою». Важливою стала артикуляція «географії людини», її життєвого середовища. На відміну від традиційної парадигми, що розглядала «ландшафт» як природний територіальний комплекс із притаманним йому сполученням геологічної будови та природних ресурсів, гуманістична географія вибудовує свої візії ландшафтів, спираючись на концепт ландшафту як «продукту освоєння культурою певної фізичної території». Культура постає силою, що формує видимі риси земної поверхні територій, якими вона окреслена. Загалом, академічна спільнота географів відстежує зміни в ландшафтах від первинного, «природного стану» до «культурного», створеного людською діяльністю. Ландшафти, змінені діяльністю людини, стають елементом культури й водночас самі культурно впливають. Натомість культурна географія, що орієнтована на дослідження культурних артефактів у матеріальному вимірі ландшафтів, зазнає критики, оскільки позначає певний ареал без урахування нематеріальних (духовних) феноменів. Культурний ландшафт виявляється не лише через наявність перетворених людиною локацій, що слугують інфраструктурою або фоном для колективного існування, а й нематеріальну особливість, що підкреслює його самобутність. Ландшафт постає формою, через яку спільноти створюють та підтримують свою культурну ідентичність.

Наразі в дослідженнях культурного ландшафту спостерігаються концептуальні зрушення: від розгляду переважно матеріальних артефактів (де центральною темою було середовище у вигляді зміненого культурою ландшафту) до людини, спільноти, її діяльності та культурних досвідів. Зокрема, культурна географія віддаляється від надто органічної теорії культури і досліджує активну роль людей як агентів (факторів) культурних змін. У цілому ідея культурно-

го ландшафту, сформульована географічним знанням, трансформується в багатодисциплінарну тематику «культурно вписаного середовища». Саме тому аналіз культурних ландшафтів потребує залучення як емпіричного знання, так і культурофілософського мислення.

Метою дослідження є культурна інтерпретація об'єкту всесвітньої спадщини (Західного озера міста Ханчжоу) через виявлення історико-культурних особливостей створення культурного ландшафту.

Виклад основного матеріалу. Культурна історія трансформацій ландшафту Західного озера починалася як відповідь суспільства на тогочасні екологічні умови (потреба в міському резервуарі прісної води). Втім, озеро та місто були поєднані не тільки у фізичному ландшафті, а і в культурний спосіб. Загальновідомо, що до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включаються об'єкти, що мають універсальну цінність, а також відповідають принаймні одному з десяти критеріїв відбору [The Criteria...]. Видатна універсальна цінність означає культурну та/або природну значущість, яка є настільки винятковою, що виходить за межі національних кордонів і представляє загальну цінність для нинішніх і майбутніх поколінь людства. Західне озеро міста Ханчжоу відповідає трьом критеріям ЮНЕСКО: демонструє важливий обмін людськими цінностями протягом певного періоду часу або в межах культурної зони щодо розвитку архітектури чи технології, монументального мистецтва, містобудування чи ландшафтного дизайну (2); є носієм унікального свідчення про культурну традицію або про цивілізацію, яка живе або яка зникла (3); є безпосередньо або відчутно пов'язане з подіями чи живими традиціями, з ідеями чи з переконаннями, з художніми та літературними творами загальнолюдського значення (6) [West... 2011]. Видатна універсальна цінність Західного озера міста Ханчжоу вбачається в демонстрації ідеалів китайської ландшафтно-естетики, які оспівані поетами та мислителями доби династій Тан і Сун, а також впливом на ландшафтну культуру оформлення садів поза межами Китаю, по всій Середній Азії. До такого обґрунтування ЮНЕСКО щодо універсальної цінності Західного озера можна додати певний культурний дискурс. Історична еволюція Західного озера від природного морського узбережжя до лагуни, а потім до символічного ландшафту представляє унікальну духовну та фізичну взаємодію між спільнотою та озером. Протягом двох тисяч років китайці докладали великих зусиль для побудови цього культурного ландшафту, що втілює уявлення ідеального життя з природою.

За критерієм № 2 ЮНЕСКО відзначає Західне озеро як репрезентанта обміну важливими культурними цінностями – буддійських ідеалів, привнесених до Китаю з Індії. Буддизм у Китаї є одним із найцікавіших прикладів акультурації у світовій історії, коли індійська релігія була адаптована до корінного культурного середовища і стала невід'ємною частиною життя Китаю. На момент появи буддизму на китайських теренах у I ст. н. е. за часів династії Хань (206 р. до н. е. – 220 р. н. е.) у Китаї вже була високорозвинена культура із власними релігійними традиціями та філософськими системами: вченням філософа Конфуція (551–479 рр. до н. е.) та даосизмом, ученням Цінь Ши Хуан-ді, першого імператора Китаю (середина III тис. до н. е.) та китайського філософа Лао-Цзи (VI ст. до н. е.). Буддизм, з його акцентом на чернецтво, безшлюбність і вихід із суспільства, суперечив конфуціанській етиці (сімейні цінності, соціальна відповідальність) та імперському порядку. Даосизм, з іншого боку, хоча він ще

не був офіційною релігією, був популярним серед китайського народу через його ідеали довголіття та безсмертя (щоб допомогти людям зберегти здоров'я, прожити довге життя і навіть стати безсмертними, даосизм розробив багато медитативних технік та дихальних вправ). Саме через союз із даосизмом буддизм зміг прижитися в Китаї, зокрема, практики-даоси допомагали іноземним ченцям перекладати буддійські тексти. Прикметно, що переклад буддійського вчення здійснювався із запозиченням китайської лексики та даоських понять. Наприклад, дао (шлях) використовувався для перекладу слова дхарма (божественний закон), шуї (охороняючи Єдиного) – для буддійської медитації та увей (бездіяльність) – для нирвани (остаточне блаженство, яке виходить за межі страждань і шукається шляхом згасання бажання та свідомості). Крім того, буддизм впливав на неоконфуціанство (ідеї щодо передачі родоводу, культивування та концентрації розуму та досягнення мудрості шляхом духовного вдосконалення та моральної досконалості). Західне озеро стало важливою культурною локацією, де навколо буддійського храму Лін'їнсьи («храму Притулку душі») збиралися видатні ченці, поети, вчені, які спілкувалися про дзен та дао, мистецтво, літературу, каліграфію. Храм Лін'їнсьи, розташований на північному заході Західного озера в Ханчжоу, є одним із найстаріших і найзначніших стародавніх дзен-буддійських храмів Китаю (заснований у 328 р. індійським ченцем Хуей Лі) [LingYin...].

За критерієм № 3 ЮНЕСКО розглядає Західне озеро як репрезентанта специфічної культурної традиції вдосконалення ландшафтів, що відображають бачення китайцями ідеального поєднання людини та природи. Людина і природа сприймаються не як полярності, а як взаємні частини всеосяжного цілого. Зв'язок із природою тлумачиться з орієнтацією на гармонійний баланс, цінується «зв'язок», а не відокремлення від інших та навколишнього середовища. У китайській культурі природа завжди була присутня і як об'єкт шанування, і як засіб для духовних звершень; природа була силою, що перевершувала розум людини. Важливо, що прагнення бути «гармонійним із природою» і «в єдності з природою» властиве як конфуціанству, так і даосизму. У конфуціанстві «мудра людина насолоджується водою, добра людина насолоджується горами» («Вислови Конфуція», книга шоста, 21) [Конфуцій 2019], отже, природа, представлена водою та горами, високо цінується за гуманізовані якості. Люди, земля і небо мисляться в єдності. Даосизм, виходячи зі скептицизму щодо суспільної людини, вибирає близькість до природи (через усамітнення на горі, шанування сільського способу життя, прагнення до духовної свободи). Західне озеро стало для китайців своєрідним місцем «раю на землі», озеро створює «світське небо» для життя, для гармонії, насолоди, постійного буття з природою. Естетика Західного озера, його гармонія з природою є вражаючою, і, за словами Марко Поло, тут «народився рай на землі». Сучасний Ханчжоу є одним із найрозвиненіших міст Китаю, втім відзначається неспішним ритмом життя. Мешканці Ханчжоу завдяки наявності Західного озера й дотепер мають можливість змінювати режими свого повсякденного буття (мирського суспільного життя та усамітнення на природі). Містяни свідомо уповільнюють свій повсякденний ритм і насолоджуються дозвіллям біля озера так само, як і їхні предки.

Західне озеро як рукотворний ландшафт своєю естетикою вплинуло на культуру китайських ландшафтних садів. Пагорби охоплюють озеро з трьох

боків; місто розміщено на схід від озера. Західне озеро виглядає природним, навколо нього гармонійно розташовані споруди. Втім, цей «природний» ландшафт не є суто природним, скоріше, він побудований згідно з китайськими філософськими та ландшафтно-естетичними принципами. Штучні острови в озері зведені за традиційною китайською моделлю ландшафту: «одне озеро, три острови». Найважливіші елементи китайського ландшафту, гори та вода, софістично організовані: водойма невелика, але здається нескінченною, гори не надто високі, що відповідає принципу поміркованості в китайській філософії, і в сукупності наявне мудре використання відкритого простору. Така організація ландшафту надалі стала зразком для китайських садів.

За критерієм № 6 ЮНЕСКО окреслює культурну значимість Західного озера як місця, з яким пов'язані важливі ідеї, події, традиції чи художні та літературні твори загальнолюдського значення. Таку аргументацію ЮНЕСКО щодо відповідності цінності Західного озера шостому критерію можна розгорнути в певному дискурсі. Для істориків мистецтва Західне озеро є особливим культурним феноменом через його вплив на ландшафтне мистецтво в інших локаціях Китаю, а також Японії та Кореї. У китайській ландшафтній культурі спочатку з'явилася «пейзажна/ландшафтна поезія», за нею – пейзажний живопис, а потім – ландшафтні сади. Творцями такого мистецтва були представники шляхетної соціальної верстви – вчених-урядовців. До цієї соціальної верстви належали всі, хто склав імператорський іспит на державну службу (кеджу) [Урусов 2018]. Відомо, що традиція відбору кандидатів для державної служби за знаннями, а не соціальним походженням, склалася ще на початку китайської історії, а використання письмових іспитів як інструменту відбору почалося з доби династії Тан. Прикметно, що на іспитах учасники мали продемонструвати передусім знання класичної літератури та філософії, завдяки чому в Китаї виникла багата літературна культура. Представники цього класу також є авторами творення естетики ландшафту Західного озера: Бо Цзюй-і та Су Ши, які були губернаторами Ханчжоу за часів династій Тан (618–907 рр.) і Сун (960–1279).

Поет і урядовець Бо Цзюй-і (822–823) за час свого губернаторства в провінції Ханчжоу здійснив масштабні перетворення щодо Західного озера, як гідротехнічні, так і естетичні. Шляхом побудови нової дамби з греблею (через недбалість попередніх губернаторів стара дамба зруйнувалася, і озеро висихало) Західне озеро оновилося. Уздовж дамби було висаджено персикові та вербові дерева, що символізують у китайській культурі весну й чарівність, збудований міст, і в підсумку Західне озеро перетворилося на чудову пам'ятку садово-паркового мистецтва. Бо Цзюй-і використовував вільний час, щоб насолодитися красою Західного озера, і він став першим поетом, хто відкрив красу Західного озера, присвятивши цій локації більше двох сотень «пейзажних віршів» [Нап... 2008]. За доби династії Тан, часу губернаторства Бо Цзюй-і у Ханчжоу «пейзажна поезія» посідала в китайській культурі особливе місце. На той час складання віршів було обов'язковим заняттям кожного діяча, й у кожному вірші був опис природного ландшафту. Природу відчували суб'єктивно та естетично, емоції вільно й майстерно виражалися в «пейзажних віршах», що оспівували природну гармонію.

Через двісті років (у 1080–1084 рр.) Західне озеро зустріло Су Ши, універсального генія – письменника, поета, художника, каліграфа, фармаколога та

державного діяча. Су Ши був людиною історичної доби, що, ймовірно, була ренесансом в інтелектуальному та культурному бутті Китаю. X – XI століття були часом інтелектуального відродження конфуціанства, високого соціального статусу вчених-урядовців як «співправителів» імператорської держави. Західне озеро стало відкритим садом, де збиралися імператори, науковці, громадяни, чиновники, релігійні люди. За час перебування в Ханчжоу Су Ши як поет написав найбільшу кількість «пейзажних віршів» (тіхуа ши) [Ridgway... 2009]. У своїй поезії ши, як і в прозі у старовинному стилі, він започаткував стиль, що дозволяв передавати ідеї як спонтанності, так і сталості, безперервності чи закономірності в природному ландшафті (наприклад, місяця та води, що тече). Вірші Су Ши поряд з його прозовими творами про мистецтво пензля викристалізували літературну теорію про живопис, у тому числі й ідею, що живопис має таку ж виразну здатність, як і поезія. Су Ши також ініціював дослідження взаємозв'язків між живописом та поезією. У вірші, написаному для картини з бамбука, він висловлює відому ідею про те, що обидва види мистецтва мають спільний принцип: «Є одне основне правило в поезії та живописі – природний геній та свіжість (詩畫本一律, 天工與清新) [Wang 2016, 53].

Загалом, доба династії Сун була часом розквіту китайської культури та мистецтва, особливо пейзажного живопису та каліграфії. Наголошувалося на естетичних можливостях живопису відтворювати мальовничість природи, пейзажі вважалися «зрілим» способом вираження всіх емоцій, викладених у віршах. У китайському мистецтві поширеною була ідея, що природу з її неповторністю ландшафтів недоречно порівнювати із живописом, але якщо розглядати естетичні можливості пензля та фарби, то природний ландшафт поступається пейзажу. Пейзажі, з одного боку, є зображенням місць природи, які можна відвідати або в яких можна жити, а з іншого – є відображенням внутрішнього інтелектуального бачення. У китайському пейзажному живописі цінується здатність художника захоплювати глядача ландшафтом. У «перспективі глядача» важливою є можливість ніби «пройтися» довгими звивистими шляхами, піднімаючись на гору. Цей естетичний досвід відіграє «просвітницьку» роль як у буддизмі, так і в даосизмі, як інструмент досягнення вищого духовного стану.

Су Ши, поет-живописець, створив поетичні картини та живописні вірші, присвячені Західному озеру. Він мав невичерпний ентузіазм досліджувати поетичну чарівність Західного озера та формувати естетику його ландшафту. Протягом свого п'ятирічного перебування в Ханчжоу (він урядовав Ханчжоу двічі) Су Ши побудував найестетичнішу дамбу через Західне озеро, що дозволило керувати глибиною озера, а також як живописець створив найбільш поетичні пейзажі озера, що віддзеркалюють місяць. Як поет Су Ши присвятив Західному озеру майже 500 віршів. У своїй поемі він порівняв красу Західного озера з найкрасивішою жінкою Стародавнього Китаю. У такій мистецькій аналогії вбачається символізм, яким наділялося Західне озеро (гуманність, жіноча краса, витонченість). Отже, це був початок часу, коли здійснювалися мистецькі спроби об'єднати в одне ціле пейзажні вірші, художні пейзажі та ландшафтні сади для створення з матеріального ландшафту чогось, що було б між «реальним» та «нереальним», «небом і землею». Матеріальним ландшафтам надавались символічні та метафоричні значення традиційної китайської філософії та культури. Набували популярності ландшафтні сади як суб'єктивно ідеальна

сценічна природа. «Покращене» Західне озеро з його винятковим набором рукотворних доріг, островів, мостів, садів, пагод і храмів на тлі лісистих пагорбів можна розглядати як майстерний приклад садово-паркової традиції. Така культурна традиція склалася за часів династії Тан та Сун і зберігає актуальність донині. Ландшафтну естетику комплексу Західного озера було відтворено в Китаї, також в Японії, а з XVI ст. це поширилося на Корейський півострів.

Культурний ландшафт Західного озера можна інтерпретувати як цілісність із матеріальним (тіло ландшафту) і культурним (душа ландшафту) складниками та продукт взаємодії спільноти і природи (дух ландшафту). «Дух» виявляється через буддистські ідеали, сакральний ландшафт храму Лін'їньсі виконує цю духовну функцію. Також важливо, що Західне озеро надихає на творчість. Прикметно, що в Китаї ландшафтне бачення має давню художню традицію, що склалася значно раніше (за часів династії Хань (206 р. до н.е. – 220 р. н.е.). У художньому прочитанні ландшафту Західного озера виявляється специфіка східної культурної традиції, де «точка бачення» ландшафту є «внутрішньою», здатною передавати світоглядне бачення середовища. За доби династії Південної Сун, коли Ханчжоу був столицею (1138–1276), Імператорська академія живопису переживала розквіт, у ній працювали видатні пейзажисти, які стали авторами багатьох мистецьких шедеврів, присвячених Західному озеру: «Чотири мальовничі пейзажі» Лю Сун'ян, «Пейзаж вербових човнів на Західному озері» Ся Гуй, «Пейзаж Західного озера» Лі Сун [Murray 1986]. Водночас було вибрано «десять мальовничих місць Західного озера», які й дотепер є наявним прикладом високої естетики цього культурного ландшафту («Осінній місяць над гладдю озера», «Весняне цвітіння на греблі», «Пагода Лейфен на заході», «Хвилі від верб на воді та спів іволги», «Місяць, що відбивається в трьох пагодах», «Рибки у квітковій затоці», «Дві гірських вершини, що пронизують хмари» та ін.) [西...]. У візуальних образах Західного озера яскраво виявляється глибока мистецька традиція зображення природного ландшафту, яка й донині визначає східний ідеал краси. У спільнотах, що сповідують конфуціанство, даосизм, синтоїзм і буддизм, культивується почуття поваги до світу природи, тому в культурі Китаю природний світ і всі його живі об'єкти розглядаються як істинно цінні й варті як для споглядання у фізичному ландшафті, так і для художнього відображення.

Водночас сучасне місто Ханчжоу, просторовим елементом якого і є Західне озеро, демонструє швидкі темпи розвитку (від регіонального містечка до мегаполісу з 8 млн мешканців). Висотна забудова міста створює ризики для збереження візуальної цілісності ландшафту Західного озера. За інформацією ЮНЕСКО, за останні п'ятдесят років вид на озеро зі східної частини Ханчжоу різко змінився. Через висотну забудову порушено гармонію з містом з однієї з чотирьох сторін, де раніше була «низька забудова». Наразі наявне домінування висотного Ханчжоу над краєвидами Західного озера зі сходу. Зважаючи на це, постає урбаністичне завдання для муніципалітету унеможливити поширення урбанізаційних процесів, що можуть «розірвати» лінію унікального горизонту Західного озера. Включення культурного ландшафту Західного озера до списку всесвітньої спадщини спонукає КНР до вироблення рішень (як на національному, так і місцевому рівнях) для збереження недоторканими горизонтів північної та південної частини цієї унікальної локації [Zhang R 2020].

Висновки. Культурна спадщина Західного озера визначається історичним нашаруванням культурних і природних цінностей, а також наявністю унікального культурного обміну на рівні духовних систем Індії та Китаю. Західне озеро ідеально відображає філософію «єдності з природою», його буддійська храмова архітектура є надзвичайно цінним прикладом акультурації всесвітнього значення. Світова релігія буддизму через діалог з духовною системою даосизму стала невід’ємною частиною життя Китаю.

Культурна інтерпретація Західного озера, яка також оцінюється як квінтенсенція китайської культури, дозволила висвітлити таку історико-культурну трансформацію: ландшафт, змінений діяльністю людини, став не тільки елементом матеріальної культури, а й нематеріальної (духовної). Культурна відкритість Західного озера спонукала до творчої активності митців, за їхнього авторства озеро перетворилось на локацію високого мистецтва (поетичного, живописного, садово-паркового). Цінність ландшафту Західного озера полягає в його автентичності, адже й дотепер зберігаються ті культурні компоненти, які були створені ще тисячу років тому, за доби династії Сун. Зокрема, десять мальовничих ландшафтів постають формами, через які китайська спільнота відтворює власну унікальну культуру.

Разом із тим необхідно зазначити, що культурні інтерпретації ландшафту Західного озера Ханчжоу потребують подальшого компаративного аналізу китайських та європейських дискурсів щодо цього об’єкта всесвітньої спадщини. Адже китайські дослідники [Zhang R 2020] констатують, що деякі китайські цінності не вписуються в концепцію ЮНЕСКО про «видатну загальнолюдську цінність» і не будуть пояснені європейським експертам.

ЛІТЕРАТУРА

Bian B., Wei D. Innovative strategy in planning for the historic city of Luoyang, China. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*. 2019. Vol. 238. P. 419–430.

Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. UNESCO, 1972. URL: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Cultural Landscapes. UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>

Gao Q., Jones S. Authenticity and heritage conservation: seeking common complexities beyond the ‘Eastern’ and ‘Western’ dichotomy. *International Journal of Heritage Studies*. 2021. Vol. 27. № 1. P. 90–106.

Han F. The West Lake of Hangzhou: A National Cultural Icon of China and the Spirit of Place. *ICOMOS 16th General Assembly and 2008 Scientific Symposium*, Quebec, Canada, September 29 – October 4, 2008 : Papers. CD-ROM. URL: https://www.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-u9Vo-112.pdf

LingYin Temple. Brief History. URL: <http://en.lingyinsi.org/history/>

Murray J. The role of art in the southern sung dynastic revival. *Bulletin of Sung and Yüan Studies*. 1986. № 18. P. 41–59.

Recommendation on the Historic Urban Landscape, adopted by the General Conference at its 36th session. Paris, 10 November 2011. UNESCO, 2011. 55 p. URL: <https://whc.unesco.org/uploads/activities/documents/activity-638-98.pdf>

Ridgway B. Sū Shì. *Berkshire Encyclopedia of China*. Great Barrington: Berkshire Publishing Group LLC, 2009. Vol. 5. P. 2108–2110.

Taylor K., Lennon J. Cultural landscapes: A bridge between culture and nature? *International Journal of Heritage Studies*. 2011. Vol. 17. № 6. P. 537–554.

The Criteria for Selection. UNESCO. URL: <http://whc.unesco.org/en/criteria/>

The Implementation of the UNESCO Historic Urban Landscape recommendation proceedings of the international expert meeting, Shanghai, China, 26-28 March 2018. Shanghai : WHITRAP, 2019. 232 p.

The UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape: report of the second consultation on its implementation by Member States. UNESCO, 2019. 319 p. URL: <https://whc.unesco.org/en/hul/>

Wang W. A social history of painting inscriptions in Ming China (1368-1644) : Doctoral Thesis. Leiden: Leiden University, 2016. 397 p. URL: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/44098>

West Lake Cultural Landscape of Hangzhou. UNESCO, 2011. URL: <http://whc.unesco.org/en/list/1334/>

Zhang M., Lenzer J. Mismatched canal conservation and the authorized heritage discourse in urban China: a case of the Hangzhou Section of the Grand Canal. *International Journal of Heritage Studies*. 2020. Vol. 26. № 2. P. 105–119.

Zhang R., Taylor K. Cultural landscape meanings. The case of West Lake, Hangzhou, China. *Landscape Research*. 2020. Vol. 45. № 2. P. 164–178.

Конфуцій. Вислови / пер. Я.В. Житіна. Харків : Фоліо, 2019. 209 с.

Урусов В.Б. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2018. № 2. P. 52–60.

Фесенко Г.Г. Морфологія міських ландшафтів: культурфілософські інтерпретації : монографія. Харків : ТОВ «ДИСА ПЛЮС», 2018. 282 с.

中华人民共和国2020年国民经济和社会发展统计公报. 国家统计局: *National Bureau of Statistics Release*. 2021.02.28. URL: http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/202102/t20210227_1814154.html

西湖十景. V百科. 2021. URL: <https://baike.baidu.com/item/%E8%A5%BF%E6%B9%96%E5%8D%81%E6%99%AF/562>

REFERENCES

Bian B. and Wei D. (2019), “Innovative strategy in planning for the historic city of Luoyang, China”, *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, Vol. 238, pp. 419-430. (In English).

Cultural Landscapes, UNESCO, available at: <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/> (accessed 9 August 2021). (In English).

Fesenko H. H. (2018), *Morfolohiya mis'kykh landshaftiv: kul'turfilosof's'ki interpretatsiyi*, TOV «DISA PLYuS», Kharkiv. (In Ukrainian).

Gao Q. and Jones S. (2021), “Authenticity and heritage conservation: seeking common complexities beyond the ‘Eastern’ and ‘Western’ dichotomy”, *International Journal of Heritage Studies*, Vol.27, No 1, pp.90-106. (In English).

Han F. (2008), “The West Lake of Hangzhou: A National Cultural Icon of China and the Spirit of Place”, *ICOMOS 16th General Assembly and 2008 Scientific Symposium*, Quebec, Canada, September 29 – October 4, 2008 : Papers, CD-ROM, available at: https://www.icomos.org/quebec2008/cd/toindex/77_pdf/77-u9Vo-112.pdf (accessed 9 August 2021). (In English).

-
- Konfutsiy (2019), Vyslovy, (Per. YA. V. Zhytina), Folio, Kharkiv. (In Ukrainian).
- LingYin Temple. Brief History, available at: <http://en.lingyinsi.org/history/> (accessed 9 August 2021). (In English).
- Murray J. (1986), "The role of art in the southern sung dynastic revival", *Bulletin of Sung and Yüan Studies*, No 18, pp. 41-59. (In English).
- Ridgway B. (2009), "Sū Shi", *Berkshire Encyclopedia of China*, Berkshire Publishing Group LLC, Great Barrington, Vol. 5, pp. 2108-2110. (In English).
- Taylor K. and Lennon J. (2011), "Cultural landscapes: A bridge between culture and nature?", *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 17. № 6. pp. 537-554. (In English).
- The Criteria for Selection. UNESCO. URL: <http://whc.unesco.org/en/criteria/>. (In English).
- UNESCO (1972), Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, available at: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (accessed 9 August 2021). (In English).
- UNESCO (2011), "West Lake Cultural Landscape of Hangzhou", available at: <http://whc.unesco.org/en/list/1334/> (accessed 9 August 2021). (In English).
- UNESCO (2019), "The UNESCO Recommendation on the Historic Urban Landscape: report of the second consultation on its implementation by Member States", available at: <https://whc.unesco.org/en/hul/> (accessed 9 August 2021). (In English).
- Urusov V. B. (2018), "Vynyknennya i rozvytok systemy derzhavnykh ispytyv starodavn'oho Kytayu". *Kitaêznavečì doslidžennâ*, No 2, pp. 52–60. (In Ukrainian).
- Wang W. (2016), "A social history of painting inscriptions in Ming China (1368–1644)": Doctoral Thesis, Leiden University, Leiden, available at: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/44098> (accessed 9 August 2021). (In English).
- WHITRAP (2019), The Implementation of the UNESCO Historic Urban Landscape recommendation proceedings of the international expert meeting, Shanghai, China, 26 – 28 March 2018. WHITRAP, Shanghai. (In English).
- Zhang M. and Lenzer J. (2020), "Mismatched canal conservation and the authorized heritage discourse in urban China: a case of the Hangzhou Section of the Grand Canal", *International Journal of Heritage Studies*, Vol. 26, No 2, pp. 105-119. (In English).
- Zhang R. and Taylor K. (2020), "Cultural landscape meanings. The case of West Lake, Hangzhou, China", *Landscape Research*, Vol. 45, No 2, pp. 164-178. (In English).
- Guójiā tǒngjì jú: National Bureau of Statistics Release (2021), "Zhōnghuá rénmin gònghéguó 2020 nián guómín jīngjì hé shèhuì fāzhǎn tǒngjì gōngbào" [Statistical Communiqué of the People's Republic of China on National Economic and Social Development 2020], available at: http://www.stats.gov.cn/tjsj/zxfb/202102/t20210227_1814154.html (accessed 9 August 2021). (In English).
- V bǎikē (2021), "Xīhú shí jǐng", available at: <https://baike.baidu.com/item/%E8%A5%BF%E6%B9%96%E5%8D%81%E6%99%AF/562> (accessed 9 August 2021). (In Chinese).

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

THE 1990S CHINESE DEBATE ON SOVIET FEDERALISM AND THE CONCEPT OF THE CHINESE NATION

Jie Li

Doctor of Philosophy in History,
University of Edinburgh
Lecturer, Department of History,
Hong Kong Baptist University
Kowloon Tong, Hong Kong
jielican2009@hotmail.com

The breakup of the Soviet Union in 1991 has had a profound impact on China's national-politics. In the 1990s, Chinese scholars reviewed extensively on the intrinsic problems of Soviet federal system, which was deemed as one of the fundamental agents in triggering the downfall. They argued strongly that federalism was not feasible for China and discussed on how to dilute its influence on the country in the future. Moreover, the concept of *zhonghua minzu* (the Chinese nation) coined by Chinese anthropologist Fei Xiaotong in 1988 was also introduced to the 1990s Chinese debate. Chinese scholars argued, while the Soviet style of federalism contributing to lax national cohesion, the notion of the Chinese nation could provide fresh impetus in strengthening the Chinese common national identity and maintaining state unity, against the negative repercussions of the demise of the Soviet empire.

The 1990s Chinese discussions on Soviet federal system and its consequences could be summarized as the following points: federalism might awaken and strengthen ethnic national identities, which pose a danger to state unity; federalism is a product of Western democracy, and it requires certain power sharing with local regions, which might weaken the central control; federal design is not in compatible with Chinese tradition of state supremacy and grand unification; the lesson of the collapse of Soviet federal system for China is that only a strong central authority like the Chinese Communist Party (CCP) could have the capacity to maintain state unity and sovereignty. Moreover, the Chinese debate on the concept of the Chinese nation was not only about how to strengthen national cohesiveness against the negative precedent of the Soviet collapse. The debate was followed by some CCP-sanctioned state manoeuvres in the 1990s, such as promoting and unifying the use of Mandarin language in China and intensifying the patriotic education, thus reinforcing the national identity of being Chinese among various ethnic groups. Moreover, the goal of those scholarly writings and official initiatives aimed to make Chinese people recognize that the socialist path and one-party rule are the common destinies of the country, and only those could build and ensure national cohesiveness.

Those scholarly writings aimed to convince Chinese people that socialism and one-party rule were the common destinies of the country, and only those could ensure national cohesiveness. They made the communist regime the representative of China's national interests and thus justified its dictatorship in China.

The article will not only analyse the Chinese post-mortem on Soviet nationality politics, but also study the interplay of scholarly writings and political decision making on China's nationality issues, and answer the question of what China learned from the Soviet experience and how it changed its national politics to adapt to the post-communist world.

Keywords: China, the Soviet Union, federalism, the Chinese nation, communism, nationalities, ethnic minorities, autonomy, independence.

КИТАЙСЬКІ ДЕБАТИ 1990-Х РОКІВ ПРО РАДЯНСЬКИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ ТА КОНЦЕПЦІЮ КИТАЙСЬКОЇ НАЦІЇ

Лі Цзе

Розпад Радянського Союзу в 1991 році значно вплинув на національну політику Китаю. У 1990-х роках китайські вчені детально розглянули внутрішні проблеми радянської федеративної системи, які вважалися одними з основних чинників, що спровокували розпад. Вони рішуче доводили, що федералізм не підходить для Китаю, обговорювали, як послабити його вплив на країну в майбутньому. До того ж концепція *zhonghua minzu* (Китайської нації), придумана китайським антропологом Фей Сяотун в 1988 році, також була введена в китайські дебати 1990-х років. Китайські вчені стверджували, що тоді як радянський стиль федералізму сприяв ослабленню національної згуртованості, поняття китайської нації може дати новий імпульс для зміцнення китайської загальної національної ідентичності та підтримання державної єдності всупереч негативним наслідкам розпаду радянської імперії.

Китайські дискусії 1990-х років про радянську федеральну систему і її наслідки можна звести до таких пунктів: федералізм може пробудити і посилити етнічну національну ідентичність, що становить небезпеку для державної єдності; федералізм – продукт західної демократії, який вимагає певного поділу влади з місцевими регіонами, що може послабити центральний контроль; федеративна конструкція не-сумісна з китайською традицією державного верховенства і великого об'єднання; урок краху радянської федеральної системи для Китаю полягає в тому, що тільки сильна центральна влада, така як Комуністична партія Китаю (КПК), може мати здатність підтримувати державну єдність і суверенітет. До того ж китайські дебати про концепцію китайської нації були не тільки про те, як зміцнити національну згуртованість на тлі негативного прецеденту радянського розпаду. За дебатами послідували деякі санкціоновані КПК державні маневри в 1990-х роках, такі як просування і уніфікація використання мандаринської мови в Китаї і посилення патріотичного виховання, зміцнюючи національну ідентичність китайців серед різних етнічних груп. До того ж мета цих наукових праць і офіційних ініціатив полягала в тому, щоб змусити китайський народ усвідомити, що соціалістичний шлях і однопартійне правління є спільною долею країни, тільки вони можуть створити і забезпечити національну згуртованість.

Вони зробили комуністичний режим представником національних інтересів, чим виправдали його диктатуру в Китаї.

У статті не тільки проаналізовано китайське посмертне дослідження радянської національної політики, а й вивчено взаємодію наукових праць і прийняття політичних рішень із питань національності в Китаї, а також дана відповідь на питання, чому Китай навчився на радянському досвіді і як він змінив свою національну політику, щоб адаптуватися до посткомуністичного світу.

Ключові слова: Китай, Радянський Союз, федералізм, Китайська нація, комунізм, національності, етнічні меншини, автономність, незалежність

Author's Biography

Jie Li completed his PhD in History at the University of Edinburgh in 2017. While his primary interest is modern and contemporary Chinese history, Jie Li's research covers many fields, which include China's international relations since 1949, the histories of the former Soviet Union and communism, and the Cold War. His recent publications include: *Gorbachev's Glasnost and the Debate on Chinese Socialism among Chinese Sovietologists, 1985-1999* (Journal of the British Association for Chinese Studies December 2016); *Xinjiang's Islamic Resurgence: A View from 1990s Chinese Sovietology* [Journal of Humanities and Cultural Studies 2016]; *The Use of Lenin in Chinese Sovietology in the 1990s* [Routledge India 2019]. In addition, he has published a number of commentaries on contemporary Chinese affairs as well as book reviews on a variety of historical scholarship. Some of these works appeared in the *Twenty-first Century Bimonthly* administered by the Institute of Chinese Studies at Chinese University of Hong Kong. He is currently a Lecturer in the Department of History at Hong Kong Baptist University. He can be contacted at <jielican2009@hotmail.com>.

Introduction

The breakup of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1991 has had a profound impact on the People's Republic of China (PRC), which, like the USSR, is also a communist giant state in the world. The Soviet dissolution has had a variety of significant repercussions on Chinese politics, foreign relations, and nationality policy. However, existing scholarship on Chinese post-mortem on the USSR after 1991 seems to overwhelmingly focus on the impact of the late Soviet political reform initiated by the last Soviet leader Mikhail Gorbachev, and be univocal in assessing the implications of Gorbachev's *glasnost* (openness) and his liberal programs on the Chinese Communist Party (CCP) regime after 1991 [Christopher Marsh, 2005; Jeanne Wilson, 2007; David Shambaugh, 2008; Gilbert Rozman, 2010; Guan Guihai, 2010].

In reality, Chinese scholars presented a much broader historical view and offered a more systemic analysis of the multiple reasons for the Soviet collapse. Gorbachev and his political liberalization were by no means the only, or even the most significant, factor in the USSR's dissolution, as represented in Chinese analysis in and after 1991. This article attempts to clarify those relevant issues and rectify inaccuracies in the existing scholarship. Drawing upon a larger body of updated Chinese sources, the article will study the repercussions of the disruption of Soviet national union on China. It will discuss how the 1990s Chinese scholars drew on lessons from the failure of the Soviet style of federalism, and how they reflected on the Chinese own model of multinational state-building. In their debate, the Chinese attempted to introduce the notion of *zhonghua minzu* (the Chinese nation) to provide fresh impetus in strengthening the common national identity of the Chinese people, and maintaining state unity against the negative influence of the collapse of the Soviet empire.

With respect to primary sources, it should be mentioned here that this research is based primarily on the *guojiaji hexin qikan* (national core journals) published in the PRC, and mainly on the following four categories of journals:

The first are those journals focusing on research in the humanities and social sciences in general. Second are those journals dealing with problems of socialism or communism in the world. The third group forms the core of this study; they concen-

trate on questions and issues relating to the former Soviet Union (later the Russian Federation and other Commonwealth Independent States after 1991). Lastly, the research scope also included relevant articles in various university journals.

All the journals selected for this research accept submissions from all over China. Most (but not all) of the contributors are academics, and the journals maintain acceptable quality standards and have a good reputation in the Chinese academic world. Some of them, such as *Sulian dongou wenti* (Matters of the Soviet Union and Eastern Europe) and *Shehui zhuyi yanjiu* (Socialism Studies), are the very best PRC journals in their fields.

Moreover, the article intends to examine the thinking of Chinese scholars against the backdrop of political and social changes in 1990s China. The study will be based not only on the analysis of primary sources already undertaken, but will also attempt to locate the developments of the Chinese scholarly debate amid the rapid changes in the social and political environment of China. Therefore, in order for this research to be successfully located in the rich fabric of the intellectual activities of contemporary China and in the changing environment, the investigator has also identified the following two kinds of documents that may be beneficial to the research:

Articles in PRC official newspapers and journals concerning aspects of the former Soviet Union: *Renmin ribao* (People's Daily, owned by the CCP Central Committee); *Guangming ribao* (Guangming Daily, published by the CCP Central Propaganda Department); *Hongqi* (Red Flag, renamed as *Qiushi* or Seeking Truth after 1988 and under direct control of the CCP Central Committee); *Beijing Review* (China's only national English weekly news magazine published in Beijing by the China International Publishing Group), etc.

Writings and speeches of PRC officials and leaders on the matters of the Soviet state: *Mao Zedong wenji* (Selected Works of Mao Zedong); *Deng Xiaoping xuanji* (Selected Works of Deng Xiaoping); and other contemporary Chinese leaders' related speeches scattered among the current Chinese newspapers.

The Issue of Federal System

After 1991, the ethnic problems in causing the collapse of the Soviet Union hit the panic button of China, which, like the USSR, is a multinational country with diverse ethnic minorities. Many Chinese scholars engaged in a heated debate about the Soviet federalist approach of multinational state-building, criticizing that the Soviet style of federalism might be the root of the collapse and arguing that China should learn a lesson from the failed Soviet model.

In the early 1980s, the repressive nationality policy pursued by the deceased Chinese leader Mao Zedong during the Cultural Revolution (1966–1976) had left devastated effects on China's ethnic minorities both economically and culturally.¹ Afterward, the national unity of China was almost shattered. Since the death of Mao in 1976, minorities' resentment against *dahan shawen zhuyi* (Great Han Chinese chauvinism) and the Chinese government led to their strong anti-socialist sentiments and separationist tendencies [June Dreyer, 1976]. The Chinese government during the Cultural Revolution itself was politically powerful enough to suppress

¹ Chairman Mao Zedong's goal of launching the Cultural Revolution was to use the movement for purging remnants of capitalist and traditional elements from Chinese society, and re-imposing his dominance within the state and the CCP. The movement paralysed China politically and negatively affected the country's economy and society to a significant degree.

any latent ethnic identities among the minorities, but once the clamps were lifted in the early 1980s, the sense of national consciousness blossomed like flowers in spring [Colin Mackerras 1995, 214]. The Chinese communist regime in the 1980s was confronting an enormous task of how to placate the ethnic minorities who had suffered tremendously under Mao, cement the ties of state unity, reintegrate different nationalities into Chinese society, as well as usher those peoples into the post-Mao direction of reform and modernization.

In the early 1980s, under Deng Xiaoping's new leadership, China took hard work to reverse the repressive Maoist policies and redress past wrong treatments on minorities, for consolidating national unity as well as re-legitimizing the Party authority. At first, the CCP attempted to sweep away the influence of the ultra-left line pursued under Mao and adopt a less rigid nationality agenda. At this moment, Chinese official and academic writings started to praise the first Soviet leader Vladimir Lenin as the symbol of post-Mao China's humanistic and diversity oriented ethnic politics. They hold Lenin's teachings as the guidance of China's new accommodational ethnic policy and for strengthening the weakening legitimacy of Chinese socialism, after the disastrous Cultural Revolution. According to them, Lenin's moderate approach toward national minorities stood contrast with that of Mao Zedong. They argued that the first Soviet leader had been committed to respecting ethnic cultures and customs, and developing the economy of ethnic minorities and improving their livelihoods, in order to strengthen national unity under the communist one-party rule. In their opinion, such Lenin's policies correspond to the direction of China after Mao [Yang Kun 1981; Xu Liming 1981; Liu Cheng 1981; Ma Yin 1983].

Most importantly, China decided to learn from the Soviet model of federalism to administer its own nationality affairs, by adopting the Chinese equivalent of *minzu quyu zizhi* (the National Regional Autonomy or NRA). The practice of regional autonomy is to set up organs of self-government under the unified leadership of the state in areas where people of minority nationalities live in compact communities, thereby enabling the members of such groups to exercise the right to be masters of their own fate and independently handle their internal affairs. The policy of NRA was formally written into the post-Mao PRC constitution and adopted in 1984 [Liu Fang 1984].

It should be noted that the term *zizhi* (autonomy) by no means suggests devolution of political or economic power. It does not connote in Chinese the sense of insulation from central authority that it connotes in English [Warrant Smith, 2008]. And unlike the federal system, NRA does not mean that these ethnic regions have the right to secede from the sovereign territory of the PRC, though they can enjoy certain special rights granted by Beijing, such as using their own languages, promulgating their own laws, and administering local finances themselves (within the framework of financial planning for the state as a whole) [Thomas Heberer, 1989]. Finally, compared to the Soviet republics, Chinese ethnic regions have been only granted the autonomy status (which is province in nature) only. China is a more ethnically homogeneous and more politically stable and durable society than the USSR. Chinese almost monopolies the nations of China and other non-Chinese minorities are just appendages. In the PRC, autonomy is a rare exception but assimilation is the permanent rule.

The PRC had been quite positive about the Soviet federalist approach before the Soviet demise. Since the founding of the Chinese communist regime in 1949,

China had praised the Soviet model of federation founded by Lenin as adhering to socialist principle as well as the actual condition of the country. Evidenced by the former Premier Zhou Enlai's 1957 speech and the 1987 article written by Guo Zhengli, vice-president of the Ningxia Academy of Social Sciences, both persons commended that the Soviet federation had reached the objective of socialism in unifying different ethnic groups. In their opinion, under this system, the USSR enjoyed ethnic harmony and were relatively free of racial discriminations. The Soviet model was creation hitherto unknown in history and the hope of the oppressed nations in the world [Zhou Enlai 1957; Guo Zhengli 1987]. According to Odd Arne Westad, since the early 1950s, the PRC leaders indeed viewed the Soviet federalism as a model for China's multinational state building. However, because the Sino-Soviet disputes since the late 1950s, which ended China's determination to learn from the USSR. Instead, the CCP regime insisted that China was to be a unitary, not a federal country [Odd Arne Westad 2012, 316].

Since the 1980s, owing to the Sino-Soviet rapprochement and the disastrous outcome of the Cultural Revolution, the Chinese government picked the Soviet model again. Because the Cultural Revolution had gravely damaged the socialist relationship between nationalities based on equality, unity, self-autonomy, and mutual assistance, therefore, it was argued that such a move of institutionalizing NRA by the CCP in 1984 was for regaining trust and support from minorities after Mao, and developing socialist democracy and rule of law lost during the Cultural Revolution, thus making a new stage in the implementation of its reformed nationality policy [Mao Sheng 1984; Luo Meimei 1984]. The first paragraph of the 1984 NRA Law stipulated, "NRA is implemented according to the basic principle of applying Soviet federalism created by Lenin to resolve our country's nationality questions." [Liu Fang 1984] Mao Gongning, vice-president of the Centre for Ethnic Studies in the PRC State Ethnic Affairs Commission, spelled out in 1986 that although China practiced regional autonomy rather than established a federation composed of many national republics like the USSR, but NRA was based on China's reality and it followed Lenin's proposition of exercising socialist nationality policies in line with the local conditions [Mao Gongning 1986].

Since the early 1980s, many Chinese scholarly writings commented that Lenin had become so concerned about the implications of Great Russian chauvinism that he engaged in a major polemic with Joseph Stalin about the forms of a future multinational Soviet state in the evening of his life. Stalin's aim, which symbolized ultra-leftism of Mao in Chinese writings, was to adopt the oppressive methods toward different Soviet nationalities and to argue forcefully for assimilation of the non-Russian nations by establishing a highly centralized communist country. On the other hand, those articles argued that Lenin always recognized that Stalin's plan was reactionary as it meant one nation destroying another by force, and the first Soviet leader wanted to achieve common progress and prosperity through national co-operation and mutual assistance – a goal of post-Mao China as well [Zhang Daben 1983; Guo Zhengli 1984; Liu Shusheng 1984; Jiang Ping 1985].

Those Chinese writings contended that Lenin actually wanted to create a loosen centralized national union, a kind of equivalence to NRA in China. However, in their opinion, after the 1917 October Revolution, due to domestic difficulties and foreign hostilities to the newly-born Soviet state, Lenin held the conviction that

only a federal solution could prevent the dismemberment of the Soviet Union and maintain the political allegiance of different nationalities to socialism. The authors all remarked that Lenin's such federal plan was only a temporary transition to a unified and strong republic. His premature death resulted in Stalin's altering the vision to an oppressive and highly centralized system, which prevented the Soviet Union from adopting the similar Chinese model of NRA. Some articles published in the mid-1980s also commended that the successful implementation of NRA in China since Mao's death had validated the truthfulness of Lenin's conciliatory principle in ruling a multi-ethnic socialist country. They argued that NRA in fact not only inherited but also developed Lenin's theory on nationality affairs [Liu E 1984; Pan Yongsheng 1985].

By reinterpreting that NRA was the embodiment of Lenin's concept in ruling a multinational socialism, Chinese scholars seemed to have reassured that NRA pursued by the post-Mao government was the right direction in administering nationality affairs in China. By making a claim that Lenin's true preference toward the administration of ethnic minorities epitomized China's current agenda of NRA, therefore, those scholars also attempted to boast the credentials of the PRC that the regime was still the *bona fide* disciple of Lenin, as well as a legitimate Leninist state even after having extirpated the Maoist vestiges.

However, those optimistic views reflect that some Chinese were reluctant to admit that, like the Soviet Union, historically China was actually an ethnically diverse empire, with more times of disunification than unification, because of civil wars and foreign invasions [Martin Jacques 2009, 210]. China has vast geographic areas and a diverse range of ethnic peoples with different life styles and cultural characteristics. While purportedly homogeneous, the country is in reality a massive melting pot [Timothy Cheek 2006, 13–14]. The image of a strong political, social, and national unity of China enforced by the CCP since 1949 is more a historical myth than a historical reality. Moreover, the implementation of reform and open-door policies since 1978 have hastened the paces of regional diversification and political decentralization. And China is not able to escape from the international influence since the late 1980s, when sovereignty was being tested and amended around the globe. In short, China might face the ethnic challenges no less severe than did the USSR, and it is liable to the sort of disintegration that has doomed the Soviet Union. The danger is real.

Indeed, the confidence that viewed China as being a highly cohesive state and an exemplary model of multinational society in the world was almost shattered after the disintegrations of the USSR and Yugoslavia. How to maintain China's national unity and manage such ethnically diverse country became a core topic in PRC scholarly circle in the 1990s. Many Chinese scholars were deeply anxious about the intensification of national consciousness and the rise of local nationalism among Chinese minorities after the end of the Cold War, due to the influence of the collapses of some multinational socialist states in Europe [Sun Yi 1990; Hu Yan 1992; Sun Zhenyu 1994; Fang Huaping 1995].

As noted before, while in the 1980s China still had favourable view on the Soviet federal system, which was deemed as a positive model for China and being equally socialist in nature like NRA, however, from the 1990s, due to the spectre of the Soviet and Yugoslavian demises haunting in the minds of Chinese scholars presented

above, the issue of federation came under fire from the 1990s Chinese scholarly writings. By researching the topic of federation, those articles attempted to seek solutions for China to avoid the Soviet and Yugoslavian scenarios.

According to Zhou Zhongyu, a scholar at the Qinghai University for Nationalities, the CCP had proposed to follow Moscow in building a federal republic in China in the 1920s. The determination was abandoned in the 1930s, when Japan started a large scale of invasion of China, through an effort of collaborating with China's Muslim community. Since then, the CCP began to downplay the Soviet style federalism and question its suitability in China, lest what they saw as minority reactionaries be exploited by the Japanese to sabotage the unification of China [Zhou Zhongyu 1999].

While reconsidering borrowing the Soviet federal approach in the form of NRA in the 1980s, China reignited its assessment of the Soviet model of federation after 1991, when the CCP leadership was devastated by the Soviet disunion and Yugoslavian catastrophe. As such, seen from Zhou's remark, in both the 1930s and 1990s, China's serious concerns about the issue of Soviet style federalism tended to surface in the times of crisis, when China perceived its sovereignty and unity were being threatened by domestic and foreign hostile forces.

Started in 1989, Du Youde, a scholar at the Central University of Nationalities in Beijing, attacked the federal system that had cultivated what he saw as fanatical nationalism and racism, and attributed the sporadic ethnic disturbances happened in the USSR and Yugoslavia since the late 1980s to "the fundamental deficiencies of federation in those countries." [Du Youde 1989] In 1997, Wei Guangming, a scholar at the Northwestern University for Nationalities, put blame squarely on federation that had rung the death knell of the USSR. He said that federalism posed a threat of secession not only on the Soviet Union and Yugoslavia, but also on some advanced capitalist countries like the United Kingdom and Canada [Wei Guangming 1997]. In the same year, after discussing the precedents of the USSR, Yugoslavia, and Czechoslovakia, many scholars participating at the sixth annual conference of the Chinese Society of World Ethno-National Studies concluded that federation was detrimental to the cohesion of state, thus not suitable to the multi-ethnic socialist country like China [Chen Lianbi 1997].

Moreover, the 1990s Chinese turning negative toward the Soviet model of federation was also reflected in many articles in re-assessing Lenin's theories of self-determination and federalism. Unlike in the 1980s, as discussed above, that Chinese scholars had vehemently embraced such Lenin's notions as the spirit on which NRA based, however, many articles in the 1990s started to harbour critical thoughts on Lenin's theories, which were perceived as having negative influence on some Chinese minorities in seeking independence.

In 1991, Chen Kuiyuan, who would succeed Hu Jintao [CCP general secretary from 2002 to 2012] as party secretary of Tibetan Autonomous Region in 1992, accused Tibetan separatists of abusing Lenin's concepts of self-determination and federalism to ask for more autonomy and even independence from China [Chen Kuiyuan 1991]. In another 1991 article written by Meng Xianfan, president of the Chinese Society of World Ethno-National Studies, the author singled out some Western scholars [though without providing their original names in English] for their "venomously distorting Lenin's thought of self-determination and federalism to preach Tibetan independence." [Meng Xianfan 1991, 176]

Several scholars pointed out that the biggest problem of the Soviet federal state inherited from Lenin was the dual sovereignties, in which every republic was granted a status of sovereign state. In their opinion, such system was contradictory to the one-party rule of socialism and was not conducive to the cohesion between the centre and the local. They remarked that such design was made out of idealism and not feasible [Xu Kui 1994; Chen Lianbi 1995; Chang Qing 1996]. In 1996, after analysing the relations between Lenin's thesis and Soviet national separatism, Liu Xide, a scholar at Nanjing Normal University, regretted to say that "Chinese scholars should not attempt to seek answers for the contemporary time from Lenin's works," which "are not able to give solutions." [Liu Xide, 1996: 62] In 1997, Pan Zhiping, a Central Asian specialist at the Xinjiang Academy of Social Sciences, even admittedly wrote that "self-determination and federalism are the concepts contributing to the founding as well as the collapse of the Soviet Union." [Pan Zhiping 1997, 13]

First, against the shadow of the Soviet demise, Ismail Amat, an ethnic Uyghur and chairman of the PRC State Ethnic Affairs Commission, wrote in 1998 that China has a long-standing tradition of *dayitong* [state supremacy and grand unification], which is a key concept in China's civilization and mentality that articulates the unification of the country is the norm and division of it is an aberration, and centralized state power constitutes the historical basis of the country [John King Fairbank 1968]. In his opinion, many nationalities in China have lived together in compact communities, coexisted and depended on each other. As a result, "Only a strong unitary state could provide a favourable condition and it is inappropriate to establish separate national states." The author also thought that by following the principle of communist one-party dictatorship and a Chinese style NRA, all nationalities had become masters of their own regions in managing their affairs. As he said, "the practice of NRA helps combine the centralization and unification of the country with the autonomy and equality of nationalities," so there would be "no need to establish the Soviet style federalism." [Ismail Amat 1998, 10–11]

Second, as Zhou Tianzhong, a professor at Inner Mongolia University, wrote in 1980, that unlike the USSR, whose Russian majority was historically an aggressive nation that annexed other nations and integrated them into its empire, but both the Han Chinese and other minorities in the PRC belonged to the category of oppressed people, and they were traditionally victims of foreign invasion and imperialism. Therefore, it was necessary for China to become a strong unitary state to resist foreign oppression [Zhou Tianzhong, 1980]. Since the late 1980s, against the background of the socialist demise in Europe and the prevalent CCP thesis of peaceful evolution [the alleged Western attempt to effect a political transformation of the Chinese socialist system by peaceful means], a number of Chinese scholars expressed their concerns about some Soviet republics that had taken advantage of certain freedom given by Moscow to collaborate with the West for pursuing independence. In their articles, those scholars compared the foreign support of the Dalai Lama [leader of the Tibetan government-in-exile] and East Turkistan [Uyghur separatist organization striving for a future independent state in present-day Xinjiang Uyghur Autonomous Region in China] to the Baltic collaboration with the West, arguing that the federal system was potentially vulnerable to foreign exploitation and national secessionism [Luo Bingzheng 1988; Yang Jingchu 1994; Wei Guangming 1997].

Third, since the late 1980s when facing the prospect that international communism was in deep crisis everywhere in the world, the CCP regime tends to treat federation as a product of Western democracy, which is antagonistic to a socialist proletarian dictatorship. Jiang Ping, a professor at the Chinese University of Political Science and Law, in his 1999 article criticized Gorbachev's some grave mistakes in nationality policy that had been under the bad influence of Western federalism, including concessions to local nationalism and delegating too much autonomy to republics [Jiang Ping, 1999]. After the Soviet collapse in 1995, the CCP regime turned down the request of the Dalai Lama for allowing Tibetan people to have universal suffrage in deciding their own fate. According to the news reporter, such demand was inspired by the Soviet referendum on the new federal treaty proposed by Gorbachev [Liu Haifan 1995]. The CCP seemed to realize that any soft and moderate nationality policy, like those of Gorbachev and Western federal states, would ignite the domino effect on many ethnic independence claims, which were not only a major factor in jeopardizing the PRC's nationalistic ambition to regain Taiwan in the future, but also a danger to the survival of the communist regime.

In 1990, The Chinese Academy of Social Sciences [CASS] held a large conference for many Chinese Soviet experts across the country, discussing about the Soviet nationality issue and Gorbachev's proposal of the New Union Treaty in particular. During the meeting, a number of participants strongly condemned Gorbachev's Treaty and his nationality reform as the betrayal of what they saw as true Leninism, and argued that the intention of the Treaty was going to divide the Soviet state. In their opinion, the new treaty would give a green signal to the republics to act of their own free will without complying with the Kremlin, and would probably not renew the Soviet socialism but rather destroy it. For those scholars, they never shared with Gorbachev's concept of democratization. They believed that the Soviet nationality in complete disarray had as much to do with "taking the lid off" through the policy of *glasnost*. They accused the federal system under Gorbachev had become more Westernized, and the republics had excessive freedom granted by *glasnost* to wield their powers vis-à-vis the centre of Moscow [Jiang Liu 1990].

After the Soviet demise, in a 1991 article criticizing Gorbachev's decentralization effort, CASS scholar Mu Lili wrote that because Gorbachev's soft approach toward the federal rule, many Soviet republics only fought for their own interests while ignoring those of the Union. From there, they started to demand economic as well as political powers, which in turn challenged the central government's authority and generated independent tendencies [Mu Lili 1991].

In late 1992, Lei Zhenyang, a professor at the South-Central University for Nationalities, presented an article praising Stalin's nationality policy. In his point of view, Stalin should be the positive model while Gorbachev was the negative example for nationality administration. The former had made endeavours to oppose different nationalism, maintain national equality, and promote economic development for minorities, while respecting the cultures and rights of ethnic peoples. In short, Stalin was adhering to Lenin's principle of federalism [Lei Zhenyang 1992]. Lei's analysis was very different with the Chinese writings in the 1980s, which tended to blame Stalin's oppressive policy while commending that Gorbachev's conciliatory methods were a return to Lenin [Yang Kun 1982; Xu Liming 1983; Bkra Shis Dbang Phyug 1984]. The author finally argued that the national disaster

of Soviet federalism was “the state had turned a blind eye to the achievement of Stalin’s nationality policy,” and the final downfall of the Soviet multinational state was “an outcome of humanistic and democratic socialism preached by Gorbachev.” [Lei Zhenyang 1992]

Seen from these, it was Gorbachev’s *glasnost*, which was the father of his relaxed nationality policy, that showed the Chinese the danger of political diversity and liberalization and its crucial role in creating the disruptive situation on Soviet federalism. After the Soviet collapse, the PRC leadership start to take note of the danger of Gorbachev’s liberalization that had facilitated ethnic separation movements. One month after the Soviet demise, in analysing the problems of Soviet ethnic situation, CCP General Secretary Jiang Zemin in a speech on nationality work put blame on Gorbachev’s nationality policy. He lamented that, encouraged by Gorbachev’s liberalization, many Soviet republics demanded the right to be independent, which was unthinkable in the past [Jiang Zemin 2006].

Gorbachev’s political reform made the CCP regime realize that excessive political freedom might contribute to not only the awakening of national identities among minorities and the rise of local nationalism, but also the political decentralization and the loss of control from the top. It took pain to understand that Gorbachev’s liberalization program in the USSR had led to the disintegration of political centres strong enough to be able to hold their diverse peoples together. Initially, Chinese scholars did not have problem on Gorbachev’s accommodational nationality policy, since it was also the direction of post-Mao China. However, once such a move threatened the power monopoly of the communist party, it immediately compelled Chinese scholars to attack Gorbachev’s nationality policy and the root of it – political reform and *glasnost*.

After observing the lessons of Soviet national disunion, it seemed that Chinese scholars no longer favoured the concept of federalism [as they did in the early 1980s], which emphasized on lending more autonomy to ethnic peoples and prioritizing regional interests. In 1992, after analysing the Soviet tragedy in nationality affairs, Hou Shangzhi, a scholar at the Northwestern University for Nationalities in Lanzhou, suggested that autonomy of minority areas in China be curtailed in the future. Party leadership in autonomous regions should be occupied by those loyal to Marxism and should bring themselves into line with Beijing [Hou Shangzhi 1992]. As Aldan, an ethnic Mongolian scholar at Inner Mongolia University, remarked in 1993, that “the goal of socialism is not letting different nationalities have their own self-rule territories, but the fusion [*ronghe*] of them.” [Aldan 1993, 20] Here, the term *ronghe* is employed. The Chinese original *ronghe* means a melting together or amalgamation, but not integration. Such definition certainly differs from the principle of federalism that embraces national autonomy but not heteronomy.

The Use of the Concept of the Chinese Nation

According to Wang Xien, a scholar in the Institute of Ethnology and Anthropology at CASS, there was one more effort of China to strengthen the unity of different nationalities and resist the negative influence of the Soviet style federation since the late 1980s. Wang points out that the best-known Chinese anthropologist Fei Xiaotong, who held a PhD from London School of Economics in the 1930s and was the director of the Institute of Sociology at CASS, had broached a concept of “a Chinese nation with diversity” (*zhonghua minzu, duoyuan yiti*) in 1988

[Wang Xien, 1997: 2]. According to Fei's original speech delivered at the Chinese University of Hong Kong, the Chinese includes the 56 nationalities as its basis, but it is not just a collection of the 56 nationalities; it is a national entity that has developed from common history and memory. In his opinion, the Han Chinese in reality consists of different ethnic minority origins. Different Chinese peoples have integrated through intermarriages, co-existence, and co-developments in Chinese history, and they cannot do without each other [Fei Xiaotong 2009]. To put it simply, all Chinese people belong to one nation and that is *zhonghua minzu* (the Chinese nation). Wang remarks that Fei's terminology of the Chinese nation had drawn the attention of the CCP since the early 1990s, when the PRC government was deeply concerned about the negative ramifications of the Soviet model of multinational state-building on China. Since then, the notion of the Chinese nation was exploited by the CCP regime as a philosophical as well as a practical tool to cement the unity of state and increase the minority's loyalty to the country [Wang Xien 1997, 3].

However, Wang Xien has neglected the fact that the concept of the Chinese nation was not the invention of Fei Xiaotong. In his inauguration speech as the President of the Republic of China in January 1912, Sun Yat-sen spoke of combining the lands of the Han, Manchu, Mongol, Hui, and Tibetans as one country and as one people. He described those five peoples as "one family" and he urged them to work together as lips and teeth for building a strong China [Dru Gladney 2004, 15]. In 1982, an article in *Guangming ribao* (another CCP mouthpiece) stated that the word "China" is not only a name to describe the state, but also "an inclusive term to define a family of nations that encompasses all nationalities which have long existed in Chinese history." [Chen Wutong 1982, 4]

In the 1980s, several academic articles had emphasized that all nationalities were Chinese and their histories were part of Chinese history, arguing that each ethnic group had contributed to the creation of Chinese history and each shared the destiny of the nation as a whole [Chen Liankai 1981; Weng Dujian 1981; Ma Yin 1983; Wang Lei 1982]. In 1985, Yang Shengyi, a scholar at the Hunan Provincial Party School, formally used the term "the Chinese nation" in his article, arguing that all Chinese nationalities share the same history as well as the same mentality, psychology, and custom, even though he did not elaborate the definition of the term in detail as Fei Xiaotong did in 1988 [Yang Shengyi 1985]. One year after, Li Lin, director of the Institute of Law at CASS, wrote that unlike the multinational states of the USSR and Yugoslavia, China was a unique country and the Chinese was in fact a "*fuhe minzu* (compound nation),» which meant "a multinational community (*gongtongti*) on which the state of China was based." [Li Lin 1986, 6]

The 1980s use of the Chinese nation by Chinese scholars was mainly for strengthening national unity sabotaged by the Cultural Revolution and for justifying the CCP's demand to reunify with Taiwan. On the other hand, in the 1990s, Chinese official publications always cited Fei Xiaotong's term to counter the potential threat of national secessionism posed by domestic and international hostile forces in the wake of the Soviet demise [Zhou Dayi 1992; Dong Liang 1997]. Following the official line, a popular trend of researching on *zhonghua minzu ningjuli* (the cohesiveness of the Chinese nation) under the influence of Fei Xiaotong became prevalent in the 1990s Chinese academic writings [Lin Ruo 1992; Zheng Qun 1992; Ren Jiyu 1992; Ma Rong 1999].

In 1992, He Weiguang, a professor at the Northwestern University for Nationalities, argued that Fei's concept of *zhonghua minzu*, *duoyuan yiti* (a Chinese nation with diversity) should focus on *yiti* (a nation) not *duoyuan* (diversity). He demonstrated that the Soviet Union under Gorbachev had committed a mistake of over-emphasizing on *duoyuan*, which triggered the downfall [He Weiguang 1992]. In his 1997 article, Pan Zhiping fully examined the use of the term *minzu* in Chinese language. He found that none of the English words, such as "nation," "nationality," "ethnos," and "ethnic group," could accurately catch the meaning of *minzu* in the Chinese context [Pan Zhiping 1997, 2]. In his opinion, Fei Xiaotong's *zhonghua minzu* should be translated as "the Chinese people" but not "the Chinese nation." He explained that because China is not a multinational country like the USSR or Yugoslavia, but "a unitary state under a central government since the ancient time." All nationalities have become "inseparable parts of an entity and jointly created the shared history of the Chinese nation." [Pan Zhiping 1997, 4]

In 1999, Ma Rong, a professor of sociology at Beijing University, developed his own theory based on Fei Xiaotong's notion. He said that comparing to the Soviet Union, China would not crumble along ethnic lines. It was because Chinese minorities have greater "*xiangxinli*" (centripetal force) toward the central government [Ma Rong 1999, 9]. At the end of the article, against the background of the reversion of Hong Kong and Macau to the Chinese rule in the late 1990s, Ma Rong was proud to state that "one country, two systems" guaranteed by Deng Xiaoping is a far better model than the Soviet style federation to govern a diverse socialist country like China [Ma Rong 1999, 12].

It should be noted the term *zhonghua minzu* (the Chinese nation) is a political not an ethnic concept. It is more about demanding loyalty to the Chinese communist state than calling for harmony and unity among various ethnic groups in China. While Soviet ethnological vocabulary strictly distinguishes in Russian between *ethnos*, *nationalnost*, and *narodnost* (roughly equivalent to ethnicity, nationality, and peoplehood), but Chinese terms of nation and race conventionally conflate the categories of ethnic identity [Dru Gladney 1996, 343]. The word "Soviets" is referred to the citizenship not a nationality for most of the Soviet citizens. But the word "Chinese" could apply to all Chinese citizens as both citizenship and nationality. People in China often use the words of *ethnicity* and *nationality* interchangeably and call both in *minzu* nonetheless. This linguistic tradition and confusion in turn influence official definition of ethnicity and state nationality policy making. Sometimes such self-perception is quite hegemonic, *Chinese* refers to not only minorities in China, such as Tibetans and Uyghurs who certainly object to such identity, but also all the Chinese diasporas residing outside the PRC. As Thomas Heberer reveals:

In Chinese language and frame of reference, they have no distinction between people, nation, nationality, and ethnos. And a nuance to the term national minority implies something more in the Chinese context, namely, preclusion of the right of secession from the state. *Minzu* is used to refer to all of China's nationalities, the Han as well as the minorities. In common usage the term, on the one hand, indicates legal equality and, on the other, documents that all of China's nationalities are subordinate to a higher authority – the Chinese state [Thomas Heberer 1989, 11].

It was reported that the Chinese government had sponsored a *zhongguoren* (Chinese people) propaganda project in the mass media in the 1990s, to instil a sense

of pride and belonging of the common motherland of China into all national ethnic groups and facilitate the policy of integration (or, more accurately speaking, assimilation) [Guan Guihai 2010, 508].

In 1998, Yang Yanli, a researcher at the CASS Institute of Ethnology and Anthropology, described that Gorbachev's liberalization, which encouraged the republics to issue their own laws for promoting their national languages along with the status of Russian, as one of the causes in inciting separation movements and hastening the downfall [Yang Yanli 1998]. Almost at the same time, an article in *Renmin ribao* appeared to criticize the languages used in minority areas were "not standardized." The reporter asked the government should show its ruthless determination to push the popularization of *putonghua* (Mandarin) in China by the year of 2010 [Lin Tao 1998, 4]. The tune of the article was very different with the trend in the 1980s official publications, which emphasized on the accommodational approach and the respect of local cultures and languages.

Indeed, by observing the lesson of the Soviet failure in managing its multinational state, China had started a nation-wide movement to downplay the role of minority languages while promoting Mandarin as the super language to dominate China since the late 1990s [Joanne Smith Finley 2013, 32]. As Arienne Dwyer points out, that learning Chinese was no longer optional as in the 1980s, and the mastery of the language is a requirement in the schools of minority areas from the 1990s onward [Arienne Dwyer 1998, 71]. Thomas Heberer also worries that Chinese minorities in the future "will no longer know their own ethnic language," and concerns about "an increased assimilation and sinification of the minority populations, and a decreased level of identity for these people." [Thomas Heberer 1996, 41].

Moreover, in the 1990s the CCP regime called on strengthening patriotic education in minority regions [Ge Wu 1994]. The goal of such state-wide education movement, as Ismail Amat pointed out, was to admonish the ethnic groups that "*guojia biminzu gengzhongyao*" (state is more important than nation) [Ismail Amat 1998, 450]. Four months after the Soviet collapse, the CCP-sponsored journal *Minzu gongzuo* (Nationality Work) published an article, indicating that Fei Xiaotong's concept "*yiti*" (one nation) meant that all nationalities in China should accept not only the common motherland, but also the socialist path and the leadership of the CCP [Zhang Jian 1992, 47].

After the Soviet collapse, Chinese communists attempted to reinforce party authority and legitimacy, by arguing that China needed a strong central state to maintain national unity, order, independence, and stability, which contrasted with the Soviet Union under Gorbachev that was caught in the vortex of ethnic conflicts and internal strife. As a result of the bankruptcy of worldwide communist ideology and the ethnic fragmentation in China after the end of the Cold War, Chinese communists treated the demands of Chinese ethnic groups for any kind of greater autonomy (allegedly influenced by the Soviet and Yugoslavian precedents) as the beginning of a slippery slope toward independence, and thus a serious threat to the territorial integrity of what they consider, rightly or wrongly, the Chinese state. The CCP had to drape itself in the garb of nationalism and seize on propagating the idea of the Chinese nation, as the common spiritual pillar to unify the country as well as a new legitimizing ideology to keep its grip on power.

China's practice in nationality administration after 1991 strayed significantly from its direction in the early 1980s, when the CCP was committed to implementing accommodational policies and relinquishing some political power to deepen the autonomy of minority regions, for safeguarding the ruling mandate of the communist regime after the disastrous Mao era. The Chinese communist regime, like its Soviet counterpart, has long been eager to propagandize a utopian blueprint out of the Marxist theory: To build a world model of classless multination by voluntary assimilation and incorporation of all nations, opposed to the exploited nature of the capitalist and evil West, in order to justify the communist ideal of internationalism without nationalism or nationalist conflicts, and remain the foremost champion of oppressed colonies and nations.

China's well-known historian Fan Wenlan once pointed out in 1980, that throughout Chinese history, the dynastic governments always deliberately cultivated or sinified non-Han Chinese people with state-sanctioned assimilationist strategies, such as training local officials loyal to Chinese emperors and teaching Confucianism and Chinese language in minority areas. The result was that many non-Chinese people were unable to withstand the extremely powerful cultural influence of the Chinese culture and in the end had become sinified [Fan Wenlan 1980].

Ironically, from the 1990s onward the CCP regime had fallen back on resorting to imperialist methods to strengthen state unity and keep itself survived amid the worldwide crisis of communism. In the 1980s Chinese scholars tended to criticize the post-Lenin leaderships' rushing into the fusion of nations in the USSR [Wang Guodong 1983; Li Fangzhong 1985; Liu Gengcen 1987; Tian Mengqing 1989].

After 1991 China started its own process of forcing the fusion of nationalities for averting the Soviet precedent and strengthening the role of the state. Communist China is a typical party-state, therefore, such endeavour was obviously for justification of the rule of the Party and strengthening the communist state after the demise of world socialism. Such an effort of the CCP from the 1990s onward is a great irony of the Marxist view presented in *The Communist Manifesto*, which asserts that states would wither away as socialism progresses to communism [Karl Marx and Frederick Engels 1998, 332–33].

Conclusion

Ethnicity is first and foremost a resource in the hands of state leaders to mobilize and organize followers in the pursuit of other interests, such as physical security, economic gain, and political power.

The 1990s Chinese discussion on Soviet federal system and its consequences could be summarized as the following points: federalism might awaken and strengthen ethnic national identities, which posed a danger to state unity; federalism was a product of Western democracy and it required certain power sharing with local regions, which might weaken the central control mechanism; federal design was not in compatible with the Chinese tradition of state supremacy and grand unification; the lesson of the collapse of Soviet federal system for China was that only a strong central authority like the CCP could have the capacity to maintain state unity and sovereignty.

As Gregory Gleason points out, that Marxists have traditionally been hostile to the federal principle. According to Marxist theory, federalism could only be seen as a retrograde development. Marxists saw little wisdom in extending formal recogni-

tion to national groups in a federal structure of the socialist state. To do so could only prolong the demise of nationalist yearnings [Gregory Gleason 1990, 129].

In terms of demographic structure, the Han Chinese in China is an overwhelming majority – comprising around 95 percent of the total population. Conversely, Russian, comparing to Han, constitutes merely 50 percent of the whole population in the Union. The reasons above could readily explain that the Chinese communist state is more coherent and has greater security, and the Chinese leadership is easier to impose coercion on national minorities and is committed to a much more assimilative course. However, for many Chinese people, being Chinese is primarily an ethnic and cultural affiliation. “China” is to the Chinese what Christendom is to the West. “China” is more about an ideology and religion than a concept of state or nation. As a result, when a person of Chinese origins [no matter where he is from] referred to “China” he is not always clear what he has in mind, whether “China” is in a geographical or cultural sense. Martin Jacques once correctly described, “China is a civilization pretending to be a nation–state,” and “what binds the Chinese together is their sense of culture, race, and civilization, not an identification with the nation as a state.” [Martin Jacques 2009, 210] In his opinion:

The belonging of all ethnic groups to China is seen exclusively in terms of an enduring and overriding notion of Chineseness that goes back at least two millennia if not longer: all Chinese are part of Chinese civilization, and therefore China. Choice is not an issue [Martin Jacques 2009, 210].

Therefore, the concept of the Chinese nation is like the concept of the Soviet people promoted by the former Soviet leader Leonid Brezhnev in the 1970s. The concept of the Soviet people was an official rhetoric that served to encourage all nationalities in the USSR to identify their national interests with state interests. As Terry Martin comments:

The Soviet people were primarily a figure of speech, used most frequently as shorthand for the passionate patriotism and willingness of all the national distinct Soviet peoples to defend the Soviet Union from foreign aggression. The role played by the dominant nationality of traditional nation–state would be played in the Soviet Union by the Friendship of the Peoples. The Friendship of the Peoples was the Soviet Union’s imagined community [Terry Martin 2001, 461].

Seen from the article, to oppose federal system and emphasize on national homogeneity in the 1990s Chinese writings were actually for justifying and safeguarding the one–party dictatorship in China, which also intertwined in the context of the rise of Chinese nationalism from the 1990s onward.

After the collapse of world communism, nationalism has become a logical response to the decline of socialism as a coherent and meaningful ideology in the PRC. Chinese people are now indoctrinated with nationalism as a new faith to supplant Marxism–Leninism [Leong Liew 2004]. Many writings of Chinese Soviet–watchers examined in the article play an equal role in constructing the conceptual basis of such nationalism and using it as a tool to legitimize the political agendas of the CCP regime in the post–communist world. Instead of learning how to integrate China into the world system after the negative precedent of the USSR, Chinese writings have often seemed to argue that the West is aiming for China’s disintegration after the Soviet demise, and preventing China from receiving well–deserved respect in the family of nations. They argued that only a centralized and powerful

state could resist Westernization, political chaos, and economic breakdown, as well as bring wealth and stability to the Chinese nation. In their opinion, Chinese style socialism would become a universal model for the future of the world, the ultimate fate of China, and the common identity of the Chinese people.

As seen from the article, the language of their writings has been exceedingly nationalistic and patriotic in tone. Moreover, they have asserted that the CCP saved the country after the shockwaves of 1991 and revived its greatness on the world stage, a statement that appeals to contemporary Chinese people's patriotism and nationalistic feelings, which are also a result of the CCP's domestic mobilization efforts from the 1990s onward. To a degree, Chinese scholars succeeded in linking the challenges facing communism to the fate of China. Against the negative Soviet precedent, in the name of stability and order as the necessary preconditions for China's continuous development, they made the regime the representative of China's vital national interests.

After the disintegration of the Soviet Union, such a tradition has been reinforced more strongly than ever before. The CCP regime, the only Marxist giant state in the world, attempts to produce an image that communism, dictatorship, and patriarchy are the avatar of Chinese civilization. The Party tries to reinforce the relations between Chinese nationalism and its authoritarian tradition. As such, communism in China after 1991 has been honoured as a sign of the Chinese identity, which creates a moral and ideological boundary that separates it from the democratic West. The CCP's authoritarian political model has successfully tied itself to the identity of the Chinese nation. As Lan Quanbin, a professor at the Central University of Nationalities, wrote in 1997:

Today, when socialism is experiencing a setback in the world, some people in the West have predicted that socialism will disappear in the 20th century. However, China's experience of building socialism with Chinese characteristics has demonstrated that socialism in China is still strong. China and socialism are undivided. To love China means to love socialism. Patriotism and socialism are inseparable [Lan Quanbin, 1997: 15].

The CCP revolution has a long history and tradition of being both communist and nationalist. After the Soviet collapse, the Party regime portrayed itself as the historic agency that has restored national unity and political independence, saved the country from foreign peaceful evolution, and rejuvenated its economy amid the collapse of international communism. Many Chinese people feel uncomfortable with the post-Cold War international order authorized by the West. They refuse to bend to the Western norm, and instead accept such claims from the Party [Zheng Wang 2012]. Gleaned from their writings presented in the article, what Chinese scholars wanted to defend was not a communist regime but the principle of a strong Chinese nation allegedly opposed to, and resisted by, the West after the demise of the USSR.

To conclude, since the international collapse of communist regimes in and after 1989 has resulted in the bankruptcy of the official communist ideology and the emergence of the belief crisis. The old doctrine is shattered and the CCP is not able to advance a new one. The tragic ending of the Soviet Union gave the CCP a needed opportunity to argue, that China might fall right into the same disorder and mayhem if the Party were toppled down, therefore, it would be necessary for authoritarianism and a strong central state represented by the communist party to maintain national

unity, economic prosperity, order, and stability. Such arguments not only reinforce the CCP authority and legitimacy, but also become a renewed national identity that holds the PRC together after the demise of world communism. The regime peddles its invented equation that the CCP equals China, and that if the CCP collapses, then China would go astray. This idea has penetrated the minds of many Chinese people who think that the CCP is the only organization capable of maintaining the unity of the Chinese state. The 1990s Chinese debate on Soviet federalism and the concept of the Chinese nation presented in the article seems to forge and justify such arguments as a new basis of the regime's legitimacy.

REFERENCES

Chinese Sources

Aldan. (1993), "Shehui zhuyiyu minzu wenti" [Socialism and Nationality Questions], *Heilongjiang minzu congkan* (Heilongjiang National Series), No. 2, pp. 17–20.

Bkra Shis Dbang Phyug. (1984), "Jingyibu fazhan woguo shehui zhuyi minzu guanxi" [To Further Develop Our Socialist Nationality Relations], *Minzu tuanjie* (National Unity), No. 3, pp. 2–4.

Cao Siyou. (September 1, 1980), "Guojia jinnianqi shezhi zhiyuan bufada diqu fazhan zijin" [The State Will Set Up Funds for Development in Aiding Backward Regions This Year], *Renmin ribao*, p. 5.

Chang Qing. (1996), *Sulian minzu wenti yanjiu* [Study on Ethnic Questions of the USSR], Beijing: Shehui kexue wenxian chubanshe.

Chen Ku yuan. (1991), "Zhongya minzu gongheguo dezujian" [Founding of the Central Asian Republics], *Shijian* (Practice), No. 10, pp. 17–18.

Chen Lianbi. (1995), "Guanyu shuangchong zhuquan guojia lilun yuanzede sikao" [Thoughts on the Theoretical Principle of Dual Sovereignties], *Eluosi yanjiu* (Russian Studies), No. 1, pp. 78–82.

Chen Lianbi. (1997), "Zhongguo shijie minzu xuehui diliujie nianhui xuyao" [An Abstract of the Sixth Annual Conference of the Chinese Society of World Ethno-National Studies], *Shijie minzu* (World Ethno-National Studies), No. 4, pp. 70–71.

Chen Liankai. (1981), "Lunzhongguo lishi shangde jiangyuyu minzu" [On Territories and Nationalities in Chinese History], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 4, pp. 48–51.

Chen Wutong. (July 5, 1982), "Zhengque duidai woguo lishi shangde shaoshu minzu jiqiyu hanzu wangchaode zhanzheng" [To Correctly Understand the Wars between Ethnic Minorities and Han Chinese Dynasties in Chinese History], *Guangming ribao*, p. 4.

Dong Liang. (July 22, 1997), "Zhonghua minzu yishide xingchengyu fazhan" [Formation and Development of Identity of the Chinese Nation], *Guangming ribao*, p. 5.

Du Youde. (1989), "Zhongsu minzu zizhi wenti bijiao yanjiu" [A Comparative Study of National Autonomy between China and the USSR], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 1, pp. 58–60.

Fan Wenlan. (1980), "Zhongguo lishi shangde minzu douzhengyu ronghe" [The Struggles among Nationalities and Their Amalgamation in China's History], *Lishi yanjiu* (Historical Research), No. 1, pp. 2–4.

Fang Huaping. (1995), “Shilun lengzhan houde minzu fenli zhuyi” [On the Post-Cold War National Secessionism], *Guoji zhengzhi yanjiu* (The Journal of International Studies), No. 3, pp. 14–18.

Fei Xiaotong. (2009), “Zhonghua minzude duoyuan yiti” [A Chinese Nation with Diversity], in *Feixiaotong quanji* [Completed Works of Fei Xiaotong], ed. Neimenggu renmin chubanshe (The Inner Mongolian Press), Hohhot: Neimenggu renmin chubanshe, pp. 109–47.

Guo Zhengli. (1984), “Lunminzu quyue zizhifade weida yiyi” [On the Great Significance of National Regional Autonomy Law], *Xinjiang daxue xuebao* (Journal of Xinjiang University), No. 3, pp. 25–30.

Guo Zhengli. (1987), “Lunlianbangzhi zaisulian jidanyizhi zaizhongguo de-keguan biranxing” [On the Objective Inevitability of Soviet Federal System and China’s Unitary Model], *Xinjiang daxue xuebao* (Journal of Xinjiang University), No. 4, pp. 1–8.

Hu Yan. (January 20, 1992), “Minzu lilun yanjiu zongshu” [Summarization on Nationality Theoretical Research], *Guangming ribao*, p. 5.

He Weiguang. (1992), “Xiaoyi minzuxue yuminzu diqu xiandaihua” [On Ethnology and the Modernization in National Minority Areas], *Xibei minzu yanjiu* (Northwestern Journal of Ethnology), No. 1, pp. 201–204.

Hou Shangzhi. (1992), “Lunjiaqiang minzu diqu dangde jianshede zhongyaoxing jiqi duice” [On the Importance and Strategies of Strengthening the Position of the Party in Ethnic Minority Regions], *Xibei minzu xueyuan xuebao* (Journal of Northwest University for Nationalities), No. 4, pp. 11–15.

Ismail Amat. (1998), *Minzu gongzuode tansuoyu shijian* [The Exploration and Practice of Nationality Work], Beijing: Zhonggong zhongyang dangxiao chubanshe.

Jiang Liu. (1990), “Sulian lianbangzhi he minzu guanxi wenti zuotanhui fayanzhaiyao” [Excerpts from Conference on the Soviet Federal System and Its National Relations], *Sulian dongou wenti* (Matters of the Soviet Union and Eastern Europe), No. 5, pp. 86–87.

Jiang Ping. (1985), “Liweihe tongzhizai minzu lilun fangmiande zhuoyue gongxian” [Outstanding Contributions of Comrade Li Weihe in National Theory], *Minzu yanjiu* (Nationality Studies), No. 1, pp. 2–9.

Jiang Ping. (1999), “Guanyu minzu gongzuo wentide jidian kanfahe yijian” [Several Views and Opinions on Nationality Work and Issues], *Minzu tuanjie* (National Unity), No. 9, pp. 8–12.

Jiang Zemin. (2006), “Lunminzu gongzuo” [On Nationality Work], in *Jiangzemin wenxuan* [Selected Works of Jiang Zemin], ed. Renmin chubanshe (The People’s Press), Beijing: Renmin chubanshe, pp. 191–93.

Lan Quanbin. (1997), “Gaoyan aigo zhuyi he minzu tuanji de weida qizhi” [Hold Aloft the Banner of Patriotism and Ethnic Unity], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 1, pp. 13–15.

Lei Zhenyang. (1992), “Sidalin minzu zhengce pingxi” [Evaluation on Stalin’s Nationality Policy], *Eluosi dongou zhongya yanjiu* (Russian, East European, and Central Asian Studies), No. 4, pp. 13–20.

Li Fangzhong. (1985), “Shitan feiluozizu minzu yishide zhiyue zuoyong” [On the Identity Consciousness of Non-Russian Nationalities], *Sulian dongou wenti* (Matters of the Soviet Union and Eastern Europe), No. 1, pp. 52–53.

Li Lin. (1986), “Shilun ‘fuhe minzu’” [On the Compound Nations], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 3, pp. 6–10.

Lin Ruo. (1992), “Yige henyoun shidai yiyide yanjiu keti” [A Research Topic that Echoes the Spirit of the Time], *Xueshu yanjiu* (Academic Research), No. 1, pp. 6–7.

Lin Tao. (October 22, 1998), “Congyayan daoputonghua” [From the Elegant Words to the Common Language], *Renmin ribao*, p. 4.

Liu Cheng. (1981), “Tantan zhuozhong kefu dahanzu zhuyi wenti” [On Overcoming the Problem of Great Han Chauvinism], *Neimenggu daxue xuebao* (Journal of Inner Mongolia University), No. 1, pp. 59–62.

Liu E. (1984), “Minzu lilun yanjiu jinxitan” [On the Nationality Theories: The Past and the Present], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 3, pp. 3–8.

Liu Fang. (1984), “Zhonghua renmin gongheguo minzu quyue zizhifa” [PRC National Regional Autonomy Law], in *Xinshiqi minzu gongzuo wenxian xuanbian* [Selected Works of the New Era Documents of the Nationality Work], ed. Zhonggong zhongyang wenxian yanjiushi (The Central Committee of the Chinese Communist Party Literature Research Office), Beijing: Zhonggong wenxian chubanshe, pp. 235–50.

Liu Gengcen and Chen Lianbi. (1987), “Sulian minzu wenti qianxi” [Analysis of Soviet Nationality Problems], *Sulian dongou wenti* (Matters of the Soviet Union and Eastern Europe), No. 3, pp. 38–39.

Liu Shusheng. (1984), “Nuli xuexi renzhen zhixing minzu quyue zizhifa” [To Study Meticulously and Implement Seriously the National Regional Autonomy Law], *Minzu gongzuo* (Nationality Work), No. 9, pp. 1–8.

Liu Xide. (1996), “Lieningde minzu zijuequan lilunyu qiansulian deminzu fenli zhuyi yundong” [Lenin’s Theory of National Self-Determination and the National Secession Movements in the Former Soviet Union], *Eluosi yanjiu* (Russian Studies), No. 3, pp. 60–62.

Luo Bingzheng. (1988), “Queli makesi zhuyi minzuguan tuijinge minzude tuan-jie jinbu shiye” [Establishing A Marxist Attitude toward Nationalities is A Vital Step toward Strengthening the Unity of Nationalities], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 4, pp. 42–45.

Ma Rong. (1999), “Zhonghua minzu ningjuli dexingcheng yufazhan” [On the Formation and Development of the Cohesive Force of the Chinese Nation], *Xibei minzu yanjiu* (Northwestern Journal of Ethnology), No. 2, pp. 1–19.

Ma Yin. (1983), “Guanyu minzu dingyide jige wenti” [Several Questions on the Definition of Nationality], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 3, pp. 5–12.

Mao Gongning. (1986), “Shishu jianchi shishi qiushi yuanzeshi zuohao minzu gongzuode genben baozheng” [The Principle of Seeking Truth from Facts is the Fundamental Guarantee for Doing an Excellent Job in Nationality Work], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 1, pp. 4–9.

Mao Sheng. (May 25, 1984), “Minzu quyue zizhifa bijiang cujing minzu tuan-jie jingbuhe fanrong” [The National Regional Autonomy Law Will Certainly Promote National Unity, Progress, and Prosperity], *Renmin ribao*, p. 3.

-
- Meng Xianfan. (1991), "Xizang: lishi yu xianzhuang" [Tibet: The Past and Present], *Zhongguo shehui kexue* (Social Sciences in China), No. 4, pp. 174–178.
- Mu Lili. (1991), "Sulian minzu weiji tanyuan" [The Origin of Soviet Nationality Crisis], *Sulian dongou wenti* (Matters of the Soviet Union and Eastern Europe), No. 6, pp. 29–30.
- Pan Yongsheng. (1985), "Zizhi tiaoli chuyi" [On the Regulations of the National Regional Autonomy Law], *Minzu luntan* (Nationality Tribune), No. 3, pp. 2–5.
- Pan Zhiping. (1997), "Minzu wentiyu minzu fenli zhuyi" [The Questions of Nationality and National Secessionism], *Shijie minzu* (World Ethno-National Studies), No. 1, pp. 2–4.
- Pan Zhiping. (1997), "Zhongguode minzu quyue zizhi zhiduyi suweiaixing minzu gongheguo lianbang moshi" [The Chinese System of NRA and the Soviet Federal Model of National Republics], *Xibei minzu yanjiu* (Northwestern Journal of Ethnology), No. 1, pp. 13–15.
- Qiao Guanshi. (November 28, 1982), "Kuoda minzu zizhi diqu zizhiquan" [To Expand the Limits of Autonomy in National Autonomous Regions], *Renmin ribao*, p. 3.
- Ren Jiyu. (1992), "Zhonghua minzude shengmingli" [The Vitality of the Chinese Nation], *Xueshu yanjiu* (Academic Research), No. 1, pp. 10–11.
- Sun Yi. (1990), "Dangqian minzu lilun yanjiude jige redian" [On the Several Popular Topics in Contemporary Nationality Theoretical Research], *Minzu tuanjie* (National Unity), No. 11, pp. 18–20.
- Sun Zhenyu. (1994), "Shitan shijie minzu wenti fazhande xinquxiang" [On the New Trends of World Nationality Development], *Xibei minzu xueyuan xuebao* (Journal of Northwest University for Nationalities), No. 1, pp. 44–45.
- Tian Mengqing. (1989), "Minzu rongheshi yige zirande lishi guocheng" [National Fusion is a Natural Historical Process], *Xibei minzu xueyuan xuebao* (Journal of Northwest University for Nationalities), No. 4, pp. 9–10.
- Wang Guodong. (1983), "Minzu tonghuayu minzu ronghe" [National Assimilation and National Fusion], *Minzu tuanjie* (National Unity), No. 12, pp. 42–43.
- Wang Lei. (1982), "Minzu dingyiyu hanminzu dexingcheng" [The Definition of Nationality and the Formation of the Han Chinese Nation], *Zhongguo shehui kexue* (Social Sciences in China), No. 5, pp. 151–158.
- Wang Xien. (1997), "Lunzhongguo minzu lilunde xueke zhineng" [Functions of the Academic Course on the Theory of Chinese Nationalities], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 5, pp. 2–5.
- Wei Guangming. (1997), "Minzu zhuyiyu dangdai guoji zhengzhi" [Nationalism and Contemporary International Politics], *Xibei minzu xueyuan xuebao* (Journal of Northwest University for Nationalities), No. 3, pp. 54–60.
- Weng Dujian. (1981), "Minzu guanxishi yanjiu zhongde jige wenti" [Several Questions Regarding the Research of History of Nationality Relations], *Zhongyang minzu daxue xuebao* (Journal of the Central University of Nationalities), No. 4, pp. 42–44.
- Xu Kui and Jiang Liu. (1994), *Sulian jubian yanjiu* [Study on the Soviet Turbulence], Beijing: Shehui kexue wenxian chubanshe.
- Xu Liming. (1981), "Lunshehui zhuyi shiqishi minzu fanrong shiqi" [Socialist Period is the Period of National Prosperity], *Minzu tuanjie* (National Unity), No. 12, pp. 25–29.

Yang Jingchu. (1994), “Woguode minzu quyue zizhi” [China’s National Regional Autonomy], *Minzu yanjiu* (Nationality Studies), No. 1, pp. 8–10.

Yang Kun. (1981), “Guanyu minzuxue dejige wenti” [Several Questions on Ethnology], *Shehui kexue jikan* (Social Science Journal), No. 2, pp. 76–80.

Yang Shengyi. (1985), “Shilun zhonghua minzu gongtong xinli suzhi” [On the Common Psychology of the Chinese Nation], *Minzu luntan* (Nationality Tribune), No. 4, pp. 3–5.

Yang Yanli. (1998), “Yuyan gaigeyu suliande jieti” [Language Reform and the Collapse of the Soviet Union], *Shijie minzu* (World Ethno-National Studies), No. 4, pp. 40–41.

Zhang Daben. (1983), “Guanyu suweiai lianbangzhi hezizhizhi wentide zhenglun” [The Dispute on the Questions of Soviet Federation and Autonomy], *Sulian dongou wenti* (Matters of the Soviet Union and Eastern Europe), No. 1, pp. 79–84.

Zhang Jian. (1992), “Minzu yishiyu zuguo yishi” [National Identity and the Identity of Motherland], *Minzu gongzuo* (Nationality Work), No. 4, pp. 45–47.

Zheng Qun. (1992), “Duiyu zengqiang zhonghua minzu ningjuli xueshu yanjiude jidian yijian” [Several Views on the Research of Strengthening the Cohesiveness of the Chinese Nation], *Xueshu yanjiu* (Academic Research), No. 1, pp. 8–10.

Zhou Dayi. (September 30, 1992), “Zhonghua minzu juyou feichang qiangde ningjuli” [The Chinese Nation Possesses Very Strong Cohesiveness], *Renmin ribao*, p. 2.

Zhou Tianzhong. (1980), “Zhongguo gongchandang weishenme yiminzu quyue zizhi jie jue woguode minzu wenti?” [Why Does the CCP Implement the NRA to Resolve China’s Nationality Problems?], *Neimenggu daxue xuebao* (Journal of Inner Mongolia University), No. 2, pp. 107–111.

Zhou Zhongyu. (1999), “Zhonggong zhuzhang minzu diqu shixing lianbangzhi deyuanyin tanxi” [Analysis of the Reasons of the CCP’s Stand in Advocating the Implementation of Federation in Ethnic Minority Regions], *Xibei minzu xueyuan xuebao* (Journal of Northwest University for Nationalities), No. 3, pp. 33–37.

English Sources

An Zhiguo. (October 31, 1983), “Strengthening Unity Among Nationalities”, *Beijing Review*, p. 4.

Cheek T. (2006), *Living with Reform: China since 1989*, New York: Zed Books.

Dreyer J. (1976), *China’s Forty Millions: Minority Nationalities and National Integration in the People’s Republic of China*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Dwyer A. (1998), “The Texture of Tongues: Languages and Power in China”, in *Nationalism and Ethnoregional Identities in China*, ed. William Safran, Portland: Frank Cass, pp. 60–71.

Ge Wu. (September 26 – October 2, 1994), “Education in Patriotism”, *Beijing Review*, p. 4.

Gladney D. (2004), *Dislocating China: Reflections on Muslims, Minorities, and Other Subaltern Subjects*, Chicago: University of Chicago Press.

Gladney D. (1996), *Muslim Chinese: Ethnic Nationalism in the People’s Republic*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

-
- Fairbank J K. (1968), *The Chinese World Order: Traditional China's Foreign Relations*, Cambridge : Harvard University Press.
- Finley J S. (2013), *The Art of Symbolic Resistance: Uyghur Identities and Uyghur-Han Relations in Contemporary Xinjiang*, Leiden: Brill.
- Gleason G. (1990), *Federalism and Nationalism: The Struggle for Republican Rights in the USSR*, London: Westview Press.
- Guan Guihai. (2010), "The Influence of the Collapse of the Soviet Union on China's Political Choices", in *China Learns from the Soviet Union, 1949-Present*, eds. Thomas Bernstein and Hua-yu Li, Lanham, Md.: Lexington Books, pp. 505–16.
- Heberer T. (1989), *China and Its National Minorities: Autonomy or Assimilation?*, London: M.E. Sharpe.
- Jacques M. (2009), *When China Rules the World: The Rise of the Middle Kingdom and the End of the Western World*, London: Allen Lane.
- Liew L. (2004), "The Nexus between Nationalism, Democracy and National Integration", in *Nationalism, Democracy and National Integration in China*, eds. Leong Liew and Shaoguang Wang, London: Routledge Curzon, pp. 2–14.
- Liu Haifan. (April 17-23, 1995), "Press Conference on Tibet", *Beijing Review*, pp. 17–18.
- Luo Meimei. (June 25, 1984), "Explaining Regional Autonomy Law", *Beijing Review*, p. 19.
- Mackerras C. (1995), *China's Minority Cultures: Identities and Integration since 1912*, New York: St. Martin's Press.
- Marsh C. (2005), *Unparalleled Reforms: China's Rise, Russia's Fall, and the Interdependence of Transition*, Oxford: Lexington Books.
- Martin T. (2001), *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, Ithaca: Cornell University Press.
- Marx K and Frederick Engels. (1998), *The Communist Manifesto: A Modern Edition*, London: Verso.
- Rozman G. (2010), "China's Concurrent Debate about the Gorbachev Era", in *China Learns from the Soviet Union, 1949-Present*, eds. Thomas Bernstein and Hua-yu Li, Lanham, Md.: Lexington Books, pp. 449–76.
- Shambaugh D. (2008), *China's Communist Party: Atrophy and Adaptation*, Berkeley: University of California Press.
- Smith W. (2008), *China's Tibet?: Autonomy or Assimilation*, Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Westad O A. (2012), *Restless Empire: China and the World since 1750*, London: Bodley Head.
- Wilson J. (2007), "The Impact of the Demise of State Socialism on China", in *The Transformation of State Socialism: System Change, Capitalism or Something Else?*, ed. David Lane, New York: Palgrave Macmillan, pp. 269–85.
- Zheng W. (2012), *Never Forget National Humiliation: Historical Memory in Chinese Politics and Foreign Relations*, New York: Columbia University Press.
- Zhou Enlai. (March 3, 1957), "Some Questions on Policy towards Nationalities", *Beijing Review*, p. 19.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznavči doslidžennâ, 2021, No. 3, pp. 83–96
DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.03.083>

UDC 336.7:339.9

MONETARY POLICY TRANSFORMATION AND ITS IMPACT ON CHINA'S ECONOMIC DEVELOPMENT

H. Alekseievska

Ph.D. in International Economic Relations, Lecturer of the Department
of World Economy and International Economic Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65082, Ukraine
g.alex@onu.edu.ua

S. Yakubovskiy

Doctor of Economics,
Head of the Department of World Economy and International Economic Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65082, Ukraine
syakubovskiy@onu.edu.ua

T. Rodionova

Ph.D. in Economics,
Associate Professor at the Department of World Economy
and International Economic Relations
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvoryanskaya str., Odesa, 65082, Ukraine
t.rodionova@onu.edu.ua

China's monetary policy has undergone significant changes over the years. This article analyzes the evolution of monetary policy in China and its main instruments. It also analyzes the measures taken by the People's Bank of China during the 2008 global financial crisis and the crisis caused by COVID 19. The lack of independence of the central bank, its instruments and the nature of accountability mechanisms are the main distinguishing features of China's monetary policy. This reflects China's one-party state system, in which the levers of macroeconomic management are coordinated by the State Council. Also, the goals of the monetary policy of the People's Bank of China and their achievement have significant differences from countries with developed economies. In response to the crisis events of 2008 and 2020, the People's Bank of China applied more traditional methods of monetary

© 2021 H. Alekseievska, S. Yakubovskiy, T. Rodionova; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of The Chinese Studies. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

policy, and only forward guidance was used as an instrument of unconventional monetary policy. This suggests that the communication system of China is actively developing and corresponds to the trend of openness that is observed in developed countries, but with its own characteristics, mainly as a result of the unique institutional foundations of China. The monetary measures taken helped the government to cope with crisis situations and support economic development. Monetary instruments have a significant impact on the country's macroeconomic indicators, which is also confirmed by regression analysis. In particular, the influence of monetary policy is reflected in the inflationary trends of the country, because with the help of monetary regulation of the PBC, it is possible to regulate inflation within the required limits, and at the same time to influence the volume of lending in the country, which is one of the necessary factors for the development of small and medium-sized businesses in country.

Keywords: China, monetary policy, global financial crisis, instruments of monetary regulation, COVID-19.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КИТАЮ

Г. С. Алексєєвська, С. О. Якубовський, Т. А. Родіонова

Монетарна політика Китаю з роками зазнала значних змін. У даній статті аналізується еволюція монетарної політики в Китаї та її основні інструменти. Також аналізуються заходи Народного банку Китаю в період світової фінансової кризи 2008 року і кризи, спричиненої COVID-19. Відсутність незалежності центрального банку, його інструментів і характер механізмів звітності є основними відмінними рисами монетарної політики Китаю. Це відображає однопартійну державну систему Китаю, в якій важелі макроекономічного управління скоординовані Державною радою. Також цілі монетарної політики Народного банку Китаю та їх досягнення мають значні відмінності від країн з розвинутою економікою. У відповідь на кризові явища 2008 і 2020 Народний банк Китаю застосовував у більшій мірі традиційні методи монетарної політики, і лише тільки попереднє керівництво використовувалося як інструмент нетрадиційної монетарної політики. Це говорить про те, що комунікаційна система Китаю активно розвивається і відповідає тим тенденціям відкритості, які спостерігаються в розвинених країнах, але зі своїми особливостями, в основному в результаті унікальних інституційних основ Китаю. Вжиті монетарні заходи допомогли уряду впоратися з кризовими ситуаціями та підтримати економічний розвиток. Монетарні інструменти мають значний вплив на макроекономічні показники країни, що також підтверджується регресійним аналізом. Зокрема, вплив монетарної політики відбивається на інфляційних тенденціях у країні, тому що за допомогою монетарного регулювання НБК вдається регулювати інфляцію в необхідних межах і при цьому впливати на обсяги кредитування в країні, що є одним із необхідних факторів для розвитку малого і середнього бізнесу в країні.

Ключові слова: Китай, монетарна політика, світова фінансова криза, інструменти монетарного регулювання, COVID-19.

Вступ. Останні десятиліття Китай активно підвищує відкритість своєї економіки для торгових і фінансових потоків. Ці процеси супроводжувалися також поступовим переходом до ринкового господарства, і це все зумовлює важливість розвитку ефективної монетарної політики. Монетарна політика відіграє вирішальну роль у макроекономічній і фінансовій стабільності країни,

сприяє ефективному розподілу ресурсів і є буфером для внутрішніх і зовнішніх потрясінь. Монетарна політика Китаю еволюціонувала з часом, але, як і раніше, є в деякій мірі обмеженою.

Економічний розвиток Китаю, зокрема і його монетарного регулювання, є актуальною темою для дослідження протягом багатьох років. У своєму дослідженні Green S. аналізує стан грошово-кредитної політики Китаю на початку 2000-х років. Автор робить акцент на вивченні монетарних інститутів, ефективності й обмеженнях монетарної політики. У дослідженні пояснюються причини, за якими трансмісійний механізм монетарної політики в той час не працював досить ефективно в Китаї, а також деякі загальні заходи політики, необхідні для вирішення цієї проблеми [Green 2005].

V.J. Laurens, R. Maino вивчають ефективність монетарної політики Китаю і стверджують, що для її аналізу необхідно враховувати декілька різноманітних індикаторів, такі як рівень ліквідності, фінансові інновації та інші, а також говорять про необхідність розгляду короткострокової відсоткової ставки як операційної цілі. Також автори говорять про те, що Народному банку Китаю (далі – НБК) повинно бути надано право на свій розсуд установлювати облікову ставку, якщо ніяких технічних перешкод для такого кроку в найближчому майбутньому не відбудеться [Laurens, Maino 2007].

Такі вчені, як Girardin E., Lunven S., Ma G. (2017), McMahon M., Schipke A., Li X. (2018), Kamber G., Mohanty M.S. (2018) і Sun R. (2015; 2018), у своїх дослідженнях вивчали етапи становлення монетарної політики Китаю та її вплив на економічний розвиток країни. У результаті було доведено, що монетарна політика має значний вплив на темпи економічного зростання.

M. Funkea, A.P. Tsanga, M. Canakci і X. Zhanga, F. Panb розглядають відповідні заходи Народного банку Китаю на кризу 2020 року. У результаті автори роблять такий висновок: політична відповідь НБК на спалах COVID-19 була швидкою і рішучою. Зокрема, НБК упровадив нові заходи політики для забезпечення того, щоб комерційні банки зберігали доступ до ліквідності й надання кредитів під час кризи COVID-19, що дозволило країні швидко відновити економічне зростання [Funkea, Tsanga 2020], [Canakci 2021], [Zhanga, Panb 2021].

У дослідженні основним методичним підходом до аналізу впливу монетарного регулювання НБК на макроекономічні показники є економетричний аналіз; побудовано модель лінійної регресії методом найменших квадратів. Основними макроекономічними показниками, досліджуваними в даній статті, є:

1. Рівень інфляції, представлений індексом споживчих цін (CPI);
2. Банківський кредит нефінансовому сектору (% від ВВП), оскільки банківське кредитування забезпечує важливий канал зв'язку між податково-бюджетною політикою, умовами банківської діяльності та внутрішньою економікою (Bcredit).

Загалом, моделі мають такий вигляд:

$$CPI_t = a + \beta_1 7Repo_t + \beta_2 M2_t + \beta_3 Commoditi_t + e \quad (1)$$

$$Bcredit_t = a + \beta_1 7Repo_t + \beta_2 M2_t + \beta_3 Commoditi_t + e \quad (2)$$

Незалежними змінними в моделі є: 7 REPO – відсоткова ставка за операціями 7-го РЕПО (%) і M2 – зміни в обсязі грошової маси M2 (%); ці дві змінні відображають операційні цілі монетарної політики. Для того щоб урахувати

і вплив зовнішніх чинників на вибрані залежні змінні, в модель також включається показник *Commoditi* – індекс міжнародних цін на сировинні товари, оскільки вони можуть містити інформацію про глобальні ділові цикли й можуть мати наслідки для економіки Китаю з огляду на роль Китаю як значного імпортера товарів. β – коефіцієнти регресії, e – вектор помилок моделі. Період вибірки – з I кварталу 2006 року по I квартал 2021 р.

На підставі отриманих коефіцієнтів регресії можна судити, як той чи інший монетарний фактор впливає на залежні змінні, й робити певні висновки. Також для аналізу еволюції монетарної політики Китаю та її інструментів використовувалися такі методи: історичний, описовий, графічний та ін.

Основні результати дослідження. Монетарну політику в Китаї, як і в інших країнах світу, здійснює національний банк. Народний банк Китаю функціонує як гібридний національний банк. Історія його формування та розвитку як інституту пройшла довгий шлях і є в деякій мірі унікальною. За три десятиліття після створення НБК у Пекіні в 1948 році депозитні банки в Китаї були або закриті, або націоналізовані й реорганізовані в підрозділи НБК. У 1978 р. він узяв на себе всі функції і як центрального банку, і як комерційного, і таким чином сформувалася монобанківська фінансова система. Державна рада Китаю в той час стверджувала, що Народний банк Китаю є центральним банком Китайської Народної Республіки, і це державне агентство, відповідальне за нагляд у фінансовій сфері країни керівництву Державної ради [Yi 2018]. У 1984 році функції центрального банку все ж були відокремлені від його комерційного складника, що був переданий Промислово-комерційному банку Китаю, який сьогодні є найбільшим банком країни. Але юридичний статус Народного банку Китаю як центрального банку був підтверджений лише в 1995 році, коли був прийнятий Закон Китайської Народної Республіки про Народний банк Китаю.

На початку 2000-х років грошові реформи в Китаї набули більшої значущості. Їх необхідність підкреслювалася фінансовою кризою в Східній Азії і хвилею реформ з реструктуризації фінансового сектору в Китаї, коли пік непрацюючих кредитів перевищив 30%. Тому у 2003 році було оновлено закон про НБК, в якому зазначено, що НБК під керівництвом Державної ради розробляє і реалізує монетарну політику для запобігання і зниження фінансових ризиків та підтримки фінансової стабільності [Jones 2019].

Спираючись на законодавство і порівнюючи інституційне становище центральних банків розвинених країн світу, наприклад ЄС і НБК, варто відзначити, що він не має інструментальної незалежності, яка визначається як здатність центрального банку здійснювати монетарну політику з повною автономією. Наприклад, народний банк Китаю повинен повідомляти про свої рішення до Державної ради для затвердження щодо річної грошової маси, відсоткових ставок і про інші важливі питання, визначені Державною радою до їх введення в дію [Law of the People's Republic...].

Ще одним проявом унікальності інституційного устрою Китаю є узгодженість монетарної та бюджетно-податкової політики. У країнах з розвинутою економікою монетарна політика приймає податкові рішення як задані й реагує відповідним чином, тоді як у Китаї монетарна, макропруденційна, податково-бюджетна і промислова політики спільно визначаються Державною Радою.

Основою для функціонування центрального банку є його мета. Головна мета монетарної політики НБК викладена в основоположному законодавстві й ратифікована національним законодавчим органом Китаю. Закон про НБК чітко вказує, що метою монетарної політики є підтримка стабільності валюти, і тим самим монетарна політика сприяє економічному зростанню. Загалом, такі цілі високого рівня переслідують і центральні банки розвинених країн світу.

Проміжні цілі монетарної політики й інструменти, використовувані для їх досягнення, є практичним виразом цілей монетарного регулювання високого рівня, встановлених для центрального банку. У таблиці 1 представлені інструменти і проміжні цілі, які використовуються Народним банком Китаю в порівнянні з цілями та інструментами Банку Англії, ЄЦБ і ФРС.

Таблиця 1

Цілі та інструменти монетарної політики Китаю, ФРС, ЄЦБ і ЦБ Японії

	Народний банк Китаю	Центральні банки розвинених країн
Основна ціль	Декілька цілей	Одна в рамках мандату
Проміжні цілі	Інфляція; Кредити; Обмінний курс; Загальне соціальне фінансування.	Інфляція (дефляція)
Операційні цілі	Грошова база; Ставка 7-денного міжбанківського РЕПО	Цільова відсоткова ставка овернайт
Основні інструменти	Ставка РЕПО НБК в коридорній системі; Операції на відкритому ринку; Орієнтир по кредитних/ депозитних ставках; Ставки за кредитними лініями; Норма обов'язкових резервів; Адміністративне керівництво; Попереднє керівництво	Операції на відкритому ринку; Кількісне і якісне пом'якшення; Попереднє керівництво; Негативні відсоткові ставки; Норми резервування;

Джерело: складено автором на основі Jones B. 2019, Alekseevska H. 2020, Yakubovskiy S.

Як можна помітити з таблиці 1, жоден досліджуваний великий центральний банк не ставить перед собою завдання досягти такої кількості цілей монетарної політики, як НБК. Важливість розвитку фінансової системи та інструментів монетарного регулювання стала основною після фінансової кризи 2007 року. Це відбулося і в цілепокладанні центральних банків. У повідомленнях як центральних банків розвинених країн, так і НБК, про монетарну політику підкреслювалася мета фінансової стабільності. Насамперед це відображає занепокоєння з приводу високого рівня боргу і зростаючої складності світової фінансової системи. А останнім часом, особливо в умовах пандемії, акцент зосередився на забезпеченні повної зайнятості як мети монетарної політики і державної політики загалом.

Для того щоб досягти основних цілей, центральні банки ставлять перед собою як індикатор операційні цілі та для їх досягнення використовують різні

інструменти монетарної політики. Грошова база була основним операційним цільовим показником грошово-кредитної політики в Китаї з 1984 р. і до самого початку 2000-х років [Xie 2004; Goodfriend 2006]. Потім сформувалася гібридна операційна цільова система з грошовою базою і рівнем резервів. Далі, із розвитком світової фінансової системи, відбулося поглиблення фінансового ринку; лібералізація банківського кредитування і встановлення депозитних ставок (у Китаї цей процес було завершено в 2015 році); інновації в системі платежів; поява небанківських фінансових організацій. У рамках плану розвитку Китаю на 2016–2020 рр. було визначено, що НБК, крім показників грошових агрегатів, ураховує 7-денну ставку міжбанківського РЕПО як основний операційний об'єкт монетарної політики.

Наступним інструментом монетарної політики, як центральних банків розвинених країн, так і НБК, є операції на відкритому ринку (ОМО). Угоди РЕПО та зворотного РЕПО стали основним інструментом в ОМО НБК. Операції РЕПО з терміном погашення від 1-го тижня до 1-го року забезпечені в основному облігаціями центрального уряду і комерційних банків. Натеper у даних операціях в Китаї беруть участь близько 50-ти первинних дилерів, в основному банки і невелика кількість компаній, що працюють із цінними паперами. З 2016 року частота проведення операцій на відкритому ринку збільшилася з двох разів на тиждень до щоденних операцій [НБК. Офіційний сайт].

Ще одним з основних інструментів монетарної політики НБК є норма резервування (RRR). У 2008 року НБК прийняв багаторівневу систему норм резервування в залежності від розміру банку. З 2011 року багаторівневу систему було додатково вдосконалено, вона враховувала не тільки розміри банку, а й склад індивідуальних банківських кредитів і фінансові показники стабільності. У 2014 році об'єм резервів іноземної валюти досяг піку, і НБК істотно знизили RRR. Значне зниження також відбулося і в 2021 році. У липні 2021 р. НБК заявив про зниження ставки резервування і середньозважений показник RRR для китайських фінансових інститутів становить 8,9% [НБК. Офіційний сайт].

Відмінною рисою НБК є також такий інструмент, як додаткові кредитні лінії. В останні роки НБК розширив спектр банківських кредитних послуг для операцій з ліквідністю і підтримки національних кредитних і фіскальних цілей. Для доступу до цих додаткових можливостей банкам необхідно розміщувати високоякісне забезпечення і виконувати макропруденційні вимоги НБК. Ці додаткові можливості представлені:

- середньостроковою кредитною лінією (MLF), яку було введено у 2014 році для забезпечення фінансування банків на період від 3-х до 12-ти місяців, а з 2019 року – до 3-х років, на підтримку їх кредитування дрібних приватних підприємств. Позики здійснюються за відсотковими ставками, які трохи перевищують ставку РЕПО НБК;

- заставою додаткового кредитування (PSL), яку було введено у 2014 році, але з метою надання трьом національним урядовим банкам довгострокового фінансування (від 3-х до 5-ти років) для підтримки державних проектів реконструкції житла та інших інновацій.

Банки також можуть мати доступ до системи постійного кредитування (SLF) НБК, яку було введено у 2013 році для формування стелі коридору фак-

тичних відсоткових ставок. На відміну від MLF і PSL, які функціонують для надання довгострокового фінансування для підтримки кредитування в реальній економіці, SLF більше призначений для задоволення непередбачених короткострокових дефіцитів ліквідності [НБК. Офіційний сайт; Jones 2019].

Щоб зробити ставку РЕПО операційним цільовим показником, НБК увів коридор відсоткових ставок у 2015 році. Дана система в цілому схожа на ті, які використовуються в країнах з розвинутою економікою. Верхня межа коридору представлена відсотковою ставкою по SLF НБК, а нижня межа коридору – відсотковою ставкою по надлишкових резервах (IOER), яка залишається на рівні 0,72 відсотка. У межах цього діапазону НБК позичає готівку за ставками РЕПО, які на даний момент знаходяться трохи вище середини верхньої та нижньої меж коридору.

Адміністративне «вікно» – директиви, що передаються фінансовому сектору НБК за його власним бажанням або як бажання Державної Ради. Цей інструмент дозволяє НБК підтримувати значний ступінь впливу на обсяги кредитування і на сектори, які можуть отримати кредитне фінансування. Хоча формально кредитні квоти були скасовані в 1998 році й на частку небанківських організацій доводиться зростаюча частка кредитів, дане «вікно» продовжує служити цілям макроекономічної політики і допомагає в посиленні ініціатив в області мікроекономічної галузевої політики, які останнім часом були зосереджені на підтримку мікро- і малих підприємств [Jones 2019].

Сьогодні також величезне значення для передачі впливу монетної політики мають комутаційні стратегії центральних банків. Зокрема, після світової фінансової кризи розвинуті країни почали активно застосовувати такий інструмент нетрадиційної монетарної політики, як попереднє керівництво. Через різні засоби масової інформації, прес-конференції, виступи, періодичні публікації та соціальні медіа формується зв'язок між цілями центрального банку і громадськістю, а також відбувається більш швидкий обмін інформацією з поточних макроекономічних умов, прогнозів, ризиків з обґрунтуванням політичних рішень. Комунікаційна стратегія НБК також змінилася.

Таким чином, вкладені в однопартійну державну систему інституційні особливості грошово-кредитної політики Китаю принципово відрізняються від політики країн з розвинутою економікою. Монетарне регулювання в країні проводиться в основному Державною Радою, і формулювання сукупної політики управління попитом і пропозицією більш строго скоординоване в порівнянні з іншими країнами. Кожен інструмент монетарної політики може бути скорегований Радою для підтримки конкретних результатів, бажаних державою.

Коригування монетарної політики Китаю було помітно після світової фінансової кризи. Зміни в даній сфері відбулися в три етапи. У 2008 році ВВП Китаю значно знизився (див. рис. 1), але при цьому знижувалася й інфляція (див. рис. 2), це було пов'язано зі змінами у світовій фінансовій системі й з тим, що в розвинених країнах проявилися дефляційні процеси.

На початку 2008 року НБК зайняв помірно м'яку позицію монетарної політики і почав комплекс заходів для забезпечення економічного зростання і стабільності фінансового ринку. Але вже в другій половині 2008 року він посилив свої заходи, знизивши ставки по депозитах (з 4,14% у вересні до 2,25%

у грудні 2008 р.), кредитах (з 7,20% у вересні до 5,30% у грудні 2008 р.) і по обов'язкових резервах, для великих фінансових інститутів – з 17,5% до 15,5%, для інших – з 16,5 до 13,5% [НБК. Офіційний сайт]

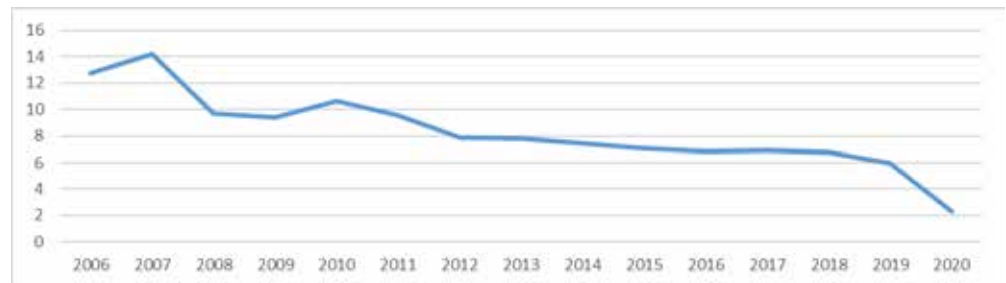

Рис. 1. Зростання ВВП Китаю 2006–2020 рр. (%)

Джерело: World Bank 2021

Другий етап почався у 2011 році, коли світова економіка почала відновлюватися, в розвинених країнах почала зростати інфляція і збільшилися ціни на сировинні товари. Ці всі фактори в сукупності призвели до того, що інфляція в Китаї почала стрімко збільшуватися (див. рис. 2).

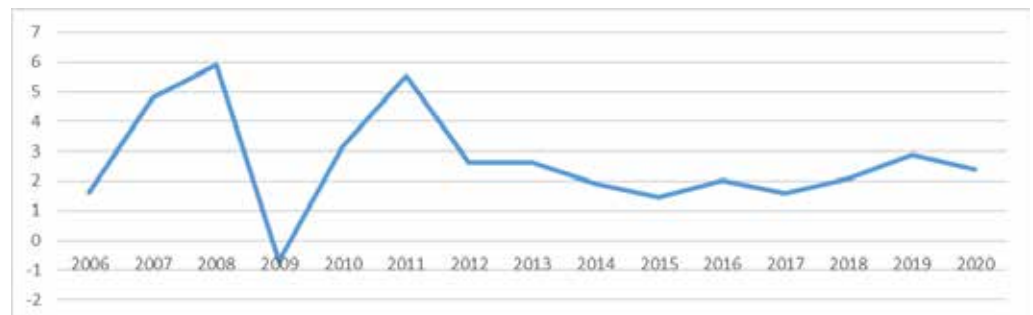

Рис. 2. Рівень інфляції в Китаї 2006–2020 рр. (%)

Джерело: FRED 2021

У липні 2011 року зростання ІСЦ Китаю досягло 6,5%. Перед загрозою підвищеного інфляційного тиску НБК прийняв негайні заходи, і мета центрального банку змінилася – від боротьби з кризою до боротьби з інфляцією. У 2010–2011 рр. НБК п'ять разів підвищував базові ставки по депозитах (з 2,5% до 3,5%) і кредитах (з 5,56% до 6,56%) та збільшив норму обов'язкових резервів у 12 разів до 21,5% для великих фінансових установ та до 19,5% – для інших. До кінця грудня 2011 р. інфляція знизилася до 4,1%, а зростання ВВП становило 9,2%.

Криза суверенного боргу Єврозони також відбилася на економіці Китаю, що охарактеризувалося уповільненням його економічного зростання та змінами в інфляційних показниках. З початку 2012 року інфляція в Китаї різко знизилася, становивши 3%. Зіткнувшись із цими новими загроза-

ми, уряд Китаю прийняв рішення балансувати між збереженням стійкого швидкого економічного зростання, реструктуризації економіки та управлінням інфляційними очікуваннями. Тепер пріоритетом для монетарної політики стала стабілізація економічного зростання. Відповідно, НБК поступово змінив свою монетарну політику, знизивши норми резервування, і в результаті цих коригувань норматив обов'язкових резервів знизився на 1,5 процентних пункту до 20%. Також у червні 2012 року НБК знизив базові ставки по депозитах (до 3,25%) і кредитах (до 6,1%) і використовував кредитні лінії для забезпечення необхідного рівня ліквідності. Ці заходи монетарної політики виявилися ефективними, економічне зростання знову прискорилося [Wang Yu 2013].

До змін у монетарній політиці Китаю також призвела і криза, викликана пандемією COVID-19. З початку 2020 року пандемія завдала тяжкого удару по економічному та соціальному розвитку Китаю. Уряд вжив усіх можливих заходів для запобігання поширення інфекції і підтримки економіки.

Народний банк Китаю також надавав усіляку підтримку для підтримки стабільності фінансового ринку. Основними заходами, використовуваними НБК, є:

1. Вливання ліквідності в банківську систему через операції на відкритому ринку, які включали в себе зворотне РЕПО і середньострокові кредитні лінії;
2. Розширення можливостей повторного кредитування і повторного дисконтування на 1,8 трлн юанів для підтримки: виробників медичного обладнання та предметів першої необхідності; мікро-, малих та середніх підприємств і сільськогосподарського сектору. Дія цих заходів припинилася в кінці 2020 року.

3. Зниження ставок 7-денного і 14-денного зворотного РЕПО на 30 базисних пунктів, а також ставки середньострокового кредитування на 1 рік і цільової ставки MLF на 30 і 20 базисних пунктів відповідно.

4. Зниження ставок резервування (RRR), яке розглядається як однозначне пом'якшення заходів, оскільки воно забезпечує довгострокову ліквідність і знижує витрати банків на фінансування, тим самим надаючи більш сильний знижувальний тиск на міжбанківські ставки і дохідність облігацій, ніж будь-який інший інструмент [IMF 2021].

Дані заходи позитивно вплинули на економічне зростання, в тому числі на баланс центрального банку, як і нетрадиційна монетарна політика на розмір балансу центральних банків розвинених країн. Зміна в ставці резервування призводить до зменшення балансу НБК, а збільшення обсягів кредитування центральним банком призводить до збільшення його балансу, таким чином, розмір балансу Народного банку Китаю залишається в основному стабільним у порівнянні зі зростаючим розміром балансів центральних банків основних розвинених країн. Протягом досліджуваного періоду зростання балансу центрального банку Китаю було приблизно таким же, як у центральних банків найбільших розвинених країн. З початку 2000 р. до кінця 2020 р. баланс Китайського Центрального банку збільшився в 9,6 разів, що приблизно стільки ж, скільки у ФРС США (9,5 разів), Європейського центрального банку (7,1 разів) і Банку Японії (5,2 разів) за той же період [China Monetary Policy Report Q3 2020 року, 17].

У результаті у 2020 році економічне зростання було трохи краще, ніж очікувалося, співвідношення між попитом і пропозицією поступово поліпшилося, а життєздатність ринків підвищилася. Народний банк Китаю виконував усі постанови і розпорядження Державної ради і швидко відреагував посиленням монетарної політики. Монетарна політика була більш гнучкою, адекватною та адресною. Натепер НБК проводить монетарну політику з метою підтримки реальної економіки. Завдяки ефективному регулюванню і використанню кредитної лінії середньострокового кредитування (MLF) і операцій на відкритому ринку (OMO) НБК до кінця 2020 року вдалося зберегти баланс попиту і пропозиції для короткострокової, середньострокової і довгострокової ліквідності та стабілізувати ринкові очікування і орієнтовані ринкові ставки для плавної зміни ставок. Було також продовжено реформу базової ставки по кредитах (LPR), а неявну нижню межу процентних ставок було скасовано [China Monetary... 2020].

На передачу монетарної політики сильно впливає структура економіки, етап розвитку фінансової системи і характер інституційної основи. Емпіричний аналіз впливу монетарної політики на економічний розвиток Китаю є ускладненим через особливості його інституційної структури. Беручи до уваги ці обмеження, в наведеному нижче аналізі ми зробили спробу проаналізувати вплив основних монетарних орієнтирів НБК на макроекономічні показники Китаю. Результати регресійного аналізу, рівнянь 1 і 2 представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Результати регресійного аналізу

Модель 1 (CPI)				Модель 2 (Bcredit)			
	<i>Coefficient</i>	<i>p-value</i>			<i>Coefficient</i>	<i>p-value</i>	
const	135,478	0,0000	***	const	408,412	0,0000	***
REPO	-1,4036	0,1079		REPO	-3,6207	0,3931	
M2	1,9411	0,0001	***	M2	7,0796	0,0001	***
Commoditi	0,0581	0,0178	***	Commoditi	-0,6170	0,0001	***
R-squared 0,81				R-squared 0,85			

Джерело: складено автором

Згідно з результатами моделі 1 вплив на рівень інфляції в Китаї мають такі показники, як зміна обсягу грошового агрегату M2, з його збільшенням індекс споживчих цін у Китаї буде збільшуватися. Між даними показниками спостерігається прямий тип взаємозв'язку. Подібний вплив на ІСЦ здійснює і індекс міжнародних цін на сировинні товари. На обсяг банківських кредитів для нефінансових установ впливають також зміна обсягу M2 (прямий тип взаємозв'язку) й індекс міжнародних цін на сировинні товари (зворотний тип взаємозв'язку). Збільшення грошового агрегату M2 в економіці призводить до збільшення кредиторської здатності банківського сектора, а збільшення індексу міжнародних цін на сировинні товари – до скорочення кредитування.

З огляду на ці моделі можна вважати, що монетарне регулювання Народного банку Китаю має значний вплив на інфляційні тенденції в економіці та на здатність банківського сектора надавати кредитні кошти реальному сектору економіки для розвитку. І для стимулювання подальшого економічного зрос-

тання НБК і влада будуть використовувати різні монетарні інструменти, які безпосередньо допоможуть реальній економіці. Також прогнозується, що Китай підвищить гнучкість обмінного курсу юаня, хоча валюта буде залишатися стабільною в розумному і збалансованому діапазоні.

Висновки. Народний банк Китаю досяг великих успіхів у модернізації своєї монетарної політики. Через два десятиліття після оприлюднення Закону про Народний банк Китаю монетарна політика пройшла багато трансформацій і в цілому була успішною в підтримці стабільності фінансової системи. І сьогодні монетарна політика НБК зосереджується переважно на підтримці не тільки стабільності цін, а і зайнятості та сталого економічного розвитку.

У здійсненні монетарного регулювання Народний банк Китаю орієнтується на безліч як проміжних, так і операційних цілей, що також є відмінною його рисою. Для досягнення поставлених цілей НБК застосовує різні інструменти. Кризи 2008 і 2020 року змусили переглянути деякі принципи монетарної політики і розширити її інструментарій. Емпіричні дані підтверджують, що в проведенні монетарної політики Китаю все ще зберігається орієнтація на обсяг грошової маси M2 і підвищення ролі процентних ставок у стратегії НБК.

Пандемія COVID-19, що вразила весь світ, стала величезним викликом для багатьох країн світу і вплинула на всі сфери життя людей. Китай докладає величезних зусиль для подолання негативних наслідків пандемії і пошуку шляхів для досягнення тактичних і стратегічних цілей розвитку. Економіка Китаю швидко відновлюється після кризи COVID-19, і уряд має намір і далі підтримувати швидкі темпи відновлення і надавати підтримку приватному сектору, зокрема, натеper знову було знижено ставку по резервних нормах для банків, що додатково звільняє ліквідні кошти для кредитування. Разом із тим висновки деяких експертів свідчать про те, що це є одним із сигналів щодо уповільнення економічного зростання країни. Отже, постпандемічний розвиток країн сьогодні є основною темою для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Алексеевська Г.С. Вплив нетрадиційної монетарної політики ФРС на економічний розвиток США. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 44. С. 3–9.

Народний банк Китаю. Офіційний сайт. URL: <http://www.pbc.gov.cn/> (дата звернення: 07.08. 2021).

Alekseievskaya H., Mumladze A. Quantitative Easing as the Main Instrument of Unconventional Monetary Policy. *Three Seas Economic Journal*. 2020. Vol. 1. № 1. P. 39–45. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2020-1-7>

Canakci M. The Impact of Monetary Policy on Household Debt in China. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*. 2021. Vol 8. № 4. P. 0653–0663.

China Monetary Policy Report Q3 2020. Monetary Policy Analysis Group of the People's Bank of China, November 26, 2020. P. 173.

FRED. Economic Data. URL: <https://fred.stlouisfed.org> (дата звернення: 07.08.2021).

Funke M., Tsanga A. The People's bank of China's response to the coronavirus pandemic: A quantitative assessment. *Econ Model*. 2020. № 93. P. 465–473. DOI: 10.1016/j.econmod.2020.08.018

Girardin E., Lunven S., Ma G. China's Evolving Monetary Policy Rule: from Inflation-Accommodating to Anti-inflation Policy. *BIS Working Paper*. 2017. № 641.

Goodfriend M., Prasad E. A Framework for Independent Monetary Policy in China. *IMF Working Paper*. 2006. № WP/06/111.

Green S. Making Monetary Policy Work in China: A Report from the Money Market Front Line. *Standard Chartered Bank, Shanghai. Working Paper*. 2005. № 245. P. 1–30.

IMF. Policy-Responses-to-COVID-19. China. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#C> (дата звернення: 07.08. 2021).

Jones B., Bowman J. China's Evolving Monetary Policy Framework in International Context. *Reserve Bank of Australia. Research Discussion Paper № R D P 2019 -11*. 2019. P. 1–59.

Kamber G., Mohanty M.S. Do Interest Rates Play a Major Role in Monetary Policy Transmission in China? *BIS Working Paper*. 2018. № 714.

Laurens B.J., Maino R. Strengthening Monetary Policy Implementation. *IMF Working Paper*. WP/07/14. 2007. P. 1–54.

Law of the People's Republic of China on The People's Bank of China. The People's Bank of China.

McMahon M., Schipke A., Li X. China's Monetary Policy Communication: Frameworks, Impact, and Recommendations. *IMF Working Paper*. 2018. WP/18/244.

Sun R. What measures Chinese monetary policy? *J. Int. Money Finance*. 2015. 59:2.

Sun R. A narrative indicator of monetary conditions in China. *International Journal of Central Banking*. 2018. P. 1–42.

Wang Yu. The adjustment of China's monetary policy stance in the face of global volatility. *BIS Papers chapters, in: Bank for International Settlements, Globalisation and inflation dynamics in Asia and the Pacific*. 2013. Vol. 70. P. 143–148.

Xie P. China's Monetary Policy: 1998–2002. Stanford Center for International Development Working Paper. 2004. № 217.

Yakubovskiy S., Alekseevskaya H., Tsevkikh J. Impact of the European Central Bank Monetary Policy on the Financial Indicators of the Eastern European Countries. *Journal Global Policy and Governance*. 2020. Vol. 9. № 1. DOI: <https://doi.org/10.14666/2194-7759-9-1-003>

Yi Gang. Deepen reform and opening-up comprehensively. Create new prospects for financial sector. Speech by Mr Yi Gang, Governor of the People's Bank of China, to commemorate the 40th anniversary of China's economic reform and the 70th anniversary of the People's Bank of China (PBC), Beijing, 17 December 2018. URL: <https://www.bis.org/review/r181220h.htm> (дата звернення: 05.08.2021).

Zhang X., Pan F. Asymmetric effects of monetary policy and output shocks on the real estate market in China. *Economic Modelling*. 2021. Vol. 103. P. 1–26. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.105600>

REFERENCES

Alekseevskaya, H.S. (2020). Vplyv netradytsiynoyi monetarnoyi polityky FRS na ekonomichnyy rozvytok USA [The impact of the Fed's unconventional monetary

policy on US economic development]. *Infrastruktura rynku*, Vol. 44, pp. 3–9 (In Ukrainian).

Alekseievsk H., Mumladze A. (2020), Quantitative Easing as the Main Instrument of Unconventional Monetary Policy. *Three Seas Economic Journal*, Vol. 1, No. 1. pp. 39–45 DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2020-1-7> (In English).

Canakci M. (2021), The Impact of Monetary Policy on Household Debt in China. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, Vol 8 No 4, pp. 0653–0663 (In English).

China Monetary Policy Report Q3 2020. Monetary Policy Analysis Group of the People's Bank of China, November 26, 2020. P. 173. (In English).

FRED. Economic Data. URL: <https://fred.stlouisfed.org> (accessed 07 August 2021) (In English).

Funkea M., Tsanga A. (2020), The People's bank of China's response to the coronavirus pandemic: A quantitative assessment. *Econ Model*, № 93, pp. 465–473. DOI: 10.1016/j.econmod.2020.08.018 (In English).

Girardin E., Lunven S., Ma G. (2017), China's Evolving Monetary Policy Rule: from Inflation-Accommodating to Anti-inflation Policy. *BIS Working Paper*. No. 641. (In English).

Goodfriend M., Prasad E. A Framework for Independent Monetary Policy in China. *IMF Working Paper*. 2006. No WP/06/111. (In English).

Green S. (2005), Making Monetary Policy Work in China: A Report from the Money Market Front Line. *Standard Chartered Bank, Shanghai. Working Paper*, No. 245. pp. 1-30 (In English).

IMF. Policy-Responses-to-COVID-19. China. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#C> (accessed 07 August 2021) (In English).

Jones B., Bowman J. (2019) China's Evolving Monetary Policy Framework in International Context. *Reserve Bank of Australia. Research Discussion Paper № R D P 2019 -11*, pp. 1-59 (In English).

Kamber G., Mohanty M.S. (2018), Do Interest Rates Play a Major Role in Monetary Policy Transmission in China? *BIS Working Paper*, No. 714. (In English).

Laurens B. J., Maino R. (2007), Strengthening Monetary Policy Implementation *IMF Working Paper*. WP/07/14. pp 1-54 (In English).

Law of the People's Republic of China on The People's Bank of China. The People's Bank of China. (accessed 05 August 2021) (In English).

McMahon M., Schipke A., Li X. (2018), China's Monetary Policy Communication: Frameworks, Impact, and Recommendations. *IMF Working Paper* WP/18/244 (In English).

People's Bank of China. Official site. URL: <http://www.pbc.gov.cn> (accessed 07 August 2021) (In English).

Rodionova T., Yakubovskiy S., Kocharian V. (2021), State of the Labour Market and Migration Processes in People's Republic of China. *Kitaïznavči doslīdzennā*, 2021, No. 1, pp. 124–136. DOI: <https://doi.org/10.51198/chinesest2021.01.124> (In English).

Sun R. (2015), What measures Chinese monetary policy? *J. Int. Money Finance*, 59:2 (In English).

Sun R. (2018), A narrative indicator of monetary conditions in China. *International Journal of Central Banking*, pp. 1–42. (In English).

Wang Yu. (2013), The adjustment of China's monetary policy stance in the face of global volatility. *BIS Papers chapters, in: Bank for International Settlements, Globalisation and inflation dynamics in Asia and the Pacific*, Vol. 70, pp. 143-148. (In English).

Xie P. (2004), China's Monetary Policy: 1998 – 2002. *Stanford Center for International Development Working Paper*, No 217. (In English).

Yakubovskiy S., Alekseevska H., Tsevukh J. (2020) Impact of the European Central Bank Monetary Policy on the Financial Indicators of the Eastern European Countries. *Journal Global Policy and Governance*. Vol.9, No.1 DOI: <https://doi.org/10.14666/2194-7759-9-1-003> (In English).

Yi Gang. (2018), Deepen reform and opening-up comprehensively. Create new prospects for financial sector. Speech by Mr Yi Gang, Governor of the People's Bank of China, to commemorate the 40th anniversary of China's economic reform and the 70th anniversary of the People's Bank of China (PBC), Beijing, 17 December 2018. URL: <https://www.bis.org/review/r181220h.htm> (accessed 05 August 2021) (In English).

Zhanga X., Panb F. (2021), Asymmetric effects of monetary policy and output shocks on the real estate market in China. *Economic Modelling*. Vol. 103. pp. 1-26. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2021.105600> (In English).

Стаття надійшла до редакції 06.08.2021

UDC 658

DEVELOPMENT OF CHINA'S ELECTRONIC COMMERCE AND TRADE LOGISTICS

A. Kyrychenko

PhD of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine
akyry@i.ua

L. Berezovska

PhD of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15, Heroiv Oborony str., Kyiv, 03041, Ukraine
lberez@ukr.net

The article analyzes the development of China's e-commerce for the period 2006–2020 and the forecast until 2024. During the study period, China's e-retail sales increased from 1060.4 to 1414.3 billion US dollars. In addition, there is an increase in the share of online retail sales in total retail sales (from 18.4% in 2018 to 24.9% in 2020). It is concluded that China's e-commerce market is the first largest in the world. Among the main factors in the accelerated development of e-commerce in China were the emergence of a large number of new customers due to self-isolation and the forced transition to remote work. Among the main segments of the e-commerce market are B2C and B2B models, as well as the new D2C model. The COVID-19 pandemic has changed the gross value of goods from China's leading B2C e-commerce companies. The world's leading e-commerce companies show a significant reduction in gross commodity value, but this does not apply to Chinese companies, which show an increase in gross commodity value from 2018–2020. In recent years, stay on e-commerce platforms has become mandatory for both Chinese and foreign companies. During the study period, we can see the growth of online shoppers in China (as of 2020 there were already 782.41 million people). The 3 most popular Chinese electronic platforms provide "smart" trade logistics not only in China but all over the world. These include: Taobao, Tmall and JD. Taobao is the largest consumer e-commerce platform (C2C), Tmall is the largest business-to-consumer (B2C) e-commerce platform, and JD.com has been used as the largest direct sales market in the B2C market. Also a new but competitive player of Chinese e-commerce platforms Pinduoduo. The key advantage of which is social e-commerce. Alibaba and JD are the "big two" that account for 80% of China's e-commerce market in 2020. An analysis of e-commerce products suggests that the greatest demand in China is for goods such as cosmetics, bags, women's clothing and footwear and accessories. Forecasts suggest that the Chinese e-commerce market should register a strong annual growth rate of 2.8 trillion. US dollars in 2021 to 3.6 trillion. dollars in 2024 and become the first country in history to make more than half of its online retail sales this year.

Keywords: e-commerce, retail sales, trade logistics, electronic platforms, COVID-19.

© 2021 A. Kyrychenko, L. Berezovska; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine and the Ukrainian Association of Sinologists on behalf of The Chinese Studies. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

РОЗВИТОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ТОРГОВЕЛЬНОЇ ЛОГІСТИКИ КИТАЮ

А. В. Кириченко, Л. О. Березовська

У статті проаналізовано розвиток електронної комерції Китаю за період 2006–2020 рр. та прогноз до 2024 р. Протягом досліджуваного періоду відбувається зростання електронного роздрібного продажу Китаю з 1060,4 до 1414,3 млрд доларів США. Крім того, спостерігається зростання частки роздрібних продажів онлайн у загальних роздрібних продажах (з 18,4% у 2018 р. до 24,9% у 2020 р.). Зроблено висновок, що ринок електронної комерції Китаю є першим за величиною у світі. Серед основних факторів прискореного розвитку електронної комерції Китаю стали: поява великої кількості нових покупців у зв'язку із самоізоляцією та вимушений перехід на віддалену роботу. Серед основних сегментів ринку електронної комерції можна виділити моделі B2C та B2B, а також нову модель D2C. Пандемія COVID-19 призвела до зміни валової вартості товарів провідних компаній електронної комерції B2C Китаю. Провідні компанії електронної комерції світу свідчать про помітне зниження валової товарної вартості, але це не стосується китайських компаній, які демонструють зростання валової товарної вартості у 2018–2020 рр. В останні роки перебування на платформах електронної комерції стало обов'язковим для використання як китайськими, так й іноземними компаніями. Протягом досліджуваного періоду можна спостерігати зростання онлайн-покупців у Китаї (станом на 2020 р. вже було 782,41 мільйона осіб). 3 найпопулярніші китайські електронні платформи забезпечують «розумну» торговельну логістику не лише в Китаї, а й у всьому світі. До них належать: Taobao, Tmall та JD. Taobao є найбільшою платформою електронної комерції для споживачів (C2C), Tmall – найбільшою платформою для електронної комерції від бізнесу до споживача (B2C), а JD.com використовувався як найбільший ринок прямих продажів на ринку B2C. Також новий, але конкурентоспроможний гравець китайських платформ електронної комерції Pinduoduo. Ключовою перевагою якого є соціальна електронна комерція. Alibaba та JD – «велика двійка», що займає 80% ринку електронної комерції Китаю у 2020 р. Аналіз товарів електронної комерції дає підстави ствержувати, що найбільшим попитом у Китаї користуються такі товари, як косметика, сумки, жіночий одяг та взуття, аксесуари. Прогнозні значення говорять, що китайський ринок електронної комерції повинен зареєструвати сильний річний темп приросту з 2,8 трлн доларів США у 2021 р. до 3,6 трлн доларів США у 2024 р. та стати першою в історії державою, яка здійснила більше половини своїх роздрібних продажів в інтернеті вже в цьому році.

Ключові слова: електронна комерція, роздрібні продажі, торговельна логістика, електронні платформи, COVID-19.

За останні три десятиліття китайська економіка зазнала безпрецедентно швидкого зростання. Соціальний прогрес, технологічні інновації та збільшення наявних особистих доходів сформували нові звички покупок. Китай є одним із найбільш перспективних ринків у всьому світі. Із населенням майже в 1,4 млрд осіб стрімко зростає заробітна плата в Китаї, сприяла зростанню споживання та збільшенню купівельної спроможності. Розвиток різних галузей, пов'язаних із новими технологіями, сприяли успіху найприбутковішої галузі Китаю – електронної комерції.

Електронна комерція почала свій розвиток порівняно давно (11.08.1994 р. перший продаж компакт-диска через сайт NetMarket – американську роздрібну платформу [Yatsenko, Hryazina and Shevchuk 2019, 6] і поступово стала

популярною у всьому світі. Із кінця 2019 р. пандемія COVID-19 прискорила розвиток світової електронної комерції, а провідні позиції посів Китай, який (за прогнозами на 2021 р.) продовжить лідирувати на світовому ринку електронної комерції: загальний обсяг продажів в інтернеті трохи перевищить позначку в 2,8 трлн доларів США, а цифрових покупців – 792,5 млн осіб (33,3% від загальної кількості у світі). Китай має стати першою в історії державою, яка здійснила більше половини своїх роздрібних продажів в інтернеті, при цьому 52,1% роздрібної торгівлі – через електронну комерцію [Keenan 2021]. Основними факторами прискореного розвитку електронної комерції стали поява великої кількості нових покупців у зв'язку із самоізоляцією та вимушений перехід на віддалену роботу.

Пріоритетним сегментом міжнародного ринку електронної комерції слід уважати модель B2C – продаж товарів і послуг фізичним особам [Omel'chenko 2015, 92]. Також останнім часом бурхливо розвивається модель B2B (продаж послуг або товарів від бізнесу до бізнесу), яка, за дослідженнями DHL Express, до 2025–2027 рр. становитиме 80% усіх операцій, що стосуються взаємодії компаній, будуть здійснюватися у цифровому режимі, а онлайн-спілкування між ними досягне 70%. За дослідженнями К. Савчук, спостерігається тренд того, що бізнес відходить від понять B2B (продаж послуг або товарів від бізнесу до бізнесу) і B2C і переходить на принципово новий шлях – D2C (Direct-to-Consumer). Поступово виробники відмовляються від посередників, тому що бренд краще знає свого покупця і повинен спілкуватися з ним безпосередньо, адже так він повністю контролює кожен етап взаємодії з клієнтом (від знайомства до покупки) [Savchuk 2021]. Незважаючи на те, які моделі електронної комерції будуть розвиватись, цей вид комерції став популярним у всьому світі та набиратиме подальших обертів. За даними консалтингового агентства Digital Commerce 360, понад 50% покупців із Європи, Африки та Америки готові купувати на зарубіжних онлайн-ресурсах [Nesterenko 2020], більшість із яких розташована в Китаї.

Різке зростання міжнародної електронної комерції, спричинене COVID-19, збільшило частку роздрібних онлайн-продажів у загальному обсязі роздрібних продажів. Китай має суттєве зростання у частці роздрібних онлайн-продажів у загальних протягом 2018–2020 рр. з 18,4% до 24,9% (табл. 1).

Таблиця 1

Роздрібні продажі міжнародної електронної комерції, 2018–2020 рр.

Держава	Роздрібні продажі онлайн, млрд доларів США			Роздрібні продажі всього, млрд доларів США			Частка роздрібних продажів онлайн в загальних, %		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Китай	1060,4	1233,6	1414,3	5755,0	5957,0	5681,0	18,4	20,7	24,9
США	519,6	598,0	791,7	5269,0	5452,0	5638,0	9,9	11,0	14,0
Великобританія	84,0	89,0	130,6	565,0	564,0	560,0	14,9	15,8	23,3
Корея	76,8	84,3	104,4	423,0	406,0	403,0	18,2	20,8	25,9
Канада	13,9	16,5	28,1	467,0	462,0	452,0	3,0	3,6	6,2
Австралія	13,5	14,4	22,9	239,0	229,0	242,0	5,6	6,3	9,4

Джерело: складено автором за [https://unctad.org/statistics]

Щодо перспектив розвитку міжнародного ринку електронної комерції, то очікується, що ринок електронної комерції США досягне понад 843 млрд доларів США у 2021 р., що становить менше третини китайського. Після Китаю та США третім за величиною ринком електронної комерції є Великобританія (рис. 1).

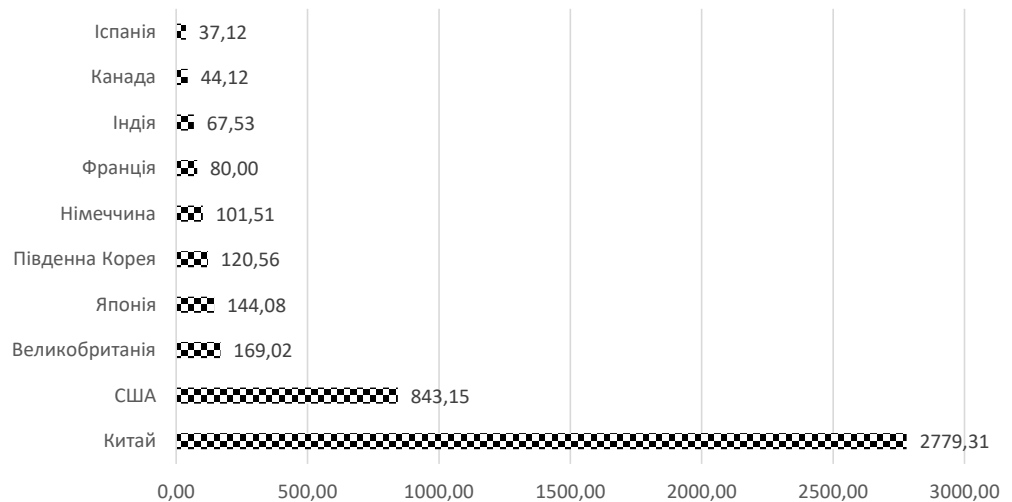

Рис. 1. Прогноз роздрібних продажів у міжнародній електронній комерції в розрізі держав у 2021 р., млрд доларів США

Джерело: складено автором за [Keenan 2021]

Десять років тому частка електронної комерції в загальному роздрібному продажі в США та Китаї була майже однаковою (4,9% та 5,0% відповідно). Частка Китаю зросла незабаром після цього через низку причин. Серед основних із них Emarketer виокремлює такі:

- виникнення Alibaba, революційної та простої у використанні китайської електронної платформи, що надало споживачам доступний і надійний доступ майже до всього, що тільки можна собі уявити, і швидку доставку замовленого. Невдовзі JD.com наслідував успішну формулу Alibaba, надаючи ще один масовий і простий варіант для нових покупців;

- інноваційні системи цифрових платежів, як-от Alipay від Alibaba та WeChat Pay від Tencent, випереджали своїх західних конкурентів із точки зору доступності, простоти використання та швидкості;

- незручна, не орієнтована на споживача і часто конфліктна культура офлайн-покупок допомогла спонукати покупців прийняти просту надійність електронної комерції, особливу легкість, яку вона надає для повернення та забезпечення повернення коштів;

- недорогі послуги доставки, що надаються мільйонами робочих мігрантів у Китаї, дозволили таким компаніям, як Alibaba та JD.com, забезпечити доставку в той самий день у будь-яку точку держави всього за копійки;

- культура електронної комерції, керована смартфонами, існувала від початку завдяки тому факту, що більшість покупців пропустили еру комп'ютерів та приєдналися до епохи інтернету безпосередньо через мобільні пристрої.

Не всі ці фактори все ще діють. Так, витрати на робочу силу в Китаї стрімко зросли, тому більшість покупців і продавців більше не можуть домовлятися про доставку споживчих товарів протягом декількох годин лише за кілька центів. Однак це зіграло ключову роль і в перші роки користуватися електронною комерцією було дешевше, простіше та приємніше, ніж відвідувати магазин. Цього не було, наприклад, у США та в більшості держав.

Якщо згаданий вище набір факторів вивів Китай на перше місце у світовому лідері продажів електронної комерції та частки електронної комерції в загальному роздрібному продажі, новий набір факторів можна зарахувати до недавнього буму, який перевів електронну комерцію понад 50%. Це можна вважати феноменами Китаю 2020-х років:

китайська соціальна комерція, за оцінками Emarketer, торік зросла на 44,1%, а цього року зросте ще на 35,5%, досягнувши 363,26 млрд доларів. Для порівняння, цього року соціальна комерція в США досягне 36,09 млрд доларів;

нещодавно інтерфейс WeChat почав уміло сприяти сторонній електронній комерції. Мініпрограми дозволяють різним підприємствам краще використовувати базу користувачів WeChat і виявилися надзвичайно популярними як серед продавців, так і серед споживачів. Щойно WeChat реалізував свій варіант мініпрограм, почався бум соціальної комерції Китаю;

Pinduoduo розблокував участь китайської електронної комерції в сільській місцевості ефективніше, ніж будь-яка інша платформа (із точки зору як купівлі, так і продажу) і майже за ніч став четвертою за величиною компанією з електронної комерції у світі. Ціннісна пропозиція Pinduoduo залишається майже повністю унікальною, навіть у світовому масштабі;

пряма трансляція «жива комерція» – це нова тенденція просування електронної комерції в прямому ефірі за допомогою цифрового відео;

пандемію не можна ігнорувати як чинник чисельності 2020 р. Хоча Китай придушив загрозу коронавірусу набагато швидше, ніж будь-яка інша країна, тим не менш минулого року поведінка споживачів змінилася. Інтернет-магазини зросли завдяки карантинам;

серйозний вплив на електронну комерцію Китаю здійснив Закон про електронну комерцію Китайської Народної Республіки, який набув чинності в 2019 р. та регулює галузь електронної комерції, покликаний боротися з ухиленням від сплати податків та контрафактною продукцією. Закон розроблено з метою захисту законних прав та інтересів суб'єктів електронної комерції, а також сприяння постійному та надійному розвитку електронної комерції.

Крім збільшення частки роздрібних онлайн-продажів, пандемія COVID-19 також призвела до зміни валової вартості товарів провідних компаній електронної комерції B2C. Дані про 13 світових провідних компаній електронної комерції свідчать про помітне зниження валової товарної вартості, що належать до туристичної сфери. Усі вони зазнали різкого зниження валової товарної вартості. Так, наприклад, Expedia посунулась із 5-го місця у 2019 р. до 11-го у 2020 р., Booking Holdings – із 6-го на 12-те, а Airbnb – із 11-го на 13-те. Незважаючи на зменшення валової товарної вартості у компаніях, що надають послуги, загальна валова товарна вартість для 13 найбільших компаній електронної комерції B2C зросла на 20,5% у 2020 р., що вище, ніж у 2019 р. (17,9%). Особливо великі прибутки отримали Shopify (зростання на 95,6%) та Walmart

(72,4%). Загалом, валова товарна вартість для 13 найбільших компаній електронної комерції моделі B2C становила 2,9 трлн доларів США у 2020 р.

Але таке зниження не стосується китайських компаній електронної комерції, а навпаки, можемо спостерігати зростання валової товарної вартості протягом досліджуваного періоду. Так, Alibaba залишається на першій сходинці та демонструє зростання валової товарної вартості на 279 млрд доларів США з 2018–2020 рр. JD.com не полишає третє місце у світі та показує зростання валової товарної вартості до 126 млрд доларів США. Новий гравець китайського ринку Pinduoduo вже посів четверте місце у світі (зростання валової товарної вартості з 71 у 2018 р. до 242 млрд доларів США у 2020 р. (табл. 2).

Таблиця 2

**Провідні компанії електронної комерції моделі B2C
за валовою товарною вартістю, 2020 р.**

Рейтинг за GMV		Назва компанії	Місце реєстрації компанії	Валова товарна вартість, млрд доларів США			Зміна валової товарної вартості, %	
2020	2019			2018	2019	2020	2018–2019	2019–2020
1	1	Alibaba	China	866	954	1145	10,2	20,1
2	2	Amazon	USA	344	417	575	21,0	38,0
3	3	JD.com	China	253	302	379	19,1	25,4
4	4	Pinduoduo	China	71	146	242	104,4	65,9
5	9	Shopify	Canada	41	61	120	48,7	95,6
6	7	eBay	USA	90	86	100	-4,7	17,0
7	10	Meituan	China	43	57	71	33,0	24,6
8	12	Walmart	USA	25	37	64	47,0	72,4
9	8	Uber	USA	50	65	58	30,5	-10,9
10	13	Rakuten	Japan	30	34	42	13,6	24,2
11	5	Expedia	USA	100	108	37	8,2	-65,9
12	6	Booking Holdings	USA	93	96	35	4,0	-63,3
13	11	Airbnb	USA	29	38	24	29,3	-37,1

Джерело: складено автором за [https://unctad.org/statistics]

У міжнародній системі роздрібної торгівлі все більших обертів набирає електронна комерція. Це можна пояснити постійним зростанням доступу до інтернету в усьому світі, тому, як наслідок, кількість онлайн-покупців зростає щороку [Kyrychenko, Berezovs'ka 2021]. В останні роки перебування на платформах електронної комерції стало обов'язковим для використання як китайськими, так й іноземними компаніями. Більшість китайського населення регулярно купує товари в інтернеті, оскільки це простіше і зручніше. Як можна побачити на рис. 2, станом на 2020 р. вже було 782,41 млн онлайн-покупців. Цифровізація Китаю та щоденне використання смартфонів, підключених до інтернету, значно сприяли цьому зростанню.

Під час пандемії Covid-19 зростання платформ електронної комерції було ще важливішим. За підрахунками, продаючи на платформах електронної комерції, компанії можуть збільшити свої продажі на 20%. Але електронна ко-

мерція необхідна не лише для бізнесу, а й для економіки держави. У 2019 р. додана вартість електронної комерції становила більше третини ВВП Китаю.

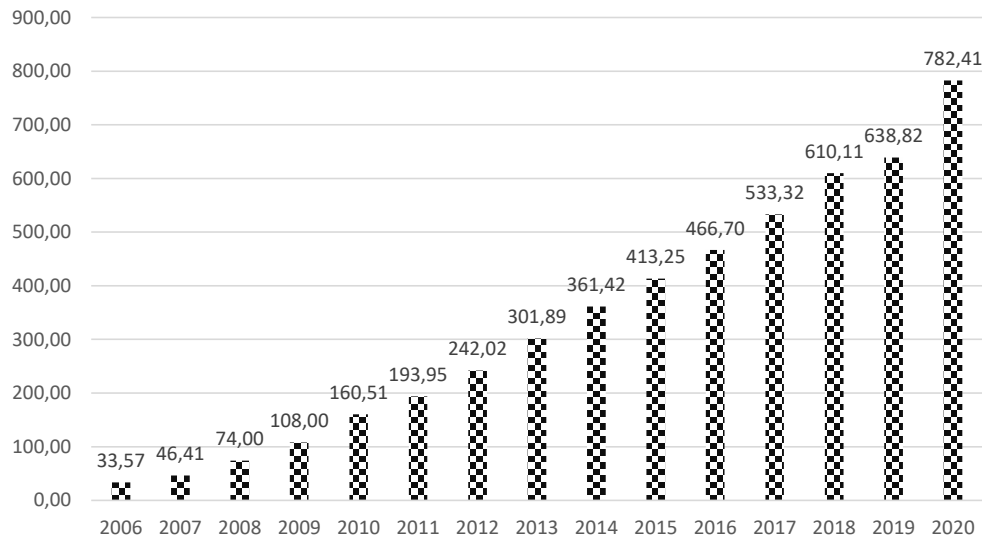

Рис. 2. Кількість онлайн-покупців у Китаї у 2006–2020 рр., млн осіб

Джерело: складено автором за [<https://marketingtochina.com/guide-ecommerce-china/>]

Розглянемо більш детально найпопулярніші китайські електронні платформи, що забезпечують «розумну» торговельну логістику не лише в Китаї, а й у всьому світі (табл. 3).

Таблиця 3

Найпопулярніші китайські електронні платформи у 2020 р.

Показник	Платформа		
	Таobao	Tmall	JD
Депозит, юанів	1000	Мінімум 50000	Мінімум 10000
Комісія	1,5–50%, виходячи з норми прибутку	2–5%, виходячи з категорії товарів	2–8%, виходячи з категорії товарів
Щорічна плата	0	Варіюється залежно від категорії товарів	12000 юанів
Активні користувачі, млн осіб	846		397
Цільова аудиторія	Низький та середній дохід	Середній та високий дохід	Середній та високий дохід; зацікавлені технікою
Соціальний аспект / унікальність	80% ринку наживо	Глобальний Tmall і розкішний павільйон	Платформа B2C

Джерело: складено автором за [<https://daxueconsulting.com/guide-to-e-commerce-platforms-in-china/>; <https://marketingtochina.com/guide-ecommerce-china/>; https://www.oav.de/fileadmin/user_upload/2_Termine/2_Webinar/EAC_Intro_E-Commerce_in_China_23April2021.pdf]

Таобао є найбільшою платформою електронної комерції для споживачів (С2С) у Китаї, тоді як Tmall – найбільшою платформою для електронної комерції від бізнесу до споживача (В2С). Інтернет-технологічна компанія Alibaba Group зі штаб-квартирою в Ханчжоу, Китай, є власником цих двох найбільших вебсайтів електронної комерції.

Більшість торговців на Таобао – це приватні особи та малий бізнес. Вони пропонують широкий спектр товарів (від одягу до електроніки, від книг до віртуальних товарів (як-от подарункові картки)). Через низьку вартість та низький операційний ризик продаж на Таобао є одним із найкращих каналів для багатьох виробників та брендів.

Tmall, або Taobao Mall, базується на платформі Таобао, але працює окремо. Більшість його торговців є офіційними магазинами. Офіційні магазини, що посилаються на продавця, повинні бути юридичною особою в китайській системі реєстрації компаній. У 2020 р. кількість міжнародних торгових марок та продавців на Tmall Global зросла на 60%. Одяг, предмети побуту та продукти харчування лідирують на Tmall Global, але розкішні товари також наздоганяють.

Якщо порівнювати Таобао з eBay, JD.com схожий на Amazon. JD.com – це друга за величиною платформа В2С у Китаї. Коли Tmall ще не був створений, JD.com використовувався як найбільший ринок прямих продажів на ринку В2С. JD.com продає товари 3С (комп'ютери, побутову електроніку та зв'язок), як-от смартфони, ноутбуки та побутова техніка. Продукція на JD.com надходить безпосередньо від брендів та постачальників, а потім безпосередньо надсилається клієнтам офіційним кур'єром JD.com. Завдяки надійній та своєчасній доставці JD.com має сильну конкурентну перевагу на китайських платформах електронної комерції.

Pinduoduo – це новий, але конкурентоспроможний гравець китайських платформ електронної комерції. Соціальна електронна комерція – ключова перевага Pinduoduo. Споживачі запрошують своїх друзів через соціальні мережі, щоб придбати товари та отримати знижки. Чим більше людей бере участь, тим вища знижка.

Якщо говорити про частки, які займали вищезгадані платформи у 2020 р., то варто зазначити, що Alibaba та JD – «велика двійка», що займає 80% ринку електронної комерції Китаю. Третє місце із серйозним відривом займає Pinduoduo (7,8%), далі Sunning.com (3,5%) та Vip.com (2,2%). На решту всіх електронних платформ приходить лише 5,2% ринку електронної комерції Китаю (рис. 3).

Хоча пандемія COVID-19 призвела до падіння загальних споживчих витрат, однак це призвело до зростання кількості онлайн-покупок, що ще більше збільшило розрив між покупками в інтернеті та офлайн.

Альтернативні платіжні рішення, такі як Alipay та WeChat Pay, є найпопулярнішими способами оплати для онлайн-транзакцій у Китаї, разом складаючи більше половини загального обсягу продажів електронної комерції в державі. Хоча Alipay має переваги як основний платіжний інструмент на всіх платформах електронної комерції, що належать групі Alibaba, WeChat Pay, який пропонується додатком для обміну повідомленнями WeChat, використовує свої 1,2 млрд баз користувачів соціальних мереж для здійснення онлайн-платежів. Нові моделі платежів, які дають можливість сплатити пізніше, запускаються

для завоювання частки найбільшого ринку платежів електронної комерції. У березні 2020 р. Tencent представив Fen Fu – функцію кредитування у своєму додатку WeChat, що дозволяє користувачам здійснювати покупки та оплачувати пізніше частинами. Alipay пропонує подібну послугу під назвою Huabei.

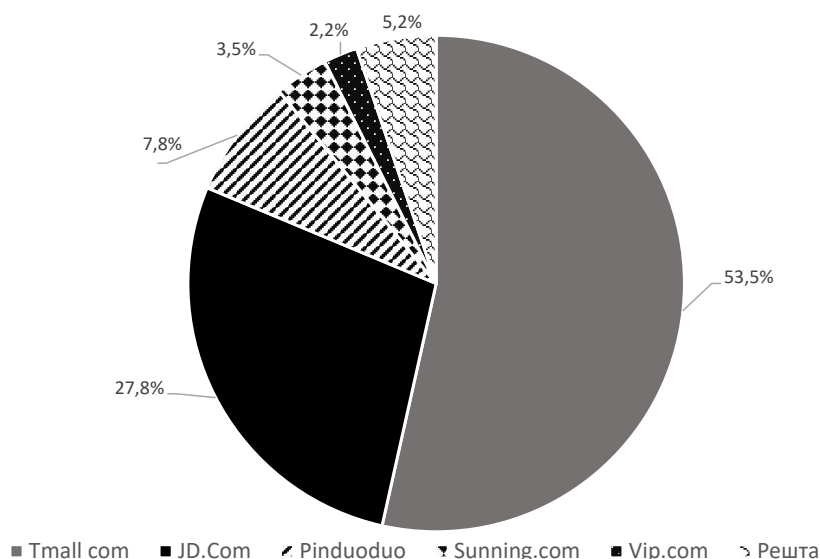

Рис. 3. Частки електронних платформ на ринку електронної комерції Китаю в 2020 р.

Джерело: складено автором за [https://www.oav.de/fileadmin/user_upload/2_Termine/2_Webinar/EAC_Intro_E-Commerce_in_China_23April2021.pdf]

Проаналізуємо, які товари електронної комерції користуються більшим попитом у Китаї (рис. 4).

Косметика є однією з найбільш прибуткових галузей промисловості Китаю. Зростання використання платформ електронної комерції, а також зростаюча купівельна спроможність китайських споживачів, зокрема, високотехнологічної косметичної індустрії, є однією з найшвидше зростаючих і найперспективніших сфер у Китаї. Ураховуючи, що 40% витрат споживачів Китаю припадає на сумки, цей аксесуар тепер став як повсякденним предметом, так і модним аксесуаром. 5 найкращих брендів сумок та виробів зі шкіри для китайських споживачів – Hermes, Chanel, Louis Vuitton, Gucci та Dior. Жіночий одяг разом із сумками посідає третю сходинку китайського ринку електронної комерції. Основна причина – ціна. Так, Taobao – один із найпопулярніших вебсайтів дешевого одягу. Однак важливо підкреслити той факт, що зі зростанням купівельної спроможності китайських споживачів відбувається зміщення споживання у бік високоякісного та дорожчого одягу. Третю сходинку посідають жіноче взуття та аксесуари. Хоча більшість покупок взуття в Китаї все ще здійснюються у фізичних магазинах, однак спалах COVID-19 змінив звички покупців, тому такі платформи, як Tmall, Jd.com та Taobao, стали одними з провідних із продажу взуття. Що стосується аксесуарів, то в цьому секторі, як правило, великий попит, особливо на модні аксесуари, а також

аксесуари для мобільних пристроїв та електроніки. Завдяки більш низьким цінам та великій різноманітності товарів китайські споживачі купують свої аксесуари через інтернет.

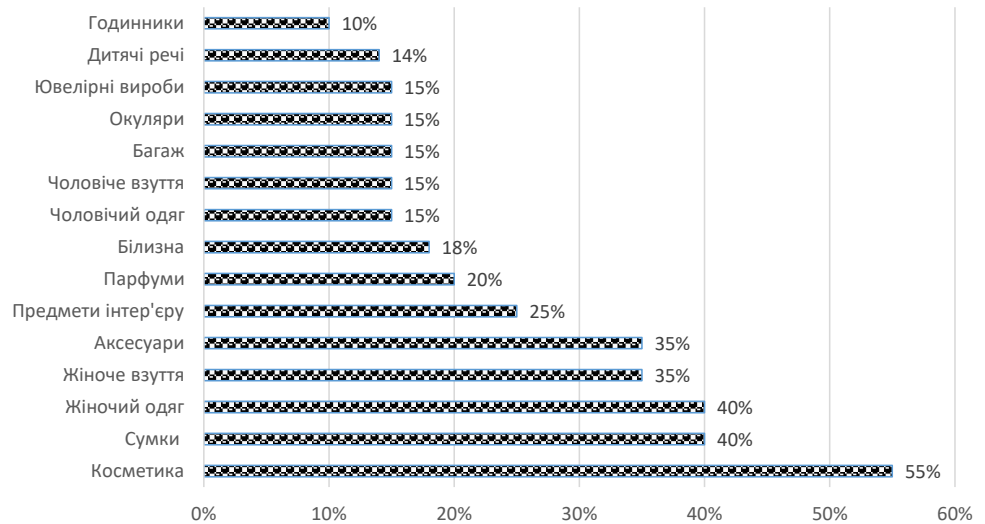

Рис. 4. Топ-15 товарів, придбаних в Інтернеті в Китаї

Джерело: складено автором за [https://ecommercechinaagency.com/most-purchased-items-online-marketplace-china/]

Щодо перспектив на майбутнє, то китайський ринок електронної комерції, згідно з прогнозними значеннями (eMarketer), повинен зареєструвати сильний річний темп приросту з 2,8 трлн доларів США у 2021 р. до 3,6 трлн доларів США у 2024 р. Продажі електронної комерції в Китаї, як очікується, зафіксують значне зростання, оскільки споживачі все частіше переходять з офлайн-режиму в інтернет через пандемію COVID-19. Також у Китаї, як зазначалось вище, є найбільше цифрових покупців у світі – 782,41 млн, що становить 33,3% від загальної кількості (рис. 5).

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, варто зазначити, що китайська електронна комерція стрімко розвивалася протягом останніх п'яти років за підтримки високого проникнення інтернету та використання смартфонів, підвищення довіри споживачів до онлайн-покупок, появи платформ електронної комерції (Taobao, Tmall, JD.com, Pinduoduo та інших) та доступності альтернативних рішень для оплати, таких як Alipay та WeChat Pay. Світова пандемія COVID-19 ще більше прискорила цю тенденцію, оскільки споживачі все частіше використовують онлайн-канали для своїх покупок.

Китай повинен стати першою в історії державою, яка здійснить більше половини своїх роздрібних продажів в інтернеті вже в цьому році. І в довгостроковій перспективі фізичних торгових точок буде все менше, тому що електронна комерція відкриває більше можливостей для покупців, які матимуть більший вибір та, відповідно, нижчі ціни та кращу якість завдяки конкуренції між компаніями.

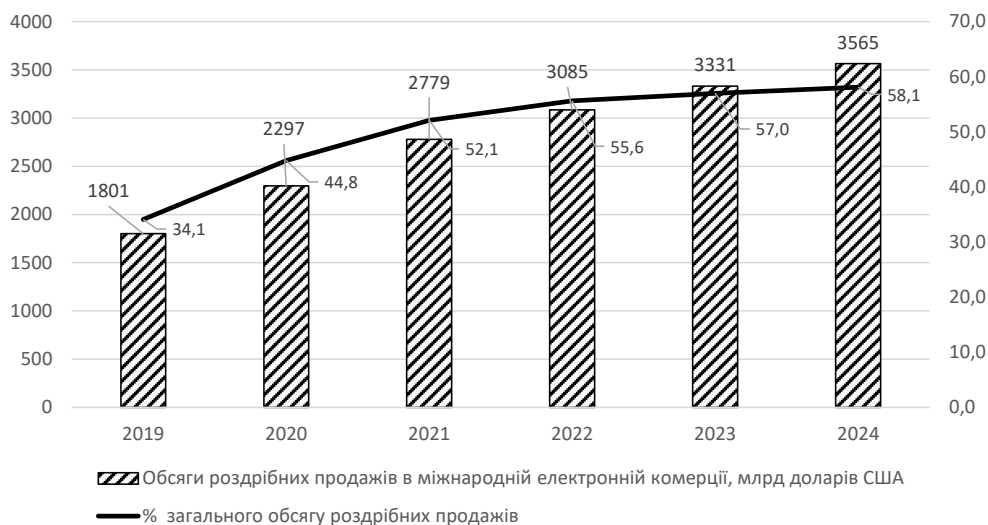

Рис. 5. Роздрібні продажі в електронній комерції Китаю у 2019–2024 рр.

Джерело: складено автором за [Keenan 2021]

Тільки дві речі перешкоджатимуть майже нескінченному розширенню китайської електронної комерції: загальне зростання роздрібних продажів Китаю в найближчі роки буде більш стриманим, ніж це було за останнє десятиліття, оскільки економічний двигун Китаю не такий, яким він був раніше. До того ж кілька сотень мільйонів людей у Китаї ще взагалі не перебувають у мережі, тому на збільшення кількості цих споживачів доведеться почекати.

ЛІТЕРАТУРА

Кириченко А.В., Березовська, Л.О. Логістична діяльність у сфері міжнародної електронної комерції. *Економіка та суспільство*. 2021. № 28. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-16>

Нестеренко А. Як купувати в Китаї та продавати в Україні, сидячи на дивані. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/27/666574/>

Омельченко О.В. Розвиток міжнародної логістики в умовах електронізації світової економіки : дис. ... канд. ек. наук : 08.00.02. Вінниця, 2015. 232 с.

Савчук К. Топ-10 трендів e-commerce в 2021 році. URL: <https://elnews.com.ua/uk/vsi-v-onlajn-top-10-trendiv-e-commerce-v-2021-rocz/>

Яценко О.М., Грязіна А.С., Шевчик О.О. Електронна комерція як елемент глобальної торговельної системи. *Актуальні проблеми економіки*. 2019. № 8. С. 4–15.

Keenan M. Global Ecommerce Explained: Stats and Trends to Watch in 2021. URL: <https://www.shopify.com/enterprise/global-e-commerce-statistics>

REFERENCES

Kyrychenko A. V., Berezovs'ka, L. O. Lohistychna diyal'nist' u sferi mizhnarodnoyi elektronnoyi komertsiyi. *Ekonomika ta suspil'stvo*. 2021. № 28. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-16>

Nesterenko A. Yak kupuvaty v Kytayi ta prodavaty v Ukrayini, sydyachy na dyvani. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/10/27/666574/>

Omel'chenko O. V. Rozvytok mizhnarodnoyi lohistyky v umovakh elektronizatsiyi svitovoyi ekonomiky : dys. ... kand. ek. nauk : 08.00.02. Vinnytsya, 2015. 232 s.

Savchuk K. Top-10 trendiv e-commerce v 2021 rotsi. URL: <https://elnews.com.ua/uk/vsi-v-onlajn-top-10-trendiv-e-commerce-v-2021-roczyi/>

Yatsenko O. M., Hryazina A. S., Shevchyk O. O. Elektronna komertsiya yak element hlobal'noyi torhovel'noyi systemy. Aktual'ni problemy ekonomiky. 2019. № 8. S. 4-15.

Keenan M. Global Ecommerce Explained: Stats and Trends to Watch in 2021. URL: <https://www.shopify.com/enterprise/global-ecommerce-statistics>

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

UDC 338.364(510)

CHINA AS THE ACTOR OF THE DIGITAL GLOBALIZATION: PROGRAMME FOUNDATIONS AND LEADERSHIP PERSPECTIVES

N. Riabets

Ph.D. in Economics

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
54/1, Peremogy avenue, 03057, Kyiv, Ukraine

Article is devoted to the research of modern features of China's participation in such process as digital globalization. It is studied that digital products and technologies began to emerge at an unprecedented rate, helping to simplify and improve existing economic models and business processes. Accelerating digital modernization of the industrial structure, expanding opportunities for the use of digital innovations are vital for the transition to a fundamentally new economic development in the current conditions. It is identified, that industrial digitalization provided new sources of growth and reversed the downward trend in China's potential growth. It has already brought significant benefits to the industry, as it increased productivity in the face of a shortage of labor, and contributed to the creation of high-productivity jobs in new high-tech sectors. It is established that in order to sustain further growth of economic welfare, the country needs to make transition to a new stage of development – based on innovations. The relevance of this conclusion was confirmed in practice by the mean of the analysis of some basic program documents and strategic plans of China such as the national program “Made in China 2025” (MIC-2025). The keen interest of the country's in key technologies and the scientific fields, which is expressed, in particular, in huge growth of investment volumes during the recent years into the venture capital is noted. Going forward there is no room for doubt, that the digitalization will continue to rebuild the Chinese economy by increasing the level of its efficiency, softening though not reversing, and the declining tendency of possibility for development as the economy matures. As result it is drawn a conclusion about the high probability of further escalation of a global contest for world leadership between other developed countries and China.

Keywords: industry, innovative development, digital globalization, venture fund, global domination, economic growth, high technology, productivity, digital economy, employment.

КИТАЙ ЯК СУБ'ЄКТ ЦИФРОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРОГРАМНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЛІДЕРСТВА

Н. М. Рябець

Статтю присвячено дослідженню досвіду феноменально швидкої цифрової трансформації промисловості Китаю та його перетворенню на впливового й активного суб'єкта цифрової глобалізації, що є тенденцією, яка багато в чому визначає вектор

розвитку сучасної глобальної економічної системи. Наведені основні характерні особливості китайських економічних та політичних реформ, які обумовили їх успішність. Встановлено, що для забезпечення підтримки подальшого зростання рівня економіки, країні необхідно здійснювати швидкий перехід на новий етап розвитку – на основі інновацій. Адже з'ясовано, що традиційна промисловість Китаю вже досягла свого піку, і лише цифрова трансформація надасть їй новий імпульс та сприятиме його перетворенню на світового інноваційного та цифрового лідера. Актуальність змістовності даного твердження була практично підтверджена через аналіз ряду програмних документів та стратегічних планів уряду Китаю, зокрема програма МІС-2025. в роботі зазначаються досягнуті успіхи Китаю у сфері розвитку цифрової економіки, ідентифіковано основні драйвери та особливості її становлення. Зроблено акцент на те, що за більшістю абсолютних показників, які відображають поточний рівень інноваційного розвитку та цифровізації економіки, КНР вже посідає перші позиції у світі. Встановлено, що у майбутньому цифрова глобалізація саме через цифровізацію продовжить трансформувати економіку Китаю, підвищуючи її ефективність та пом'якшуючи наслідки уповільнення потенційного економічного зростання, що виникає по мірі досягнення китайською економікою стану розвиненості. Зазначається, що цифрова глобалізація надала Китаю нові джерела зростання, вже зараз вона надала значні можливості промисловості, оскільки сприяла зростанню рівня продуктивності, створенню високопродуктивних робочих місць у нових високотехнологічних секторах. Відмічається висока зацікавленість країни у ключових технологіях та наукових розробках, що має прояв у різкому зростанні, протягом останніх років, обсягів венчурного інвестування. На основі проведеного аналізу було зроблено висновок про високу ймовірність подальшої ескалації глобального суперництва з світове цифрове та інноваційне лідерство між Китаєм та іншими, в першу чергу, розвинутими країнами світу.

Ключові слова: промисловість, інноваційний розвиток, цифрова глобалізація, венчурний фонд, глобальне лідерство, економічне зростання, високі технології, продуктивність, цифрова економіка, зайнятість.

Аналіз сучасного досвіду економічного розвитку різних країн світу демонструє наступну тенденцію: промисловість знову перетворюється на центральну ланку національної економіки. Переважна більшість країн, в першу чергу розвинутих, проголосили курс на реіндустріалізацію, що передбачає відновлення частки промислового виробництва а структурі ВВП. Стратегічний рух у напрямку реіндустріалізації співпав із початком четвертої промислової революції (Industrie 4.0)¹, що була викликана цифровою трансформацією промислового виробництва та заклала підвалини формуванню глобальної цифрової економічної системи [Accelerate Digital Business Transformation; 2017]. Нині глобальна екосистема зазнає серйозних трансформацій, що містить в собі одночасно як ризики, так і нові можливості. Цифрові технології та продукти, створені на їхньому базисі почали створюватись із безпрецедентною раніше швидкістю, сприяючи спрощенню та вдосконаленню чинних бізнесових процесів та економічних моделей розвитку національних економік. Високошвидкісна цифрова модернізація промислової структури національної економічної

¹ Передбачає перехід на повністю автоматизоване цифрове виробництво, керування яким здійснюється інтелектуальними системами в режимі реального часу із інтеграцією їх у глобальну промислову мережу інтернету речей, взаємодії устаткування (промисловий інтернет) та взаємодія виробництва із іншими агентами та споживачами (вервісний інтернет).

системи, створення широких можливостей щодо використання цифрових інновацій є критично важливими для здійснення переходу до принципово нового економічного розвитку країни в контексті становлення четвертої промислової революції. В даному аспекті особливого значення набуває нова промислова політика держав, складовим елементом якої має стати цифрове перетворення промисловості з огляду на її мультиплікативний вплив на економіку країни в цілому. Фокусування у XXI ст. на формуванні нової промислової політики у сучасних умовах розвитку пов'язане із проголошенням курсу в більшості розвинутих країн, зокрема США, які активно використовували виробничі потужності Китаю, на нову індустріалізацію або реіндустріалізацію, контекст яких передбачає, повернення до вагомості за значенням і питомою вагою промислового сектору із заміною застарілих технологій на сучасні, що супроводжується інноваційним оновленням виробництва. Вагомий промисловий сектор, в першу чергу, означає якісне й інноваційне перетворення економіки країни в цілому. Новим стимулом до повернення промислових потужностей до розвинутих країн стало поширення пандемії, викликані коронавірусною інфекцією, яка мала суттєвий руйнівний вплив на існуючі до неї довгі ланцюги доданої вартості, коли виробництва зупинялись через неможливість забезпечення постачань з країни, що перебуває в епіцентрі пандемії. Все це ще в більшому ступені й на урядовому рівні обумовило необхідність провадження цифрової трансформації та розвиток цифрової економіки Китаю. Незважаючи на те, що низка експертів досі виражає відкритий скептицизм щодо виходу Китаю на лідируючі цифрові й технологічні позиції, посиляючись на те, що досягнення КНР ще донедавна були пов'язані виключно із адаптацією західних технологій, а іноді й із привласненням чужої інтелектуальної власності, утім, вже наукова спільнота визнає той факт, що вже нині в сфері цифрових технологій, орієнтованих на споживача (четвертий тип інновацій відповідно до класифікації за авторства експертів McKinsey Global Institute (MGI))², Китай є глобальним лідером [Digital China: Powering the economy to global competitiveness; 2017]. Одним із ключових завдань запропонованої статті є ідентифікація та виокремлення особливостей формування та практичної реалізації стратегії та набуття глобального цифрового лідерства Китаю та можливості їх імплементації в Україні в сучасних реаліях розвитку. Актуальність прискорення цифрової трансформації для країн світу, першу чергу України, обумовлюється тим фактом, сьогодні можливість отримання дивідендів від цифрових перетворень в десять разів є вищим, ніж в епоху Інтернету/ІКТ. Технологічний прорив України буде насамперед пов'язаний із цифровим проривом, який забезпечить, як свідчить аналіз досвіду Китаю, експоненціальне економічне зростання.

Протягом тривалого часу саме промисловість була фундаментом як економічного розвитку Китаю, так і модернізації всієї країни, прогресивний розвиток якої визначала швидкість проведення реформ КНР, мету яких було окреслено, як побудова системи соціалістичної ринкової економіки.

Варто зазначити, що реформування в КНР відбувалось за відмови від «шокової терапії», тобто уряд не став руйнувати старі засади свого функціону-

² Споживчі (або маркетингові) інновації дозволяють швидко пристосовуватись до переваг споживачів за рахунок ефективної взаємодії із споживачами та наукою. Як правило, це галузі сфери послуг та виробництва товарів споживання

вання до тих пір, поки нові впевнено будуть затверджені та підтверджена їх дієвість. В той же час це «нове» варто було імплементувати енергійно та динамічно, виходячи із ідентифікованих проблем та їх подальшого прагматичного й планомірного розв'язання.

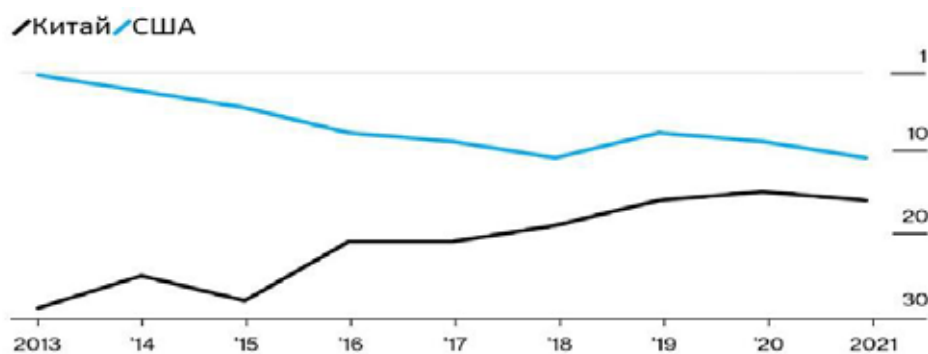
Протягом 40 років ВВП країни демонстрував середній рівень зростання, що складав 9,8 % на рік. Сьогодні ж зважаючи на посилення кризових тенденцій, актуалізацію реіндустріалізації країн світу, насамперед розвинених, високо динамічні цифрові та інноваційні перетворення, яких зазнає глобальна економічна система, традиційна промисловість Китаю, на думку експертів досягла свого піку, і лише нова промислова політика, що передбачає цифрову трансформацію, надасть їй новий імпульс до розвитку, а синергія нової індустріалізації та четвертої промислової (цифрової) революції сприяють новому економічному розвитку Китаю та набуття ним позицій технологічного й цифрового лідера.

У контексті тренду реіндустріалізації та поширення пандемії, КНР ставить перед собою задачу щодо розвитку власної потужної диверсифікованої промислової бази, заснованої на інноваційних та цифрових технологіях, що передбачає реалізацію урядом країни нової промислової політики, яка являє собою комплекс заходів спрямованих на якісну трансформацію структури національної економіки на користь розвитку високотехнологічних промислових секторів, що генерують високу додану вартість та володіють цифровим автоматизованим виробництвом, а також державна підтримка конкурентоспроможності даних секторів на глобальному ринку. Уряд країни наголошує на тому, що нова індустріалізація, базис якої становлять цифрові та інноваційні продукти – пріоритетний інструмент досягнення стійкого економічного розвитку та багатства країни, що може бути підтверджено виразом за авторства Еріка Райнерта: « Сьогодні колонія, як і п'ять століть тому, – це країна, який дозволено виробляти лише сировинні продукти або ж надавати послуги з їх виробництва» [Business analysis and digital transformation; 2017]. Саме нова промислова політика, що базується на розвитку інновацій та активізації процесу цифровізації, на думку експертів, допоможе Китаю подолати, так звану «пастку середнього доходу» – ситуація, за якої країна не здатна вести конкурентну боротьбу не лише у перспективних наукоємних галузях, але й у низько технологічних індустріях через втрату конкурентоспроможності, оскільки рівень життя населення зріс, основна донедавна конкурентна перевага країни – дешева робоча сила – вже себе практично вичерпала (середній рівень заробітної плати зріс з 115 дол. США у 2008 році до 750 дол. США у 2019 році). У зв'язку із цим уряд країни усвідомлює необхідність розвитку національної економіки на основі інновацій, визначаючи за необхідний безперервний перехід від дешевої обробки та зборки спроектованих і розроблених за межами країни товарів, від масового використання у промисловості іноземних технологій та обслуговування до більш високоякісного виробництва товарів, що ґрунтується на знаннях із використанням власних технологій, що продукуються перш за все для задоволення власного попиту.

Нова промислова політика КНР. Перш ніж перейти до аналізу становлення нової промисловості в Китаї, що базується на цифровізації та інноваціях, на наш погляд, доцільно ідентифікувати сучасні особливості промислового сектору країни. Товари, що продукуються країною, експортуються на всі конти-

ненти світу. В 2007–2019 рр. щорічні темпи росту промисловості КНР були дуже високими, проте питома частка промислового сектору в ВВП Китаю суттєво скоротилась з 47,7 % у 1978 році до 40,5 % в 2019 році, що було викликано зростанням частки послуг. За багатьма видами продукції Китай випереджає практично всі країни світу. Щодо внеску промисловості у розвиток економіки країни, пропонуємо розглянути коефіцієнт внеску, який розраховується як відношення приросту промислового сектору до приросту ВВП. Значення коефіцієнту внеску промисловості Китаю з 2003 по 2011 рр. складало більше за 50 %, потім демонструвало поступове скорочення, але у 2018 р. все ще становило високі 36,3 %.

Варто зазначити, що однією з найбільш важливих особливостей розвитку промисловості КНР є динамічне впровадження інновацій. Вперше уряд країни серйозно сфокусувався на розвитку сфери високих технологій наприкінці 1980-х рр., приводом для чого став лист за ініціативи групи вчених на адресу ЦК КПК, у якому було викладено план, яким чином національній економіці наздогнати у короткі терміни світ в сфері розвитку hi-tech. Відтоді практично у стаціонарному режимі з дотриманням двох головних і взаємозалежних пріоритетів – національний інтерес та комфортність бізнес клімату, функціонує державний механізм з підтримки та стимулювання національних інновацій практично по всьому спектру їх прояву, а також за масштабами та різноманіттям їх форм. Відповідно до рейтингу Innovative Index 2021 компанії Bloomberg, який вона опубліковує вже 9 років та розраховується на основі десятків індикаторів, що формують сім рівнів за значенням елементів, які включають витрати на дослідження і розвиток, промислову потужність та концентрацію публічних hi-tech компаній. В рейтингу 2021 року особлива увага приділялась інноваціям та формуванню цифрової інфраструктури. США та КНР генерують значну частину інновацій та змагаються між собою в ключових сферах, зокрема у право інтелектуальної власності. Китай неухильно скорочує інноваційне відставання від США (рис. 1).

**Рис. 1. Динаміка позицій КНР і США
в індексі найбільш інноваційних країн світу**

Складено автором на основі [How Digital Transformation is Shaping a New China]

Саме завдяки інноваціям Китаю вдалося здійснити прорив у виробництві ряду складних промислових виробів, серед яких крупно вантажні літаки,

суперкомп'ютери, високошвидкісне залізничне дорожнє устаткування, обладнання для генерації електричної енергії класу мільйон кіловат та для буріння нафтових свердловин на глибині 10 000 і більше метрів. І як результат створення ключових технологій міжнародної конкурентоспроможності КНР заклали фундамент для подальшого розвитку своєї промисловості, вектор якого спрямований на інновації. З цією метою уряд країни розробив та імплементував портфель взаємопов'язаних стратегій з метою сприяння розвитку інновацій та інтелектуальної власності країни, оскільки використання власних запатентованих технологій у виробничому процесі дозволяє підвищити рівень його ефективності та загальну конкурентоспроможність економіки країни.

У 2018 році в КНР нараховувалось 102 218 компаній, які провадили інноваційну та НДКР активність у промисловості, кількість зайнятих в яких становила понад 2,7 млн співробітників. Витрати на розроблення інноваційних продуктів становили 192 млрд дол. США, тоді як розмір коштів, спрямованих на придбання та абсорбцію іноземних технологій сягнули лише 5,7 млрд дол. США. Варто зазначити, що йдеться не лише про нові ідеї або продукти, але й про успішне їх розповсюдження та адаптацію [How Digital Transformation is Shaping a New China].

Незважаючи на швидкий ріст промислового виробництва в КНР все ще зберігається ряд проблем, зокрема у системі міжнародного поділу праці значна частина китайських компаній знаходиться на нижній щаблях виробничо-збутового ланцюга та характеризуються низьким рівнем рентабельності. Частина галузей промисловості фокусуються на збиранні готових виробів і не зайняті іншими видами діяльності з високою доданою вартістю (розроблення технологій, патентів, створення брендів, маркетинг та ін.). Як результат досі зберігається певна залежність від технологій, створених у розвинутих країнах, перш за все США та ЄС. Саме тому уряд країни стимулює розвиток власних технологій майбутнього, надаючи фінансову підтримку та створюючи попит за допомогою вигідних правил, субсидування або податкових пільг, щоб перетворити ідеї на нові продукти для масового споживання. Компаніям рекомендовано встановлювати бонуси, щоб спонукати співробітників надавати свої наукові та технологічні розробки з можливістю їх подальшого використання у промисловості.

У 2015 році урядом КНР було запущено десятирічну амбіційну стратегію «Вироблено в Китаї 2025» (у світовій практиці відома, як МІС-2025), яка має на меті перетворення країни на промислову наддержаву та якісно змінити погляд на країну з боку іноземних компаній, бізнесових асоціацій та урядів інших країн, які все ще розглядають країну не в якості партнера, а суперника, оскільки у переважної більшості суб'єктів глобальної економічної системи, й досі більшою мірою асоціюється з послідовником та імітатором, а не лідером, якому ще необхідно докласти немало зусиль для становлення своєї інноваційної системи, виступаючи при цьому новим постачальником конкурентоспроможних технологій на глобальному ринку. Реалізація нової промислової політики «МІС-2025» повинна забезпечити китайським компаніям світове лідерство в десяти основних галузях промисловості на період до 2025 року, а сама КНР повинна стати глобальною технологічною супердержавою до 2049 року. Спираючись на нову промислову політику, ядро якої становить цифровізація

промисловості, Китай прагне створити інноваційно-технологічний базис для набуття лідерства у глобальній економічній системі, зокрема до 100-ліття КНР у 2049 році він має на меті перетворитись на «глобальне виробництво» та інноваційну наддержаву.

Для керівництва країни не існує альтернативи швидкому цифровому перетворенню промисловості, для того, щоб реалізувати окреслені цілі, країна повинна підтримувати в промисловості рівень росту на рівні 6-7% щороку. Програма МІС-25 спрямована також на забезпечення переносу й локалізацію «складних елементів» ланцюгу створення вартості, а також НДКР високого рівня до Китаю. Високі досягнення, що демонструють китайські компанії електронної промисловості, зокрема Haier, Lenovo, Huawei, DJI, мають бути повторені в інших високотехнологічних секторах. Варто зазначити, що незважаючи на пандемію, зниження темпів росту ВВП та торговельну війну між США й КНР, процес реалізації програми МІС-25 є високо динамічним, а сама стратегія є гнучкою та адаптивною і зазнає постійних коректувань з урахуванням нових задач та викликів глобального ринку. З цієї у загальній кількості метою було видано 445 директиви, що містять детальний опис заходів та механізму, необхідних для її реалізації. На думку експертів, у сфері «розумного виробництва» цифровізації та нових технологій Китай цілком ймовірно може обігнати іноземних конкурентів та посісти позиції лідера. КНР вже вийшла до когорти лідерів в таких областях, як мережі майбутнього покоління (компанії Huawei та ZTE вже набули лідерських позицій у розгортанні мережі 5G), високошвидкісні залізні дороги та передача електричної енергії надвисокої напруги. Вже сьогодні у країні функціонують понад 530 інноваційних промислових парків, фокус діяльності яких становлять великі дані (21 %), нові матеріали (17 %) та хмарні технології (13 %).

Варто зауважити, що на відміну від попередніх промислових програм, МІС-25 надає значно більшого значення й ролі приватним компаніям, підприємницьким ініціативам й ринковим механізмам, одночасно підвищуючи конкурентоспроможність державних підприємств, які все ще вважаються вкрай важливими акторами інноваційної діяльності, зокрема в так званих ключових галузях (телекомунікації, суднобудування, авіація та високошвидкісні залізні дороги) частка приватних підприємств становить близько 83 %, в основних галузях (електроніка, виробництво устаткування та автомобілебудування) їх частка – 45 % відповідно. Китайські компанії із традиційних високотехнологічних секторів, таких як авіакосмічна промисловість, верстатобудування, розробка програмного забезпечення, весь час повинні наздоганяти своїх іноземних конкурентів. Тому вони приділять пріоритетну увагу розробці високотехнологічних першокласних продуктів з глобальним лідерством. Очікується, що приватний сектор буде дедалі більше сприяти підвищенню конкурентоспроможності державних промислових підприємств, уряд прагне до злиття приватних та державних підприємств. Пілотні проекти на підприємствах змішаної власності вже продемонстрували їх ефективність.

Сучасні успіхи КНР у багатьох технологічних сферах були б неможливими без розвинутого приватного сектору, який виступив генератором більшості інноваційних бізнесових моделей. Ще у вересні 2014 року прем'єр Держради КНР Лі Кецян виступив на щорічній нараді Всесвітнього економічного фору-

му «Літній Давос – 2014». У своїй програмній промові Лі Кецянь сфокусувався на вирішальній ролі інновацій для забезпечення зростання і модернізації китайської економіки, а також сформулював концепцію «широкого підприємництва та масових інновацій». Озвучена позиція прем'єра Держради означала, що уряд готовий підтримати технічні інновації не тільки точковими субсидіями, а й за допомогою формування комплексної стартап-екосистеми. Наступні директиви забезпечили податкові пільги і пільгові тарифи, розширили можливості китайських компаній в області НДДКР, спростили процедуру отримання державних дозволів. Через два з половиною роки після оголошення концепції «широкого підприємництва та масових інновацій» Держрада і місцеві органи влади спільними зусиллями реалізували понад 400 заходів підтримки. А кількість нових стартап-інкубаторів зросла в 4 рази і сягнула 6600. Як результат у жовтні 2019 р Китай обігнав США за кількістю єдинорогів – стартапів, які в короткий термін досягли капіталізації понад 1 млрд дол. Загалом, шанхайський Human Research Institute (Hurun) нарахував 206 китайських єдинорогів (засновані не раніше 2000 року, отримує фінансування від зовнішніх інвесторів і не є публічною компанією) і 203 компаній американського походження. За їхніми підрахунками, на сукупну частку КНР і США припадає понад 80 % єдинорогів у світі – 226 і 121 стартап відповідно. Для порівняння, в 2017 році консалтингові компанії Deloitte і China Venture надали свої дані за кількістю стартапів у світі. За їхньою оцінкою, в Китаї налічувалося 98 єдинорогів (дещо менше, ніж в США – 106) [How Digital Transformation is Shaping a New China]. Налагоджена інфраструктура і великі інвестиції компаній-гігантів сприяють створенню нового покоління стартапів, тоді як молоді єдинороги прискорюють ріст титанів за рахунок зовнішнього потенціалу та ноу-хау, а також збільшують капіталізацію за рахунок доступу до зовнішніх ресурсів. У найближче десятиліття китайські стартапи, вирощені в умовах зрілої стартап-екосистеми, будуть масштабувати і розвивати технології, спираючись на державну політику і користуючись підтримкою компаній-гігантів. Незважаючи на рекордне скорочення ВВП в першому кварталі 2020 року і соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19, сформований науково-технічний потенціал КНР і подальше його примноження сприятиме, на думку експертів, небувалому зростанню стартапів-єдинорогів, особливо тих, що належатимуть до нових галузей промисловості стратегічного характеру [IDC says China's ICT Market Faces Both Opportunities and Challenges amid the COVID-19 Outbreak; 2020].

Нова промислова політика в рамках реалізації MIC-25 прагне поєднати життєздатність ринку із стратегічними лідерськими амбіціями держави. Розробка бізнесових ідей із використанням технологій штучного інтелекту, великих даних та цифрових платіжних і комунікаційних систем, у більшості випадків, провадилась приватними компаніями заради розширення можливостей для власного бізнесу. Держава ж, в свою чергу, створює простір та якісну інфраструктуру для реалізації підприємницьких ініціатив, застосовуючи легкий регуляторний підхід. Так, у 2017 р. приватні компанії були відповідальні за проведення НДДКР, обсяг інвестицій в які сягнув 211 млрд. дол. США, що становить 75 % сукупного обсягу інвестицій, спрямовані у наукові розробки та дослідження. Вже фінансових звітах за 2019 рік серед китайських компа-

ній, зареєстрованих на біржі, відзначається збільшення витрат на НДДКР, яке досягло 59 млрд дол. Серед 1193, які фігурують у звіті, 189 повідомили про зростання витрат на дослідження і розробки більш ніж на 50 %, а 75 компаній відзначили зростання більш ніж на 100 %. Водночас сукупне зростання витрат компаній за 2019 рік становило на 21,88 % [Innovation: Les chinois Alibaba & Tencent a l'assaut du Top 50; 2018].

Отже, сприятлива політична база й галузева екосистема також сприяли розвитку ряду науково-технологічних компаній, конкурентоспроможних і на світовій арені. Все це заклало основу для стабільного розвитку цифрової економіки Китаю.

Водночас, незважаючи на успіхи держави у сфері розроблення та підтримки механізмів диджиталізації КНР, питання забезпечення прямої державної підтримки інноваційних компаній у Китаї є і зараз високо актуальним. Як свідчить проведений нами аналіз, для надання фінансової підтримки процесу цифровізації у КНР використовується широкий набір механізмів, до числа яких, насамперед належать різноманітні кредитно-гарантійні та інвестиційні інструменти, що мають на меті стимулювання припливу венчурного капіталу й банківських кредитних механізмів. В той же час все більше зростає залежність рівня продуктивності та конкурентоздатності компанії від наявних в неї інновацій, що спричинює необхідність формування та реалізації більш комплексних та ефективних рішень, які потребують використання як державного, так і приватного фінансування. Різні етапи науково-технологічної та інноваційної активності все у більшому ступені стають взаємозалежними. На нашу думку, у майбутньому можливою є забезпечення з боку держави, консолідації стадій, суб'єктів та інвесторів НТІ в рамках реалізації цільових програм, що зосереджено на конкретних цифрових продуктах.

Цифрове перетворення економіки Китаю. Разом з тим, варто зазначити, що у сучасному світі чітко окресленою є тенденція цифрової глобалізації промислових секторів, спектр яких є широким – від НДДКР до транскордонної електронної торгівлі та цифрової логістики, саме завдяки даному етапу розвитку глобалізації частково було подолано стагнацію традиційної глобалізації після кризи 2008 року. Цифрова глобалізація – один із головних складових елементів цифрової промисловості, що дозволяє підприємницьким структурам реалізовувати свою продукцію по всьому світу та залучати до стадій проектування та виробництва компанії з усього світу, тобто це процес перетворення ланок ланцюга доданої вартості промислового продукту на мультинаціональні цифрові промислові підприємства, що управляють із допомогою цифрових технологій життєвим циклом промислового виробу. Проявом та одночасно відповіддю на цифрову глобалізацію є формування глобальної цифрової екосистеми.

У 2016 році під час саміту «Великої двадцятки» (G20) Китай зробив ofertу щодо підписання документу «Ініціатива з розвитку та співробітництва в області цифрової економіки G20. вперше в офіційному документі КНР з'явився вислів «цифрова економіка». У 2017 р. у звіті про роботу уряду було зазначено: «Поглиблений розвиток концепції «Інтернет +», стимулювання прискореного розвитку цифрової економіки принесе суттєву вигоду і підприємствам і населенню». після чого термін «цифрова економіка» набув широкого використання у КНР, саме її стали асоціювати із новим драйвером, що прискорює

зростання та розвиток економічного й соціального життя країни. Більш того в Китаї завершилось початкове накопичення соціального капіталу, і китайський соціум поступово підвищує якість споживання. Поступово, у міру зростання добробуту, населення переходить від задоволення базових потреб в одязі, їжі, житлі до потреб більш високого рівня. Науково-технічний прогрес, що підтримується країною, пом'якшує цей суперечливий процес, слідуючи трансформаціям, яких зазнають суспільні потреби, пастка корелятивності більше не є проблемою.

У червні 2020 року Китайський інститут інформації та телекомунікацій оприлюднив чергову «Білу книгу», присвячену розвитку цифрової економіки країни, яка є одним із програмних документів, що окреслює ключові напрямки розвитку цього сектору економіки Китаю. В «Білій книзі» формулюються найбільш важливі етапи розвитку, ключові аспекти і питання, що стоять перед китайським урядом та приватними компаніями. У перших виданнях були сформульовані основні напрямки розвитку національної цифрової економіки: цифрова індустріалізація та промислова цифровізація, у 2017 році було окреслено концепцію цифрового врядування й управління. Автори видання 2020 року ставлять в якості нової задачі досягнення цифрової монетизації даних. Тому принциповим нововведенням «Білої книги» 2020 року стало висунення четвертої модернізації – комерціалізації даних, оскільки саме дані в епоху цифрової глобалізації – це нова енергія, а також найважливіший фактор конкурентоспроможності всієї держави. На сучасному етапі постає питання управління цими великими даними, нормалізація ринку Big Data. Китай зміг створити в цілому працюючу систему збору, управління та аналізу даних, проте залишаються питання з транзакціями, маркуванням, ціноутворенням і захистом. Ці чотири базисні принципи модернізації й формують сучасну цифрову економіку КНР в контексті реалізації країною нової промислової політики МІС-25.

На основі проведеного нами аналізу, можна дійти висновку, що сучасна цифрова економіка Китаю базується на трьох важливих компонентах:

По-перше, це нові технології, особливо – інформаційні технології нового покоління, які включають в себе Інтернет, великі дані, хмарні обчислення і штучний інтелект (ШІ). Ці технології у поєднанні формують цілу інфраструктуру. Нова інфраструктура поділяється на три великих типи: інформаційна інфраструктура, конвергентна інфраструктура («розумний транспорт», «розумна енергія» і так далі) і інноваційна інфраструктура («інноваційні інкубатори»). Ядро нової інфраструктури складають базові станції 5G, дата-центри, сервери, автомобілі на нових видах енергії і виробничі ланцюги, пов'язані з цими технологіями. Все це становить основу для промислового Інтернету, «Інтернету речей» (IoT, The Internet of Things,) і «Інтернету транспортних засобів» (IoV).

По-друге, це новий попит, який включає в себе попит на цифровізацію, «інтернетизацію» і інтелектуалізацію галузей, пов'язаних із цифровою економікою, а також попит на цифрове державне управління. Цифрове управління стало також головним інструментом в руках китайської влади, саме цифрові технології дозволили акумулювати великі дані і на їхній основі приймати більш точні рішення. Відбулася модернізація системи та можливостей управ-

ління. Цифрові технології таким чином підвищують ефективність в прийнятті рішень і допомагають уникнути помилок. Результат подібної організації процесу управління можна було спостерігати в ході боротьби з епідемією коронавірусу. Цифрове урядування дозволило контролювати епідеміологічну ситуацію: міністерство охорони здоров'я оперативно отримувало інформацію про хворих, Міністерство транспорту – інформацію про транспортні перевезення заражених, а Міністерство промисловості та інформатизації відстежувало дані через мобільні мережі. В результаті більшу ефективність показала точкова ізоляція вогнищ зараження. Завдяки цьому вдалося в короткі терміни сконцентрувати необхідні ресурси і фахівців в потрібних регіонах країни. Держава також використовувала вже сформовані екосистеми для надання дистанційних держпослуг, зокрема і для консультування населення. Загалом, цифровізація державних адміністративних систем стала новим важливим напрямком інвестицій в рамках цифрової економіки.

По-третє, це нові механізми, які полягають в глибокій інтеграції нових пристроїв з такими сферами, як ІКТ, виробництво високотехнологічного обладнання і надання сучасних сервісів.

Незважаючи на уповільнення темпів зростання ВВП країни, експерти Morgan Stanley прогнозують збільшення витрат КНР до 2 трлн дол. на розбудову нової цифрової інфраструктури в 2020-2030 рр. Витрати країни на штучний інтелект і дата-центри, за оцінками фахівців, складатимуть 57 млрд дол. США, на станції 5G – 35 млрд. дол. США, а на високошвидкісні залізниці – 46 млрд. дол., що вдвічі більше, ніж за період 2017–2019 роки. На промисловий Інтернет речей КНР витратить 27 млрд дол. США, на зарядні станції для електромобілів – 5 млрд дол. США відповідно [How Digital Transformation is Shaping a New China].

Структурно цифрову економіку КНР можна представити у вигляді поєднання двох структурних елементів: цифрова індустрія (основна частина цифрової економіки, що поєднує виробництво електронних виробів та засобів телекомунікацій, розробку програмного забезпечення і інформаційних технологій, інтернет-індустрія та ін.) та цифровізація промисловості (зростання обсягу та ефективності традиційного виробництва, спричинене впровадженням цифрових технологій). Графічно дану систему наведено на рис. 2.

Вже сьогодні цифрова економіка являється не просто важливою частиною китайської економіки, за підсумками 2019 року третина економіки країни є цифровізованою: обсяг доданої вартості, згенерований в цифровій економіці, склав 35,8 трлн юаней (близько 5,2 трлн дол. США), частка цифрової економіки в ВВП зросла на 1,4 п.п., а темпи її зростання вдвічі перевищують темпи росту економіки в цілому, і становлять 15,6 %. Також можливо спостерігати зростання її частки у ВВП, з 14,2 % в 2005 році до 35,4 % у 2019 році.

Як свідчить проведений аналіз, масштаби цифровізації Китаю варіюються в залежності від провінції. Оскільки провінції Китаю мають різний рівень економічної розвиненості, їхні показники цифровізації також різняться, в основному відповідно до рівня доходу. Наприклад, в Пекіні і Шанхаї цифрова економіка забезпечує близько 45 % ВВП, що можна співставити з рівнем Японії; водночас у провінції Хенань аналогічний показник досягає лише 15 % ВВП.

Рис. 2. Структура цифрової економіки Китаю

Складено на основі [China Academy of Information and Communications Technology; 2017]

Рис. 3. Динаміка розвитку цифрової економіки Китаю у 2008-2019 рр.

[China Academy of Information and Communications Technology; 2019]

Сектори національної економіки також різняться за рівнем цифровізації. В цілому найбільш високий рівень цифровізації характерний для сервісного сектору – у 2019 році внесок ІКТ в загальну додану вартість сектору послуг склав 33 %. Промисловість відстає від послуг внесок ІКТ у створену дода-

ну вартість становить 17 %. Найнижчий рівень цифровізації характерний для сільського господарства, де цей показник становить лише 7 %. Істотні відмінності спостерігаються і в підсекторах: у сфері послуг найвищим рівнем цифровізації характеризуються фінансова і культурно-розважальна сфери; в промисловості більш високим показником цифровізації характеризуються найбільш сучасні види виробництва.

Відповідно до наведеної вище схеми, що репрезентує структуру цифрової економіки КНР, основу її створення та подальшого розвитку формують два процеси: цифрова індустріалізація (цифрова індустрія) та промислова цифровізація. За підсумками 2019 р. масштаби цифрової індустріалізації в країні досягли 6,4 трлн юаней, що становить 7,1 % ВВП та 2,49 % цифрової економіки в цілому, тоді як цифровізація промисловості досягла 24,9 трлн юаней і сягнула 79,51 % цифрової економіки, що репрезентують дані рис. 4.

Рис. 4. Структура цифрової економіки КНР в 2019 році
[China Academy of Information and Communications Technology; 2019]

Отже, у цифровій економіці КНР частка цифровізації промисловості є вищою, ніж частка цифрової індустрії, що свідчить про те, що цифрові технології, продукти та послуги в Китаї сприяють зростанню рівня виробництва та ефективності галузей традиційної промисловості., технології не лише утворюють інноваційний сегмент національної економіки КНР, вони проникають вглибину всіх галузей, суттєво збільшуючи їх ефективність. Так, цифровізація впливає на зростання продуктивності в контексті наступних напрямків:

- зниження рівня транзакційних витрат. Це є особливо характерним для сегменту фінансових технологій. Фінансові операції, які раніше передбачали відвідування банківських установ, тепер можуть бути виконані за секунди за допомогою мобільного телефону. Так, на частку китайських компаній припадає близько 70 % загальносвітової оцінки вартості компаній. Обсяг споживчих мобільних платежів в 2019 році досяг 890 млрд дол. США, що в 11 разів перевищує аналогічний показник в США. Беручи до уваги ріст мобільних платежів, варто зазначити, що процесінгова потужність одного із найбільших операторів мобільних трансакцій приблизно втричі вище, ніж у партнерів в США. Хоча провідні галузі економіки КНР ще перебувають на початковій стадії цифрового розвитку, їх діяльність вже характеризується глобальним охопленням, особливо в області фінансових технологій. Ще одна поширена в

Китаї технологія, яка спрощує процес оплати, – QR-код. Він дозволяє продавцям заощадити на еквайрінг і терміналах оплати, а користувачам – проводити трансакції без комісії;

– зниження рівня інформаційної асиметрії та оптимізація попиту / пропозиції. Створена великими китайськими ІТ-компаніями система дозволяє дрібним постачальникам отримати доступ до величезної бази даних споживачів. Аналіз великих даних також ідентифікує вподобання споживачів і сприяє цільовому наданню послуг. Раніше на створення дистриб'юторської мережі і пошук покупців йшли роки, але зараз великі платформи, наприклад, в сфері електронної комерції, надають підприємницьким структурам прямий доступ до необхідної інфраструктури. Екосистема, створена технологічними гігантами в Китаї, забезпечує миттєвий доступ до великого пулу споживачів дрібним постачальникам, знижуючи витрати на рекламу і просування. Аналіз великих даних допомагає виявити переваги споживачів і фокусуватись на наданні необхідного спектру послуг;

– збільшення виробничої ефективності. Автоматизація виробництва дозволяє скоротити виробничі цикли, поліпшити рівень якості та надійності продукції. В останнє десятиліття відбулися величезні зміни в цифровізації китайської економіки. Цілі галузі модернізуються і трансформуються. Бізнес-моделі, які були стабільними протягом десятиліть або століть, під впливом цифровізації перестали бути життєздатними. Цифрова автоматизація процесів і управління впроваджує цифрові технології безпосередньо в бізнесові моделі підприємства. Йдеться не просто про поліпшення того, що робилося раніше, а про те, щоб змінити відносини з клієнтами і постачальниками фундаментальними способами, використання яких раніше було неможливим;

– полегшення доступу підприємств, особливо сектору малого та середнього бізнесу, до джерел фінансування. Аналіз оцінки ризиків проводився співробітниками фінансових установ, а це призводило до суб'єктивних висновків і відхилення заявки на кредит в разі відсутності великої застави. Цифровізація поступово вирішує і цю проблему, надаючи кредиторам нові інструменти для оцінки рівня кредитного ризику і зниження трансакційних витрат, що підвищує шанси малих й середніх підприємств на отримання кредиту. Більш того, завдяки розвитку фінансових технологій і появи нових акторів на фінансовому ринку, відбувається зростання конкуренції в секторі фінансових послуг. Наприклад, Alibaba надає мікропозики своїм електронним продавцям. Крім того, в Alibaba, як у майданчика електронної комерції, є дані про обсяги закупівель та продажів малих і середніх компаній, які провадять торговельну діяльність на даній платформі, тому існує практика надання банком-партнером компанії Alibaba кредиту без застави для компаній із задовільними економічними і фінансовими показниками. Чим більше компанія експортує, тим вищим є її рейтинг довіри. Станом на 2018 р. Alibaba Group видала кредити близько 2 млн китайським підприємницьким структурам;

– цифрові технології допомагають китайським підприємствам розширювати ринки збуту і підвищувати експортний потенціал, перетворюючи їх на «мікротранснаціональні компанії». Ряд глобальних гуртових платформ електронної комерції, таких як Alibaba з більш ніж 755 млн активних покупців, надають малим та середнім підприємствам доступ до зарубіжних ринків. Alibaba

перетворилася на глобальну платформу, на якій працюють, за оцінками станом на 2020 рік понад 11 млн. малих і середніх китайських підприємств.

Сьогодні одним із головних драйверів цифрової глобалізації в Китаї – є транскордонна електронна торгівля та логістика (TETЛ)³, за рівнем розвитку якої дана країна вже обіймає лідерські позиції в глобальному вимірі. TETЛ Китаю в основному представлена B2C (business-to-customer, тобто бізнес для зарубіжного споживача) – це платформи електронної торгівлі для споживачів – громадян інших держав, які дають велику кількість замовлень, і платформи для продавців – ShopNC, Business Wing, ECshop та ін. Для Китаю TETЛ – головний двигун цифрової глобалізації. В період з 2010 по 2017 рр. річний темп зростання TETЛ досягав 20–44 % і тільки два останні роки сповільнився до 11,6 % і 15,7 %. У КНР в 2019 р. налічувалося понад 200 000 компаній у сфері TETЛ, більше 5000 платформ, а обсяги трансакції TETЛ становили 8,2 трлн юанів (1,2 трлн дол.) [Innovation: Les chinois Alibaba & Tencent a l'assaut du Top 50; 2018]. У річному вимірі зростання склало 22,3 %. Обсяг TETЛ в 2019 р. сягнув понад 9 трлн юанів, на які припадає понад 40 % світових трансакцій. Експлуатуючи комбіновану модель прямих онлайн-сервісів, а також посередництва на двох і багатосторонніх ринках китайські платформи отримують можливість досягти гігантського охопту клієнтської аудиторії (причому як індивідуальних, так і бізнес-споживачів), генерують і використовують в своїх інтересах потужні мережеві ефекти і потік комерційно цінних «Великих даних». Ці процеси підживлюються і одночасно самі провокують зростання інтересу глобальних інвесторів до китайських платформ, гарантуючи стабільний приплив інвестицій в масштабах, недосяжних для конкурентів. Як наслідок, великі платформи роблять істотний внесок в лідерство КНР, країни їх походження – зокрема через підтримку їхнього інноваційно-технологічного розвитку та впливу на глобальні ринки.

Уже сьогодні сектор TETЛ є важливим драйвером росту, як зовнішньої торгівлі Китаю, так і цифровізації економіки країни, що обумовлено рядом факторів: по-перше, ми бачимо, що на ринку з'являється велика кількість нових цифрових продуктів. В майбутньому продукти у світовому масштабі можна буде розділити на функціональні та цифрові. Завдяки можливостям цифрового проєктування Китай уже створив цілу низку нових цифрових товарів, конкуруючи в цьому з іншими країнами. По-друге, значним є прогрес в цифровій трансформації організацій. Китайські підприємства поступово перетворюються на повноцінні цифрові компанії, впроваджуючи нові цифрові інструменти. По-третє, цифрові продукти і організації роблять все більший вплив на глобальну комерційну систему. Світові торговельні моделі майбутнього будуть засновані саме на цифрових інтелектуальних моделях, які вже зараз можна спостерігати в бізнесовому середовищі Китаю.

Ще одним значущим трендом, яким не можна нехтувати, є неймовірний темп зростання обсягів китайських інвестицій у венчурний капітал. Так, за деякими оцінками, протягом 2019 р. були утворені 3418 китайських венчур-

³ TETЛ відноситься до міжнародної торгівлі і включає трансакції продавця і покупця, укладання угод, електронні розрахунки і сучасні системи доставки товарів або послуг. Оператори TETЛ використовують онлайн-платформи для пошуку зарубіжних торгових партнерів, білінг, транскордонні логістичні послуги доставки товарів і їхнє розмитнення.

них фонди, які акумулювали в собі до кінця року 243 млрд. дол. США [Digital China: Powering the economy to global competitiveness; 2017]. Низка фахівців дотримується думки, що обсяг китайських інвестицій у венчурний капітал вже в 2016 р. був близьким до американського. А нині, ймовірно, він уже його перевершує. Китайські венчурні фірми націлені на інвестування в технології нового технологічного укладу, який може дозволити стратегічно забезпечити Китаю глобальне інноваційне лідерство і економічне зростання. Три найпопулярніших технологічних сегменти китайських венчурних інвестицій – це робототехніка, автономні транспортні засоби та біотехнології. Крім того за даними Forbes і газети Financial Times Китай будує свій аналог Силіконової долини – об'єднання Гонконгу і Макао з найближчими міськими районами, включаючи Шеньчжень і Гуанчжоу [Digitalization: The Means to a Successful Enterprise Outcome]. Маючи такий потужний науковий потенціал в пріоритетних галузях науки і технологій, спрямовуючи величезний обсяг венчурних інвестицій в перспективні технологічні сектори, розвиваючи та вдосконалюючи інноваційну інфраструктуру та інші супутні інноваційному розвитку фактори, Китаю цілком під силу втілити в життя поставлені урядом амбітні завдання щодо набуття їм статусу глобального лідера, зокрема в галузі промислових інновацій.

Варто зазначити, що активна участь КНР у цифровій глобалізації має вплив на зайнятість та якість підготовки працюючих. Цифровізація призвела до створення мільйонів робочих місць в нових секторах. Стрімко зростаючий сегмент електронної торгівлі та шерінгової економіки стали рушійними силами в процесі створення нових робочих місць в Китаї. У китайській компанії, що є аналогом Uber (Didi taxi) працює 13 млн. водіїв. Зайнятість в сегменті ІКТ також збільшувалась, нехай і меншими темпами: протягом останніх п'яти років були створені 1,4 млн. робочих місць для висококваліфікованих робітників, а середній рівень заробітної плати подвоївся в порівнянні з 2012 р. Так, за даними Harvard Business Review, зростання робочої сили забезпечує 10–20 % зростання ВВП Китаю, при цьому на висококваліфікованих працівників і цінних кадрів доводиться 11–15% від зростання ВВП [IDC says China's ICT Market Faces Both Opportunities and Challenges amid the COVID-19 Outbreak; 2020]. Крім того, згідно з останнім огляду Інституту дослідження зайнятості при Народному університеті Китаю, проведеного спільно з компанією інтернет-рекрутменту Zhaopin, 25 % випускників університетів хотіли б працювати в сфері ІТ, Інтернету, комунікацій і електроніки.

Отже, на основі проведеного аналізу можна стверджувати, що Китай може стати справжнім лідером в сфері інновацій, конкуруючи з розвиненими країнами на всіх типах глобальних ринків і постійно підвищуючи рівень життя своїх громадян. Китай у своєму розвитку вже досяг тієї точки, де інновації вже більше не просто концептуальна ідея, а прагнення всієї нації, яке відобразило б зростаючу міць і модернізацію китайської економіки. У найближчі роки інновації стануть життєво важливим інструментом для підтримки і посилення конкурентоспроможності китайської продукції на світових ринках. Китаю цілком під силу стати глобальним центром інновацій, а його специфічні підходи до управління інноваційною діяльністю можуть отримати визнання і популярність у всьому світі. «Китайський ефект» в області інновацій з часом може

стати універсальним загальновизнаним терміном в економіці. У зв'язку з цим ймовірно, в найближчі роки, буде спостерігатися стрімка ескалація перегонів за участю країн світу за глобальне лідерство.

Протягом 14-ї п'ятирічки (2021-2025 рр.) роль і значущість цифрової економіки будуть незмінно рости. Вона буде найважливішим джерелом розвитку економіки Китаю, головним інструментом підвищення сукупної факторної продуктивності, двигуном комплексного розвитку сфер виробництва і послуг китайської економіки. Цифрове споживання пошириться на нові сфери економіки як на національному, так і глобальному рівнях. Цифрова економіка продовжить створювати нові моделі споживання в рамках всієї економічної системи, а цифрове управління ресурсами стане основним способом розподілу матеріальних благ. Програмні засади, що були визначені у урядовій ініціативі МІС-25 є прикладом національної програми цифровізації і представляє комплекс заходів, орієнтованих на підвищення ресурсоефективності країни в контексті раціонального використання трудових, природних (сировина і екологія), фінансових та інтелектуальних ресурсів. Процес цифровізації в рамках програми в силу особливостей китайської політичної моделі координується і фінансується із центру, при цьому основний акцент зроблений на мобілізацію приватних ресурсів. Китайський державний апарат створив умови для розвитку приватної цифровізації, а потім імплементував її досягнення у масштабах та контексті цілей всієї держави.

Досвід Китаю по створенню цифрової економіки та цифрової трансформації в цілому представляє для України, як і для багатьох інших країн, величезну практичну цінність. Насамперед з визначенням цілей цифрової трансформації і організацією державою робіт з їхньої реалізації, державному регулюванню цифровізації в економіці і суспільстві, створенню багатофункціональних цифрових платформ для взаємодії держави, бізнесу і населення. Результати диджиталізації в Китаї дозволяють нам більш тверезо звернути на перебіг цього процесу в Україні, де він відбувається на різних швидкостях в державному та приватному секторах, а якщо говорити про приватний сектор, то у великому та малому і середньому бізнесі. Такі тенденції не лише стримують зростання української економіки сьогодні, але й можуть створювати та поширювати умови для цифрової стратифікації в країні вже у найближчому майбутньому. Проаналізований китайський досвід продемонстрував, що глибокий аналіз «цифри» дозволяє не лише більш оперативно та ефективно реагувати та перешкоджати дифузії кризових явищ, як наприклад, глобальна пандемія, але й економити ресурси держави та фокусувати на найбільш пріоритетних завданнях.

ЛІТЕРАТУРА

Accelerate Digital Business Transformation// U.S. Department of State. (2017) [Electronicresource]. – Mode of access: <https://www.automation.com/en-us/articles/2017/digitalization-101-the-means-to-a-successful-enter>. – Date of access: 30.04.2021.

Business analysis and digital transformation // IIBA (2017). [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.iiba.org/globalassets/standards-and-resources/whitepapers-and-studies/files/business-analysis-and-digital-transformation.pdf>. – Date of access: 01.05.2021.

China Academy of Information and Communications Technology (2019b) White Paper on Digital Economy Development of G20 countries. December.

China Academy of Information and Communications Technology (2017c) Internet Development Trends Report. December.

Digital China: Powering the economy to global competitiveness / McKinsey global institute. – 2017. – 176 p. – Mode of access: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Global%20Themes/China/Digital%20China%20Powering%20the%20economy%20to%20global%20competitiveness/MGI-Digital-China-Report-December-20-2017.ashx>

Digitalization: The Means to a Successful Enterprise Outcome // Automation [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.automation.com/en-us/articles/2019/digitalization-101-the-means-to-a-successful-enter>. – Date of access: 01.05.2021.

Duncan H., Martosko D. America usurped: China becomes world's largest economy – putting USA in second place for the first time in 142 years, Daily mail 09.10.2019, URL: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2785905/China-overtakes-U-S-world-s-largest-economy-IMF-says-economy-worth-17-6trillion-America-falls-second-place-time-1872.html>.

Innovation: Les chinois Alibaba & Tencent a l'assaut du Top 50 // Les numeriques. – 2018. – 17.01. – Mode of access: <https://www.lesnumeriques.com/vie-du-net/innovation-chinois-alibaba-tencent-a-assaut-top-50-n70537.html>

How Digital Transformation is Shaping a New China // China Telecom Americas [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.ctamericas.com/digitaltransformation-shaping-new-china/>.

IDC says China's ICT Market Faces Both Opportunities and Challenges amid the COVID-19 Outbreak // IDC (2020). [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prCHE46045120>.

Стаття надійшла до редакції 09.08.2021

UDC 339.977

STRATEGY OF THE SOCIO-ECONOMIC BREAKTHROUGH OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Yu. Chaliuk

ORCID: 0000-0002-4128-392X

Candidate of Economic Sciences, Assistant Professor

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

54/1, Peremogy Avenue, Kyiv, 03057, Ukraine

Lamur4ik07@gmail.com

This research focuses on building innovation clusters, developing a system of risky investments, creating a stable and sustainable basis for innovation. China puts innovation as a priority in national development strategies. In contrast to the US NASDAQ, which specializes in high-tech stocks, China has created the Shanghai Stock Exchange STAR Market, which features the most promising technology companies specializing in next-generation information technology, using high-tech equipment, new materials and energy focused on energy saving, biomedicine and environmental protection. The author argues that China, as a country-technological innovator, focuses on the following key technologies: artificial intelligence (AI), advanced industrial production, quantum information science and the 5G Internet, which can ensure future socio-economic stability. The methods of induction and deduction of scientific research are used in the work, the methodology of comparative analysis of the components of the Forbes Global 2000 Rating, sub-indices of the Global Rating of Readiness for Development of Advanced Technologies, integrated indicators of the China Cities Innovation Rating are used. The praxeological basis of the study is based on country assessments of the quality and characteristics of development efficiency, which are demonstrated by the Technology and innovation report UNCTAD 2020–2021. The basis of innovation policy “in Chinese” is the establishment of cross-links, dialectical interaction between science, universities, research laboratories, state enterprises, private business, industrial associations. Under the China Standards 2035 plan, the state seeks to set global standards for next-generation technologies, namely telecommunications and artificial intelligence, which can have a huge impact on technology industries around the world. China's socio-economic breakthrough strategy includes the following components: a system of education; structural diversification of exports in favor of knowledge-intensive products; a significant increase in budget allocations for science and development; creation of venture financing industry and commercialization of innovations; implementation of deep structural and socio-economic reforms.

Keywords: China, China's social policy, China's economic miracle, strategy of socio-economic breakthrough, China's competitiveness, digital industrialization, China's economy, innovation of Chinese cities.

СТРАТЕГІЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОРИВУ КНР

Ю. О. Чалюк

У даному науковому дослідженні зроблено наголос на побудові інноваційних кластерів, розвитку системи ризикових інвестицій, створенні стабільної та стійкої основи для інновацій. Китай ставить інновації як пріоритет національної стратегії розвитку. На противагу американській біржі NASDAQ, яка спеціалізується на акціях високотехнологічних компаній, Китай створив Шанхайську фондову біржу STAR Market, де представлені найперспективніші технологічні компанії, що спеціалізуються на інформаційних технологіях нового покоління, використовують високотехнологічне обладнання, нові матеріали та енергії, зосереджені на енергозбереженні, біомедицині та охороні навколишнього середовища. Автор доводить, що КНР як країна-технологічний новатор зосереджує увагу на таких ключових технологіях, як: штучний інтелект (artificial intelligence, AI), передове промислове виробництво, квантова інформаційна наука та Інтернет 5G, які здатні забезпечити майбутню соціально-економічну стабільність.

У роботі використано методи індукції та дедукції наукового пошуку, задіяно методологію порівняльного аналізу складників Рейтингу Forbes Global 2000, субіндексів Глобального рейтингу готовності до розвитку передових технологій, інтегральних показників Рейтингу інноваційності міст Китаю. Праксеологічна основа дослідження спирається на покраїнові оцінки якості та характеристики ефективності розвитку, які демонструє Technology and innovation report UNCTAD 2020 –2021.

Основу інноваційної політики «по-китайськи» становить налагодження перехресних зв'язків, діалектичної взаємодії між наукою, університетами, науково-дослідними лабораторіями, державними підприємствами, приватним бізнесом, промисловими асоціаціями. У рамках плану «Китайські стандарти 2035» держава прагне встановити глобальні стандарти для технологій наступного покоління, а саме телекомунікацій та штучного інтелекту, що може мати величезний вплив на технологічні галузі у всьому світі.

Стратегія соціально-економічного прориву КНР включає такі компоненти: систему освіти, особливо вищої, яка гнучко реагує на потреби та зміни; структурну диверсифікацію експорту на користь наукомісткої продукції; істотне збільшення бюджетних асигнувань на науку і розробки; формування системи горизонтальних зв'язків і обміну технологіями; створення галузі венчурного фінансування та ефективних механізмів конвертування ідей у товари (комерціалізація інновацій) з особливим акцентом на стимулюванні патентної діяльності; здійснення глибоких структурних і соціально-економічних реформ.

Ключові слова: Китай, соціальна політика КНР, китайське економічне диво, стратегія соціально-економічного прориву, конкурентоспроможність Китаю, цифрова індустріалізація, економіка Китаю, інноваційність міст Китаю.

Мета наукової статті полягає в розкритті перспективних напрямів суспільного розвитку КНР та визначенні інноваційних механізмів національної стратегії соціально-економічного прориву. Сьогодні Китай починає активно інвестувати в такі ключові галузі, як інфраструктура, аерокосмічна промисловість та енергетика, стимулює державні компанії вкладати кошти в нові технології, насамперед у 5G Інтернет. Китай зобов'язується стати світовим економічним лідером до 2025 року завдяки глобальному виробництву. Його інвестиції в інновації випереджають США. У рамках плану «Китайські стандарти 2035»

держава прагне встановити міжнародні стандарти для технологій наступного покоління, а саме телекомунікацій та штучного інтелекту, що буде мати позитивні наслідки для розвитку технологічних галузей у всьому світі.

Пандемія COVID-19 посилила глобальний вплив Китаю, починаючи від двосторонньої гуманітарної реакції на спалах захворювання і закінчуючи дипломатією щодо вакцин. Китай забезпечив медичними бригадами та обладнанням 150 країн, приєднався до міжнародної ініціативи щодо забезпечення рівномірного розподілу вакцини COVAX. Економіка Китаю почала відновлюватись після спаду, спричиненого пандемією, та зросла на 4,9% у третьому кварталі 2020 року [USGLC 2021].

У березні 2021 року Комуністична партія Китаю затвердила 14-й п'ятирічний план розвитку країни. До 2035 року країна повинна втричі підвищити рівень виробництва на душу населення, посилити свою роль в економіці, подвійному обігу та безпечних ланцюгах поставок. План націлений на торгові угоди та технології, співпрацю з країнами Африки, Азії, Латинської Америки.

– **Торгові угоди.** Китай уклав дві торгові угоди. Перша – з 15-ю країнами Азіатсько-Тихоокеанського регіону, друга – з Європейським Союзом. Це свідчить про дотримання КНР глобальних стандартів торгівлі та посилює імідж Пекіна як домінуючої економічної сили у світі. Торговий блок із 15-ти країн в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні вперше об'єднує Китай, Японію та Південну Корею і включає 10 країн Південно-Східної Азії плюс Австралію та Нову Зеландію з населенням 2,2 млрд людей, що об'єднує майже 1/3 світового населення. Угода між Китаєм та Євросоюзом розширює доступ країн ЄС до ринку Китаю в секторах охорони здоров'я, хімікатів, електромобілів та телекомунікацій, сприяє відкритості ринку інвестицій, запобігає потенційним відкатам.

– **Технології.** План «Китайські стандарти 2035» покликаний встановити глобальні стандарти для технологій наступного покоління, таких як Інтернет 5G, Internet of Things-*додатків* для виробництва та штучного інтелекту (Artificial intelligence). Китай прагне вдосконалити свою цифрову інфраструктуру захисту технологій. Як відомо, Huawei – найбільший у світі виробник телекомунікаційного обладнання з річним доходом 108,5 млрд дол. – був заборонений у 13-ти країнах через загрозу їхній національній безпеці. Дані стандарти покликані вирішити цю проблему. Окрім того, президент КНР Сі Цзіньпін визначив пріоритетним розвиток нових енергетичних технологій, таких як автомобільні акумулятори, що дозволить до 2035 року половині автомобілів у Китаї мати електричні та паливні елементи.

– **Латинська Америка.** Китай вклав у Латиноамериканський регіон 150 млрд дол. Це більше, ніж сукупне кредитування Світовим банком, Між-американським банком розвитку та Банком розвитку Латинської Америки. 90% інвестицій спрямовані на чотири країни: Венесуелу, Бразилію, Еквадор та Аргентину. Китай використав свій фінансовий вплив, щоб ізолювати Тайвань, стратегічного союзника США, через тиск на Панаму, Домініканську Республіку та Сальвадор.

– **Африка.** За останні 15 років Китай збільшив свої інвестиції в Африці більш ніж на 52%, випередивши США – найбільшого торгового партнера Африки. З 2009 року він став головним експортером у 19-ти з 48-ми країн Африки

на південь від Сахари. Натепер в Африці розміщено 10 000 китайських фірм, які можуть принести 440 млрд дол. доходу до 2025 року. Китайський експортно-імпортний банк позичив Африці майже 67 млрд дол. і ставить за мету подальше надання позик у сумі понад 1 трлн доларів.

– **Азія.** Китай витратив 48 млрд дол. на розвиток дипломатичних відносин у Східній Азії та Тихоокеанському регіоні з 2000 по 2017 роки. Підтримує країни, які відстоюють його зовнішньополітичні позиції та купують китайську продукцію. Понад 95% інвестицій КНР (120 млрд дол.) було спрямовано на розвиток інфраструктури в цьому регіоні [USGLC 2021].

У найближчі кілька років китайська влада має намір кардинально переорієнтувати економіку. Китай ставить за мету зменшити залежність від експорту і робить акцент на стимулюванні внутрішнього ринку й збільшенні попиту на китайські продукти та послуги. Після соціально-економічного відродження Китаю з 1978 року економіка країни знову зустрілася з низкою проблем. Виробничий сектор, класифікований як «великий, але не потужний», уповільнив обсяги продажу дешевого експорту. Стало важко заробляти гроші в галузях, що вимагають інновацій та розвитку високих технологій. Негативні наслідки принесла реалізація «політики однієї дитини», або «одна сім'я – одна дитина», населення працездатного віку почало зменшуватись (див. рис. 1). До 2050 року кількість працездатного населення сягне показників 1990-х років [HRSD 2020].

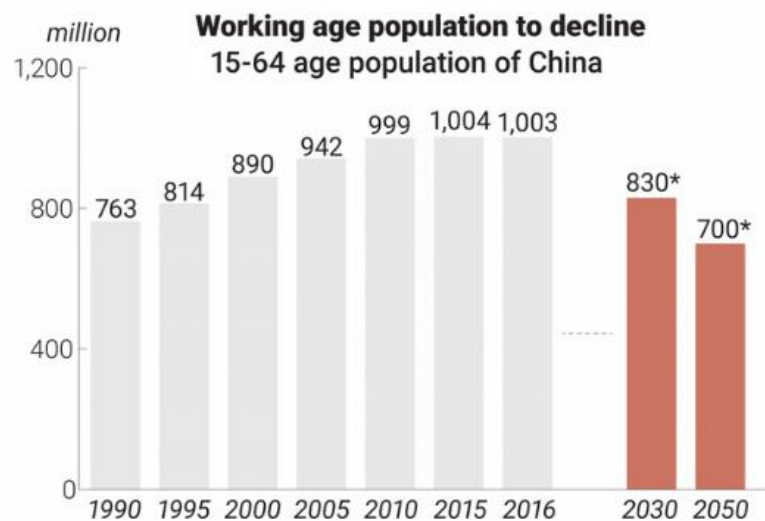

Рис. 1. Зменшення чисельності населення Китаю у віці від 15-ти до 64-х років
Джерело: [HRSD 2020]

У 2014 році 150 китайських учених розробили план «*Made in China 2025 Plan*» (далі – МІС). Міністерство промисловості та інформаційних технологій КНР разом із 20-ю відомствами наглядового складу контролювали процес його створення. У 2015 році віце-прем'єр-міністр КНР Ма Кай очолив групу, яка координувала планування та реалізацію політики МІС у масштабах усієї країни. Кінцевий варіант «*Зроблено в Китаї 2025*» опубліковано Державною

радою КНР у травні 2015 року, де обґрунтовано «Три кроки», що перетворюють Китай на світову супердержаву.

Крок 1: до 2020 року завершити індустріалізацію та зміцнити позиції Китаю як головної промислово-виробничої держави; освоїти ключові технології у важливих стратегічних галузях; підвищити рівень інтелектуального виробництва та зменшити споживання енергії. Глобальною проблемою залишаються викиди шкідливих речовин у повітря (див. рис. 2). Звіт *World Air Quality Report 2020* свідчить, що Китай перебуває на 14-му місці у світі за рівнем забрудненості повітря з показником 34,7 [AQR 2020].

Рис. 2. Рівень забрудненості повітря Китаю у 2020 році

Джерело: [AQR 2020]

Крок 1 ставить також такі завдання: до 2025 року підвищити якість обробної промисловості та вивести інтеграцію промисловості та ІТ на новий рівень; привести промислове споживання енергії та викиди ключових галузей у відповідність зі світовими стандартами; створити групу конкурентоспроможних транснаціональних компаній, щоб підвищити роль Китаю у світовому промисловому виробництві та посилити його позиції в ланцюжку створення вартості.

Рейтинг *Forbes Global 2000* оцінює 2000 найбільших публічних компаній світу за такими чотирьма показниками, як: продаж, прибуток, активи та ринкова вартість (див. рис. 3). Останні п'ять років великий бізнес КНР посідає лідируючі позиції в рейтингу *Forbes Global 2000*. До першої десятки входять чотири китайські банки, два з яких знаходяться на першій та четвертій позиціях, а саме Торгово-промисловий (Industrial and Commercial Bank of China, ICBC) та Будівельний банк Китаю (China Construction Bank). Вони впевнено випереджають американські JPMorgan Chase, Berkshire Hathaway та Bank of America [Forbes Global 2000 2021].

З 61-ої держави, які включені до даного рейтингу, США належить 575 компаній, Китаю та Гонконгу – 309, Японії – 223. Для порівняння: у 2003 році американських компаній було 776, а Китаю та Гонконгу належало всього разом 43. Важливо підкреслити, що банки домінують у фінансовій системі КНР. За даними World Bank, розмір виданих китайських кредитів 2016 року становив 156,6% від ВВП країни. У США цей показник становить 53% ВВП. Саме тому в першій сотні компаній *Forbes Global 2000* із 31-го банку провідне місце займають 11 китайських і лише чотири американських. Рівень банківського кре-

дитування економіки Китаю аналогічний рівню Австралії, Кореї, Швейцарії, Данії, Великої Британії та Швеції.

THE LIST: 2021 GLOBAL 2000

Rank	Name	Country	Sales	Profit	Assets	Market Value
1	ICBC	China	\$180.5 B	\$45.8 B	\$4,394.7 B	\$249.5 B
2	JPMorgan Chase	United States	\$136.2 B	\$40.4 B	\$1,889.3 B	\$464.8 B
3	Berkshire Hathaway	United States	\$245.5 B	\$42.5 B	\$873.7 B	\$624.4 B
4	China Construction Bank	China	\$173.5 B	\$39.3 B	\$4,301.7 B	\$210.4 B
5	Saudi Aramco Oil Company (Saudi Aramco)	Saudi Arabia	\$229.7 B	\$49.3 B	\$510.3 B	\$1,891.2 B
6	Apple	United States	\$294 B	\$63.9 B	\$354.1 B	\$2,252.3 B
6	Bank of America	United States	\$99.8 B	\$17.3 B	\$2,832.2 B	\$336.3 B
8	Ping An Insurance Group	China	\$189.1 B	\$20.8 B	\$1,453.8 B	\$211.2 B
9	Agricultural Bank of China	China	\$193.9 B	\$11.3 B	\$4,769.6 B	\$140.1 B
10	Amazon	United States	\$386.1 B	\$21.3 B	\$221.2 B	\$1,711.8 B

Рис. 3. Китайські банки та компанії в рейтингу Forbes Global 2000

Джерело: [Forbes Global 2000 2021]

Крок 2: до 2035 року суттєво збільшити інвестиції в інновації, розвивати ключові сектори економіки, повністю завершити індустріалізацію.

Крок 3: до 2049 року увійти до ряду найпотужніших країн-виробників у світі, забезпечити стимулювання інновацій, стати провідним світовим технологічним та промисловим центром.

План «Зроблено в Китаї-2025» складається із трьох 10-річних періодів цифрової індустріалізації Китаю:

Період 1: 2015–2025. КНР стає сильною країною-виробником.

Період 2: 2025–2035. Китай здатен конкурувати з розвиненими виробничими потужностями.

Період 3: 2035–2045. КНР перетворюється на провідну виробничу державу.

Основна мета плану – перетворити Китай з виробника товарів низької якості на виробника товарів високого класу. **Акцент робиться** на перетворенні вже існуючої в країні виробничої інфраструктури в більш спеціалізовану із цільовими інвестиціями в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (далі – НДДКР). Міністерство промисловості та інформаційних технологій бачить лідерство КНР у галузях інформаційних технологій, робототехніки та відновлюваних джерел енергетики.

«План-2025» передбачає реалізацію таких стратегічних цілей до 2025 року:

- знизити витрати на виробничі операції;
- скоротити цикл розроблення китайських промислових товарів;
- зменшити частоту дефектів товарів на 50%;
- створити 40 національних інноваційних центрів.

«План – 2025» включає пріоритетні завдання для сприяння соціально-економічному прориву в 10-ти ключових сферах, таких, як:

1. Виробничі інновації.
2. Інтеграція новітніх технологій та промислового виробництва.
3. Зміцнення промислової бази.
4. Просування китайських брендів.
5. Забезпечення зеленого виробництва.
6. Реструктуризація виробничого сектору.
7. Сприяння виробництву, яке орієнтоване на розвиток сервісної економіки, соціальних послуг.
8. Інтернаціоналізація виробництва.
9. Забезпечення широкого впровадження Індустрії 4.0.
10. Усунення прогалин у ланцюжку створення вартості.

Промислова політика Китаю націлена на покращення виробництва до 2025 року в 4-х напрямках: інновації, якість, діджиталізація промисловості та охорона навколишнього середовища (див. табл. 1).

Таблиця 1

Напрями промислової політики Китаю до 2025 року

	2013	2015	2020	2025
1	2	3	4	5
Інновації				
Частка витрат на НДДКР в операційному доході (%)	0,88	0,95	1,26	1,68
Патенти на винахід у загальному доході 100 млн CNY	0,36	0,44	0,7	1,1
Якість				
Якісний показник конкурентоспроможності	83,1	83,5	84,5	85,5
Зростання промислової доданої вартості (%)	—	—	2	4
Зростання продуктивності (% , середньорічний показник)	—	—	7,5	6,5
Діджиталізація промисловості				
Широкозмугловий Інтернет (% проникнення)	37	50	70	82
Використання інструментів цифрового проектування в науково-дослідних роботах (% проникнення)	52	58	72	84
Використання машин цифрового управління у ключових виробничих процесах (% проникнення)	27	33	50	64
Охорона навколишнього середовища				
Зниження показників промислової енергоємності (% порівняно з 2015 роком)	—	—	-18	-34

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Зниження інтенсивності викидів CO ₂ (% порівняно з 2015 роком)	–	–	-22	-40
Зниження інтенсивності використання води (% порівняно з 2015 роком)	–	–	-23	-41
Повторне використання твердих промислових відходів (% від загального обсягу відходів)	62	65	73	79

Джерело: [China manufacturing 2025 2017]

У короткостроковій перспективі китайська влада планує реалізувати 5 ключових проектів:

1. *Виробничі інноваційні центри.* До 2020 року уряд Китаю планував створити 15 центрів стимулювання інновацій у ключових сферах, а до 2025 збільшити їх кількість до 40-ка [Саліхова 2020]. Для цього у 2020 році було створено платформу «Науково-інноваційний Китай», що сприятиме інтеграції передової науки, інноваційних технологій в економіку. Фахівці відібрали першу групу із 26-ти експериментальних міст і наукових парків для того, щоб науково-технічні працівники застосовували результати своєї праці там, де відчувається найбільш гостра необхідність. Китайська асоціація науки і техніки планує до 2023 року створити ряд інноваційних центрів, які стануть рушійною силою перетворень у 10-ти галузях (див. рис. 4).

Рис. 4. Десять ключових галузей Китаю

Джерело: [China manufacturing 2025 2017]

2. *Розумні (smart) виробничі проекти.* Великі компанії будуть залучені до створення інтелектуальних проєктів або цифрових фабрик для просування smart-методів у ключових промислових процесах, упровадження роботизації, оптимального використання інтелектуальних технологій у процесах виробництва.

3. *Промислові бази.* Інвестування в дослідницькі центри, відомі як «Чотири бази».

4. *Зелені проекти.* Будуть створені екологічні проекти, а також проекти в галузях енергоефективності та охорони навколишнього середовища, всебічного використання ресурсів, повторного виробництва та впровадження низьковуглецевих технологій.

5. *Виробництво обладнання високого класу.* Використання інновацій у сферах побудови великих літаків, авіаційних та газотурбінних двигунів, нових низькоенергетичних транспортних засобів, морського інженерного обладнання та високотехнологічних кораблів, обладнання для розумних інтегрованих електромереж, елітних верстатів з числовим управлінням, ядерно-енергетичного та висококласного медичного обладнання.

Кожна країна має свою специфічну інноваційну екосистему, яка складається з інноваційних установ, ресурсів та середовища (див. табл. 2).

Таблиця 2

Система оцінки інноваційної екосистеми

Первинний показник	Вторинний показник	Значення показника
Інноваційні установи	Інноваційні компанії	1. Кількість високотехнологічних компаній у місті 2. 100 найбільших інтернет-компаній Китаю 3. Кількість Unicorns компаній (термін «Unicorns» уведений для компаній-стартапів, капіталізація яких за короткий період перевищила \$1 млрд)
	Вищі навчальні заклади	Кількість загальноосвітніх вищих навчальних закладів у місті
	Науково-дослідні інститути	Кількість державних науково-дослідних лабораторій у місті
Інноваційні ресурси	Інноваційні таланти	Кількість талановитих науковців у штаті, %
	Інноваційний капітал	Венчурний капітал
	Інноваційні технології	Кількість патентних заявок у місті
	Мейкерспейси (від англ. <i>makerspaces</i> – простір для творення)	Кількість мейкерспейсів, зареєстрованих у державі
Інноваційне середовище	Інноваційна стратегія	Кількість інноваційних проектів, запропонованих урядом
	Основа інновацій	Рівень розвитку інтелектуальної інфраструктури міста, його економічна конкурентоспроможність та стійкість
	Інноваційна атмосфера	Рівень доступу до міського Інтернету
	Вартість інновацій	Витрати, з якими стикаються підприємці (рівень зарплати персоналу, оренда офісу), для запуску інноваційних проектів

Джерело: авторська розробка

Цікавими є такі факти. США роблять наголос на побудові інноваційних кластерів. Ізраїль сприяє інноваційному розвитку з використанням системи ризикових інвестицій. Німеччина зосереджена на стабільній та стійкій основі для інновацій, а Китай ставить інновації як пріоритет національної стратегії розвитку країни. Ще й досі у КНР на низькому рівні залишається комерціалізація інновацій. Малими темпами зростає експорт наукомістких послуг. Потребує збільшення фінансування НДДКР з боку державних і приватних підприємств. До основних інструментів визначення рівня інноваційного розвитку країни китайські фахівці відносять: вищу освіту та кількість кандидатів і докторів наук; наукову активність, яка підтверджується числом міжнародних публікацій та їх цитувань; створення інноваційно привабливого середовища; державну та приватну підтримку НДДКР; інноваційну активність малих та середніх комерційних підприємств; співробітництво приватного сектору і державних агенцій; наукомістку роботу та експорт наукомістких послуг; інтелектуальні активи у вигляді товарних знаків та патентних заявок.

Щорічно експерти ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD) публікують *Technology and Innovation Report*. Згідно з даними *Глобального рейтингу готовності до розвитку провідних технологій* за 2021 рік, Гонконг (особливий адміністративний район КНР) зайняв 15-те місце (0,88) серед 158-ми країн світу, а Китай – 25-те місце (0,76), увійшовши до групи з високими показниками розвитку технологій (див. рис. 5).

Country name	Total score	Total ranking	Score group	ICT ranking	Skills ranking	R&D ranking	Industry ranking	Finance ranking
United States of America	1.00	1	High	14	17	2	20	2
Switzerland	0.97	2	High	7	13	13	3	3
China, Hong Kong SAR	0.88	15	High	12	31	22	6	1
China	0.76	25	High	99	96	1	7	6
Brazil	0.65	41	Upper-middle	73	53	17	42	60
United Arab Emirates	0.63	42	Upper-middle	34	57	38	44	38
India	0.62	43	Upper-middle	93	108	4	28	76
Bosnia and Herzegovina	0.43	80	Lower-middle	63	76	85	84	64
Republic of Moldova	0.41	81	Lower-middle	47	98	88	83	121
Indonesia	0.40	82	Lower-middle	101	113	49	51	91
Papua New Guinea	0.23	119	Low	136	134	111	60	130
Saint Vincent and the Grenadines	0.22	120	Low	123	82	153	146	79
Myanmar	0.22	121	Low	104	144	83	94	118

Рис. 5. Місце Китаю та Гонконгу в Глобальному рейтингу готовності до розвитку передових технологій, 2021 р.

Джерело: [UNCTAD 2021]

Інноваційну екосистему КНР можна оцінити за трьома показниками.

Перший – кількість інноваційних організацій/центрів у містах та їх можливість забезпечити проведення НДДКР, реалізувати бізнес-інновації.

Другий – кількість інноваційного ресурсу (факторів), що належить місту, достатнього для підтримки інноваційних установ.

Третій – інноваційне середовище, яке демонструє можливість міста залучити та зберегти найкращі інноваційні ресурси для створення сприятливого зовнішнього середовища, формування кластеру інноваційних установ.

За даними показниками міста Китаю можна класифікувати та розділити на три рівні (див. рис. 6). До *першого рівня інноваційних лідерів* належать Пекін, Шанхай, Шеньчжень і Гуанчжоу. Нанкін, Ченду та Ухань є містами-лідерами *другого рівня*. Третій рівень включає Дунгуань, Фошань, Чжухай та Гуйян, які сприяють прориву інноваційних екосистем.

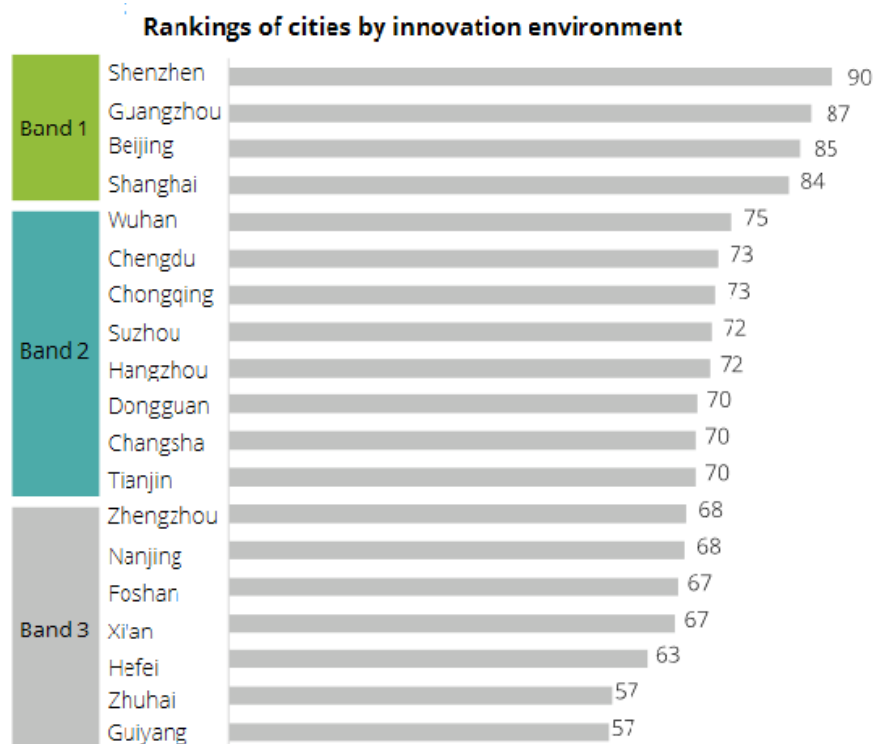

Рис. 6. Рейтинг інноваційності міст Китаю

Джерело: [Deloitte 2019]

Ядром інноваційної екосистеми є регіон Пекін–Тяньцзінь–Хебей. Пекін домінує в регіоні за рахунок великої кількості інноваційних установ та ресурсів, має провідну роль в інноваційному середовищі. У Китаї існує більше 1000 підприємств з інтелектуальною діяльністю, більшість із них розташовано в Пекіні–Тяньцзіні–Хебеї, дельті річки Перлини та в дельті річки Янцзи.

Завдяки збільшенню інвестицій у НДДКР та кількості патентів інноваційні підприємства та інноваційні продукти Китаю вже отримали певні конкурентні переваги (див. рис. 7). Однак у сферах зв'язку, виробництва електронних та прецизійних приладів, напівпровідникових матеріалів, надточних верстатів Китай залишається на етапі зародку та відчуває залежність від іноземних тех-

нологій. Дані ЮНЕСКО показують, що загальний обсяг інвестицій у НДДКР сягнув 1,7 трлн дол. у всьому світі. Розвинені країни все ще зберігають своє лідерство в галузі інновацій. Однак інвестиційна частка США та Європи у розвиток НДДКР впала з 61% до 52%, в азіатських економіках – зросла з 33% до 40%. При цьому спостерігається значне збільшення інвестиційної частки в розвиток НДДКР країн БРІКС.

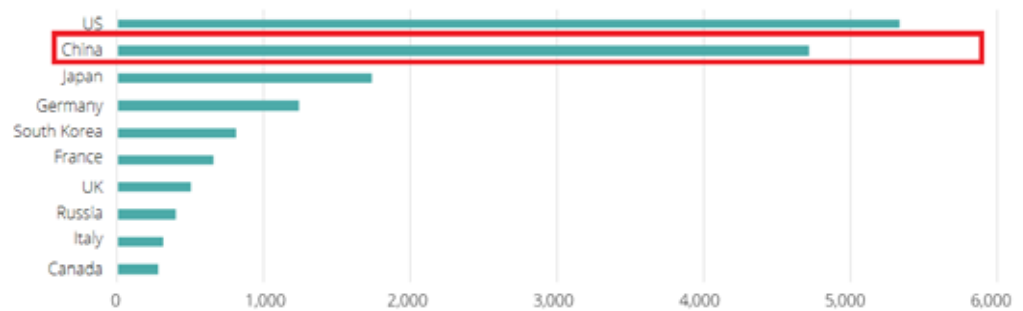

Рис. 7. Топ-10 країн за інвестиціями у НДДКР, 2018 р. (млрд дол.)

Джерело: [Deloitte 2019]

Таким чином, для розвитку інноваційної екосистеми Китаю потрібні, *по-перше*, технологічні компанії з виробництва інтелектуальних продуктів, *по-друге*, підприємства, які здатні надати фінансове забезпечення, *по-третє*, компанії, що збирають та аналізують дані й перевіряють ефективність упровадження інновацій.

Висновки. Таким чином, Китай прагне до 2025 року подолати високий рівень корупції, утвердити верховенство права, розв'язати демографічну та екологічну проблеми, перейти повністю до ринкової економіки, послабити державне регулювання банківського сектору, стати менш залежним від експорту. За результатами 19-го з'їзду Комуністичної партії КНР було визначено такі стратегічні цілі: створення заможного суспільства, потужного середнього класу до 2020 року, побудова конкурентоспроможної країни-світового лідера до 2050 року. Було розроблено «Китайські стандарти 2035» щодо соціально-економічного зростання, основу яких становить упровадження передових технологій та реалізація плану «Made in China 2025 Plan», що перетворить Китай у промислового лідера.

Для втілення в життя стратегії соціально-економічного прориву уряд Китаю повинен здійснити такі кроки: *по-перше*, збільшити частку ринкової економіки та зменшити рівень підтримки державних підприємств. Це у свою чергу посилить приватний сектор та конкуренцію, надасть Китаю статус країни з ринковою економікою. *По-друге*, потрібно стимулювати внутрішній ринок та споживання. Для цього влада Китаю запроваджує державні програми стимулювання економічного розвитку, особливо в сільській місцевості, та бачить перспективу інвестування в сервісну економіку, розвиток соціальних послуг. Така політика забезпечить китайське населення достатньою кількістю робочих місць. *По-третє*, необхідно покращити соціальний захист, що допоможе вирішити демографічну проблему, яка виникла внаслідок політики «одна

сім'я – одна дитина». По-четверте, доцільно інвестувати в розвиток менш забруднюючих галузей виробництва, поступово зменшити кількість ТЕС, перейти на альтернативні джерела енергії, посилити «екологічне» законодавство. По-п'яте, принципово важливе значення має боротьба з корупцією і посилення верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

Кириленко В.І., Чалюк Ю.О. Інноваційність економік світу. *Науковий журнал «Підприємництво та інновації»*. Видавничий дім : «Гельветика», 2020. Вип. 15. С. 7–14.

Кораблін С.О. Китай: інвестиційні амбіції, обмеження та можливості. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 3. С. 138–157.

Прудка О.В. Китайський досвід державного стимулювання інноваційної діяльності. *Наука, технології, інновації*. 2017. № 4 (4). С. 35–45.

Саліхова О. Високотехнологічна економіка. Уроки Китаю. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2020. № 3. С. 27–49

Саліхова О.Б., Бак Г.О. Стратегії азійських країн з розбудови національної промисловості через залучення технологій ТНК. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2014. № 3. С. 30–40.

Чалюк Ю.О. Глобальна конкурентоспроможність Китаю. *Китаєзнавчі дослідження*. 2021. № 1. С. 137–149.

AQR. World Air Quality Report 2020. URL: <https://www.iqair.com/world-air-quality-report> (accessed: 31 July 2021).

China manufacturing 2025. URL: http://docs.dpaq.de/12007-european_chamber_cm2025-en.pdf (accessed: 31 July 2021).

Deloitte 2019. Rising Innovation in China. China Innovation Ecosystem. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/innovation/deloitte-cn-innovation-china-innovation-ecosystem-report-en-191101.pdf> (accessed: 31 July 2021).

Forbes Global 2000. URL: <https://www.forbes.com/lists/global2000/#721f1d5e5ac0> (accessed: 31 July 2021).

HRSD. Ministry of Human Resource and Social Development. URL: <https://hrsd.gov.sa/en> (accessed 31 July 2021).

UNCTAD. Technology and innovation report 2021. Catching technological waves. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf (accessed: 31 July 2021).

USGLC. China's growing global influence: what's at stake? URL: <https://www.usglc.org/media/2021/05/USGLC-Fact-Sheet-Chinas-Growing-Global-Influence.pdf> (accessed: 31 July 2021).

REFERENCES

Kyrylenko V. I., Chalyuk Yu. O. (2020), "Innovatsiynist' ekonomik svitu". *Naukovyy zhurnal "Pidpryyemnytstvo ta innovatsiyi"*. Vol. 15, pp. 7–14. (In Ukrainian).

Korablin S. O. (2019), "Kytay: investytsiyni ambitsiyi, obmezheniya ta mozhlyvosti". *Ekonomika i prohnozuvannya*. Vol. 3, pp. 138–157. (In Ukrainian).

Prudka O. V. (2017), “Kytays’kyy dosvid derzhavnoho stymulyuvannya innovatsiynoyi diyal’nosti”. *Nauka, tekhnolohiyi, innovatsiyi*. Vol. 4 (4), pp. 35-45. (In Ukrainian).

Salikhova O. (2020), “Vysokotekhnolohichna ekonomika. Uroky Kytayu”. *Visnyk Kyivskoho natsional’noho torhovel’no-ekonomichnoho universytetu*. Vol. 3, pp. 27-49. (In Ukrainian).

Salikhova O. B., Bak H. O. (2014), “Stratehiyi aziys’kykh krayin z rozbudovy natsional’noyi promyslovosti cherez zaluchennya tekhnolohiy TNK”. *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*. Vol. 3, pp. 30-40. (In Ukrainian).

Chalyuk Yu. O. (2021), “Hlobal’na konkurentospromozhnist’ Kytayu”. *Kytayeznavchi doslidzhennya*. Vol. 1, pp. 137-149. (In Ukrainian).

AQR. World Air Quality Report 2020 (2020), available at: <https://www.iqair.com/world-air-quality-report> (accessed 31 July 2021). (In English).

China manufacturing 2025 (2017), available at: http://docs.dpaq.de/12007-european_chamber_cm2025-en.pdf (accessed 31 July 2021). (In English).

Deloitte 2019. Rising Innovation in China. China Innovation Ecosystem (2019), available at: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/cn/Documents/innovation/deloitte-cn-innovation-china-innovation-ecosystem-report-en-191101.pdf> (accessed 31 July 2021). (In English).

Forbes Global 2000 (2021), available at: <https://www.forbes.com/lists/global2000/#721f1d5e5ac0> (accessed 31 July 2021). (In English).

HRSD. Ministry of Human Resource and Social Development (2020), available at: <https://hrsd.gov.sa/en> (accessed 31 July 2021). (In English).

UNCTAD. Technology and innovation report 2021. Catching technological waves (2021), available at: https://unctad.org/system/files/official-document/tir2020_en.pdf (accessed 31 July 2021). (In English).

USGLC. China’s growing global influence: what’s at stake? (2021), available at: <https://www.usglc.org/media/2021/05/USGLC-Fact-Sheet-Chinas-Growing-Global-Influence.pdf> (accessed 31 July 2021). (In English).

Стаття надійшла до редакції 13.08.2021

UDC 323.1

CONSTITUTIONAL MODEL OF CHINA'S ETHNONATIONAL POLICY

V. Yavir

Doctor of Political Science,
Koretsky Institute of State and Law of the National Ukrainian Academy of Science
4, Triohsvjatytska str., Kyiv, 01001, Ukraine
zhabchyk@gmail.com

The constitutional model of ethnonational policy as a methodological tool of research is defined, as well as its elements, national features, subject-object relations. The constitutional model of China's ethnonational policy, enshrined in the Constitution of the People's Republic of China, has been studied – both its external and internal dimensions, which constitutes the main ethnopolitical and ethnonational challenges facing by the state nowadays. A category of foreign ethnonational policy is defined by distinguishing ethnonational policy into domestic and foreign ones.

Although the Constitution of the PRC, like most modern states, does not directly define the model of ethnonational policy, it is constitutionalized by a number of constitutional principles that determine the principles of ethnonational policy of China. Based on the analysis of the text of the Constitution of the PRC, the constitutional model of the ethnonational policy is determined as a component of the constitutional order of the PRC.

It is democratic and is characterized by such national features as: 1) the constitutional consolidation of the external dimension of ethnonational policy (foreign ethnonational policy) in the form of protection of the rights and interests of foreign Chinese; 2) a combination of political and ethnic approach to the nation (constitutionalization of the Chinese nation and the Chinese people), which results in their reproduction in the real model of ethnonational policy; 3) determination of the polyethnicity of the Chinese people as a constitutional principle and value, recognition of the contribution of other ethnicities to state formation; 4) protection of the minority ethnicities by ensuring their rights, development of ethnocultural identity and formation of ethnoterritorial autonomy in places of their compact residence; 5) consolidation of the political nation – the Chinese people by supporting the state relations of equality, unity, mutual assistance between all ethnic communities in China; 6) counteraction to destructive ethnopolitical phenomena and processes (discrimination, violation of rights on ethnic grounds, extreme manifestations of nationalism, disintegration); 7) reintegration of the mainland and island territory inhabited by the Chinese.

Keywords: constitutional order, ethnonational policy, ethnicity, polyethnicity, ethnoterritorial autonomy.

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ КИТАЮ

В. А. Явір

У статті визначено конституційну модель етнонаціональної політики як методологічний інструментарій дослідження, її елементи, національні особливості, суб'єкт-об'єктні відношення. Досліджено конституційну модель етнонаціональної політики Китаю, закріплену в Основному Законі КНР у редакції 2018 р., – як зовнішній, так і внутрішній її вимір, яка конституціоналізує основні етнополітичні та етнонаціональні виклики, що на нинішньому етапі розвитку стоять перед державою. Виокремлено таку категорію, як закордонна етнонаціональна політика шляхом розмежування етнонаціональної політики на внутрішню та зовнішню. Внутрішньою етнонаціональною політикою запропоновано вважати політику, яка проводиться в межах окремої держави на її території, а зовнішньою – політику, яка охоплює відносини з міжнародними організаціями, іншими державами в етнополітичній сфері, включає етнополітичний вплив на них, а також на етноспільноти, які проживають.

Хоча в Конституції КНР, як і в більшості сучасних держав, немає безпосередньо визначення моделі етнонаціональної політики, вона конституціоналізується низкою конституційних принципів, які визначають засади етнонаціональної політики Китаю. На основі аналізу тексту Конституції КНР визначено конституційну модель етнонаціональної політики КНР як складову частину конституційного ладу.

Загалом, вона є демократичною і характеризується такими національними особливостями, як: 1) конституційне закріплення зовнішнього виміру етнонаціональної політики (закордонної етнонаціональної політики) у вигляді захисту прав та інтересів закордонних китайців; 2) поєднання політичного та етнічного підходу до нації (конституціоналізація Китайської нації та Китайського народу), що має наслідком їх відтворення в реальній моделі етнонаціональної політики; 3) визначення поліетнічності Китайського народу конституційним принципом і цінністю – визнання внеску інших етнічностей у державотворення; 4) захист меншинних етнічностей шляхом забезпечення їхніх прав, розвитку етнокультурної самобутності та формування етнотериторіальної автономії в місцях їх компактного проживання; 5) консолідація політичної нації – Китайського народу – шляхом підтримки державою відносин рівності, єдності, взаємодопомоги між усіма етноспільнотами Китаю; 6) протидія деструктивним етнополітичним явищам і процесам (дискримінації, порушенню прав за етнічною ознакою, крайнім проявам націоналізму, дезінтеграції); 7) реінтеграція материкової та острівної території, населеної китайцями.

Ключові слова: конституційний лад, етнонаціональна політика, етнічність, поліетнічність, етнотериторіальна автономія.

Етнонаціональна політика є складовою частиною державної політики, що визначається як «стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства» [Державна політика... 2000, 66] і в кожній країні має власну національну специфіку, оскільки комплекс проблем, породжений сферою етнонаціональних відносин, які стоять перед державою, суттєво відрізняється. Етнонаціональна політика також може мати різні дефініції в різних країнах – етнополітика, етнонаціональна політика, політика щодо національних меншин,

однак вона завжди спрямована на врегулювання: 1) відносин між державою та етнospільнотами (нацією і національними/етнічними та мігрантськими меншинами), з одного боку, та відносин між самими етнospільнотами, з іншого боку; 2) різноманітних процесів та явищ, які відбуваються в етнополітичній сфері (міграцій, конфліктів, суперечностей), задля забезпечення гармонійного розвитку поліетнічного суспільства та державотворення.

Вчені переконані в тому, що конструктивна етнонаціональна політика стає складовою частиною процесу державотворення, натомість деструктивна може стати каталізатором міжетнічних конфліктів усередині держави та етнополітичних конфліктів за участю сусідніх держав [Асланов 2008, 257]. Реалізується етнонаціональна політика шляхом прийняття законів, нормативних актів, спрямованих на забезпечення прав етнospільнот [Кресіна 2010, 67] (нації та національних/етнічних меншин), а також шляхом цілеспрямованої діяльності органів державної влади з реалізації правової бази та забезпечення етнополітичної стабільності. Суб'єктом етнонаціональної політики є держава та її інститути, об'єктами – етнospільноти (нація, національні/етнічні меншини, мігранти, власна національна меншина в інших державах (діаспора)), етнонаціональні та етнополітичні процеси, відносини і явища (ксенофобія, прояви нетолерантності, дискримінації).

Аналізуючи специфіку суб'єкт-об'єктних відносин у дискурсі етнонаціональної політики, можна навіть виокремити таку категорію, як закордонна етнонаціональна політика, розмежувавши етнонаціональну політику на внутрішню та зовнішню. Тоді внутрішньою етнонаціональною політикою вважатимемо політику, яка проводиться в межах окремої держави на її території, а зовнішньою – політику, спрямовану на об'єкти, які перебувають поза межами держави, яка охоплює відносини з міжнародними організаціями, іншими державами, включає етнополітичний вплив на них, а також на етнospільноти, які там проживають. Як правило, це діаспора держави, з якої вона походить і з якою налагоджує тісну співпрацю, яка лобіює інтереси цієї держави в країні свого нинішнього проживання. У випадку Китаю це хуацяо (華僑) – мігранти з Китаю та їхні нащадки, які проживають на тимчасовій або постійній основі за кордоном. У західній літературі поширений термін *overseas Chinese* (海外華人 заморські китайці). Попри відсутність юридичного визначення в межах зовнішньої етнонаціональної політики, Китай тісно співпрацює з хуацяо, що позитивно впливає не лише на збереження китайської етнічної ідентичності вихідцями з Китаю за кордоном, а й на економічний розвиток самого Китаю: китайська діаспора традиційно на основі родинних зв'язків інвестує фінансові ресурси в розвиток регіонів, з яких походить [Globalizing, 2020]. Це вважається одним із чинників успіху політики реформ і відкритості у КНР, оскільки наразі за різними підрахунками за кордоном проживає близько 40 млн хуацяо, зосереджених переважно в США, Європі та Південно-Східній Азії.

Аналізуючи особливості китайської міграції, С. Кожирова послуговується методологічною системою «виштовхуючих» та «приваблюючих» факторів, під якою розуміє сукупність умов і обставин, які впливають на територіальну мобільність населення. У випадку Китаю до «виштовхуючих» факторів учена зараховує демографічний тиск, зростання безробіття, незадоволення частини китайського населення своїм життєвим рівнем, конфлікт між кількістю на-

селення та обсягом природних ресурсів і деградацією навколишнього середовища, до «приваблюючих» – можливості для підприємницької діяльності, працевлаштування, отримання вищих доходів тощо [Кожирова 2010, 33]. Це дає підстави припускати, що Китай поки що залишатиметься країною – міграційним донором у світі, що збільшуватиме кількість та вплив хуацяо в інших державах. Зважаючи на це, основи взаємодії держави і закордонних китайців знайшли відображення в Конституції: згідно зі ст. 50 КНР захищає законні права та інтереси китайців, які проживають за кордоном, членів їхніх сімей, а також китайців-репатріантів. Отже, китайська діаспора є важливим елементом конституційної моделі етнонаціональної політики.

Таким чином, метою цього дослідження є вивчення конституційної моделі етнонаціональної політики Китаю, закріпленої в Основному Законі КНР – як зовнішнього, так і внутрішнього її виміру, яка конституціоналізує основні етнополітичні та етнонаціональні виклики, що на нинішньому етапі розвитку стоять перед державою. Саме вивчення конституційної моделі певного типу відносин, зокрема етнонаціональних, є ключовим для розуміння реальної моделі етнонаціональної політики, враховуючи прогностичний характер конституційних принципів, які формують модель суспільних відносин майбутнього [Добродумов 2011, 25]. Хоча в Конституції КНР, як і більшості сучасних держав, немає безпосередньо визначення моделі етнонаціональної політики, вона конституціоналізується низкою конституційних принципів, які визначають засади етнонаціональної політики Китаю. Конституційні принципи формують основи конституційного ладу, що конституціоналізує всю систему суспільних відносин на базі Конституції та законів, прийнятих на її основі, та охоплює державний і суспільний лад, статус людини і громадянина, систему народо-владдя, організацію державної влади і місцевого самоврядування, територіальний устрій, основи національної безпеки. Тому модель етнонаціональної політики і етнонаціональних відносин держави може вважатися невід'ємною складовою частиною конституційного ладу.

Ефективність етнонаціональної політики держави насамперед залежить від законодавчої бази, яка формує її фундамент і задає основні характеристики моделі етнонаціональної політики держави, ступеня її розроблення, релевантності у відповіді на виклики, які виникають у процесі етнонаціонального розвитку, зокрема: процеси політизації етнічності в середовищі національних меншин, конфлікти, прояви дискримінації та інші деструктивні явища. Оскільки Конституція є фундаментом усієї правової системи країни [Скрипнюк 2010] – законодавства, вона задає специфіку формування етнонаціональних відносин, консолідації поліетнічної нації, інституційної структури етнонаціональної політики.

В ідеалі держава повинна залишатися нейтральним посередником, медіатором у стосунках між різними етносуб'єктами, рівною мірою виконуючи сервісну функцію забезпечення їхніх прав, розвитку і збереження національної/етнічної самобутності. Незважаючи на те, що в сучасному світі майже всі держави мають поліетнічний склад, вони по-різному трактують поліетнічність. Одні – як загрозу етнополітичній безпеці та чинник міжетнічних конфліктів, запроваджуючи протекціоністські заходи на користь нації та дискримінуючи інші етноспільноти, які проживають у державі, інші – як джерело етнонаціо-

нального розвитку, основу толерантності та культурного багатоманіття країни. При цьому може спостерігатися суттєва розбіжність між фактичною моделлю етнонаціональної політики, яка реалізується державою та її інститутами на практиці, і юридичною, яка зафіксована в законодавстві, зокрема конституційному. Особливо це стосується перехідних держав, які задекларували в системі права демократичний вектор розвитку, однак на практиці вдаються до недемократичних заходів урегулювання етнонаціональних відносин. Тому вивчення конституційної моделі етнонаціональної політики є ключовим для розуміння цілей і завдань етнонаціонального розвитку держави.

Для того щоб окреслити конституційну модель етнонаціональної політики Китаю, звернемося безпосередньо до тексту Основного Закону КНР, який конституціоналізує політико-правовий статус етноспільнот, відображає основні етнополітичні виклики та визначає особливості етнонаціональних відносин. Саме Конституція є основою для подальшого формування етнонаціонального законодавства. Із преамбули Основного Закону КНР у редакції 2018 р. можна зробити висновок, що держава визнає поліетнічний склад Китайської політичної нації і високо цінує внесок інших етносів у її формування та розвиток: «Всі етнічності Китайського народу спільно створили величну культуру та славні революційні традиції» [Constitution... 2018]. Це свідчить про демократичний підхід до всіх етнічних складників Китайської нації, який підтверджує також положення: «Китайський народ провадив послідовну героїчну боротьбу за національне визволення та незалежність, демократію та свободу». Поняття «Китайський народ, який формується всіма етнічностями» в контексті визвольної боротьби, розбудови і реформування держави неодноразово згадується в Конституції КНР. Ним позначається політична, поліетнічна нація, яка складається з усіх громадян держави незалежно від їх етнічного походження, що цілком органічно вписується в сучасне демократичне прочитання цієї етнополітичної категорії.

Акценту на поліетнічності приділено чимало уваги в Основному Законі КНР. Так, у Конституції стверджується, що «Китайська Народна Республіка – це унітарна (єдина), багатоетнічна держава, створена спільно народом, який формують усі її етнічності. Соціалістичні відносини рівності, єдності, взаємодопомоги і гармонії між етнічностями вже сформувалися і зміцнюються. У боротьбі за збереження єдності етнічностей необхідно боротися з великодержавним шовінізмом, головним чином Ханським шовінізмом, і протидіяти місцевим етнічним шовінізмам. Держава зробить усе можливе, щоб сприяти загальному процвітання всіх етнічностей» [Constitution... 2018]. Водночас статтею 52 Основного Закону Китайська Народна Республіка покладає на своїх громадян обов'язок захищати цілісність держави та єдність усіх етнічностей, які її населяють, тобто вимагає активної участі громадян у забезпеченні етнонаціональної єдності. У такий спосіб Основним Законом КНР формуються конституційно-правові відносини в етнополітичній сфері як урегульовані нормами конституційного права і гарантовані державою етнонаціональні відносини, які виникають між суб'єктами і об'єктами етнополітики (державою і етнічностями, зокрема громадянами – представниками цих етнічностей) із приводу реалізації їхніх конституційних прав та обов'язків.

Свідомо використовуємо поняття «етнічності» за аналогією з англійським офіційним перекладом Конституції КНР 2018 р., а не «національності», як у російському перекладі. Адже в цьому контексті під етнічністю мається на увазі така категорія, як етноспільнота (будь-яка, як-от: нація, етнічна група, етнічна/національна меншина), що є поширеним у західній теорії етнополітології так званим вузьким трактуванням етнічності. На відміну від пострадянської етнополітології [Севрук], де «етнічність» уживається переважно в широкому розумінні у значенні етнічної належності або етнічної ідентичності. На нашу думку, західний підхід більше відповідає духу й букві Основного Закону КНР, згідно з яким усі етнічності (етноспільноти), які проживають у державі, формують народ Китаю в значенні політичної поліетнічної Китайської нації – всіх громадян КНР.

Водночас в Основному Законі Китаю присутнє й етнічне розуміння нації як представників лише однієї китайської етнічності – там, де йдеться про необхідність перетворити Китай на «сильну, сучасну, соціалістичну країну – процвітаючу, демократичну, культурно розвинену, гармонійну і прекрасну й реалізувати велике відродження Китайської нації» [Constitution... 2018]. Ця особливість конституційної моделі етнонаціональної політики КНР – поєднання політичного та етнічного підходу до нації, хоч і містить певні політико-правові суперечності, є досить типовою для конституційного права багатьох держав. Наприклад, Конституція України також формує дві етнополітичні категорії: 1) Український народ – громадяни України всіх національностей (політична нація); 2) українська нація – складається лише з осіб українського етнічного походження (етнічна нація), яка разом із національними меншинами та корінними народами формує Український народ (політичну націю). Згідно зі ст. 11 Україна сприяє консолідації та розвитку як української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [Конституція... 2019].

Конституціоналізація двох типів нації (Китайської нації) та політичної (Китайського народу) в конституційній моделі етнонаціональної політики має наслідком їх відтворення в реальній моделі етнонаціональної політики. Поняття моделі етнонаціональної політики було запроваджене К. Вітманом для аналізу особливостей етнонаціональної політики будь-якої держави. Модель етнонаціональної політики включає комплекс функціонально-структурних зв'язків цієї політики, що проводиться державами включно із правовим забезпеченням, виходячи з реальної етнонаціональної ситуації та проблем у сфері етнонаціональних відносин, з якими доводиться мати справу державі [Вітман 2007, 15].

Однак при цьому слід урахувувати, що конституціоналізація є двостороннім процесом. З одного боку, це може бути закріплення вже існуючих у практиці етнонаціональних відносин Китаю реалій у тексті Конституції, надання їм конституційної сили. З іншого боку, конституціоналізація передбачає проникнення конституційних принципів і положень у вигляді обов'язкових імперативів до різних галузей права та інших елементів правової системи держави [Стрельцова 2016, 76], в тому числі етнонаціональної галузі. Це означає інституціоналізацію Китайської нації як етнічної нації та Китайського народу

як політичної нації, позаяк мова конституції слугує орієнтиром для розвитку юридичної термінології держави і Китай не є винятком, хоча це твердження не завжди релевантне практиці, особливо у сфері етнополітики та етнонаціональних відносин.

Актуальність виокремлення і вивчення конституційної моделі етнонаціональної політики зумовлена тим, що Китай є поліетнічною державою. Згідно з 7-м національним переписом населення в КНР етнічний склад держави має такий вигляд: 91,11% становлять етнічні китайці (ханьці – 漢人), 8,89% – інші етнічності або національні меншини. Відповідно до найбільш розповсюджених класифікацій, застосовуваних в етнополітології до характеристики етнічного складу держави, поліетнічною вважається держава, в якій титульний етнос (державотворча нація) становить менше 90–95%; моноетнічною – в якій державотворча нація налічує більше 90–95% від загальної кількості населення. За цією класифікацією Китай можна віднести як до поліетнічних, так і моноетнічних держав, беручи до уваги кількісне домінування державотворчої нації – 91,11%. Однак, слід урахувати той факт, що КНР – найбільша у світі держава за кількістю населення – 1 412 778 724 осіб, з яких 8,89% етнічні меншини [Main Data... 2021], а це 56 етнічностей (125 596 029 осіб), які населяють 50–60% території Китаю, компактно проживаючи в низці автономних регіонів, зокрема, в 5-ти автономних районах (Внутрішня Монголія, Тибет, Сінцзян-Уйгурський, Гуансі-Чжуанський, Нінся-Хуейський) та дисперсно в низці провінцій. Найбільшими етнічними меншинами в КНР є хуей, чжуані, уйгури, тибетці, монголи. Території проживання меншинних етносів – переважно прикордонні райони: високогір'я, степи, тоді як етнічні китайці (ханьці) домінують у центрі, на півночі та сході КНР – у басейнах рік Хуанхе, Янцзи, Чжуцзян.

Території компактного проживання етнічностей у Китаї були оформлені в автономні регіони, які мають широкий обсяг прав, закріплений Конституцією. Тобто Основний Закон КНР містить інститут етнотериторіальної автономії, який надається меншинним етнічностям, які кількісно домінують на окремих територіях, для створення більш сприятливих умов захисту їхніх прав. Етнотериторіальна автономія означає надання певній частині унітарної держави, населеної представниками національної (етнічної) меншини, самостійності у вирішенні питань внутрішнього життя [Етнокультурна... 2018, 17]. Вона є територіальною формою організації етнічних (національних) меншин, що проживають компактно в межах певного регіону держави.

Розділ 6 Конституції КНР під назвою «Органи самоврядування етнічних автономних регіонів» надає широкі права таким автономним районам, автономним округам та автономним повітам, які були створенні з урахуванням компактного проживання етнічних меншин. Згідно зі ст. 114, голови етнічних автономних районів і нижчих адміністративно-територіальних ланок повинні бути представниками тієї етнічності, яка сформувала автономний регіон. При цьому Конституцією встановлюється, що інші етнічності, які проживають в етнічних автономних адміністративних одиницях, також повинні бути представлені в їхніх органах самоврядування [Constitution... 2018]. Це дає змогу запобігти виникненню такого деструктивного для міжетнічних відносин явища, як «меншина в меншині», та загостренню міжетнічних суперечностей в

автономних регіонах. Зважаючи на різний рівень підпорядкування автономних територіальних одиниць, сформованих за етнічною ознакою, для чіткої ідентифікації їхня назва здебільшого складається з: 1) географічної назви території; 2) назви етнічності; 3) означення «автономія»; 4) виду адміністративної одиниці (район, округ, повіт або хошун). Наприклад, Нінся-Хуейський автономний район.

Про високий ступінь територіальної автономії етнічних меншин Китаю свідчить те, що за ст. 116 Конституції органи самоврядування етнічних автономних регіонів мають право визначати засади автономії і приймати окремі законодавчі положення, що регулюють її діяльність, виходячи з політичних, економічних та культурних особливостей етнічності або етнічностей відповідної автономної територіальної одиниці [Constitution... 2018]. Однак для набуття чинності законодавство автономних регіонів має бути затверджене Постійним комітетом Всекитайських зборів народних представників. Відповідно до Конституції КНР (ст. 119), органи самоврядування етнічних автономних регіонів самостійно адмініструють сфери освіти, науки, культури, охорони здоров'я, спорту, захищають та охороняють культурну спадщину етнічностей, сприяють розвитку та процвітанню етнічних культур. Також Конституція наділяє етнічні автономні регіони фінансовою та економічною самостійністю: їхні органи самоврядування мають право розпоряджатися місцевими фінансами на свій розсуд у межах своїх повноважень (ст. 117); незалежно організовувати та визначати економічний розвиток етнічних автономних регіонів, керуючись державними планами (ст. 118). Водночас держава під час видобутку ресурсів і створення підприємств у етнічних автономних регіонах повинна брати до уваги їхні інтереси [Constitution... 2018]. Також держава згідно зі ст. 122 фінансово і технологічно підтримує етнічні меншини у прискоренні економічного та культурного розвитку, зокрема в підготовці кваліфікованих кадрів з їх числа.

Незважаючи на високий рівень автономії етнічних автономних регіонів, це не типовий інститут етнотериторіальної автономії, закріплений в Основному Законі держави. Річ у тому, що Конституція Китаю не вказує на процедуру формування автономних регіонів, також вона не подає переліку тих етнічних меншин, які користуються інститутом етнотериторіальної автономії. Це дає підстави стверджувати, що конституційна модель етнонаціональної політики Китаю не містить механізму реалізації права набуття автономії для етнічних меншин як такого, але передбачає адміністративно-територіальний поділ, який уже містить інститут етнотериторіальної автономії – етнічні автономні регіони. Він не є гнучким і не передбачає перегляду у випадку зміни етнічного співвідношення населення в етнічному автономному регіоні, наприклад, зменшення кількості етнічної меншини, позаяк етнічні автономні райони, округи, повіти та хошуни були створені за аналогом адміністративного поділу СРСР, крім того, в багатьох із них етнічний склад населення з того часу змінився, і етнічна меншина становить менше 50%, зокрема, це Внутрішня Монголія (17%), Нінся-Хуейський (33%), Гуансі-Чжуанський (32%) автономні райони. Тоді як офіційною підставою для надання етнічній меншині етнотериторіальної автономії в державі є її кількісне домінування в регіоні (понад 50% населення). Тому у автономних регіонах, створених за етнічною ознакою, де переважають етнічні китайці, діє лише історичний чинник їх формування, а не етнічний.

До певною мірі ці етнополітичні реалії суперечать Конституції КНР, у ст. 4 якої зазначається, що автономія застосовується на територіях компактного проживання етнічних меншин – там створюються органи місцевого самоврядування для реалізації автономних прав [Constitution... 2018]. Однак кількість представників етнічної меншини, менша за 50%, вважається вже дисперсним, а не компактним проживанням. Невідповідність етнічного складу окремих етнічних автономних регіонів їхньому конституційному статусу автономій за етнічною ознакою є одним із недоліків конституційної моделі етнонаціональної політики, що створює феномен «уявного конституціоналізму» [Горбатенко 2014] – розриву між Конституцією та реаліями етнополітичного життя Китаю.

В Основному Законі зафіксовано, що всі етнічні автономні регіони є невід'ємною частиною Китайської Народної Республіки (ст. 4). Цим конституційним принципом держава намагається запобігти відцентровим тенденціям у регіонах проживання етнічних меншин – проявам сепаратизму. Жодного права на самовизначення для етнічностей у вигляді територіального відокремлення в Конституції, звичайно ж, не передбачено. Але слід зазначити, що навіть наявність етнотериторіальної автономії досить часто стає додатковим чинником політизації етнічності, підставою для етнополітичної дезінтеграції – спроб сепаратизму автономії.

Загалом, Основний Закон Китаю формує демократичну модель етнонаціональної політики – ним гарантується рівність усіх етнічностей у КНР. Держава захищає законні права та інтереси меншинних етнічностей, підтримує та розвиває відносини рівності, єдності, взаємодопомоги між усіма етноспільнотами Китаю. Дискримінацію будь-якої етнічності заборонено, як і будь-які дії, спрямовані на підірив єдності етнічностей або їх розкол. Усі етнічності мають право вільно використовувати і розвивати усну й писемну мову, зберігати та змінювати свої звичаї і традиції [Constitution... 2018].

Також конституційна модель етнонаціональної політики Китаю зосереджується на основних етнонаціональних проблемах і викликах, які стоять перед державою. Підтвердженням цього є згадка у преамбулі про дезінтеграцію Китаю в контексті визначення необхідності об'єднання територій, населених китайцями. Тайвань оголошується частиною священної території Китайської Народної Республіки, а завершення великого завдання реуніфікації Батьківщини – непорушним обов'язком Китайського народу, включаючи співгромадян, що проживають на Тайвані [Constitution... 2018]. Наразі Тайвань контролює Республіка Китай, яка має обмежене міжнародне визнання.

Крім того, у преамбулі вказується на необхідність протидії великодержавному шовінізму, зокрема Ханському шовінізму, а також місцевим етнічним шовінізмам. На протигагу цим деструктивним крайнім проявам націоналізму, китайський націоналізм базується на понятті політичної нації, яку формують усі етнічності, отже, пропагує етнокультурну та етнотериторіальну єдність усього Китайського народу, зокрема возз'єднання материкового Китаю та Тайваню. Ханський шовінізм базується на винятковості державотворчої нації (ханців), підкресленні її переваг над іншими етнічностями, які проживають на території Китаю, та дискримінації неетнічних китайців. А під місцевими етнічними шовінізмами маються на увазі крайні націоналістичні течії та погляди в середовищі меншинних етнічностей, які підживлюють дезінтеграційні

тенденції та загрожують територіальній цілісності Китаю. Прояви цих течій є настільки деструктивними для єдності держави та консолідації політичної нації – Китайського народу, що боротьба з ними закріплена в Китаї на найвищому – конституційному – рівні.

Про актуальність етнополітичних та етнонаціональних викликів для Китаю свідчить той факт, що фундамент конституційної моделі етнонаціональної політики закладений у першій частині Конституції – преамбулі та ст. 4, яка декларує рівність усіх етнічностей, гарантує їх недискримінацію, захист прав шляхом забезпечення автономії, збереження мов та етнокультурної самобутності [Constitution... 2018]. Навіть такий ключовий принцип конституційного ладу, як правова держава (яка дотримується законності, в якій жодні нормативно-правові акти не повинні суперечити Конституції), формулюється в тексті Основного Закону дещо пізніше (ст. 5).

Таким чином, аналіз тексту Конституції КНР дає підстави визначати конституційну модель етнонаціональної політики КНР як складову частину конституційного ладу з огляду на актуальність етнополітичних та етнонаціональних викликів, які стоять перед державою. Ця модель у цілому є демократичною і характеризується такими національними особливостями, як: 1) конституційне закріплення зовнішнього виміру етнонаціональної політики (закордонної етнонаціональної політики) у вигляді захисту прав та інтересів закордонних китайців; 2) поєднання політичного та етнічного підходу до нації (конституціоналізація Китайської нації та Китайського народу), що має наслідком їх відтворення в реальній моделі етнонаціональної політики; 3) визначення поліетнічності Китайського народу конституційним принципом і цінністю – визнання внеску інших етнічностей у державотворення; 4) захист меншинних етнічностей шляхом забезпечення їхніх прав, розвитку етнокультурної самобутності та формування етнотериторіальної автономії в місцях їх компактного проживання; 5) консолідація політичної нації – Китайського народу шляхом підтримки державою відносин рівності, єдності, взаємодопомоги між усіма етноспільнотами Китаю; 6) протидія деструктивним етнополітичним явищам і процесам (дискримінації, порушенню прав за етнічною ознакою, крайнім проявам націоналізму, дезінтеграції); 7) реінтеграція материкової та острівної території, населеної китайцями.

Щодо виявлення розбіжностей між конституційною моделлю етнонаціональної політики Китаю (як і загалом юридичною) та реальною моделлю, то це може стати предметом подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

Асланов С.А. Теоретико-методологічні засади державної етнонаціональної політики в Україні та деяких зарубіжних країнах: окремі політико-правові аспекти. *Політологічний вісник*. 2008. № 35. С. 256–263.

Вітман К.М. Етнонаціональна політика постсоціалістичних країн: моделі, особливості, проблеми : монографія. Київ : Логос, 2007. 336 с.

Горбатенко В.П. Теоретико-прикладні аспекти осягнення феномена «уявного конституціоналізму». *Актуальні проблеми сучасного конституційного права України* : збірник наукових праць. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2014. С. 106–119.

Державна політика: аналіз та механізми її впровадження в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. В. Ребкала, В. Тертички. Київ : Вид-во НАДУ, 2000. 232 с.

Добродумов П.О. Конституційна модель економічної системи України. *Правовий вісник Української академії банківської справи*. 2011. № 2 (5). С. 21–26.

Етнокультурна автономія як інститут забезпечення прав національних меншин: світовий досвід і Україна : наукова записка / І.О. Кресіна та ін. Київ : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2018. 120 с.

Кожирова С. Факторы китайской миграции. *Analytic*. 2010. № 6. Р. 27–35.

Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160.

Кресіна І.О., Лойко Л.І., Явір В.А. Концепція державної етнонаціональної політики України (Проект). *Політичний менеджмент*. 2010. № 2. С. 65–73.

Севрук В.Г. Основні підходи до визначення поняття «етнічності». URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/8871/1/%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%9D%2C%20%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%91%D0%9B%D0%95%D0%9C%D0%98_p140-142.pdf

Скрипнюк О.В. Конституційне право України. Київ : Ін Юре, 2010. 672 с.

Стрельцова О. Конституціоналізація правової системи: поняття та сутнісні риси. *Публічне право*. 2016. № 1 (21). С. 75–81.

Constitution of the People's Republic of China (official English translation). *National People's Congress Observer*. 2018.

Globalizing Chinese Migration / ed. by P. Nyíri, I. Saveliev. London : Routledge, 2020. 346 p.

Main Data of the Seventh National Population Census. *National Bureau of Statistics of China*. URL: http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202105/t20210510_1817185.html

REFERENCES

Aslanov S.A. (2008), «Teoretyko-metodolohichni zasady derzhavnoyi etnonatsional'noyi polityky v Ukrayini ta deyakyykh zarubizhnykh krayinakh: okremi polityko-pravovi aspekty», *Politolohichnyy visnyk*, No. 35, pp. 256-263. (In Ukrainian).

Constitution of the People's Republic of China (official English translation) (2018), *National People's Congress Observer*. (In English).

Derzhavna polityka: analiz ta mekhanizmy yiyi vprovadzhennya v Ukrayini (2000), in Rebka V. and Tertychky V. (Ed.), Vyd-vo NADU, Kyiv. (In Ukrainian).

Dobrodumov P.O. (2011), «Konstytutsiyna model' ekonomichnoyi systemy Ukrayiny», *Pravovyy visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy*, No. 2 (5), pp. 21–26. (In Ukrainian).

Globalizing Chinese Migration (2020), Nyíri P. and Saveliev I., (Ed.), Routledge, London. (In English).

Horbatenko V.P. (2014), «Teoretyko-prykladni aspekty osyahnennya fenomena «uyavnoho konstytutsionalizmu», *Aktual'ni problemy suchasnoho konstytutsiynoho prava Ukrayiny*, Yurydychna dumka, Kyiv, pp. 106–119. (In Ukrainian).

Konstytutsiya Ukrayiny (2019), *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, No. 38, st. 160. (In Ukrainian).

Kozhirova S. (2010), «Faktory kitayskoy migratsii», *Analytic*, No. 6. pp. 27-35. (In Russian).

Kresina I.O., Loyko L.I. and Yavir V.A. (2010) «Kontsepsiya derzhavnoyi etnonatsional'noyi polityky Ukrayiny (Proekt)», *Politychnyy menedzhment*, No. 2, pp. 65-73. (In Ukrainian).

Kresina I.O., Yavir V.A. and Khodakivs'kyi M.D. (2018), *Etnokul'turna avtonomiya yak instytut zabezpechennya prav natsional'nykh menshyn: svitovyy dosvid i Ukrayina*, Instytut derzhavy i prava im. V.M. Korets'koho NAN Ukrayiny, Kyiv. (In Ukrainian).

Main Data of the Seventh National Population Census, *National Bureau of Statistics of China*, available at : http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202105/t20210510_1817185.html (accessed 1 June 2021). (In English).

Sevruk V.H. "Osnovni pidkhody do vyznachennya ponyattya «etnichnosti»", available at : http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/8871/1/STAN_PROBLEMY_p140-142.pdf (accessed 3 June 2021). (In Ukrainian).

Skrypnyuk O.V. (2010), *Konstytutsiynе pravo Ukrayiny*, In Yure, Kyiv. (In Ukrainian).

Stryel'tsova O. (2016), «Konstytutsionalizatsiya pravovoyi systemy: ponyattya ta sutnisni rysy», *Publichne pravo*, No. 1 (21), pp. 75-81. (In Ukrainian).

Vitman K.M. (2007), *Etnonatsional'na polityka postsotsialistichnykh krayin: modeli, osoblyvosti, problemy*, Lohos, Kyiv. (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

ITALIAN RECEPTION OF LI QINGZHAO'S LYRICS

A. Kalashnykova

PhD in Philology,

“Villa Stuart” Private Clinic

5952, Via Trionfale, Rome (RM), 00136, Italy

anastasiia.kalashnykova89@gmail.com

The article examines the process of primary and secondary reception in Italy of the work of the Chinese medieval poetess Li Qingzhao, whose works are experiencing a real revival in modern China and are increasingly appearing in various anthologies of Chinese poetry. The analysis of the process of reception of medieval Chinese lyric poetry carried out in the article proves that Italy demonstrates a Western worldview radically different from the Asian one and a corresponding way of assimilating other literature. The study of a special form of reception – the perception of a non-national work is impossible without taking into consideration one of the fundamental principles of receptive aesthetics – the “principle of the history of influence”, which provides an analysis of the history of artistic phenomena in non-national culture, which is necessary to understand the true meaning of the artistic phenomenon. Almost inaccessible materials that have been collected in Shanghai and Rome have been used in the research. Anna Bujatti’s collection of translations “Come in sogno”, A. Bellettato’s book “I versi di pura giada di Li Qingzhao” that has been found in the library at the Casamari Abbey (Italy), and the book of S. Sabbadini and L. Chen “Una fragranza nell’aria” become the object of scientific comprehension. Analysis of the first Italian translations of Li Qingzhao, carried out in 1996 by Anna Bujatti in the collection “Come in sogno”, allows us to consider this book as an example of an integration type of interliterary ties, which results in the inclusion of this new text, which is not identical to the Chinese original, as an independent artistic phenomenon in the context of the perceiving Italian literature and influenced its further development. Various forms of secondary reception of Yi An’s lyrics in Italian translations-variations by Angelo Bellettato, translations-commentaries by Sergio Sabbadini and Lei Chen, the educational work of Renzo Cremona as an organizer of reading conferences-evenings dedicated to Chinese medieval lyric poetry indicates the interest of contemporary figures of Italian culture in Chinese poetry and about the prospects of further “entry” of Li Qingzhao’s lyrics into the literary and cultural space of Europe, which in some way will contribute to the development of dialogue between cultures of West and East.

Keywords: intercultural dialogue, reception, horizon of expectation, interpretive context, translation, conflict of interpretations, Li Qingzhao, song “ci”.

ІТАЛІЙСЬКА РЕЦЕПЦІЯ ЛІРИКИ ЛІ ЦІНЧЖАО

А. В. Калашиникова

У статті розглядається процес первинної та вторинної італійської рецепції творчості китайської середньовічної поетеси Лі Цінчжао, твори якої у сучасному Китаї переживають справжнє відродження і все частіше з'являються у різних антологіях китайської лірики. Здійснений у статті аналіз процесу рецепції середньовічної китайської лірики доводить, що Італія демонструє кардинально відмінне від азійського західноєвропейське світобачення і відповідний йому спосіб засвоєння іншої літератури. Вивчення особливої форми рецепції – сприйняття інонаціонального твору – неможливе без урахування одного з основоположних принципів рецептивної естетики – «принципу історії впливу», який передбачає аналіз історії входження художнього феномену до інонаціональної культури, необхідний для розуміння справжнього сенсу художнього явища. Аналіз невідомих в Україні італійських творів, написаних у третьому тисячолітті, дозволив виявити характер впливу лірики середньовічної китайської поетеси на сучасну італійську літературу. У дослідженні використовувалися майже не доступні матеріали, зібрані в Шанхаї та Римі. Об'єктом наукового осмислення є збірка перекладів Анни Буйатті «Come in sogno», книга А. Белеттато «I versi di pura giada di Li Qingzhao», яку було знайдено в бібліотеці абатства Казамарі (Італія), і книга С. Саббадіні та Л. Чена «Una fragranza nell'aria». Аналіз перших італійських перекладів цї Лі Цінчжао, здійснених у 1996 р. Анною Буйатті в збірнику «Come in sogno», дозволяє розглядати цю книгу як приклад інтеграційного типу міжлітературних зв'язків, результатом чого є включення цього неідентичного китайському оригіналу нового тексту як самостійного художнього феномена до контексту сприймальної італійської літератури, такого, що вплинув на подальший її розвиток. Різноманітні форми вторинної рецепції лірики Ї Ань в італійських перекладах-варіаціях Анжело Белеттато, перекладах-коментарях Серджіо Саббадіні і Леї Чена, у просвітницькій діяльності Ренцо Кремони як організатора читачьких конференцій-вечорів, присвячених китайській середньовічній ліриці, обговореннях творінь Лі Цінчжао на інтернет-форумах свідчать про зацікавленість сучасних діячів італійської культури у китайській поезії та про перспективи подальшого «входження» лірики Лі Цінчжао у літературний та культурний простір Європи, що певним чином сприятиме розвитку діалогу культур Заходу і Сходу.

Ключові слова: міжкультурний діалог, рецепція, горизонт очікувань інтерпретаційний контекст, переклад, конфлікт інтерпретацій, Лі Цінчжао, пісні *цї*.

У сучасних умовах активної взаємодії культур Заходу і Сходу, що не припиняється навіть у драматичній ситуації пандемії, закономірною є увага культур одна до одної і прагнення зрозуміти, в чому збігаються різнонаціональні картини світу, а що визначає загальний для всіх різномовних народів фундамент світорозуміння. У такому контексті діалогу Заходу і Сходу цілком природним стає інтерес сучасних гуманітарних наук до проблеми розуміння і рецепції іншої культури і літератури як особливого світу. Сучасна компаративістика включила до орбіти аналізу і стародавні, і неєвропейські літератури, але вихід до широкого дослідження Сходу лишається актуальним, визначаючи увагу європейців до китайської літератури та культури.

Література епохи Сун (X–XIII ст.), що подарувала світу Лі Цінчжао (李清照), залишається недостатньо дослідженою навіть у самому Китаї, що не може

не впливати на якість рецепції творчості цієї поетеси в Європі, де вивчення доробку класика китайської поезії тільки розпочалося. Навіть точний обсяг літературного спадку Лі Цінчжао (Ї Ань) встановити неможливо. Найбільш поширеним є твердження, що збереглося близько 70 *ци*; своєрідна автобіографія поетеси та епітафія на смерть коханого чоловіка Чжао Мінчена «*Післямова до записок про написи на бронзі і каменях*», а також теоретичний трактат про ліричні пісні *ци* «*词论*» («*Роздуми про ци*»). У китайському та англomовному літературознавстві вивчається й автобіографія-епітафія чоловіку, російський переклад якої нещодавно здійснений українською дослідницею Г. Дашенко. У Китаї протягом останніх десятиліть *ци* Лі Цінчжао стали все частіше з'являтися в різних антологіях. У Росії та Італії поезія Лі Цінчжао представлена збірками «Строфы из граненой яшмы» (М. Басманова, 1970 р.) та «*Come in sogno*» (Анни Буатті, 1996 р.) – найпрезентативнішими й найоб'ємнішими коментованими європейськими зібраннями перекладів Ї Ань, а також окремими *ци* в численних антологіях та збірках китайської поезії, де, як правило, використано переклади М. Басманова та А. Буйатті. Цікаві й українські переклади Лі Цінчжао, створені Я.В. Шекерою. Але творчий спадок китайської поетеси залишається маловідомим європейцям. Якщо процес літературних зв'язків Європи та Китаю потрапляв у поле зору українських дослідників (роботи В.О. Кіктенка, Н.С. Ісаєвої, В.І. Ліпіної, Н.А. Кірносолової), то проблема європейської рецепції творчості Лі Цінчжао лише певною мірою позначена у перекладознавчих роботах, але немає праць, де б досліджувалася рецепція поезії Лі Цінчжао в Європі.

У статті зроблено спробу аналізу процесу рецепції творчості «китайської Сафо» (як назвав Лі Цінчжао ще М. Басманов) в Італії, яка демонструє кардинально відмінне від азійського західноєвропейське світобачення і відповідний йому спосіб засвоєння іншої літератури. Фокусуючи увагу на особливій формі рецепції як сприйняття інонаціонального твору, ми враховуємо один з основоположних принципів рецептивної естетики – «принцип історії впливу», який передбачає аналіз історії входження художнього твору до інонаціональної культури, необхідний для розуміння справжнього сенсу художнього явища. Для здійснення нашого дослідження вагоме значення мало й особисте творче спілкування з професором Федеріко Мазіні – директором Інституту Конфуція Римського університету «La Sapienza», членом Президії Європейської Асоціації синологів, європейським представником у Всесвітній Асоціації синологів, а також з Анною Буйатті – найбільш знаним поетом-перекладачем лірики Лі Цінчжао на італійську мову, збірка перекладів «*Come in sogno*» якої вперше стає об'єктом наукового осмислення у вітчизняному літературознавстві. Уперше до літературознавчого аналізу залучено книгу Серджіо Саббадіні та Леї Чена «*Una fragranza nell'aria*» (2014 р.) та книгу Анджело Беллетато «*I versi di pura giada di Li Qingzhao*», яку нам вдалося виявити в бібліотеці Казамарійського абатства в провінції Фрозеноне (м. Казамаї, Італія), за що особиста подяка Падре Альберто Коратті.

В Італії рецепція творчості Ї Ань розпочинається майже на межі другого та третього тисячоліть – у 1996 р. Одним із факторів такого хронологічного зсуву (порівняно з Росією) є неповнота первинної рецепції китайської літератури в Італії, де теоретична база синології формується у 1970–1980 рр., що якоюсь

мірою впливає на характер процесу італійської первинної рецепції китайської літератури загалом¹. Процес формування контексту сприйняття інокультурної жіночої літератури був зумовлений і тенденціями розвитку самої італійської літератури, де «жіноча лінія» активізувалася, визначилася як відчутна й увійшла до читацького контексту італійців уже в останній третині ХХ ст., чому сприяла активізація феміністського руху наприкінці 1970 – на початку 1990 рр., на тлі якого з'явилися твори Л. Романо, Ф. Чіаленте, Е. Моранте, А. Меріні, П. Каваллі, С. Вінчі, Д. Мараїні [Tabu' e coscienza 1978, 170–175; The media 2011, 400–420]. Цей сплеск жіночої літератури викликав і потужну теоретичну рецепцію італійської жіночої літератури (А. Паллотта, Г. Вентурі, Д. Раванелло та ін.). Ще одним визначним фактором підготовки до сприйняття італійцями середньовічних *ци* Ї Ань тільки у 1990-ті рр. стали переклади творів китайських письменниць, здійснені у 1980-ті рр. Маргерітою Біаско.

Пристаюючи до перекладу любовної лірики Лі Цінчжао, Анна Буйатті, яка у 1990-ті рр. була вже досвідченою перекладачкою китайської літератури, яка познайомила італійського читача з творами Лу Сіня (鲁迅), Дена Юмея (邓友梅), Ай Ціна (艾青), Су Ши (苏轼), зіткнулася із загальними проблемами перекладу китайського тексту на європейські мови і з проблемами поетичного перекладу з китайської, що, на думку С. Лановик, передбачає порівняння двох поетичних мов, «двох образних структур» [Лановик 2002, 262–263]. У первинній рецепції іншомовної літератури роль перекладача як посередника є вирішальною, бо саме він здійснює відбір таких інолітературних творів і таких засобів відтворення «чужого», які б, по-перше, відповідали «очікуванням читача», його «контексту досвіду естетичного сприйняття» [Яусс 2004, 195] інонаціональної літератури, сформованому раніше прочитаними творами цієї літератури, по-друге, відтворили б своєрідну, відмінну від «своєї» художню природу інонаціонального феномену і водночас дозволили б «чужому», інтегруватися, органічно включитися до контексту сприймальної літератури. Не враховувати при цьому стереотипи і канони обох сторін міжкультурного діалогу, суть якого ще О.М. Веселовський визначив як «зустрічні течії», навряд чи можливо: «вплив чужого елемента завжди зумовлюється його внутрішньою згодою з рівнем того середовища, на якому йому доводиться діяти. Все, що занадто різко виривається з цього рівня, залишиться незрозумілим або зрозуміється по-своєму, урівноважиться з навколишнім середовищем» [Веселовський 1989, 14–15].

Усвідомлюючи незавершеність тривалої полеміки навколо двох підходів до перекладу, вільного та буквалістського, що поєднуються в сучасному перекладознавстві, А. Буйатті прагне слідувати сформульованому Мері Енн Ковз [Caws 2006] «закону балансу» як обов'язкового поєднання у внутрішній формі поетичного тексту перекладу двох голосів, кожен із яких має бути почутим, «двох натхнень: поета оригінального і поета, який перекладає» [Седакова 2002]. Приступаючи до перекладу *ци* китайської поетеси епохи Сун, А. Бу-

¹ Див.: Masini F. (1999). "Italian translations of Chinese Literature" in *De l'un au multiple. Traductions du chinois vers les langues européennes* / Sous la direction de Viviane Alleton et Lackner Michael, Ed. de la Maison des sciences de l'homme, Paris, pp. 35-57; Masini F. (2006). "La letteratura cinese in Italia nel XIX secolo", *Cara Cina... Gli scittori raccontano*. 16 Guigno-15 Luglio, pp. 31-39.

їятті відбирає для італійської збірки 20 *цзи* І Ань про кохання: 怨王孙 (春暮) «Rimprovero al principe. Crepuscolo di primavera»; 浣溪沙 «La sabbia nel ruscello»; 好事近 «Buone nuove in arrivo»; 一剪梅 «Il susino reciso»; 如梦令 «Come in sogno»; 如梦令 (春晚) «Come in sogno (Tarda primavera)»; 醉花阴 «Ebbrezza all'ombra dei fiori (La festa di Chongyang)»; 凤凰台上忆吹箫 «Ricordo del suono del flauto sulla Terrazza delle Fenici»; 蝶恋花 (离情) «La farfalla innamorata del fiore (Sentimento di addio)»; 声声慢 «Lenta modulazione»; 武陵春 «Primavera a Wuling»; 南歌子 «Canto del Sud»; 蝶恋花 (上已召亲族) «La farfalla innamorata del fiore. Il clan familiare nel giorno di Shangsi»; 行香子 «Offerta di incenso»; 念奴娇 (春情) «La bellezza di Nianu (Sentimento di primavera)»; 永遇乐 «Gioia dell'eterno incontro»; 添字采桑子 «La raccolta delle more, con parole aggiunte. Il banana» [Li Qingzhao 1996].

Актуальними для італійської поетеси модусами тексту «китайської Сафо» виявляються певні теми, як-от любов, туга, самотність, підказані і китайською традицією поезії, «зітканою з печалей», як тонко зауважив Л.З. Ейдлін [Ейдлін 1972, 199–201], і італійською традицією любовної лірики, закладеною в особистісній поезії Данте і Петрарки, і рецептивною стратегією самої Буйатті, її «жіночим» вибором на користь любові як головного сенсу і змісту життя людини.

Орієнтація на «горизонт очікувань» італійського читача формує рецептивний код А. Буйатті, акцентує ті символи й образи, що впізнаються європейцями як знаки китайського естетичного коду, за яким «вся китайська поезія – це туга, далека дорога, куди мене занесло, або сніги» [Смирнов 2001]. Ідентифікаційними домінантами китайської картини світу для А. Буйатті стають образи основоположні, ті, що сходять до стародавніх міфологічних космогонічних уявлень китайців, ті, що формують давньокитайську філософію. Це фен лю 風流 (вітер та потік), знаки *ци* (气) та *дао*, втіленням яких стають у перекладах-інтерпретаціях образи вітру (*vento*) і вічно рухливої води («*l'acqua che scorre*»); це і один з базових у китайській картині світу образ місяця (*la luna*) – втілення стихії *їнь*, поєднаної зі стихією Сонця *ян* [Жюльєн 2001, 64; Чжан Мян 2011, 608–612].

Знаковими, сформованими загальноєвропейськими стереотипами сприйняття китайського поетичного колориту є акцентовані А. Буйатті образи яшми (*giada*), хризантеми (*i crisantemi*), листя лотоса (*le foglie del loto*), сливи (*susino*), диких гусей (*Le oche selvatiche*) і традиційного легкого човника (*barca leggera, fragile imbarcazione*). А для передання однієї з головних у ліриці Лі Цінчжао емоцій туги Буйатті створює безліч синонімічних образів-визначень: *tristezza* – туга, печаль; *fiore caduti* – опалі квіти; *angoscia interminabile* – нескінченний біль, відображаючи європейські враження від середньовічної китайської лірики як поезії великих «печальників» [Ейдлін 1972, 201].

Якщо у відтворенні тематично-мотивного комплексу тексту Лі Цінчжао А. Буйатті вдається уникнути конфлікту інтерпретацій, то завдання адекватного втілення характерної для китайської поезії образної та народженої ієрогліфічним письмом зорової символіки, як і зумовленої музичною природою *цзи* ритміко-інтонаційної організації віршу, виявляється більш складною. Так, перекладачка виділяє у тексті І Ань певне коло флористичних (*хризантема, мейхуа*), колористичних (*червоний, зелений, жовтий*) образів-символів, що

формують картину світу і домінують у художньому коді китайської поетеси. Але відмінність художньої семантики цих ментально зумовлених образів-символів в естетичних кодах різних культур провокує «конфлікт інтерпретацій».

У китайській картині світу жива природа посідає центральне місце як утілення вічно рухливого і того, що вічно перебуває у спокої *дао*. Можна стверджувати, що флористичні символи є своєрідною аксіологічною мірою світобачення китайців [Тань Аошуан 2004, 168, 405], їхній особливий статус зафіксований в «Антології обраних *ши* та *ци* колишніх епох, що оспівують квіти» (古代咏花诗词鉴赏辞典), де зібрано 1 328 поетичних творів про 79 квітучих рослин. Квіти та рослини є універсаліями, що конструюють єдність національного образу світу, де краса природи є невіддільною від внутрішньої краси людини. Ідея повноти та досконалості всього сущого, єдності та неперервності зафіксована у флористичних і рослинних образах китайських вишивок, орнаментів, що прикрашають посуд, одяг, повсякденний побут китайців [Малявін 2000, 494–498; Толмачова 2011].

Своєрідними маркерами ліричного коду І Ань стають *хризантема* та *мейхуа*: дві з (四君子) «чотирьох благородних» для китайців рослин: 兰 лотос, 梅花 мей хуа, 菊 хризантема, 竹 бамбук [Тань Аошуан 2004, 168; 何其芳 1956; 张继定 1990]. Як образ-символ хризантема з'являється в багатьох віршах Лі Цінчжао і починає сприйматися не тільки китайським, а й інокультурним читачем як своєрідний знак самої І Ань. Про це свідчить відбір *ци* І Ань у збірках М. Басманова та А. Буйатті, а також в антологіях Кеннета Рексрота «Li Ch'ing-chao, complete poems», Вана Цзяошена «The Complete Ci-poems of Li Qingzhao: A New English Translation», які є найбільшими сьогодні збірками перекладів творів поетеси.

Аналіз флористичної символіки в перекладах А. Буйатті виявляє орієнтацію перекладачки на інтерпретаційний контекст «своїх» читачів, що зумовлено рецептивним завданням перекладів. Визначаючи образи-символи *хризантеми*, *мейхуа* як ключові для Лі Цінчжао, італійська перекладачка позбавляє їх багатозначності, а розбіжності між ментально означеним сприйняттям символів у різних інтерпретаційних контекстах провокує «конфлікт інтерпретацій», уносячи в європейські переклади іноді відсутні в китайському оригіналі смисли, водночас наближаючи «чуже» до «свого». Так, у перекладі *ци* на мелодію «声声慢» – «Lenta modulazione» А. Буйатті тлумачить рядок «满地 黄花 堆积 著, 十分憔悴, 有谁 忍心 去摘» [李清照词集 2009, 43–44] (Земля вкрита жовтими квітами, тонкими й потьмянілими, хто їх зараз збере?) як: «*per terra I crisantemi si ammonticchiano/sciupati e pesti chi oggi più li raccoglie?*», поширюючи семантику хризантеми на всі образи «жовтих квітів». До того ж європейський інтерпретаційний код, за яким хризантема символізує зв'язок із померлим і сприймається як поховальна квітка, вступає в конфлікт із китайським, у якому хризантема символізує осінь, легкість, холодну велич, вченість, довголіття, а як символ вірності прикрашає зачіску китайських жінок [Толмачова 2011]. В італійському перекладі *ци* з'являється той однозначний відтінок, який зовсім, імовірно, не передбачала Лі Цінчжао, відмовившись у «声声慢» від прямого називання жовтих квітів хризантемами, залишаючи місце для різних конотацій, зберігаючи ту полівалентність та відкритість тексту до різноманітних інтерпретацій, що характеризують «стиль І Ань» і китай-

ський естетичний поетичний код загалом, де кожний образ «утримує нас далеко від межі видимого, доступного почуттям, там, де конкретне непомітне, де все тане і приходить у стан гармонії. Образи призначені для зображення незображуваного» [Жюльєн 2001, 160, 264].

«Sull'aria «Lenta modulazione»

Cerco e ricerco

Nella fredda limpida frescura

E smarrita e dolente mi smarrisco.

Nel tepore e rimasto un rigore invernale

Difficile addolcirlo.

Con due o tre coppe di vino leggero

Come affrontarlo?

Le oche selvatiche passano

Il mio cuore e ferito

Eppure un tempo mi sono state care.

Per terra i crisantemi si ammonticchiano sciupati e pesti

Chi oggi li raccoglie?

Alla finestra, immobile

Sola, come giungero fino a notte?

Sulle sterculie cade pioggia minuta

Nell'ora del crepuscolo

Stilla a goccia a goccia.

Questo momento

Come esprimerlo

In una parola: tristezza?» [Li Qingzhao 1996, 43–45].

Нездійсненням для перекладачки виявляється відтворення системи «дянь-гу», специфічних, незрозумілих європейцям китайських реалій, відтворення кольорової символіки червоного та зеленого в *цзи* «如梦令 • 暮春» («Come in sogno (Tarda primavera)»).

Проблемним стає втілення в іншомовному перекладі багатозначності і образотворчої потенції ієрогліфа як «структурної клітинки китайського світогляду, яка у своєму мікрообсязі дорівнює цілому» [Городецька 2002]. Багатозначність ієрогліфа, семантика якого може кардинально змінюватися залежно від вектора його сприйняття і тлумачення, ускладнює завдання перекладача донести до іншомовного читача неоднозначну символіку образу, народжену ієрогліфом. Перекладач має свідомо обрати ту інтерпретацію знака, яка буде органічною для інтерпретаційного контексту «свого» читача й сприятиме інтеграції «чужого» твору до інокультурного художнього простору. Але неминуче при цьому цілі смислові пласти, зрозумілі для китайського читача, об'єктивно залишатимуться зовсім не відтвореними в європейському перекладі, тому й не сприйнятими європейським читачем.

Так, у китайському оригіналі *цзи* «一剪梅» («Зрізана слива мей») образ коханого чоловіка виникає через асоціацію клину, у формі якого повертається зграя диких гусей додому, з ієрогліфом 人 (людина). За китайськими уявленнями дикі гуси (雁) – символ звістки або листа. Вони начебто нагадують жінці про її загубленого коханого, одночасно даючи їй надію на те, що він обов'язково по-

вернеться, бо сама згряя цих гусей-звісток має вигляд людини (можливо, саме коханої людини, на яку й чекає лірична героїня твору).

Лі Цінчжао	Підрядковий переклад – А.К.
红藕香残玉簟秋。 轻解罗裳，独上兰舟。 云中谁寄锦书来？雁字回时， 月满西楼。 花自飘零水自流。 一种相思，两处闲愁。 此情无计可消除，才下眉头， 却上心头 [李清照词集 2009, 47].	Червоний лотос загубив давній свій аромат. Осінь лягає килимом біля ніг. Легко розвіюючи сум, пливу в орхідейному човні. Хто звістку принесе мені серед хмар? Дикі гуси повертаються ієрогліфом. Повний місяць високо на заході, осипають- ся квіти, тече вода, туга за коханим. Ми су- муємо в різних місцях. Не позбутися цього почуття: щойно я опускаю брови, як сум огортає серце.

А. Буйатті гранично збільшує обсяг *ци*, завдяки чому передає загальний настрій пісні Лі Цінчжао, але не може відобразити ту глибинну багатозначність ієрогліфа, що містить додаткову інформацію «для ока» [Алексєєв 2003, 217–233], що створює додатковий сенс, який породжує новий асоціативний образ :

*«Il profumo del loto si attenua, la stuoia di giada raffresca
Discingo la veste di seta
E salgo sulla barca da sola.
Di tra le nuvole chi mi invierà preziosi messaggi?
Scrittura di oche selvatiche di ritorno, luna sul padiglione.*

*E i fiori errano e cadono, e l'acqua scorre.
Uno stesso pensiero d'amore
In due luoghi fa languire di tristezza
Sentimento che non c'è modo di disperdere
Appena scivolato dalle ciglia
Gia' pesa sul cuore» [Li Qingzhao 1996, 21].*

«Конфлікт інтерпретацій» закономірно виникає й у спробах відтворити ритміко-інтонаційні особливості китайських *ци* та відмінні від європейських правила побудови рими в китайській поезії, де використовується зображувальна енергія тонової китайської мови. Особливості китайського римування, що є наслідком самої природи звучання китайського складу, зумовили такі труднощі для європейського перекладача, які сформували досить песимістичну думку учня В.М. Алексєєва, Л.М. Меншикова про марність будь-яких спроб передати багату і різноманітну систему китайських рим європейськими мовами [Меншиков 2007, 16].

Особливу проблему для А. Буйатті та інших європейських перекладачів становить музична стихія жанру *ци*. Сама Лі Цінчжао в «Роздумах (трактаті) про *ци*», наголошуючи на особливій музичній організації жанру, що відрізняє *ци* від *ши*, формулює правила звукопису в *ци*: *у їнь* (五音) (п'ять звуків), *у шен*

(五声) (п'ять тонів), лю луй (六律) (шість ступенів хроматичного звукоряду), поділ звуків на цін (清) – чжо (浊), цін (轻) – чжун (重). Задана музикою ритміко-мелодійна схема диктувала кількість рядків, поетичний розмір, спосіб римування, точну кількість ієрогліфів у творі, рядки різної довжини і певну систему чергування рівних і моделювальних тонів. Рима у *ци* була не менш суворою та регламентованою, аніж в *ши*, хоча й більш різноманітною, бо музичні схеми-мелодії, за якими створювалися *ци*, мали від 660 до 1100 варіантів [Wang Jiaosheng 1989, I]. Зазвичай кількість ієрогліфів і порядок тонів визначалися однією з форм жанру: 小令 (сяолін) – до 58 ієрогліфів, 中调 (чжундяо) – 59–90 ієрогліфів та 长调 (чандяо) – більше 90 [Серебряков 2008, 58–65]. Відтворити ці ритміко-мелодійні схеми в перекладі дуже складно ще й тому, що мелодії були втрачені понад сім століть тому або кардинально модифіковані протягом століть, і сьогодні певною мірою «впізнати» їх можна лише «за манерою розміщення нерівнослівних рядків у китайському оригіналі» [Ейдлін 1972, 195]. Беручи до уваги загальні проблеми перекладу китайської лірики, різні перекладачі шукають різні підходи та еквіваленти для передання особливостей китайської ритміки засобами своєї мови.

Аналіз італійського перекладу *ци* Лі Цінчжао «Улін Чунь» «武陵春» показав, що цей твір є піснею, де рима побудована на суміжному римуванні двох завершальних рядків першого чотиривіршу і трьох останніх рядків другого чотиривіршу. При цьому подібно до того, як античне віршування будувалося на чергуванні довгих і коротких голосних, китайське побудовано на чергуванні тонів, передання яких засобами європейських мов давно віднесено дослідниками до майже нерозв'язних завдань.

武陵春

风住尘香花已尽，
日晚倦梳头。
物是人非事事休，
欲语泪先流。

闻说双溪春尚好，
也拟泛轻舟。
只恐双溪舴艋舟，
载不动、许多愁。 [李清照词集 2009, 4]

А. Буйатті у своєму двострофному перекладі цього *ци* прагне зберегти формальні параметри китайського оригіналу.

«*Caduto è il vento. La polvere ha il profumo di fiori caduti.*
A sera son troppo stanca per pettinare i miei capelli.
Restano le cose, ma egli non c'è più e tutto è vano.
Cerco di parlare, ma le lagrime precedono il mio dire.

Si dice che a Shuang-Ch'i la primavera è bella
e anch'io vorrei portare una barca leggera,
ma temo che una fragile imbarcazione
non possa muoversi col peso di tanto dolore» [Li Qingzhao 1996, 21].

Однак струнка структура китайського *ци*, в основу якої покладено принцип чергування 7-ми і 5-складових рядків, абсолютно зруйнована в італійському

перекладі. Буйатті відмовляється від послідовного принципу кількісної характеристики кожного рядка у строфі, хоча вона, на відміну від М. Басманова, зберігає саму кількість чотиривіршів – 2, як і в китайському оригіналі. При цьому перший чотиривірш з'єднує рядки різної довжини: в першому рядку – 22 склади, у другому – 19, у третьому – 18, у четвертому – 20. Друга чотиривіршова строфа об'єднує 15-ти, 16-ти, 14-ти і 15-складові рядки відповідно. Говорити про чіткий ритмічний малюнок у разі такого розкиду в кількості складів у рядках навряд чи можливо. Досить вільно поводить ся італійська перекладачка і з римою *ци* Лі Цінчжао. Буйатті обирає в першому чотиривірші білий вірш, у другій – з'єднує суміжною римою перший і другий, третій і четвертий рядки за схемою *aa-bb* і позбавляє вірш доданого третього заримованого фінального рядка, що має виконувати роль драматичної коди. Отже, ритмічний малюнок перекладу побудований на компромісному поєднанні в італійському тексті двох протилежних методик, характерних для практики європейських перекладів китайської поезії: «вільного перекладу» без рим і перекладу римованого, в якому неминуче змінюється відповідно до мови перекладу сама система римування.

З огляду на принципові відмінності європейських і китайської мовних систем, в італійському перекладі не передано і чергування тонів, які в *ци* І Ань повторюють рух тональностей у мотиві, на який написана пісня, і створюють певну тонально-інтонаційну мелодію. Тонova характеристика звуку абсолютно відсутня в індоєвропейських мовах, а в китайському, де фонема може вимовлятися з чотирма різними звуко-висотними інтонаціями (тонами), навпаки, відіграє визначальну роль. Тому європейські перекладачі часто прагнуть компенсувати неможливість передання китайського тону увагою до фонетичної милозвучності перекладу. Так виникають вірші, які звучать органічно на поетичній мові перекладу, але не передають ритміко-інтонаційний вигляд китайського оригіналу. Саме такий варіант спостерігається в проаналізованих італійських перекладах. Незважаючи на очевидну невідповідність китайським оригіналам ритміко-інтонаційного малюнка та форми італійських перекладів, перекладацька стратегія А. Буйатті, максимально орієнтована на принципи віршування, і римовий репертуар італійського читача, обрані правильно, що зумовило популярність збірки «*Come in sogno*», яка стала головним джерелом, своєрідним зразком і визначила переклад як провідну форму вторинної рецепції лірики І Ань в Італії.

Наслідуючи традиції перекладів-інтерпретацій А. Буйатті, поет і перекладач Анжело Беллеттато в збірці «*I versi di pura giada di Li Qingzhao*» (1996) відтворює світ поетеси епохи Сун у перекладах-варіаціях на теми і за мотивами лірики Лі Цінчжао, що виглядає цілком органічно у «східному» контексті перекладеної поезії А. Беллеттато: «*Poesie d'amore dell'antico Giappone*» (1986); «*Poesie Coreane (piccola antologia)*» (1988); «*Liriche Giapponesi*» (1991); «*Liriche giapponesi*» (1998); «*Liriche della corte imperiale dell'antico Giappone*» (1999). Пріоритетними для Беллеттато виявляються не стільки образи, що ідентифікують художній код поетеси, скільки ті, що є знаковими для його власного художнього мислення і вже включені до його поетичного тезаурусу в перекладах японської та корейської любовної лірики. Власний поетичний світ А. Беллеттато, який має тонкий зв'язок із поезією Сходу [Bellettato 1972, 6], відбивається в його перекладах-варіаціях віршів Лі Цінчжао. Живий космос

власних віршів італійського поета так само, як його перекладів *ци* І Ань, наповнений одухотвореними, чуттєво відчутними образами, які стають дійовими особами віршів як пейзажу душі ліричного героя:

«Fuochi sfleranno nella notte

E un desiderio resterà alle stelle» [Bellettato 1972, 15],.

«La luce dei fiori

e l'ombra della luna si rischiarano

A vicenda in delicati accordi». (Mi sveglio senza forze)» [Bellettato 1996, 43].

«...accendi una sigaretta

che avrà brace bianca come la luna

che aspetto» [Bellettato 1972, 48].

Емоційно близьким Беллеттато стає космонім «місяць», до якого обидва поети, розділені століттями, часто звертаються у своїх віршах. Місяць зачаровує ліричних героїв, стаючи центральним образом вірша:

«Come sopportero questa notte

Senza fine? La luna piena illumina il mio letto vuoto».

(«Il cielo chiaro») [Bellettato 1996, 36].

«Una lenta luna taglia I canetti e sfiora alghe.

Dove affatichi I passi sull'erba?

Ascolta» [Bellettato 1972, 20].

«...e con lo sguardo compagno

Il chiaro di luna

che sempre

piu' si avvicina all'orizzonte» («Cosi' esile e cosi' fragile») [Bellettato 1996, 24].

Імпровізаційний характер перекладів Беллеттато відчутний у виборі форм римування і способах передання метрики китайських *ци*: відмовляючись від «музичної залежності» цього середньовічного жанру, італієць складає свої вірші за законами білого вірша, зберігаючи строфіку оригіналу (двострофний переклад «*武陵春*»):

«La notte scorsa

La notte scorsa ha fatto scendere

un fine acquazzone

E poi burrasche di vento.

Il sonno profondo non ha dissolto

I fiumi del vino della vigilia.

La fanciulla solleva le tende.

Mi rivolgo a lei: «E i pavoni?

«Eccoli!» «Guarda bene: non vedi?

Sono questi I giorni in cui il verde

si oscura e il rosso scolora» [Bellettato 1996, 29].

Своєрідною формою творчого відгуку на голос китайського поета у розмові з ним стали переклади-коментарі Серджіо Саббадіні і Леї Чена, представлені у збірці 2014 р. «Una fragranza nell'aria». Пропонуючи італійському читачеві підрядкові переклади віршів Ї Ань, автори прагнуть суворо дотримуватися форми й образності творів Лі Цінчжао, виносячи посилання та коментарі поза текст, відмовляючись від описового перекладу, що змінює обсяг і навіть форму перекладеного твору, але включає деякі пояснення в сам текст перекладу.

Інтерес до поезії Ї Ань в Італії відображений і у просвітницькій діяльності, яка регулярно здійснюється різними інститутами, пов'язаними з вивченням китайської мови і культури (вечір «Saffo e le altre al Nettuno», вечір «Amore senza confini – Poesie dal mondo», підготовлений Ренцо Кремоною). Поезію Лі Цінчжао активно обговорюють на інтернет-форумах, де італійські поети-аматори представляють свої варіанти перекладів Ї Ань, свої твори, написані за мотивами або під впливом поезії «китайської Сафо».

Первинна рецепція в Італії творчості Ї Ань через переклади А. Буйатті та спроби теоретичного осмислення лірики поетеси чітко окреслила складники художнього коду Лі Цінчжао, що були сприйняті та актуалізовані італійською перекладачкою та сприяли інтеграції цього неідентичного китайському оригіналу нового тексту як самостійного художнього феномену до контексту сприймаючої італійської літератури.

На етапі вторинної рецепції, який тільки розпочинається в Італії, виявляється творча інтерпретація сучасними поетами тематичного і мотивного репертуару, системи образів-символів *ци* Ї Ань, що були визначені і актуалізовані в контексті сприйняття китайської середньовічної жіночої поезії ще на етапі первинної рецепції. Не менш важливою формою впливу поезії середньовічної китайської Сафо на італійську літературу є «вибудовування» східного світу шляхом контамінації китайських образів та китайського колориту, що сформували референційну рамку італійського читача (А. Беллеттато). Основною формою творчого міжлітературного діалогу залишаються переклади-імпровізації (А. Беллеттато), переклади-варіації на теми і за мотивами лірики Лі Цінчжао (А. Беллеттато), переклади-коментарі (С. Саббадіні і Леї Чен) як своєрідна форма творчого відгуку на голос іншомовного поета у співрозмові з ним.

Інтегральний тип міжлітературних зв'язків, який виявлено в усіх формах первинної та вторинної рецепції лірики Лі Цінчжао в Італії, дозволяє з оптимізмом оцінювати перспективи подальшого «входження» творчості середньовічної китайської поетеси у літературний та культурний простір Європи, що певним чином сприятиме розвитку діалогу культури Заходу і Сходу.

ЛІТЕРАТУРА

Алексеев В.М. Китайская литературная глоссология и новые опыты русского перевода её представителей среди шедевров китайской художественной прозы. *Труды по китайской литературе: в 2 кн.* Москва : Вост. лит. РАН, 2003. С. 217–233.

Веселовский А.Н. Историческая поэтика. Москва : Высшая школа, 1989. 405 с.

Городецкая О.М. Поэтика иероглифа. (Размышления переводчика). *Восток*. 2002. № 6. URL: <http://baruchim.narod.ru/Gorodetskaya.html> (станом на 03.02.2013).

Жюльен Ф. Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегия смысла в Китае и Греции / [пер. с фр./ под общ. рук. В. Г. Лысенко]. Москва : Московский философский фонд, 2001. 360 с.

Еремеев В.Е. Картина мира традиционной китайской науки. *Метафизика*. 2012. № 1 (3). С. 60–68.

Лановик З.Б. Художній переклад як проблема компаративістики. *Літературознавча компаративістика. Навчальний посібник*/ ред. Гром'як Р. Т. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. С. 250–269.

Малявин В.В. Китайская цивилизация. Москва : «Издательство Астрель», «Дизайн. Информация. Картография», 2000. 631 с.

Меньшиков Л.Н. Предисловие переводчика. *Китайская поэзия в переводах Льва Николаевича Меньшикова*. Санкт-Петербург : Петербургское востоковедение, 2007. С. 10–26.

Седакова Ольга. «Для того чтобы перевести одно стихотворение поэта, мне нужно прочесть как можно больше других его стихов». Беседа Е. Калашниковой с О. Седаковой. *Русский Журнал*. URL: http://old.russ.ru/krug/20020228_kalash.html (станом на 25.07.2021).

Серебряков Е. А. Китайская поэзия X–XI вв. (Жанры ши и цы). Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1979. 247 с.

Серебряков Е.А. Жанр цы: эпоха Сун (X–XII вв.). *Духовная культура Китая: энциклопедия: в 5 т.* / гл. ред. М.Л. Титаренко. Москва : Вост. лит. Т. 3. Литература. Язык и письменность, 2008. С. 58–65.

Смирнов И. «Китайцы ценят в литературе «пресность». *Русский Журнал*. URL: http://old.russ.ru/krug/20010614_smir-pr.html (станом на 25.07.2021).

Тань Аошуан. Китайская картина мира. Язык, культура, ментальность. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 240 с.

Толмачева У.К. Цветочная символика в повседневной и праздничной культуре Китая. *Аналитика культурологии. Электронное научное издание*, 2011. Вып. 2 (20). URL: www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/category/wp_all_issues/2011-2 (станом на 25.07.2021)

Чжан Мянъ. Концепт «луна» в русской и китайской картинах мира (на материале поэтических произведений). *Актуальные проблемы гуманитарных наук / Материалы IV Всероссийской научно-практической конференции «Научная инициатива иностранных студентов и аспирантов российских вузов»*. Томск : ТГПУ, 2011. С. 608–612.

Эйдлин Л.З. Китайская классическая поэзия. *Классическая поэзия Индии, Китая, Кореи, Вьетнама, Японии*. Серия: Библиотека всемирной литературы. Серия первая. Т. 16. Москва : Худ. лит., 1972. С. 193–203.

Яусс Г.Р. История литературы как вызов теории литературы. *Современная литературная теория: антология* / сост., пер., прим. И. В. Кабановой. Москва : «Флинта», «Наука», 2004. С. 192–200.

Bellettato A. (1972), *Amore e' il piu bello*, Rebellato editore, Padova.

Bellettato A. (1996), *I versi di pura giada di Li Qingzha*, Dioscuri, Sora.

Caws M. A. (2006), *Surprised in Translation*. Un-ty of Chicago Press, Chicago and London.

Li Qingzhao. (1996), *Come in sogno. Venti ci con testo cinese a fronte*, a cura di Anna Bujatti, Libri Scheiwiller, Milano.

Sabbadini S. and Lei Chen. (2014), *Una fragranza nell'aria*, Youcanprint, Nettuno.

Tabu' e coscienza. La condizione femminile nella letteratura italiana del Novecento. (1978), La nuova Italia, Firenze.

The media and twentieth century literature/ ed. by Bai Wei 白薇, Yang Tianshu 杨天舒. (2011), China Minzu University Press, Beijing.

Wang Jiaosheng. (1989), "The Complete Ci-poems of Li Qingzhao: A New English Translation", *Sino-Platonic Papers*. № 13 (October), pp. IV-XII.

何其芳 (1956), 关于写诗和读诗, 作家出版社, 北京.

李清照词集 (2009), 上海古籍出版社.

张继定 (1990), 古诗导读与赏析, 上海人民出版社出版, 上海.

REFERENCES

Alekseyev V. M. (2003), "Kitayskaya literaturnaya glossolaliya i novyye opyty russkogo perevoda yeyo predstaviteley sredi shedevrov kitayskoy khudozhestvennoy prozy", *Trudy po kitayskoy literature: v 2 kn. Vost. lit. RAN, Moskva*, pp. 217–233 (In Russian).

Veselovskiy A.N. (1989). *Istoricheskaya poetika, Vysshaya shkola*, Moskva (In Russian).

Gorodetskaya O. M. (2002), "Poetika iyeroglifa. (Razmyshleniya perevodchika)", *Vostok*, № 6, available at: <http://baruchim.narod.ru/Gorodetskaya.html> (accessed 3 February 2013). (In Russian).

Zhyul'yen F. (2001), *Put' k tseli: v obkhod ili napryamik. Strategiya smysla v Kitaye i Gretsii* / [per. s fr./ pod obshch. ruk. V. G. Lysenko], Moskovskiy filosofskiy fond, Moskva. (In Russian).

Yeremeyev V. Ye. (2012), "Kartina mira traditsionnoy kitayskoy nauki", *Metafizika*, № 1 (3), pp. 60–68. (In Russian).

Lanovyyk Z. B. (2002), "Khudozhniy pereklad yak problema komparatyvistyky", *Literaturoznachna komparatyvistyka. Navchal'nyy posibnyk*/ red. Hrom'yak R. T., Redaktsiyno-vydavnychyy viddil TDPU, Ternopil', pp. 250–269. (In Ukrainian).

Malyavin V. V. (2000), *Kitayskaya tsivilizatsiya*, «Izdatel'stvo Astrel'», «Dizayn. Informatsiya. Kartografiya», Moskva. (In Russian).

Men'shikov L. N. (2007. S), "Predisloviye perevodchika", *Kitayskaya poeziya v perevodakh L'va Nikolayevicha Men'shikova*, Peterburgskoye vostokovedeniye, SPb., pp. 10–26. (In Russian).

Sedakova Ol'ga. (2002), "«Dlya togo chtoby perevesti odno stikhotvoreniye poeta, mne nuzhno prochest' kak mozhu bol'she drugikh yego stikhov». Beseda Ye. Kalashnikovoy s O. Sedakovoy", *Russkiy Zhurnal*, available at: http://old.russ.ru/krug/20020228_kalash.html (accessed 25 July 2021). (In Russian).

Serebryakov Ye. A. (1979), *Kitayskaya poeziya X–XI vv. (Zhanry shi i tsy)*, Izd-vo Leningradskogo universiteta, Leningrad. (In Russian).

Serebryakov Ye. A. (2008), "Zhanr tsy: epokha Sun (X–XII vv.)", *Dukhovnaya kul'tura Kitaya: entsiklopediya: v 5 t. / gl. red. M.L. Titarenko*, t. 3. Literatura. Yazyk i pis'mennost', Vost. lit., Moskva, pp. 58–65. (In Russian).

Smirnov I. "Kitaytsy tsenyat v literature «presnost'»", *Russkiy Zhurnal*, available at: http://old.russ.ru/krug/20010614_smir-pr.html (accessed 25 July 2021). (In Russian).

Tan' Aoshuan. (2004), *Kitayskaya kartina mira. Yazyk, kul'tura, mental'nost'*, Yazyki slavyanskoy kul'tury, Moskva. (In Russian).

Tolmacheva U. K. (2011), "Tsvetochnaya simvolika v povsednevnoy i prazdnichnoy kul'ture Kitaya", *Analitika kul'turologii. Elektronnoye nauchnoye*

izdaniye, Vyp. 2 (20), available at: www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/category/wp_all_issues/2011-2 (accessed 25 July 2021). (In Russian).

Chzhan Myan'. (2011), "Kontsept «luna» v russkoy i kitayskoy kartinakh mira (na materiale poeticheskikh proizvedeniy)", *Aktual'nyye problemy gumanitarnykh nauk / Materialy IV Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsiyai "Nauchnaya initsiativa inostrannykh studentov i aspirantov rossiyskikh vuzov"*, TGPU, Tomsk, pp. 608–612. (In Russian).

Eydlin L. Z. (1972), "Kitayskaya klassicheskaya poeziya", *Klassicheskaya poeziya Indii, Kitaya, Korei, V'yetnama, Yaponii*. Seriya: Biblioteka vsemirnoy literatury. Seriya pervaya. T. 16, Khud. lit., Moskva, pp. 193–203. (In Russian).

Yauss G. R. (2004), "Istoriya literatury kak vyzov teorii literatury", *Sovremennaya literaturnaya teoriya: antologiya / sost., per., prim. I. V. Kabanovoy, "Flinta"*, "Nauka", Moskva, pp. 192–200. (In Russian).

Bellettato A. (1972), *Amore e' il piu bello*, Rebellato editore, Padova.

Bellettato A. (1996), *I versi di pura giada di Li Qingzha*, Dioscuri, Sora.

Caws M. A. (2006), *Surprised in Translation*. Un-ty of Chicago Press, Chicago and London.

Li Qingzhao. (1996), *Come in sogno. Venti ci con testo cinese a fronte*, a cura di Anna Bujatti, Libri Scheiwiller, Milano.

Sabbadini S. and Lei Chen. (2014), *Una fragranza nell'aria*, Youcanprint, Nettuno.

Tabu'e coscienza. La condizione femminile nella letteratura italiana del Novecento. (1978), La nuova Italia, Firenze.

The media and twentieth century literature / ed. by Bai Wei 白薇, Yang Tianshu 杨天舒. (2011), China Minzu University Press, Beijing.

Wang Jiaosheng. (1989). "The Complete Ci-poems of Li Qingzhao: A New English Translation", *Sino-Platonic Papers*. № 13 (October), pp. IV-XII.

何其芳 (1956), *关于写诗和读诗*, 作家出版社, 北京.

李清照词集 (2009), 上海古籍出版社.

张继定 (1990), *古诗导读与赏析*, 上海人民出版社出版, 上海.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2021

UDC 811.581.11

**STYLISTIC CODIFICATION OF THE TRADITIONAL FORMS
OF THE POETIC TEXT (ON THE MATERIAL OF THE FIRST
THEORETICAL WORK ON POETRY «MAO SHI XU» («毛诗序»))**

I. Kostanda

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University
73, Velyka Vasylkivska str. Kyiv, 07380, Ukraine
kostanda.irynd@ukr.net

The article is devoted to the analysis of the processes of stylistic codification of the poetic text, which were started by the outstanding theoretical essay on versification “Mao shi xu” (“毛诗序”, literally “Preface to the poems of Mao”). Methodologically important for the research is the consideration of the structure of “Mao shi xu” and the analysis of the concepts of stylistic codification, the manifestation of the authentic system of stylistic means of the poetic text, as well as consideration of the forms of the poetic text from the first collection of poems “Shih Jing”. The study of the processes of stylistic codification in the theoretical essay on versification “Mao shi xu” involves a comprehensive analysis of the fundamental concepts of stylistic codification, consideration of the direction of development of the concepts of stylistic codification in the considered above. The synchronic format of the article makes it possible to concretize the fact that the successful introduction of stylistic codification depended on the one hand, on the traditions of the theory of literature, and on the other hand, depended on the already established ideological, educational, ethical and aesthetic aspects. The combination of these two directions in one philological theoretical essay on versification “Mao shi xu” and the beginning of the trend for the future functioning of the stylistic phenomenon of poetic text, contributed to the formation of linguistic norms and culture of speech ancient and modern China. It is proved that the forms of poetic text (folk songs, odes, hymns) recorded in the essay continued the processes of forming stylistic norms as a separate branch of philology of ancient China, and also clearly demonstrated how the existing ideologically educational tradition influences the choice of text forms and stylistic means, as well as affective characteristics of a poetic text, which is a significant achievement for the formation of the classical style of the Chinese language, as well as literary research traditions.

Keywords: text forms, classification, stylistics, codification, language standardization.

СТИЛІСТИЧНА КОДИФІКАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ ВІРШОВАНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРШОЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПРАЦІ З ВІРШУВАННЯ «МАО ШИ СЮЙ» (《毛诗序》))

І. О. Костанда

Статтю присвячено аналізу процесів стилістичної кодифікації поетичного тексту, які було започатковано видатним теоретичним есе з віршування «Мао ши сюй» (《毛诗序》, досл. «Передмова до віршів Мао»). Методологічно важливим для дослідження є розгляд структури «Мао ши сюй» та аналіз концепцій стилістичної кодифікації, вияв автентичної системи стилістичних засобів поетичного тексту, а також розгляд форм поетичного тексту з першої збірки віршів «Ши цзіну». Авторка статті аналізує процеси спадкоємності, ідеологічні та виховні функції китайської філологічної традиції, що були основним фактором для запровадження кодифікації стилістичних норм. Дослідження процесів стилістичної кодифікації у теоретичному есе з віршування «Мао ши сюй» передбачає всебічний аналіз ґрунтовних концепцій стилістичної кодифікації, розгляд напряму розвитку концепцій стилістичної кодифікації в означеному вище есе. Синхронічний формат статті дозволяє конкретизувати та висвітлити той факт, що вдале введення стилістичної кодифікації залежало, з одного боку, від традицій теорії словесності, а з іншого – від уже сформованих ідеологічних, виховних, етичних та естетичних аспектів. Поєднання цих двох напрямів в одному філологічному теоретичному есе з віршування «Мао ши сюй» і започаткувало тенденцію для майбутнього функціонування стилістичних феноменів поетичного тексту, сприяло формуванню мовної норми та культури мови стародавнього та сучасного Китаю. Доведено, що зафіксовані в есе форми поетичного тексту (народні пісні, оди, гімни) продовжили процеси формування стилістичних норм як окремої галузі філології давнього Китаю, а також наочно продемонстрували, як ідеологічно-виховна традиція впливає на вибір форм тексту та стилістичних засобів, а також афективні характеристики поетичного тексту, що є вагомим здобутком для формування класичної стилістики китайської мови, а також літературознавчих дослідницьких традицій.

Ключові слова: форми тексту, класифікація, стилістика, кодифікація, стандартизація мови.

Стилістична кодифікація традиційних віршованих форм тексту починається з праці «Мао ши сюй» (《毛诗序》, досл. «Передмова до віршів Мао») – першої давньокитайської праці зі стилістики та теорії поезії. Вірші, як одна з форм традиційного тексту давнього Китаю, мають свою оригінальну систему стилістичних засобів, які завдяки кодифікації фіксувалися та закріплювалися як стилістичні норми. Оскільки китайська лінгвістична традиція йшла шляхом успадкування та передання попередніх філологічних здобутків наступним поколінням, то для дослідження історії розвитку та формування сучасних стилістичних норм віршованого тексту ключовим є аналіз перших теоретичних праць із теорії та стилістики віршованого тексту. На відбір та фіксацію матеріалу в стилістичній кодифікації віршованого тексту впливали аспекти культурних традицій, соціальні фактори, менталітет китайського народу, історичні обставини тощо. Отже, дослідження перших носіїв стилістичної кодифікації віршованого тексту може вказати шлях розвитку, який пройшли процеси кодифікації для формування базових концепцій стилістичної кодифікації китайської мови.

Слід зазначити, що у вітчизняних лінгвістичних дослідженнях відсутній і аналіз процесів стилістичної кодифікації традиційного віршованого тексту давнього Китаю, і комплексний розгляд першої теоретичної праці «Передмова до віршів Мао», яка започаткувала процеси кодифікації поетичних текстів.

Дослідженнями особливостей китайської стилістики займалися (у більшості випадків на прикладі художньої літератури) В.І. Горелов, Л.Н. Меньшиков, В.В. Малявін, М.В. Софронов. «Передмова до віршів Мао» досліджувалася радянськими сходознавцями В.М. Алексєєвим і М.Й. Конрадом, а також Л.Д. Позднєєвою та І.С. Лисевичем, частково згадувалася у працях М.Є. Кравцовою. У західній синології ґрунтовне дослідження «Передмови до віршів Мао» було розпочато Дж. Леггом, в останні десятиліття «Передмові до віршів Мао» приділили увагу американські (Ст. Ван Зьорен, Ст. Оуен, Х. Соссі, Дж. Аллен) та китайські (Го Шаоюй, Чжу Дунжунь, Ло Геньцзе) дослідники. Розглянуто також переклади на сучасну китайську мову Юань Юйяня, Юань Мея, Люй Хуейвєня, Е. Мана. Статтю присвячено дослідженню впливу «Мао ши сюй» на процеси кодифікації та становлення мовної норми. Однак досліджень присвячених процесам стилістичної кодифікації традиційних форм віршованого тексту, нами не було помічено.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукових розвідок процесів стилістичної кодифікації традиційних форм віршованого тексту давнього Китаю, а також усебічного дослідження теоретичної праці «Мао ши сюй» («毛诗序»), яка започаткувала традицію стилістичної кодифікації віршованого тексту та вплинула на подальший розвиток кодифікаційних процесів та становлення стилістичної норми як давньокитайської, так і сучасної китайської мови. Ключові концепції стилістичної кодифікації віршованого тексту, розглянуті на матеріалі вищезазначеної праці, надають важливий матеріал для розуміння проходження процесів кодифікації на всіх мовних рівнях, що допоможе пояснити походження стилістичних норм сучасної китайської мови.

Метою статті є дослідження стилістичної кодифікації традиційних форм віршованого тексту на матеріалі першої теоретичної праці з віршування «Мао ши сюй» («毛诗序»). Мета роботи досягається через розв'язання таких завдань:

- 1) розглянути походження «Мао ши сюй» («毛诗序»);
- 2) визначити ключові теоретичні аспекти, які вплинули на розвиток стилістичної кодифікації традиційного віршованого тексту на матеріалі «Мао ши сюй» («毛诗序»);
- 3) визначити методологічну базу для подальших наукових розвідок та окреслити напрям розвитку кодифікаційних процесів на матеріалі «Мао ши сюй» («毛诗序»);
- 4) проаналізувати зазначені у трактаті форми тексту та стилістичних засобів.

У роботі використано описовий метод для виявлення та класифікації досліджуваних мовних явищ, на основі яких формувалися теоретичні та методологічні засади стилістичної кодифікації, а також історичний та порівняльно-історичний методи для розгляду процесів стилістичної кодифікації в діахронічному аспекті.

Предметом дослідження є стилістична кодифікація давньокитайської мови, яка формувала стилістичні норми та визначала подальший розвиток стилістики як галузі мовознавства.

Об'єктом дослідження є мовні явища та теоретичні засади, на основі яких формувалися основні механізми та методологічні засади стилістичної кодифікації.

«Мао ши сюй» («毛诗序», досл. «Передмова до віршів Мао») вважається в Китаї першою працею з теорії поезії та першим твором, у якому започатковано кодифікацію стилістичних явищ конфуціанської поетики [郭英德 1995, 104; 卢永璘, 张健, 汪春泓 2013]. Є кілька варіантів авторства та датування походження «Мао ши сюй», ці зазначені теми є предметами нескінченної кількості наукових досліджень та суперечок, які тривають із сивої давнини до сучасності. Якщо розглянути найбільш розповсюджені версії авторства, то серед можливих авторів можуть бути: Конфуцій (孔子), його учень Цзи Ся (子夏, 507-? рр. до н.е.), творці школи Мао в переданні і тлумаченні «Книги пісень» (перша пол. II ст. до н.е.), учений Вей Хун (卫宏, 25–57 рр.) [白寿彝 2013, 115]. Так, наприклад, Фань Є (范晔, 398–445 рр.) у «Хоу хань шу. Жу лінь чуань» («后汉书·儒林传», «Книга Пізня Хань. Біографії вчених-конфуціанців») писав: «Вей Хун написав передмову до віршів Мао» («卫宏作毛诗序») [白寿彝 2013, 121]. Проте у «Суй шу Цзін Цзі Чжі» («隋书经籍志» «Книга Сунь. Канонічний реєстр монографій») попереднє твердження було змінено та записано, що Вей Хун разом з іншими вченими-конфуціанцями Бо Шанем (卜商, 507-400 рр. до н.е.) та Мао Хенем (毛亨, ?-?) написали «Мао ши сюй» [郑伟 2015, 205]. Отже, існують версії про колективне авторство «Мао ши сюй», тому вищезазначене теоретичне есе прийнято зараховувати до загальних конфуціанських поетичних ідеалів.

Також у коментарі до «Ши цзіну» під назвою «Мао ши цао му няо шоу чун юй шу» («毛诗草木鸟兽虫鱼疏», «Уточнюючий коментар до «Віршів Мао» щодо трав, дерев, птахів, диких тварин, комах, риби») авторство Лу Цзі (陆玑, 261–303 рр.) зберігся такий запис: «Конфуцій відредагував «Вірші» та передав Бо Шаню, Бо Шань написав «Передмову» та передав людині з царства Лу Цен Шеню, Цен Шен передав людині з царства Вей Лі Ке, Ке передав людині з царства Лу Мен Чжунцзи, Мен Чжунцзи передав Геню Моуцзи, Геню Моуцзи передав людині з царства Чжао Сюнь Ціну, Сюнь Цін передав людині з царства Лу Мао Хену, Мао Хен написав «Екзегетичну анотацію» і передав людині з царства Чжао Мао Чану, а сучасні люди назвали Хена старшим паном Мао, а Чана – молодшим паном Мао» («孔子删《诗》授卜商, 商为之《序》, 以授鲁人曾申, 申授魏人李克, 克授鲁人孟仲子, 孟仲子授根牟子, 根牟子授赵人荀卿, 荀卿授鲁国毛亨, 亨作《训诂传》, 以授赵国毛萇. 时人谓亨为大毛公, 萇谓小毛公») [秉钧 1955, 206].

Наразі варіантів авторства налічується вже більше сорока [周秉钧 1955, 186], тому зрозуміло, що формат цього дослідження не передбачає і не дає можливості детально зупинятись на розгляді кожної теорії.

Що стосується датування «Мао ши сюй», то, узагальнюючи всі дослідження часу походження есе, можна назвати проміжок часу від VI ст. до н.е. до II ст. н.е. Але найбільш вірогідним періодом створення «Мао ши сюй» вважається проміжок між II ст. до н.е. та I ст. н.е. [白寿彝 2013, 312].

Перед розглядом безпосередньо кодифікаційних засад, визначених та запроваджених у тексті «Мао ши сюй», слід звернути увагу на такі аспекти щодо загального сприйняття тексту різними науковими напрямками: можна виділи-

ти два напрями, перший розглядає текст «Мао ши сюй» як безсистемний, такий, що побудовано на поєднанні різноманітних частин, не об'єднаних однією ідеєю; другий розглядає текст «Мао ши сюй» як цілісний, де всі частини об'єднані та підкорені однією ідеєю. У цьому дослідженні ми приймаємо думку останніх. Окрім того, необхідно визначити, що становить собою один «Мао ши сюй», як коментар до «Ши цзіну». Традиційно коментарі до «Ши цзіну» розподіляються на «Мао ши сюй» – передмову до першої пісні, та «Сяосюй» (小序, «Малі передмови») невеликі коментарі до кожного вірша окремо [王琮 2008; 十三经今注今译 1994, 205]. Літератор, екзегет та теоретик неоконфуціанства Чжу Сі (朱熹, 1130-1200 pp.) виділив у «Мао ши сюй» окремі частини: середня частина, що містила у собі загальнотеоретичні положення, отримала назву «Велика передмова», а початок та кінець були названі «Малі передмови» [郑伟 2015, 210]. Проте у межах цього дослідження ми називаємо «Мао ши сюй» весь коментар до першого вірша.

«Мао ши сюй» став першим теоретичним есе з поезії, в якому розглядалися такі аспекти, як значення поезії для людини та для суспільства загалом, а також зв'язок форм поетичного тексту та стилістичних засобів, притаманних поетичному тексту з моральними категоріями конфуціанства. Ілюстративними в цьому аспекті є такі цитати.

– «Тому «фен-пісня» використовується, щоб утихомирити Піднебесну і щоб налагодити відносини між подружжям. А значить вона («фен-пісня»), корисна і селянам, і правителям доль. «Фен-пісня» – це і віяння, а наука. Віяння призводить до руху, а повчання призводить до змін» [郑伟 2015, 228].

– «...немає нічого ближче віршів (по впливу), щоб зрівноважити / стабілізувати / відрегулювати втрати і придбання, сколихнути Небо і Землю, розчулити нечисть і святих духів. Стародавні царі використовували вірші, щоб зробити правильними стосунки між чоловіком і дружиною, виховати синівську шанобливість, зміцнити людинолюбство, створити прекрасну атмосферу освіченості, змінити вульгарні пошесті» [郑伟 2015, 234].

– «Вищі «пісню-фен» виправляють тих, хто нижче, а ті, хто нижче, «пісню-фен» доповідають вищим, використовуючи красне письменство як приховану пораду або застереження, тоді у мовця не буде провини, а слухач буде досить попередженим. Ось чому це називають пошестю, фен-пісню» [郑伟 2015, 236].

– «Історики царств прояснювали причини втрат і здобутків, шкодували про втрату людяності, сумували про нещадність покарань і політики, складали вірші і співали про свої почуття, щоб за допомогою пісні-фен донести вищим зміни у справах (положенні) і тугу за колишніми звичаями» [郑伟 2015, 237].

Із наведених вище прикладів наочно бачимо, що в основі «Мао ши сюй» закладено ідеали конфуціанського вчення, яке приділяло особливу увагу значенню поезії для суспільства. Поезія для конфуціанства є знаряддям впливу на суспільство, а також інструментом, який виконує виховну функцію: регулює стосунки між чоловіком та дружиною, батьком і сином (виховання синівської шанобливості), придушення ритуалом власних почуттів та поривів (виховання стриманості та ввічливості як основ людського спілкування на всіх та між усіма соціальними рівнями). «Стосунки між чоловіком та дружиною», «синівська шанобливість» – це підкреслення великого значення родини для конфу-

ціанського суспільства [十三经今注今译 1994, 350]. Поведінка і характер людини виявляються в сім'ї. Згідно з конфуціанськими поглядами, крім поваги до батьків та ін., найважливішим аспектом сім'ї є стосунки між чоловіком і дружиною. Можна сказати, що пара є основою родини, а початок стосунків у парі – це початок створення родини, тому без регульованих стосунків пари не може бути сімейної організації. А згідно з конфуціанськими цінностями міцна родина та стабільна сімейна організація – необхідна умова для створення стабільного суспільства [十三经今注今译 1994, 350]. Тому «Ши цзін» починається з пісень-фен, а серед пісень-фен першою піснею було обрано саме пісню про створення гідної пари як основи міцної родини та стабільного суспільства.

Окрім того, зазначається, що політика та поезія значно впливають одне на одного, тому політичні зміни та поетичні зміни пов'язані між собою: «за допомогою пісні-фен донести вищим зміни в справах (положенні) і тугу за колишніми звичаями».

Для достовірності та обґрунтованості подальшого обговорення заявлених форм поетичного тексту наведемо безпосередньо цитати з тексту «Мао ши сюй» із характеристиками кожної форми [袁学良 2002, 180; 袁学良 2002, 106].

1) 诗 – «вірші» – це «...сфера, де (люди висловлюють свої) устремління. Коли в серці є устремління, мова стає віршами»;

2) 风 – «пісня-фен» – «...використовується, щоб утихомирити Піднебесну і для налагодження стосунків у подружжі», «...це і віяння, і повчання. Віяння призводить до руху, а повчання призводить до змін», «якщо в пісні (йдеться) лише про одне царство, виражені почуття тільки однієї людини, то це називається «піснею-фен».

Кун Їнда (孔颖达, 574-648 pp.) пояснює назву «фен» у своїй праці «Мао ши Чжен'ї» («毛诗正义») тим, що п'ятнадцять розділів «пісень-фен» у «Ши цзіні» відображають політичне та ідеологічне становище тогочасних князівств, «здіймаються знизу вгору до правителів (неначе вітер)» [十三经今注今译 1994, 95; 郑伟 2015, 54]. Чжу Сі в праці «Ши цзін цзі чуань» («诗经集传») має інше пояснення. Він вважає, що «пісні-фен» є інструментом внесення змін для правителів: «Піднебесна просвіщається завдяки повчанням та настановам правителя, а «пісня-фен» є відлунням настанов у серцях людей». Чжу Сі сказав: «Те, що називається «піснею-фен», – це слова вищих заради змін, їх слова достатньо проймають людей, так наче тоді, коли вітер діє на річці, від чого з'являється звук, проте цей звук уже сам по собі також сильно діє/колихає річці. Тому збирають (ці пісні) і підносять Сину Неба, Син Неба їх віддає у музичну палату, а там міркують над тим, прекрасні чи огидні звичаї народу, а тоді вже розуміють здобутки та недоліки політичного правління» (朱熹说: 谓之风者, 以其被上之化以有言, 而其言又足以感人, 如物因风之动以有声, 而其声又足以动物也. 是以诸侯采之以贡于天子, 天子受之而列于乐官, 于以考其俗尚之美恶, 而知其政治之得失焉) [郑伟 2015, 58; 周秉钧 1955, 305].

Початкове значення терміна «фен» (风) – «вітер», а «вітер» – загальний термін для назви народних пісень (民俗歌谣). Проте початкове значення, окрім назви природного явища, ще поєднує в собі значення «пісні», «пошесть», «звичаї та устої», але в українській мові немає одного слова, яке поєднувало б у собі всі ці значення, тому в перекладі доводиться до кожного окремого випадку вживання «фен» добирати такий переклад, який якнайбільш відображає

живання цього слова в контексті. Так, наприклад, відомий радянський китаєзнавець І.С. Лисевич (1932–200 рр.) у «Мао ши сюй» у декількох місцях перекладає «фен» як «віяння» [Лисевич 1979, 180], але без асоціації з піснями. Але в оригіналі «Мао ши сюй» всі значення передає один ієрогліф «фен» 风, що призводить до багатозначності та асоціацій за змістом, «фен» 风 виступає і як багатозначне слово, і як різні за значенням слова [陈振鹏, 章培恒 1997, 65]. Найбільш розповсюдженим у цій ситуації є питання: чи можна звести всі їх значення до єдиного поняття або до одного концепту? Проте слід розуміти, що прийом полісемії, який використовується тут, маскує той факт, що до одного звучання та до позначення одним ієрогліфічним знаком тут зведена ціла система понять, що, з одного боку, робить неможливим передати одним поняттям всю складну систему поглядів на поезію, суспільну мораль та політику, але з іншого – демонструє нерозривну єдність цих понять для конфуціанського суспільства;

3) 雅 – «ода-я» – «якщо ж мова йде про всю Піднебесну, і форму знайшли віяння зі всіх чотирьох сторін, то називається «оди-я»», «якщо поезія присвячена речам про світ і висловлює звичаї чотирьох напрямів, її називають «елегантністю»», «...означає виправлення, в них йдеться про причини занепаду і процвітання в політичному правлінні царя», «... у політичному правлінні є велике і мале, тому є малі оди і великі оди».

4) 颂 – «гімн-сун» – «це вихваляння прекрасного, сповненого чесноти образу (правителя) і доповідь його предкам і духам про його подвиги».

Стилістичні засоби характерні для творів «Ши цзіну» (через те, що ці засоби є дуже специфічним явищем стародавньої китайської стилістики, тому для запобігання упередженості сприйняття ми будемо давати переклад лише після обговорення та пояснення кожного засобу: «фу» (赋), «бі» (比), «сін» (兴). Тут слід зазначити: хоча ці засоби заявлені у «Мао ши сюй» і підкреслено їх функції та важливість, проте не надано визначень. Відсутність визначень суттєво ускладнює виконання завдань статті щодо впливу стилістичних засобів із творів «Ши цзіну» на стилістичну кодифікацію та встановлення мовної норми. Тому для визначення вищеокреслених засобів ми змушені звернутися до інших джерел, а саме до визначень, які надавали цим стилістичним засобам видатні екзегети Китаю. Після появи теорії стилістичних засобів «фу, бі, сін», починаючи з династії Хань (漢朝, 206 р. до н.е.-220 р. н.е.), упродовж більше двох тисячоліть серед філологів та екзегетів проводилися дослідження та тривали незчисленні дискусії щодо того, як саме розуміти ці мовні явища [白寿彝 2013, 304]. Слід зазначити, що в цьому питанні існували та існують розбіжності у трактуванні «фу, бі, сін», тому немає єдиного правильного розуміння і пояснення цих стилістичних засобів. А отже, тлумачення теорії «фу, бі, сін» за династії Хань мало найбільший вплив на наукові погляди з цього питання наступних поколінь. Серед видатних екзегетів Ханьської династії слід указати на Чжен Чжуна (郑众, ?–107 рр.) та Чжен Сюаня (郑玄, 127–200 рр.). Так, Чжен Чжун у праці «Мао ши чжен ї» («毛诗正义») сказав: «Бі – це порівняння через річ, сін – це передавання через подію» («比者, 比方于物.....兴者, 托事于物») [周秉钧 1955, 362]. Він бачив у цих двох стилістичних засобах зв'язок людини із зовнішнім світом, тому розглядав «бі» як прийом порівняння, тобто одна річ порівнюється з іншою, а прийом «сін» – як зображення подій через

запозичення образів природи. «Сін» найчастіше використовується на початку куплета або на початку пісні. Так, наприклад, у вірші «Ґуань Цзю» початкова строфа: «Віть»: «”Віть” співають скопи, на річкових острівках» («关关雎鸠，在河之洲») – може бути прикладом «сін» [郑伟 2015, 161]. У цій строфі розповідається про те, що птахи зібралися на річкових острівцях у пошуках пари, тому ця подія стає своєрідним зачином для подальших подій у пісні. Однак Чжен Чжун у праці «Маоши чжен-і» («毛诗正义»)) надав інше визначення: «Фу – це викладення у мові, викладення доброго та поганого у сучасній політиці та повчанні. Бі – це (коли) бачать сучасні упущення, (проте) не насмілюються відкрито докоряти, (тому) порівнюють із подібним. Сін – це (коли) бачать сьогочасну красу, проте не люблять лестощі, тому обирають прекрасну подію, щоб у порівнянні висловити схвалення» («赋之言铺，直铺陈今之政教善恶。比，见今之失，不敢斥言，取比类以言之。兴，见今之美，嫌于媚谀，取善事以喻劝之») [十三经今注今译 1994, 209; 卢永璘，张健，汪春泓 2013]. У цьому визначенні характеристика стилістичних засобів та їх особливості вживання мають тісний зв'язок із політикою та ідеологічними повчаннями. Слід зазначити, що зі стилістичного засобу «фу» з'явився поетичний стиль «фу», який характерний літератури доби Хань. Стилiстичний прийом «опис-фу» переходить у більш масштабну площину і дає початок багатим на описи поетичним творам із сюжетами, проте ханьські фу часто критикували літераторів наступних поколінь. Так, відомий філолог, екзегет Чжи Юй (挚虞, 250-300 pp.) уважав, що ханьські фу, як окремий літературний стиль, не містять жодної значущості, зважаючи на широке використання образної риторики (розлогі описи палаців, полювань та ін.), через що втрачається глибокий ідейний зміст [十三经今注今译 1994, 213; 周秉钧 1955, 305]

За часів династій Цзінь (晉朝, 266–420 pp.), Вей (魏, 386–557 pp.), Південних та Північних династій (南北朝, 420–589 pp.) теорію «фу», «бі» і «сін» досліджували Чжи Юй (挚虞), Лю Се (刘勰, 465–522 pp.) та Чжун Жун (钟嵘, 468–518 pp.) [周秉钧 1955, 305]. Чжи Юй продовжив дослідження здобутків Чжен Чжуна і надав таке визначення: «Фу – так називається пряме викладення; бі – це порівняння з подібним; сін – це висловлення почуттів прекрасною мовою» («赋者，敷陈之称也；比者，喻类之言也；兴者，有感之辞也») (цитата зі «Збірника мистецтва та літератури» 56 сувій, «艺文类聚» 卷五十六) [郑伟 2015, 268]. Пізніше, за часів Південних та Північних династій Лю Се не лише погодився з попереднім розумінням теорії «фу, бі, сін» Чжен Чжуна, а й продовжив розвивати його думки: «Бі – це додавання, сін – це підйом.» («比者，附也；兴者，起也.») [十三经今注今译 1994, 406]. Також свою думку щодо визначення цих категорій мав видатний літератор Чжун Жун: «Текст вичерпується, а думка лишається в надлишку – це сін; порівняння речі з прагненням – це бі; безпосередньо описати подію – це фу» («文已尽而意有余，兴也；因物喻志，比也；直书其事，寓言写物，赋也») [郑伟 2015, 274]. За часів династії Тан (唐朝, 618–907 pp.) та Сун (宋朝, 960–1279 pp.) зазначені вище засоби розглядалися не тільки як стилістичні засоби, а і як носії тонкої сатиричної критики. Про важливість цих засобів для поезії висловлювалися Чень Цзи-ан (陈子昂, 661–702 pp.), Лю Цзун'юань (柳宗元, 773–819 pp.), Бай Цзюй-і (白居易, 772–846 pp.) ті ін. [十三经今注今译 1994, 358; 周秉钧 1955, 381]

За часів династії Сун Лі Чжунмен (李仲蒙, 1018-1079 pp.) уважав: «Емоційний опис речей називають *фу* – це коли (проте) почуття від речей мають свою межу; перенесення почуттів на пов'язані речі називають *бі* – це почуття близькі до речей; коли від зворушливих речей злітають вгору почуття називається *сін* – це речі, які зрушують почуття» («叙物以言情谓之赋, 情物尽者也; 索物以托情谓之比, 情附物者也; 触物以起情谓之兴, 物动情者也») [十三经今注今译 1994, 358; 卢永璘, 张健, 汪春泓 2013]

Чжу Сі мав свої погляди на явище «фу, бі, сін»: «Фу – це прямий опис подій відвертими словами; бі – це порівняння тієї речі з цією; сін – це спочатку промова про іншу річ, яка викликала бажання декламувати вірш» («赋者, 敷陈其事而直言之者也”; “比者, 以彼物比此物也”; “兴者, 先言他物以引起所咏之词也») [十三经今注今译 1994, 405].

За часів династії Мін (明朝, 1368–1644 pp.) видатним дослідником теорії «фу, бі, сін» був Лі Мен'ян (李梦阳, 1473-1530 pp.), а у період правління династії Цін (清朝, 1636-1912 pp.) – Чжоу Цзі (周济, 1781-1839 pp.). Лі Мен'ян (李梦阳) виступав за наслідування давнини та вважав, що стилістичні засоби «фу, бі, сін» походять від справжніх почуттів, а народні пісні повинні бути взірцем для сучасних поетів [郑伟 2015, 271].

Лі Мен'ян сказав: «У віршах є шість значень, найважливіші з яких – *бі*, *сін*. У освічених людей, уених мужів (у віршах) *бі* та *сін* замало, проте прямиоти забагато, чому так? (тому що) Таких, що починають із (справжніх) почуттів мало, а таких, що вправні у пишних промовах багато. Ці темні/дурні люди, яких багато на вулицях та провулках, взагалі не мають літературного таланту. Проте вони співають, муркотять під ніс, декламують. Коли йдуть, щось бурмотять, сідають і починають співати, за їжею гучно та грубо сваряться, лягають спати і торохкотять. І тоді, коли починають складати/співати, звідки візьметься гармонія? Не може там бути ані *бі*, ані *сін*, ані справжніх почуттів, всього того що є достатнім, щоб побачити справжнє значення поезії» («诗有六义, 比兴要焉. 夫文人学子比兴寡而直率多. 何也? 出于情寡而工于词多也. 夫途巷蠢蠢之夫, 固无文也. 乃其讴也, 号也, 呻也, 吟也, 行咕而坐歌, 食咄而寤嗟, 此唱而彼和, 无不有比焉, 兴焉, 无非其情焉, 斯足以观义矣») [郑伟 2015, 160].

Чжоу Цзі висунув таке твердження щодо теорії «фу, бі, сін»: «(у словах) Коли не мають прикладу в переносному значенні – немає проникливості, а коли є приклад у переносному значенні – люди бачать його нечітко» («非寄托不入, 专寄托不出») [十三经今注今译 1994, 650].

Як уже було сказано вище, у «Мао ши сюй» підкреслено важливість та значущість поезії для суспільства: «Отже, вірші можна розділити за шістьма принципами: перший втілює пісня фен, другий – ода, третій – *бі*, четвертий – *сін*, п'ятий – *оди-я* і шостий – називається *гімни-сун*» [十三经今注今译 1994, 170]. «Шість принципів» (六义) також є своєрідним «каменем спотикання» у перекладачів (є варіанти перекладу: «шість принципів», «шість видів», «шість категорій», «шість мистецтв», «шість початків» та ін.) та екзегетів різних епох. Але загальний зміст більшості інтерпретацій зводиться до того, що «пісні-фен», «оди-я», «гімни-сун» – це стилістична класифікація віршів, а «фу, бі і сін» – це стилістичні прийоми у написанні віршів. У зарубіжній синології з цього питання найбільш докладно писав І.С. Лисевич, що *фу* дуже близький

до опису, заснованого на ампліфікації, *бі* – до порівнянь і метафор, а *сін* – до навіювання [Лисевич 1974].

Підсумовуючи, можемо сказати, що в праці «Мао ши сюй» відзначено такі важливі для стилістичної кодифікації ідеї:

1) поступове відокремлення китайської поезики від музики, що підкреслює важливість віршів як самостійної категорії і, як наслідок, важливість стилю та стилістичних засобів поетичного тексту;

2) стилістика та стилістичні засоби «Мао ши сюй» тісно пов'язані з екзегезою, філософією, політичною ідеологією та музичною теорією. В есе не відіграє будь-якої провідної ролі естетичний критерій, не надають окремого значення, неважливим є індивідуальне авторство. А це свідчить про те, що стилістика віршів перебуває лише у стадії формування;

3) незважаючи на те, що поезика та процеси стилістичної кодифікації перебувають лише на стадії формування, у «Мао ши сюй» уже виокремлено головні принципи, за якими проходили процеси стилістичної кодифікації, як-от: наслідування традиції, орієнтація теорії словесності на виховну, етичну політично-ідеологічну функцію, орієнтація на думку видатних правителів та мудреців, моральність в естетичній формі. Ці принципи стали базою кодифікаційних процесів і протягом наступних століть уточнювалися, розширювалися, поглиблювалися, проте співвідношення, в якому вони поєднувалися, в різні часи було різним;

4) надано визначення таких стилістичних форм літературного тексту, як 詩 «вірш», 雅 «ода», 颂 «гімн»;

5) надано визначення таких стилістичних прийомів, як 賦 «фу», 比 «бі», 兴 «сін»;

6) «передмова до віршів» не тільки є коротким викладом, а й значно впливає на розвиток більш пізніх літературних концепцій.

ЛІТЕРАТУРА

Лисевич И.С. Возникновение понятия жанра в китайской литературе (фэн, я, сун). *Теоретические проблемы изучения литератур Дальнего Востока. Тезисы докладов 3-й научной конференции*. Москва, 1967. С. 12–14.

Лисевич И.С. «Великое введение» к «Книге песен». *Историко-филологические исследования: сборник статей*. Москва : Восточная литература, 1974. С. 178–181.

Лисевич И.С. Литературная мысль Китая на рубеже древности и Средних веков. Москва : Восточная литература, 1979. 266 с.

十三经今注今译 / 主编 夏剑. 长沙: 岳麓书社, 1994. 1124 с.

卢永璘, 张健, 汪春泓. 等选注中国文学理论批评史资料选注 / 主编 张少康. 北京: 北京大学出版社, 2013. С. 68-81

周秉钧. 古汉语自学手册. 湖南: 湖南任命出版社, 1955. 522 с.

李南晖. 中国古代文体学论著集目 (1900–2014). 北京: 北京大学出版社, 2016. 504 с.

王琮. 中国古代图书分类的学术价值. 江西图书馆学刊. 江西, 2008. № 38(2). С. 6–8.

白寿彝. 中国通史 第5卷 中古时代 三国两晋南北朝时期 下册. 上海: 上海人民出版社, 2013. 897 с.

-
- 袁学良. 古代书目分类法与文学典籍崖略. 成都: 巴蜀书社, 2002. 322 c.
 郑伟. 毛诗大序》接受史研究: 儒学文论进程与士大夫心灵变迁. 北京: 人民出版社, 2015. 374 c.
 郭英德. 中国古代文体学论稿. 北京: 北京大学出版社, 1995. 224 c.
 陈振鹏 章培恒. 古文鉴赏辞典 (上). 上海: 上海辞书出版社, 1997. 565 c.

REFERENCES

- Bai Shouyi.(2013) *Zhongguo tongshi di 5 juan zhonggu shidai sanguo liangjin nanbeichao shiqi xia ce*. Shanghai renmin chuban she, Shanghai. (In Chinese)
 Chenzhen Peng, Zhang Peiheng. *Guwen jianshang cidian (shang)*. Shanghai cishu chuban she, Shanghai. (In Chinese)
 Guo Yingde (1995). *Zhongguo gudai wenti xue lun gao*. Beijing daxue chuban she, Beijing. (In Chinese)
 Li Nanhui (2016). *Zhongguo gudai wenti xue lunzhu ji mu (1900-2014)*. Beijing daxue chuban she, Beijing. (In Chinese)
 Lisevich I.S. (1979) *Literaturnaya mysl' Kitaya na rubezhe drevnosti i Srednikh vekov*, Vostochnaya literatura, Moskva. (In Russian)
 Lisevich I.S.(1967) *Vozniknoveniye ponyatiya zhanra v kitayskoy literature (fen, ya, sun). Teoreticheskiye problemy izucheniya literatur Dal'nego Vostoka. Tezisy dokladov 3-y nauchnoy konferentsii*, Moskva, pp. 12-14 (In Russian)
 Lisevich I.S.(1974) «Velikoye vvedeniye» k «Knige pesen». *Istoriko-filologicheskiye issledovaniya: sbornik statey*, Vostochnaya literatura, Moskva, pp. 178-181. (In Russian)
 Luyong Lin, Zhang Jian, and Wang Chunhong (2013) *Deng xuan zhu zhongguo wenxue lilun piping shi ziliao xuan zhu/ Zhang Shaokang (Ed.)*. Beijing daxue chuban she, Beijing. (In Chinese)
 Wang Qiong (2008). *Zhongguo gudai tushu fenlei de xueshu jiazhi. Tushu guan xue kan*, No.38(2)., pp. 6-8. (In Chinese)
Shisan jing jin zhu jinyi (1994), Xia Jian (Ed.). Yuelu shushe, Zhangsha. (In Chinese)
 Yuan Xueliang (2002). *Gudai shumu fenlei fa yu wenxue dianji ya lue*. Bashu shushe, Chengdu. (In Chinese)
 Zheng Wei (2015) *Mao shi da xu» jieshou shi yanjiu: Ruxue wen lun jincheng yu shidafu xinling bianqian*. Renmin chuban she, Beijing. (In Chinese)
 Zhou Bingdiao (1955). *Gu hanyu zixue shouce*. Hunan renming chuban she, Hunan. (In Chinese)

Стаття надійшла до редакції 05.08.2021

UDC 81-116.3:811.581.11+367.7

INTERSUBJECTIVE LEVEL OF STUDYING MODAL MARKERS IN MODERN CHINESE

Yu. Liubymova

PhD in Philology

Kyiv National Linguistic University

73, Velyka Vasylkivska str., Kyiv, 03150, Ukraine

The article deals with the concept of linguistic intersubjectivity in the context of the analysis of the functions of modal markers in modern Chinese. The research shows that the concept of intersubjectivity is currently a popular object of study in linguistics. Intersubjectivity is qualified as the highest degree of development of subjectivity, and is considered to be a mechanism of manifestation of the speaker's attitude to the recipient. Analysis of the category of intersubjectivity is another level of analysis of the category of modality. In this context the study of the epistemic modality becomes prior, as it reflects the individual position of the speaker in the speech, reveals the communicative intention. Studying the concept of intersubjectivity, the most important is not the analysis of the context itself, but the linguistic means that create it (language markers and expressions), as their main semantic or pragmatic meaning is to show the speaker's point of view and the speaker's attention to the addressee's feelings and thoughts. Thus, language markers, with modal markers (modal verbs, modal adverbs, modal particles) in particular, become a mechanism for expressing an awareness of the speaker about the attitude and beliefs of the listener.

The article presents an analysis of how modal markers through their basic function implement an additional (intersubjective) function. The article demonstrates different types of intersubjectivity (attitudinal, responsive and textual), as well as how this function is realized in the speech by means of language markers in modern Chinese. The research is devoted to the analysis of the connection between the concepts of subjectivity and intersubjectivity, and how modal markers serve this function, and also how the speaker's attitude to the situation is realized in the speech, and the listener becomes a full-fledged subject of the communicative process.

Keywords: Chinese, modality, linguistic intersubjectivity, subjectivity, modal marker.

ІНТЕРСУБ'ЄКТИВНИЙ ВИМІР ДОСЛІДЖЕННЯ МОДАЛЬНИХ МАРКЕРІВ У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Ю.С. Любимова

У статті досліджується концепція лінгвістичної інтерсуб'єктивності в контексті аналізу функцій модальних маркерів у сучасній китайській мові. Проаналізовано, що поняття інтерсуб'єктивності наразі є популярним об'єктом дослідження в межах лінг-

вістики, де постає як основа спільності й комунікації між суб'єктами, відношень «Я» і «Ти» на вербальному рівні. Із точки зору лінгвістики інтерсуб'єктивність кваліфікується як вищий ступінь розвитку суб'єктивності, її можна вважати механізмом вияву ставлення мовця до реципієнта. Аналіз категорії інтерсуб'єктивності є ще одним рівнем аналізу категорії модальності, функцією якої є вираження ставлення мовця до дійсності. У контексті дослідження лінгвістичної інтерсуб'єктивності пріоритетним є вивчення суб'єктивної модальності, адже вона відбиває у висловленні індивідуальну позицію мовця, розкриває комунікативний намір. У межах дослідження концепції інтерсуб'єктивності на найбільшу увагу заслуговує аналіз не самого контексту, а тих мовних засобів, які його створюють, тобто мовних маркерів і виразів, адже ці маркери суб'єктивності та інтерсуб'єктивності, основним смисловим чи прагматичним значенням яких є індексування ставлення або точки зору мовця та увага мовця до оцінки адресата (інтерсуб'єктивність). Отже, мовні маркери, зокрема модальні (модальні дієслова, модальні прислівники, модальні частки), є механізмом вираження цього усвідомлення мовцем ставлення та переконання слухача.

У статті подається аналіз того, як модальні маркери через свою базову функцію реалізують і додаткову (інтерсуб'єктивну). Модальні маркери використовуються для того, щоб показати, що мовець певною мірою сприймає якесь судження або хоче, щоб якась дія була виконана. Модальні значення накладаються одне на одного в межах одного висловлення, модальні маркери доповнюють одне одного, посилюють значення одне одного.

У статті досліджуються різні види інтерсуб'єктивності (поведінкова, реакційна та текстова), а також те, як ця функція реалізується у мовленні за допомогою різнорівневих засобів сучасної китайської мови. Дослідження присвячено аналізу чіткого зв'язку понять суб'єктивності й інтерсуб'єктивності, вивченню того, як модальні маркери слугують цій функції, аналізу того, як у мовленні реалізується ставлення мовця до ситуації, а також того, як слухач стає повноцінним суб'єктом комунікативного процесу.

Ключові слова: китайська мова, модальність, лінгвістична інтерсуб'єктивність, суб'єктивність, модальний маркер.

Постановка проблеми. Мова і мислення є складниками комплексної концептуальної структури, в межах якої відбувається пізнання суб'єктом самого себе, навколишнього середовища й інших суб'єктів, що оточують його. Таким чином, можемо говорити про такі три виміри існування дійсності: об'єктивний (коли йдеться про існування дійсності незалежно від людської свідомості), суб'єктивний (коли йдеться про уявлення й міркування суб'єкта пізнання щодо навколишньої дійсності, його точку зору й переконання) та інтерсуб'єктивний (коли йдеться про взаємодію суб'єктів («Я» і «Ти»)), основу спільної комунікації [Шашкова, Злочевська 2011, 30–31]. І якщо поняття об'єктивності й суб'єктивності є ретельно вивченими, то дослідження поняття інтерсуб'єктивності лише набирає обертів, адже вперше питання про неї було порушено Е. Гуссерлем у середині XX ст. у контексті філософської думки про те, що «кожен суб'єкт має власну модель світу, залежну від його особистого досвіду, що може стати набутком іншого під час міжособистісного спілкування» [Ковалів 2007, 430]. Поняття інтерсуб'єктивності нині досліджується і в межах лінгвістики, де постає як основа спільності й комунікації між суб'єктами, відношень «Я» і «Ти» на вербальному рівні. Із точки зору лінгвістики інтерсуб'єктивність можна інтерпретувати як вищий ступінь розвитку суб'єктивності, адже вона не є самостійно утвореним механізмом. Та-

ким чином, якщо інтерпретувати суб'єктивність як механізм вияву ставлення мовця до ситуації, то інтерсуб'єктивність можна вважати механізмом вияву ставлення мовця до реципієнта. Це є ще одним рівнем можливого аналізу категорії модальності, яка оперує поняттям суб'єктивності як основним (йдеться про суб'єктивну (епістемічну) модальність), адже виражає ставлення мовця до дійсності.

Аналізуючи функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові [Любимова 2016], ми дослідили, що для китайської мови релевантним є тлумачення суб'єктивної модальності як семантичної категорії, представленої в мовленні різнорівневими засобами, що беруть участь у передаванні змісту висловлення, де важливу роль відіграють такі фактори, як інтерпретаційний компонент мовця, а також контекст. У комунікативному виборі мовця в китайській мові істотну роль відіграє реалізація мовцем різних одиниць у мовленні, можливостей вибору для передання різних відтінків смислу, можливостей розподілу смислового навантаження між значеннями мовних засобів, контекстуальної, ситуативної інформації з урахуванням точки зору мовця. Отже, наразі інтерес становить дослідження того, як здійснюється комунікативний вибір мовця в тій чи тій ситуації, як він розподіляє смислове навантаження на свою репліку, як передаються різні відтінки смислу не лише з точки зору ставлення мовця до ситуації (суб'єктивність), а й із точки зору того, як взаємодіють мовець і слухач під час комунікації, на яку реакцію від слухача очікує мовець (інтерсуб'єктивність).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як було зазначено вище, проблематика тлумачення поняття інтерсуб'єктивності бере свій початок із 30-х років XX ст. у роботах Е. Гуссерля (рефлексія через рефлексію), М. Мерло-Понті (взаємозамінюваність кутів зору «Я» й «Інших»), Ж.П. Сартра (відношення фундаментального конфлікту несумісних свобод між окремими свідомостями) тощо [Ковалів 2007, 430]. Б. Вальденфельс постулює, що універсальною інтерсуб'єктивністю є людство, а інтерсуб'єктивність є поняттям, що означає спільну об'єктивну основу досвіду різних суб'єктів, незалежно від особистісних властивостей та ситуацій здобуття цього досвіду [Вальденфельс 2002, 130].

Одним із перших над питанням інтерсуб'єктивності в лінгвістичній площині почав замислюватися Е. Бенвенист, який уважав, що незалежно від того, йдеться про мовця чи про слухача, всі учасники процесу вербальної комунікації є її суб'єктами, кожен із них усвідомлює, що інші учасники дискурсу також є його суб'єктами. Таким чином, дихотомія «мовець – слухач» і є виявом інтерсуб'єктивності, яка, своєю чергою, є основною умовою встановлення вербальної комунікації [Бенвенист 1974, 292–294]. Не зайвим буде згадати тлумачення науковцем інтерсуб'єктивності як «двосторонньої суб'єктивності, яка тільки й робить мовну комунікацію можливою» [Бенвенист 1974, 300].

Ще одним із фундаторів досліджень лінгвістичної інтерсуб'єктивності можна вважати Д. Девідсона, який постулював, що мова і мислення разом зі світом є частинами єдиної концептуальної інтерсуб'єктивної структури, оскільки будь-яка реальність, як об'єктивна, так і суб'єктивна, формується й підтримується через мову й інтерпретацію. На його думку, інтерсуб'єктивність є корінною основою мислення, тому мова, яку розуміють як інтерсуб'єктивне вироб-

ництво значень, передусе всьому, адже доки ми не вступимо в комунікацію, ми не маємо чіткої картини світу [Озадовська 2007, 63].

Подальші розвідки категорії інтерсуб'єктивності пов'язані з дослідженнями Е. Трауготт [Traugott 2010], А. Верхагена [Verhagen 2005] і Я. Нуйца [Nuyts 2001]. Зазначені вчені з різних точок зору аналізували цю категорію, при цьому їхні дослідження мали таку спільну рису: важливою особливістю категорії інтерсуб'єктивності є взаємодія мовця зі слухачем у процесі комунікації.

Китайські лінгвісти останніми десятиліттями теж почали цікавитися аналізом інтерсуб'єктивного виміру сучасних лінгвістичних досліджень, вивчаючи при цьому тлумачення категорії інтерсуб'єктивності, її підтипи тощо. Так, наприклад, лінгвіст Дін Цзянь наголошує на тому, що інтерсуб'єктивність пов'язана з орієнтованими на слухача мовними організаціями й виразами, а мовця турбує не лише ставлення слухача до дискурсу, а і його [слухача] власне розуміння дискурсу. Загалом, китайські лінгвісти сходяться на думці, що основною рисою поняття інтерсуб'єктивності є “对听话人的关注” – увага до слухача [丁 2019, 33].

За останні два десятиліття інтерсуб'єктивність поступово стала входити до кола сучасних лінгвістичних розвідок, проте і досі точаться дискусії довкола тлумачення концепції цієї категорії. Утім логічним є її зв'язок із поняттям суб'єктивності і, відповідно, категорією модальності. Загальновідомо, що мова відображає дійсність опосередковано, через свою структуру. Основною функцією модальності є комунікативна функція висловлення, що реалізується в реченні за допомогою низки різнорівневих модальних маркерів. Комунікація передбачає наявність мовця і слухача, незалежно від того, чи це розмова двох друзів у кафе, прослуховування студентами лекції викладача, читання сусідом об'яви у під'їзді про те, що не можна голосно кричати після 23.00. А завданням учасників комунікативного процесу є не лише показати своє ставлення до ситуації, а й знайти порозуміння з іншими суб'єктами цього процесу, досягши, таким чином, поставленої мети.

Формулювання мети. З огляду на проаналізоване вище, постає питання того, як модальні маркери можуть функціонувати не лише у межах суб'єктивності, тобто презентуючи ставлення мовця до ситуації, а і як вони функціонують як механізм інтерсуб'єктивності – вияв уваги до слухача.

Отже, мета статті – дослідити інтерсуб'єктивний аспект функціонування модальних маркерів у сучасній китайській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. За основу візьмемо ідею про те, що використання мови тісно пов'язане з основною здатністю людини до когнітивної координації з іншими. Згідно з дослідженнями [Verhagen 2005, 8-9], якщо дитина тварини подає певний звуковий сигнал у разі нападу на неї хижака, навіть якщо заклик є видовим, немає підстав стверджувати, що його значення полягає в тому, щоб відлякувати хижака. Метою продукування такого заклику є те, щоб мати маленької дитини (яка зацікавлена в її виживанні) діяла найбільш ефективно для інтересів своєї дитини, яка використовує здатність матері оцінювати ситуацію та поведінку. Таким чином, загальновизнано, що сигнали тварин модулюють прийняття рішень реципієнтами сигналів.

Безумовно, описова функція людської мови набагато перевершує аналогічну функцію передавання інформації у тваринному світі, але й людська мова не

обмежується здатністю передавання інформації. Людська мова також функціонує для того, щоб регулювати поведінку реципієнтів й оцінювати її. Фактично, залучення до когнітивної координації зводиться до того, що той, хто говорить/пише, робить спробу вплинути на чужі думки, установки чи навіть безпосередню поведінку, а для реципієнта це полягає у з'ясуванні того, який саме вплив намагається здійснити мовець на нього й вирішити, погодитися з ним чи ні.

Люй Шусян, замислюючись над тим, що є основою успішної комунікації чи написання якогось тексту, надзвичайно влучно зауважив, що донесення сенсу залежить не стільки від автора слів, скільки від реципієнта, тобто користування інструментом людської комунікації – мовою – залежить від усіх учасників комунікації, а не тільки від автора слів [吕 2018, 214]. Таким чином, дослідження користування мовою як інструментом комунікації всіма суб'єктами цього процесу пов'язане з вивченням творення механізму інтерсуб'єктивності з лінгвістичної точки зору.

Як було проаналізовано вище, вивчення поняття інтерсуб'єктивності є сучасним напрямом лінгвістичних розвідок, проте за декілька десятиліть уже встигли сформуватися різні тлумачення цієї концепції. Так, А. Верхаген [2005] вважає, що мова – це не лише (або не основний) інструмент передавання інформації, а й інструмент поєднання, розмежування та коригування змісту поглядів суб'єктів комунікації, адже мовець та слухач можуть по-різному переживати та осмислювати навіть один і той самий об'єкт. Таким чином, кінцевою метою мовного спілкування є вплив на думки, ставлення інших чи виклик певної поведінки. Підсумовуючи, зазначимо, що А. Верхаген убачає концепцію лінгвістичної інтерсуб'єктивності у когнітивній співпраці мовця й реципієнта.

Я. Нуйц [2001], досліджуючи інтерсуб'єктивність, порушує питання модальності, зазначаючи, що в цьому контексті варто говорити про суб'єктивну модальність, яка повністю базується на особистих переконаннях оратора щодо змісту висловлення. Інтерсуб'єктивність, на думку автора, полягає в тому, щоб показати слухачеві, що позиція мовця не є ізольованою і обмеженою лише ним, або припустити, що мовець і слухач мають схожі думки.

Ми погоджуємося з Я. Нуйцем у тому, що аналіз інтерсуб'єктивності має бути пов'язаний з аналізом суб'єктивної модальності. Загалом, модальність складається з об'єктивної і суб'єктивної модальності, де об'єктивна модальність реалізується в значеннях реальності/ірреальності, а суб'єктивна є ситуативною модальністю, що конкретизує значення реальності / ірреальності стосовно дійсності, можливості, необхідності, бажаності тієї чи тієї дії. Об'єктивна модальність виражає відношення висловлення до дійсності з точки зору фактичності/контрфактичності, тобто об'єктивно-модальне значення є в будь-якому реченні. Це повідомлення реального характеру, в достовірності яких мовець впевнений, адже вони є фактом констатації дійсності. Суб'єктивна модальність накладається на об'єктивну модальність, у результаті чого виникає значна різноманітність основних і другорядних модальних значень у межах кожної окремої репрезентації, що залежить від індивідуальної позиції мовця і містить «людський чинник».

На думку Я. Нуйца [2001], кодування інтерсуб'єктивності у репліці диктується суто наявністю відповідної необхідності, тобто не має бути обов'язковою під час комунікації. Наприклад:

-
- 1) 我觉得明天要下雨。 Гадаю, завтра піде дощ.
 - 2) 很有可能明天要下雨。 Цілком імовірно, що завтра дощитиме.
 - 3) 明天要下雨了。 Завтра має піти дощ.

У 1) ми можемо побачити суб'єктивний намір мовця висловити свою думку й припущення. У 2) ми можемо побачити інтерсуб'єктивний намір мовця, адже він не використовує жодних показників першої особи, натомість без прив'язки до особи використовує вставну фразу «цілком імовірно», тим самим очікує на реакцію реципієнта, залучаючи його до розмови. У 3) ми можемо побачити «нейтральну модальність» можливості.

На окрему увагу заслуговують розвідки Е. Трауготт [Traugott 2010, 3] щодо понять суб'єктивності й інтерсуб'єктивності. На її думку, в загальному сенсі сам факт спілкування з іншою людиною неодмінно пов'язаний із загальною інтерсуб'єктивністю, адже «Я» частково формується шляхом концептуалізації «Ти» – іншого члена комунікативної дихотомії, а комунікативний дискурс є успішним лише за умови, що мовець звертатиме увагу на потреби реципієнта, тобто відбуватиметься «взаємне управління». На думку авторки, інтерсуб'єктивність є контекстом, у якому відбуваються мовні зміни і якому мовні зміни сприяють. При цьому авторка постулює, що на найбільшу увагу заслуговує не аналіз самого контексту, а тих мовних засобів, що його створюють, тобто мовних маркерів і виразів, адже ці маркери суб'єктивності та інтерсуб'єктивності, основним смисловим чи прагматичним значенням яких є індексування ставлення або точки зору мовця (суб'єктивність) та увага мовця до оцінки адресата (інтерсуб'єктивність). І якщо суб'єктивність – це спосіб природних мов за своєю структурою та нормальним функціонуванням забезпечувати вираження мовцем себе та своїх власних установок та переконань, то інтерсуб'єктивність – це те, як природні мови за своєю структурою та нормальним функціонуванням забезпечують вираження мовцем свого усвідомлення про ставлення та переконання реципієнта, особливо їхнього «обличчя» або «самооцінки». Отже, мовні маркери, зокрема модальні (модальні дієслова, модальні прислівники, модальні частки), є механізмом вираження цього усвідомлення мовця про ставлення та переконання слухача. Наприклад:

- 4) 咱们去公园吧! – А давай ми з тобою підемо у парк!

У 4) мовець використовує одразу декілька маркерів інтерсуб'єктивності: займенник спільної особи 咱们 «ми з тобою» та спонукальну модальну частку 吧, які також, окрім того, що реалізують суб'єктивну модальність імперативності, вказують і на інтерсуб'єктивні наміри: мовець використовує займенник спільної особи, щоб його слова не виглядали як наказ, адже до дії залучаються не лише слухач, а й сам мовець; а також використовує імперативну частку 吧, яка реалізує у мовленні значення поради чи пропозиції і має пом'якшувальну функцію.

На думку лінгвіста Діна Цзяня [2019, 346], фундаментальне розуміння функціональної лінгвістики полягає в тому, що формування правил мовної структури залежить від вимог соціальної комунікації. Аналіз інтерсуб'єктивності підтверджує, що статус слухача в ролі суб'єкта підкреслює взаємодію між мовцем і реципієнтом, пояснює комунікативну мотивацію, яка лежить в основі мовних явищ. Автор вважає, що різні погляди на сутність поняття інтерсуб'єктивності

об'єднує розуміння її як «увага до слухача»: мовець піклуватиметься про те, чи викликатимуть зміст і спосіб висловлювання у слухача огиду чи неприємність, чи загрожуватиме це особі слухача, завдаватиме шкоди його суспільному іміджу та чи не заважатиме слухачеві точно зрозуміти, що саме хоче донести мовець, чи розділяє слухач думки мовця тощо. Таким чином, визначальною рисою механізму інтерсуб'єктивності є підтримка стосунків між суб'єктами комунікації і забезпечення безперервного розвитку комунікативного процесу.

Отже, підсумовуючи проаналізовані вище наукові здобутки, зауважимо, що інтерсуб'єктивність є умовою взаємодії й передання знання між суб'єктами комунікації, а мовні маркери, зокрема модальні, є засобом творення цього інтерсуб'єктивного контексту.

Ми вважаємо, що інтерсуб'єктивний вимір дослідження модальності є ще однією можливістю аналізу цієї категорії в сучасній китайській мові, а також її складників – різнорівневих засобів реалізації цієї семантики. На користь нашої думки свідчать і розвідки Сюй Цзіннін щодо категорії модальності в сучасній китайській мові [2008, 4–10]. У своїй роботі авторка послуговується напрацюваннями Е. Трауготт щодо сутності концепції інтерсуб'єктивності, а також досліджує граматикалізовані модальні маркери, які сприяють формуванню інтерсуб'єктивності в процесі комунікації. Із-поміж іншого, Сюй Цзіннін виокремлює модальні частки як один з основних спеціалізованих механізмів інтерсуб'єктивності в сучасній китайській мові (на відміну від європейських мов) [徐2008, 21].

У контексті дослідження концепції лінгвістичної інтерсуб'єктивності пріоритетним для нас є вивчення суб'єктивної (епістемічної) модальності, адже вона відбиває у висловленні індивідуальну позицію мовця, розкриває комунікативний намір, тому не перебуває в опозиції з деонтичною модальністю, пов'язаною з явищами об'єктивної дійсності, крім того, вона передуює інтерсуб'єктивності, яка є наслідком першої [Traugott 2010, 3]. У межах категорії модальності у сучасній китайській мові виокремлюють такі модальні значення, як можливість, необхідність, достовірність, оптативність, імперативність [Любимова 2016], а розподіл значень здійснено на основі вивчення основних формальних засобів реалізації модальності – модальних модифікаторів (дієслів, прислівників, часток).

Ключовими засобами реалізації вказаних значень є:

семантика можливості: потенційний спосіб дієслова та модальні дієслова можливості 能, 会, 可以;

семантика необхідності: модальні дієслова необхідності, зобов'язання, а також модальні прислівники з аналогічною семантикою 应该 (应 / 该), 要, 需要, 得, 必, 须, 必须, 一定, 当, 宜, 欲, 肯 тощо;

семантика достовірності: модальні прислівники зі значенням достовірності (当然, 显然, 自然, 确实, 真的), модальні дієслова можливості і необхідності у вторинній функції, потенційний спосіб дієслова, модальні фрази, що імпліцитно й експліцитно вказують на певний ступінь достовірності (十有八九, 不一定, 那可没准儿, 不敢肯定), а також аналогічні рамкові конструкції на позначення думки мовця, звороти, що використовуються мовцем для певного судження чи оцінки (我看, 我想, 我觉得, 我认为), модальні частки;

семантика оптативності: модальні дієслова із семантикою бажання (愿意, 但愿, 宁可, 宁肯, 宁愿), а також спеціальні синтаксичні умовні й порівняльні конструкції, модальні частки.

семантика імперативності: імперативні дієслова (请, 要求, 请求, 劝, 让, 叫, 使, 允许, 容许, 准许, 禁止), синтаксична конструкція з прийменником 把/ 将, заперечний прислівник 别, заперечний прислівник 不 у сполучі з низкою модальних дієслів можливості, модальні частки.

Загалом, зазначені маркери використовуються для того, щоб показати, що мовець певною мірою сприймає якесь судження (можливість, необхідність, достовірність) або хоче, щоб якась дія була виконана (оптативність, імперативність). Зазвичай модальні значення накладаються одне на одного в межах одного висловлення, модальні маркери доповнюють одне одного, посилюють значення одне одного в гармонійній комбінації. Наприклад:

5) 他不一定能来。 *Не факт, що він зможе прийти.*

У 5) реалізується значення зовнішньої недеонтичної можливості (відображає певну можливість, зумовлену збігом обставин, також може мати узуальний характер, тобто зумовлюється певним об'єктивним станом речей) за допомогою модального дієслова 能, тоді як семантика низького рівня ймовірності ситуації виражається через маркер 不一定.

6) 你无妨再次给她打电话介绍这个情况吧。 *Ти б краще зателефонував їй і розповів про це.*

У 6) формально реалізується семантика бажання мовця з елементами спонування. Таке бажання спрямоване на співрозмовника й містить елементи спонування, адже сам мовець хоче, щоб певна ситуація відбулася, і спонукає співрозмовника (найчастіше виражається займенниками другої особи) виконати його бажання. Зазвичай це не наказ, а пом'якшена форма, завуальоване спонування, порада, яка у цьому прикладі ще додатково реалізується за допомогою модальної частки 吧. У цьому прикладі вже також можемо прослідкувати й інтерсуб'єктивний характер висловлення, адже спонування є завуальованим під бажання мовця, під його пораду слухачеві, а пом'якшеність такої форми свідчить про згадану вище «увагу до слухача», увагу до того, як він сприйматиме цю репліку.

Як свідчать дослідження [丁 2019, 337–340], виокремлюють три типи інтерсуб'єктивності, в межах яких можуть виникати комунікативні ситуації: 态度型 (*attitudinal*) поведінкова, 回应型 (*responsive*) реакційна та 篇章型 (*textual*) текстова.

Поведінкова інтерсуб'єктивність пов'язана з думкою мовця щодо слухача або ж щодо стосунків між мовцем і слухачем. Отже, йдеться про те, що мовець замислюється над тим, як слухач сприймає інформацію і яке ставлення має щодо неї. Розглянемо на прикладах:

7) 明天会议PPT, 你先准备一下。 *Підготуй презентацію на завтрашнє засідання.*

8) 明天会议PPT, __先准备一下。 *Треба підготувати презентацію на завтрашнє засідання.*

9) 明天会议PPT, 我们先准备一下。 *Давай підготуємо презентацію на завтрашнє засідання.*

У 7) бачимо імперативну ситуацію наказу, в якій безпосередньо вказано особу (друга особа однини – *ти* 你), на яку направлено волевиявлення щодо

виконання певної дії (підготовки презентації). Зазвичай у таких імперативних реченнях, де відсутнє формальне вираження семантики спонукання за допомогою модальних маркерів, форма наказу додатково реалізується за допомогою спонукальної інтонації. У 8) у структурі речення взагалі відсутня вказівка на особу, яка має виконати дію, що одразу надає пом'якшення спонукальному характеру висловлення. Фактично, виконавець дії не вказується, що дає простір для обговорень і для вибору у слухача і мовця щодо того, хто її виконуватиме. У 9) вказано першу особу множини (*ми 我们*), використання якої одразу залучає й мовця до виконання цієї дії, що дає можливість слухачеві відчувати, що мовець теж є учасником цієї дії і перебуває на одній позиції зі слухачем. Така форма є більш тактовною, ніж у 7).

Реакційна інтерсуб'єктивність пов'язана з наміром мовця викликати певну реакцію в слухача. Будь-яка комунікація є результатом взаємодії декількох суб'єктів, які висловлюють свої думки, тобто мовцем може стати в будь-який момент будь-хто із суб'єктів. Таким чином, завдання мовця – взаємодіяти зі слухачем, щоб «передати» йому роль мовця в процесі комунікації, викликавши для цього необхідну реакцію. Розглянемо на прикладі:

10) А: 我敢打赌她不会按时到的, 你说呢? Я готовий посперечатися, що вона не прийде вчасно, що скажеш?

В: 那倒是! Це точно!

А: 咱们打个电话问问她, 好吗? Давай зателефонуємо їй дізнаємося, а?

В: 好, 我来打. Добре, давай я наберу її.

У 10) у першій репліці мовець А висловлює високий ступінь впевненості в тому, що дія не відбудеться, для цього застосовується низка модальних маркерів, а саме: модальна фраза (敢打赌), що свідчить про впевненість мовця, модальний прислівник у заперечній формі 不会 (ситуації з низьким рівнем імовірності), а далі застосовує сталу фразу 你说呢 (що скажеш?), щоб отримати реакцію від слухача (В), про яку він не знає, а також для підтвердження думки мовця слухачем. У цьому разі важливу роль відіграє модальна частка 呢, яка несе функцію розпитування, досконального вивчення проблеми з боку мовця і спонукає слухача (В) відреагувати відповідним чином. Мовець В реагує, підтверджуючи думки мовця А, при цьому застосовується модальна фраза (那倒是), яка виражає згоду з думкою співрозмовника та підтвердження того, що ситуація достовірна. Отримавши підтвердження своїх думок, мовець А розвиває ситуацію далі, висловлюючи своє бажання зателефонувати й підтвердити їхні зі співрозмовником думки. При цьому використовується займенник спільної особи 咱们 (*ми з тобою*), який пом'якшує спонукання слухача до дії, як це подібно було представлено у прикладі 9). Пом'якшення спонукання також здійснюється за допомогою редуплікації дієслова (问问), тим самим для слухача репліка звучить у вигляді ввічливого запрошення чи поради, пропозиції. На користь такого вигляду також слугує речення-запит 好吗?, що містить прохання і дає можливість вибору слухачеві, хто здійснюватиме дію.

Текстова інтерсуб'єктивність направлена на розуміння слухачем того, що презентував мовець, адже суб'єктивне значення тексту також орієнтоване на слухача і слугує для того, щоб залучити слухача до інтеракції, ініціювати комунікацію між суб'єктами й допомогти слухачеві зрозуміти, про що йдеться. Проаналізуємо на прикладах:

11) 目前就业难, 不过, 有可能找到工作。Зараз достатньо складно з робочими місцями, проте, можливо знайти роботу.

12) 目前就业难, 不过, 找到工作不是不可能的。Зараз достатньо складно з робочими місцями, проте, знайти роботу не є неможливим.

У 11) і 12) бачимо, що перша частина речення дає підставу зробити висновок про те, що й не варто пробувати шукати роботу, адже зараз із цим доволі складно, тому слухач може сприйняти цю інформацію як те, що і не треба пробувати. Проте сенс другої частини 11) і 12) по-різному впливає на слухача і на його розуміння ситуації загалом: у 11) йдеться про загальну зовнішню недеонтичну можливість, яка зумовлена об'єктивним станом речей; перша і друга частини висловлення не вступають у сильну опозицію між собою. У 12), навпаки, за рахунок подвійного заперечення модального модифікатора відбувається акцентуація цієї можливості, дві частини висловлення вступають в опозицію, чим привертають увагу слухача, спонукають його до дії. Фактично, у 12) подвійне заперечення провокує слухача на думку, що те, що було сказано в першій половині фрази («зараз достатньо складно з робочими місцями...»), не є істинним, тому варто спробувати шукати. Таким чином, хоча й існує думка про те, що *ствердження=подвійне заперечення*, все ж таки інтерсуб'єктивний намір у них є різним за своїм ефектом на слухача.

Зауважимо також, що в дослідженнях Е. Трауготт [2010, 30] натрапляємо на думку про те, що інтерсуб'єктивний намір залучає у мовлення використання ввічливих виразів, які логічно є найбільш експліцитним і чітким виявом ставлення мовця до слухача і уваги до слухача. До складу таких виразів доволі часто входять імперативні дієслова 请, 求, 请求, 愿, 劝, 敬请, 有请, 敬希, 祈, 希望 тощо, іноді через спонукальні дієслова 让 / 叫 у реченнях-запитах дозволу, а також через вирази 劳驾, 借光, 偏劳, 不好意思, 麻烦您 тощо. Наприклад:

13) 现在请你先回厂去。Ти зараз, *будь ласка*, повертайся на завод.

14) 劳驾, 让我出去。Перепрошую, *дозвольте мені вийти*.

У зазначених прикладах за допомогою модальних модифікаторів реалізується ставлення мовця як до ситуації (волевиявлення), так і до слухача – у ввічливій манері.

Розглянемо ще один приклад:

15) А: 大叔, 你们吃过饭没有? 。Дядечку, а ви вже їли?

В: 你还没有吃饭吧? А ти, *напевно, ще не їв нічого?*

У 15) мовець А виражає припущення про те, чи їв уже слухач, при цьому можемо спостерігати реакційну інтерсуб'єктивність, яка реалізується за допомогою афірмативно-негативної форми запитання в реченні (吃过饭没有) і спонукає мовця В взяти участь у комунікації. До того ж має місце й текстова інтерсуб'єктивність: мовець А, запитуючи у мовця В про те, чи їв уже він, насправді має настановити мовця В на думку, що мовець А ще нічого не їв і варто запросити його поїсти. Таким чином, мовець В вступає у діалог із припущенням про те, що мовець А голодний, використовуючи при цьому один із засобів реалізації модальності достовірності – спонукальну модальну частку 吧. Її базова модальна функція – вказати на невпевненість мовця у достовірності певної ситуації, інтерсуб'єктивна функція – пом'якшити висловлення, виразити повагу до слухача.

З огляду на те, що всі суб'єкти комунікації можуть по-різному осмислювати об'єкт і мають при цьому взаємодіяти в контексті цієї комунікації, дослідження мовних засобів, зокрема модальних маркерів, у сучасній китайській мові в аспекті здатності реалізувати інтерсуб'єктивність, тобто робити комунікацію комунікацією – обміном думками між суб'єктами цього процесу, постає важливою проблемою для сучасних лінгвістичних розвідок. Проаналізований вище матеріал дає змогу говорити про те, що прослідковується чіткий зв'язок понять суб'єктивності й інтерсуб'єктивності як наступного (вищого) рівня вияву першої, а також вивчення того, як модальні (суб'єктивні) маркери слугують цій функції, дозволить дослідити не лише те, як у мовленні реалізується ставлення мовця до ситуації, а й те, як слухач стає повноцінним суб'єктом комунікативного процесу.

Висновки. Проаналізоване вище дає нам змогу під новим кутом подивитися на ретельно досліджену категорію суб'єктивності й ознайомитися з сутністю концепції лінгвістичної інтерсуб'єктивності. Зазначена концепція постає як взаємодія між суб'єктами пізнання, їхня спільність і обмін знаннями й думками. На сучасному етапі дослідження лінгвістичної інтерсуб'єктивності, зокрема, в сучасній китайській мові, набирають обертів, тому тема потребує подальших всебічних розвідок, а одним із напрямів вивчення представленості цієї категорії в сучасній китайській мові постає аналіз модальних маркерів у контексті реалізації функції інтерсуб'єктивності в процесі комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
- Вальденфельс Б. Вступ до феноменології. Київ : Альтерпрес, 2002. 176 с.
- Ковалів Ю.І. Літературознавча енциклопедія. Том 1. Київ : Видавничий центр «Академія», 2007. 607 с.
- Любимова Ю.С. Функціонально-семантичне поле модальності в сучасній китайській мові : дис. ... канд. філол. наук. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 205 с.
- Озадовська Л.В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні. Київ: Парапан, 2007. 164 с.
- Шашкова Л.О., Злочевська М.В. Діалогічний вимір гуманітарного знання. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2011. 176 с.
- Nuyts J. Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions. *Journal of pragmatics*. 2001. Vol. 3. № 33. P. 383–400.
- Traugott E.C. (Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment. *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization* / edited by Davidse K., Vandelanotte L. & Cuyckens H. Berlin, New York: De Gruyter Mouton, 2010. P. 1–42.
- Verhagen A. Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition. New York: Oxford University Press, 2005. 244 p.
- 丁健. 语言的“交互主观性”——内涵、类型与假说. 当代语言学. 2019. 第21圈. 第3期. 333-349页.
- 吕叔湘, 朱德熙. 语法修辞讲话. 北京: 商务印书馆, 2018. 416 页.
- 徐晶凝. 现代汉语话语情态研究. 北京: 昆仑出版社, 2008. 387 页.

REFERENCES

- Benvenist E. (1974), *Obshchaya lingvistika*, Progress, Moskva.
- Kovaliv Ū.Ĭ. (2007), *Literaturoznavča enciklopediâ. Tom 1*, Vidavničij centr «Akademiâ», Kiïv.
- Lûbimova Ū.S. (2016), *Funkcional'no-semantične pole modal'nosti v sučasnij kitajs'kij movi: dis...kand. filol. nauk*, Kiïvs'kij național'nij uniwersitet imeni Tarasa Ševčenka. Kiïv.
- Ozadovs'ka L.V. (2007), *Paradigma dialogičnosti v sučasnomu mislenni*, Parapan Kiïv.
- Šaškova L.O. and Zločevs'ka M.V. (2011), *Dialogičnij vimir gumanitarnogo znannâ*, Vidavničij dim «Profesional», Kiïv.
- Nuyts J. (2001), Subjectivity as an evidential dimension in epistemic modal expressions, *Journal of pragmatics*, Vol. 3, № 33, pp. 383-400.
- Traugott E.C. (2010), “(Inter)subjectivity and (inter)subjectification: A reassessment”, in Davidse, K., Vandelanotte, L. & Cuyckens, H. (Ed.), *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, De Gruyter Mouton, Berlin, New York, pp. 1–42.
- Verhagen A. (2005), *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax and cognition*, Oxford University Press, New York.
- Ding Jian (2019), Yuyande “jiaohuzhuguanxing” – neihan, leixing yu jiashuo, *Dangdai yuyanxue*, Vol. 21, № 3, pp. 333–349.
- Lü Shuxiang, Zhu Dexi (2018), *Yufa xiuci jianghua*, Shangwu yinshuguan, Beijing.
- Xu Jingning (2008), *Xiandai hanyu yuhua qingtai yanjiu*, Kunlun chubanshe, Beijing.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2021

UDC 821.581(398)

THE CHINESE FAIRYTALE MA LIANG: SELECTED ASPECTS OF INVESTIGATION

A. Martynec

PhD in Pedagogics, Assistant Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
59, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
alla.martynec@pnu.edu.ua

T. Cherednyk

Candidate of Philological Sciences, Associated Professor
T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”
53, Hetmana Polubotka str., Chernihiv, 14013, Ukraine
Tetcher.55@gmail.com

I. Ilychuk

PhD in Chinese Linguistics and Applied Linguistics, Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
59, Shevchenko str., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine
linaschh@gmail.com

The article focuses on certain approaches of investigation of the folk tale in a Chinese fairytale. The investigations of Ukrainian, Russian and Chinese folklorists and literary critics were taken under consideration. The concepts of M. Vashchenko, L. Kalashnyk, O. Naumovska, I. Nesina, O. Stavenko, O. Uporov, etc. form the basis of the study.

This research concentrates on the scientific analyses carried out by the Chinese scientists Zhong Jingwen, Liu Shuohua, Qi Liangxu, Gu Xijia, Wang Guohong, Zhu Ruishuang, Liu Jingyu, Du Liyuan, Dandan Tong.

The problem of the existence of the fairytale “Ma Liang and His Magic Brush” in different Ukrainian translations and interpolations was explored. Special attention was also paid to the fairytale application in Ukrainian cultural and educational discourse.

The investigation proposes the fairytale “Ma Liang and His Magic Brush” translation made by one of the co-authors that provided additional possibilities to comparative studies. The innovative perspective in the research development was fulfilled. The textual analysis of the fairytale structure was created on the three variants translations of the fairytale. This is the first investigation of the fairytale “Ma Liang and His Magic Brush” in Ukraine.

The authors of the research distinguished the structural elements of the fairytale: the title (the attention was paid to the spelling of the name of the main character and the concept of the title), the composition (the comparison with the traditional fairytale model was con-

cluded), the characters (the main attention was paid to the Ma Liang and the old man – the contributor).

The forms and the methods of characters' language communication and the reduced dialogues were the aspects of the investigation.

Keywords: Chinese fairytale, fairytale variant, translation, composition, characters, specific dialogue structure, peculiar ending, comparative analysis.

КИТАЙСЬКА НАРОДНА КАЗКА ПРО МА ЛЯНА: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

A. M. Мартинець, Т. П. Чередник, І. В. Ілійчук

У статті аналізуються окремі підходи в дослідженні китайської фольклорної прози через призму китайської народної казки. До уваги беруться роботи українських, російських та китайських фольклористів і літературознавців. Серед дослідників, чії міркування лягли в основу роботи, варто назвати М. Ващенко, Л. Калашник, О. Наумовську, І. Несину, М. Репнякову, Б. Ріфтіна, О. Ставенко, О. Упорова та інших.

Особлива увага приділена аналізу напрацювань дослідників із Китаю: Чжун Цзінвень, Лю Шохуа, Ці Лянсюй, Гу Сіцзя, Ван Гохун, Чжу Жуйшуан, Лю Цзін'юй, Ду Ліюань, Тун Даньдань.

Значну увагу приділено проблемі функціонування в українському перекладацькому просторі різних перекладів і переказів китайської народної казки «Пензлик Ма Ляна» та характеру їх презентації в українському культурному й освітньому дискурсі.

У науковій розвідці запропоновано авторський переклад варіанта китайської народної казки, зроблений одним зі співавторів дослідження, що створює додаткові можливості для здійснення порівняльних практик, формує інноваційний підхід у дослідженні заявленої проблеми. Текстовий аналіз структури китайської народної казки вибудовано на матеріалі трьох її варіантів, поданих у різних перекладах. У такий спосіб казка «Пензлик Ма Ляна» вперше стала об'єктом літературознавчого дослідження в Україні.

Авторами матеріалу розглянуто основні структурні елементи твору: назву-заголовок (увагу зацентровано на правильності написання імені головного героя та смислового навантаженні формулювання назви-заголовка), композицію (порівняння з традиційною моделлю фольклорної казки), образну систему і образ головного героя Ма Ляна та умовного дарувальника – Старого.

Об'єктом дослідження також були форми і засоби організації мовленнєвої комунікації персонажів, специфіка якої полягає в усіченому діалозі.

Ключові слова: китайська народна казка, варіант казки, переклад, структура, назва-заголовок, композиція, образна система, специфіка будови діалогу, особливості фіналу, порівняльний аналіз.

Не новим є твердження: хочеш зрозуміти сьогоднішнє – пізнай минуле. Ця істина стосується багатьох площин світоустрою. Без сумніву, вона стосується і літератури. Відповідно, щоб збагнути багатогранність різнобарвного світу художнього слова, доцільно звернутися до його праоснови – фольклорного тексту.

У кожного народу велику частину фольклорного спадку складає казка. Адже саме вона, накопичуючи найрізноманітніші образи, деталі, декларуючи моделі поведінки, презентує своєрідний мікросвіт буття країни, нації. О. Наумов-

ська щодо цього зазначає: «Казка кожного народу – це макросвіт у мікросвіті, всеосяжний інтертекст, що в закодованих образних, символічних, мотивних формулах акумулював у собі тисячолітні знання, устремління свого творця» [Наумовська 2018, 88]. І це характерне для всіх народів світу. Потвердженням таких міркувань української дослідниці є значення слова «казка» у китайській мові, яке у буквальному значенні перекладається як «древня справа, минуле, бувальщина».

У статті «Особливості використання казки на заняттях із китайської як іноземної» Л. Калашник указує на те, що в словнику «Цихай» дається таке визначення цього поняття: «...усний, популярний і добре зрозумілий жанр, у якому робиться акцент на викладі перебігу події, визначається динамізм і послідовність сюжету» [Калашник 2015, 127]. Цікавою, на нашу думку, видається інформація, згідно з якою «під казкою у Китаї традиційно сприймаються міфи й перекази, легенди й казки, розповіді й сказання, а іноді й просто побутові оповідання любовного або повчального характеру, анекдоти. Щоб не виникало термінологічної плутанини, для позначення казки як жанру в сучасній китайській фольклористиці вживається термін «народні казки» [Калашник 2015, 127].

Аналіз досліджень, присвячених китайській фольклорній прозі (Мя Сяосяо [Мя Сяосяо 2008], Н. Репнякова [Репнякова 2001] та інші), дозволяє стверджувати, що в сучасній китайській фольклористиці ще не сформовано чітких межових ознак казкової та неказкової прози. В «Антології китайських народних казок» (1996 р.) поруч із казкою розміщено перекази мудреців, історії про відомих людей, любовні новели тощо. Л. Калашник, спираючись на дослідження В. Мусихіна, вказує на той факт, що ще у I ст. до н.е. китайський імператор династії Хань У-ді заснував «Музичну палату», працівники якої мали записувати народні пісні. Робилося це для того, щоб зафіксувати пам'ятки культури, які функціонували в усній формі. Але по-справжньому народною казкою китайські фольклористи зацікавилися у 30-х роках минулого століття. Саме тоді у журналах з'являються публікації науковців про фольклорні матеріали та виходять друком збірки народних казок. Як зазначає дослідниця, «у цей період між різними жанрами народної творчості (міфами, легендами, казками) не проводиться чіткого розмежування, а паспортизація казок або зовсім відсутня, або представлена у вигляді вказівки на провінцію, де записана казка, й ім'я збирача» [Калашник 2015, 127].

Після утворення у 1949 році КНР розпочинається новий етап у вивченні фольклору. Різні жанри народної творчості друкувалися на шпальтах як центральних, так і місцевих видань. М. Ващенко наголошує, що цей період можна вважати найпродуктивнішим із точки зору збору та публікації зібраного матеріалу [Ващенко 2006, 47].

Доволі цікавими нам видаються дослідження останніх десятиліть про народну китайську казку Чжун Цзінвень [Чжун Цзинвэнь 2010] та Лю Шохуа [Лю Шохуа 1985]. Після того, як у 1999 році Лю Шохуа видав «Історію китайських народних казок», казкою зацікавилися Ці Ляньсюй, Гу Сіцзя та інші вчені. У результаті нових досліджень з'явилися роботи «Дослідження типології китайських народних казок», «Китайські народні казки», які стали знаковими для всіх, хто досліджує китайську фольклористику.

У передмові до збірки китайських народних казок Б. Ріфтин зазначав, що китайські казки науковці найчастіше умовно об'єднують у кілька груп (казки романтичні, казки про любов, мудрість, казки про тварин, чарівні казки, казки про майстрових [Рифтин 1972]). Окремі з текстів дуже схожі між собою і розподіл їх за такими групами має дуже тонку грань відмінностей. Так, наприклад, у **Романтичних казках** простолюдини за допомогою чарівних сил (усі чотири стихії та їх володарі – вогнедишні дракони) проходять випробовування і стають знаменитими чиновниками, а інколи навіть імператорами.

Казки про любов за певними ознаками близькі до романтичних. Тексти, що входять до цієї групи, мають романтичний мотив, а сюжети найчастіше завершуються сумно. Герої цих казок, як правило, розлучені непереборними перепонами або й Смертю. Водночас стосунки, що складаються між персонажами, викликають замилювання в читача через особливо щемливе ставлення до почуттів, що склалися.

Тексти, об'єднані в групу **Мудрих казок**, відрізняє від інших казкових творів тяжіння до філософічності. Китайський народ, як і всі східні народи, створив власну філософію буття, у котрій по-своєму потрактовано всі значущі моменти розвитку людства загалом та людини зокрема. Як би не складалася багатовікова історія Китаю, які б карколомні події у ній не мали місце, понад усе в країні цінуються загальнолюдські цінності. Так велось із сивої давнини, тому таке пошанування знайшло місце у казках. Ван Гохун виокремила чотири групи цінностей, важливих для китайського народу: соціальні, особистісні, моральні, віри у себе та власні сили [Ван Гохун 2019, 143]. Саме тому в казкових історіях надважливе місце відводиться суддям, що є носіями невичерпної мудрості. Саме судді в казках знаходять можливості помирити тварин, людей і стихії. Тільки суддям вдається пояснити, що таке зло, а що таке добро, збагнути сутність поганих вчинків та важливості жити і чинити по совісті.

Особливими є тексти, які належать до групи **Казок про тварин**. У них читач часто знаходить відповідь на запитання, на які почасти важко відповісти. Це стосується пояснень щодо поведінки тварин, опису середовища перебування чи фізіологічної побудови. У таких казках допитливий читач може довідатися, чому собаки виють на місяць, чому миші бояться кішок, чому кішки не долюблюють собак, чому тіло їжача втикає колючками тощо. Багато в чому казки цієї групи нагадують казки європейських народів про тварин, зокрема українські. Саме з цих текстів можна довідатися, як маленький може бути хитрішим за великого, як боязливий протистоїть сильному і виходить переможцем у протистоянні.

Ще одна група китайських казок є близькою до загальноєвропейських **Чарівних казок**. Найпопулярнішими текстами цієї групи є казки про тварин-перевертнів. Китайці настільки вірять у перевертнів, що у середні віки в різних провінціях навіть видавалися спеціальні рецепти того, як протистояти перетворень. І, що найцікавіше, навіть зараз у багатьох провінціях перед початком важливої справи і для її щасливої реалізації проводять спеціальний ритуал відлякування злих духів та різних перевертнів.

Дуже цікавими є твори, що належать до групи **Казок про майстрових**. Якщо порівнювати китайські та європейські народні казки, то така група казок в європейському фольклорі не виділяється. Найчастіше твори такого змісту та

характеру належать до групи соціально-побутових казок. У китайських казках цієї групи йдеться про працюючих ремісників. У творах цієї групи розповідається про те, як відомий майстер навчає інших своєї майстерності. Інколи людина приносить себе в жертву заради можливості допомогти майстрові, щоб перейняти його талант. Як правило, здобувши майстерність у певному промислі, майстер служить людям [Рифтин 1972].

Ця класифікація не може претендувати на абсолютну однозначність, оскільки сюжети народних китайських казок дуже різноманітні і побутують у великій кількості варіантів із різними варіаціями.

Спираючись на дослідження С. Адоньєвої [Адоньева 2000], Л. Дунаєвської [Дунаевська 2009], можемо стверджувати про багатофункціональне призначення казки в культурі кожного народу. Казка, поєднуючи, реалізує естетичну, дидактичну, соціальну та розважальну функції. Це стосується і китайської народної казки.

Принагідно вважаємо за доцільне зазначити, що в китайській культурній картині світу, історії, зафіксовані у фольклорних текстах, побутують у багатоваріантному форматі. Підтвердженням цього є книга «Ма Лян – чарівний пензлик» Хуна Сюньтао, відомого китайського письменника, збирача фольклору [Хун Сюньтао, 2020]. У Передмові автор зазначає, що його герой – простий хлопчик із гірського села, про якого знають усі, але нічого конкретного не знає ніхто. По всьому Китаю розповідають історії про Ма Ляна, які розпочинаються зі слів, характерних для жанру казки: «давнім-давно», «ніхто точно знає, коли і за якої династії...» і тощо. Так само достеменно не відомо, де саме мешкав герой. Усі про нього чули, хтось і знав, але конкретизація відсутня. Проте достеменно відомо, що Ма Лян завжди боровся зі свавіллям начальників та чиновників, тому розповідь про нього могла накликати неприємності. Саме тому в окремих історіях його ім'я міняли на «Цзян Янь, Чжан Лян, Ван Мян або Даоцзи» [Хун Сюньтао 2020]. І далі на майже 300 сторінках Хун Сюньтао ділиться з читачами історіями про Ма Ляна, записаними в різні часи в різних провінціях Китаю.

Варіативність тексту, з одного боку, доводить його популярність, а з іншого – дозволяє простежувати актуальність соціальних викликів на території великої країни.

Спираючись на вищесказане, спробуємо проаналізувати текст казки про Ма Ляна.

Процес аналізу текстів китайської казки має певну специфіку, оскільки найчастіше китайська казка зафіксована в кількох варіантах, кожен із яких зберігає особливості тієї місцевості чи провінції, де багато років такий текст функціонував, передаючись із покоління в покоління.

Маємо зазначити, що в сучасному українському науковому просторі оригінальні твори китайської літератури є предметом активних літературознавчих досліджень у численних статтях Н. Ісаєвої, К. Мурашевич, Н. Лендєл, Я. Шекери, В. Урусова та інших китаїстів, тоді як українські перекладачі до творів китайського фольклору і літератури, на жаль, звертаються нечасто. А через це український читач позбавлений можливості, звернутися до нових українських перекладів, близько ознайомитися із сучасною та класичною китайською літературою рідною мовою, оновити наявну інформацію про китайські літературу і фольклор.

Казка «Пензлик Ма Ляна» сьогодні має єдиний офіційно визнаний переклад, автором якого був відомий український науковець і перекладач І. Чирко [Китайські народні казки, 1991, 106–111]. Але аналітична робота з одним варіантом тексту твору не є показовою, тобто такою, що дозволяє робити ґрунтовні висновки. Усвідомлюючи це, автори статті розширили коло текстів, включивши в роботу ще два українські переклади: варіант казки під назвою «*Чарівний пензлик*» у перекладі В. Воробйової (обробка В. Важдаєва) [Воробйова] та переклад І. Ілічук «*Чарівний пензлик Ма Ляна*» (див. Додаток), зроблений у процесі підготовки цієї статті (текст перекладу додається).

ДОДАТОК

«Чарівний пензлик Ма Ляна» у перекладі Ірини Ілічук

Колись давно, жив бідний хлопчик на ім'я Ма Лян. Він був від народження дуже розумним і змалечку любив малювати. Але оскільки сім'я була бідною, у батьків навіть не було грошей, щоб купити йому пензлика.

Коли хлопчина ходив у гори по дрова, то шукав гілочку і малював на схилах пагорбів; коли ішов до берега річки косити траву, то змочував у воді корінчик і ним малював. А повернувшись додому, малював у дворі шматочком деревного вугілля. Ма Лян малював невпинно, ні на день не зупиняючись. Але хлопчик весь час мріяв про пензлик. От якщо був би в нього пензлик, – це було би чудово!

Одного разу Ма Лян побачив спалах світла в печері. Раптом з'явився старий чоловік із білою бородою. Він подарував юнакові блискучий чарівний пензлик. Яким щасливим відчув себе Ма Лян і... прокинувся. Усе це він бачив у сні!

Відкривши очі, хлопчик подивився навколо. Те, що трапилося, – було немовірним! У руці він тримав той самий пензлик!

Ма Лян одразу почав малювати. Намалював птаха. Птах ожив, розправив крила і полетів. Намалював рибу, і риба ожила!

Щодня Ма Лян малював для бідних і добросердечних людей різні речі. Якщо комусь з односельців чогось не вистачало, то Ма Лян малював потрібне.

Але почув про Ма Ляна та його чарівний пензлик ненажерливий і недобрый заможний пан з сусіднього села і наказав схопити і привести Ма Ляна до нього. Той і вмовляв Ма Ляна, і залякував, однак хлопець відмовився малювати для пана. Тоді багатій наказав посадити Ма Ляна в стайню і заборонив його годувати.

Увечері почався сильний снігопад. Сніжинки були схожі на гусяче пір'я. Багатій вийшов подивитися на це диво і побачив, що через щілини біля дверей стайні променіє червоне світло, та почув запашний аромат їжі. Він підглянув у щілину. А там Ма Лян підкладав дрова до великої печі та їв смачні гарячі пиріжки. І піч, і пиріжки Ма Лян намалював за допомогою чарівного пензлика.

Зажожний пан розлютився і вирішив вбити Ма Ляна, а його чарівний пензлик забрати собі. Тільки він замислився про те, як Ма Лян намалював сходи та перейшов через стіну. Багач і собі спробував скористатися сходами, але впав за два кроки, адже сходи були намальовані.

Перш ніж багач підвівся, Ма Лян намалював коня, сів на нього і помчав галопом подалі від злобного і ненаситного пана. Багатій кинувся навздогін.

Хлопець намалював лук, стрілу, налаштував зброю і вистрілив. Стріла влучила прямо в горло багатія, і той враз помер.

Про це довідався імператор і послав слуг заарештувати Ма Ляна.

Імператор погрожував вбити Ма Ляна, якщо той не намалює йому велике грошове дерево.

Ма Лян махнув чарівним пензликом, і посеред безкрайнього моря з'явився маленький острівець, а на острові – високе розкидисте грошове дерево.

Потім Ма Лян намалював величезний дерев'яний корабель, і імператор з своїми слугами піднявся на нього. Ма Лян зробив ще кілька штрихів, і великий корабель швидко поплив морськими хвилями. Ма Лян продовжував малювати. Хвилі ставали все вище і через деякий час поховали корабель у морський пучині разом з імператором та його слугами.

Люди не знають, куди після цього подівся Ма Лян.

Дехто каже, що хлопець повернувся до рідного села, і живе там зі своїми друзями-селянами. А хтось розповідає, що він мандрує світами і, як і раніше, малює для всіх добрих людей.

Переклад зроблено з оригіналу, розміщеному на інтернет-сторінці за посиланням: https://sa93g4.smartapps.baidu.com/pages/squestion/squestion?qid=30445806&rid=2960126561&eid=10815&_swebfr=1

百度知道

Будь-яка фольклорна казка становить художню систему, в основу якої покладена універсальна концепція будови світу. Конфлікт у казки є ядром, що організує простір твору, в ньому знаходить утілення концепція, унаочнення якої традиційно відбувається через бінарну опозицію – протистояння добра і зла [Ставенко 2018, 181–182]. Однак китайська казка допускає множинність варіантів моделювання конфлікту, а це позначається на розгортанні/реалізації сюжетних ліній, на характері побудови образної системи твору та образу головного героя, а також на способах прочитання тексту твору та інтерпретації вміщених у ньому смислів.

О. Упоров цитує китайського філолога Сюй Цзіна, який стверджував, що «фольклор – це відтворення у підсвідомості страху, надій, сподівань народу» [Упоров, 2019, 111]. І ми можемо погодитися з цим твердженням, оскільки у китайській фольклорній казці має місце відтворення багаторівневої моделі світу (Всесвіт/соціум/індивід).

В усіх варіантах текстів казки має місце такий формат презентації історії героя, проте логіка розвитку сюжету специфічна, що зафіксована у такій послідовності: герой – соціум – Всесвіт – герой – соціум – Всесвіт – герой/соціум → Всесвіт.

Ім'я героя. Проблема імені героя полягає у подвійному написанні його під час видання книг. Так, у збірці «Китайські народні казки» [Китайські народні казки 1991] упорядником та перекладачем багатьох творів якої був І. Чирко, ім'я головного героя в назві і тексті твору написано разом («Пензлик Маляна»). Натомість у назві казки в іншій збірці китайських казок [Чарівний пензлик Ма Ляна 1992], що також упорядкована І. Чирком, ім'я хлопця написано по-іншому (Ма Лян). Окреме написання імені та прізвища головного героя казки зберегли у своїх перекладах В. Воробйова та І. Ілічук. Спираючись на

матеріал статті І. Несиної [Несина 2013, 23] з проблеми написання китайських прізвищ, вважаємо, що прізвище героя (马 – Ма) має писатися окремо від імені (良 – Лян), оскільки воно виконує функцію маркування належності особи до певної родової групи, до того ж ім'я містить важливу інформацію щодо прив'язки героя (як носія цього прізвища) до певної території і є концептуально значущим елементом контуризації образу персонажа. Так, І. Несина доводить, що прізвище Ма часто трапляється в провінції Сіньцзян. Якщо подивитись на мапу Китаю, то побачимо, що згадана провінція займає частину східного Тянь-Шаню. Саме тут у давнину проходив Великий шовковий шлях. Тут розташована гірська вершина Чогорі (8611 м) друга за висотою у світі після Евересту. Хоча провінція розташована далеко від моря, проте на її території протікає ріка Тарим, у її горах починаються ріки Ілі та Іртиш. Є і рівнини, на яких селяни вирощують бавовну та городину, є гірські річки і гори. Усе, що позначене на мапі, зафіксовано в художньому просторі казки. Прізвище героя казки інформативне, воно допомагає усвідомити реалістичність історії, яка формує основу твору, що є специфічною особливістю китайської казки. Отже, вважаємо, що трансформація **прізвища** та **імені в одне слово**, як це зробив І. Чирко («Жив колись бідний хлопчик на ім'я Малян»), помилкова і має бути виправлена в навчальній програмі із зарубіжної літератури та шкільних підручниках.

Композиція, конфлікт. У китайському фольклорі, як і в фольклорних творах інших країн, постійним є інтерес до героїв, що здатні протистояти негараздам. В образі Ма Ляна, хлопця зі світлою мрією, сфокусовані головні ознаки народного героя-рятівника – сильної особистості, що діє у світі зруйнованої гармонії, стає на захист справедливості і готовий покарати не якесь фантастичне ЗЛО, а цілком реальних, упізнаних поміщика/мандарина і навіть імператора.

Варто зазначити, що боротьба із соціально промаркованим злом для Ма Ляна не є головним чи першочерговим завданням. Конфлікт у казці полягає у відстоюванні героєм права на мрію та її здійснення. Проте у процесі втілення наміреного герой мимоволі протистоїть владі, допомагає бідним та захищає їх від свавілля багатих.

Композиційно китайська казка, як зазначають науковці, як і більшість творів цього жанру, побудована традиційно (зачин, зав'язка, основні події: розвиток дії, кульмінація/розв'язка, та кінцівка) [Рифтин 1972]. Така ж композиційна побудова характерна і для аналізованого твору.

Як і в будь-якій казці, у казці про Ма Ляна в зачині відбувається фіксація специфічного для фольклору чітко не визначеного давнього часу – «Жив колись...»/Варіант І. Чирка (далі – **B1**), «У давні часи»/варіант В. Воробйової (далі – **B2**), «Колись давно» /варіант І. Ілічук (далі – **B3**). Традиційно через зачин увага слухача/читача акцентується на універсальності історії, яка покладена в основу твору, та на її героєві, ім'я якого збереглося поза часом розповіді. Нагадаємо, що казка про Ма Ляна записана в багатьох варіантах, а це підтверджує її популярність у різних провінціях Китаю, хоча географічно казка прив'язана до провінції Сіньцзян.

Повідомлення про головного героя твору – «бідного» хлопця (**B1**)/ «хлопця-пастушка» (**B2**) / «хлопчика з бідної родини на ім'я Ма Лян» (**B3**), у якого

була велика мрія – навчитися малювати, а головне бажання – мати справжній пензлик, – має всі ознаки зав'язки.

Маємо зазначити, що мрія та бажання Ма Ляна виступають як головні елементи сюжетотворчої основи історії. Саме вони формують надважливе питання: казка «Пензлик Ма Ляна» – це твір про талановитого майстрового, який готовий покласти своє життя/талант на служіння людям чи це твір про мистецтво?

Герой казки, ідучи за своєю мрією, не один раз порушить правила ієрархічного суспільства, за якими молодий і бідний не має першим звертатися до тих, хто старший чи вищий за статусом, тим паче обтяжувати їх проханнями. Натомість у тексті В1 Ма Лян звернеться до шкільного учителя з проханням *«хоч на деякий час дати йому пензлика»*, що само по собі викликає у вчителя здивування й обурення.

У тексті В2 герой звернеться до художника, який малював картину, до мандарина з проханням *«подарувати йому пензлика»* і наштотхнеться на глузування і погрози.

Ма Лян уже на початку історії змальований як особистість, вільна на рівні мислення, діалогу із собою та світом, яка руйнує несправедливі соціальні правила і готова йти до кінця, обстоюючи справедливість. За таку сміливість герой неодноразово потрапляє у небезпеку, але жодного разу не зрадить своєї мрії та вищі закони буття. Навіть те, що в усіх трьох варіантах казки через дії Ма Ляна загинули люди (поміщик, мандарин, імператор з родиною і слугами), читачем сприймається як акт справедливого покарання і не впливає на ставлення до героя, до того ж усе це формує героя не тільки як майстра малювання, а і захисника, борця.

Таким чином, формується відповідь на поставлене раніше запитання про те, хто/що важливіше (у парі «герой – мистецтво» важливішим виявляється герой). І розглядати цей текст доречніше саме у такій площині.

Кінцівка. За твердженням Лю Цзін'юй та Є. Березовської, китайські казки часто завершуються тим, що герой віддаляється від світу. Такий фінал, як наголошують науковці, пояснюється «впливом даосизму та оцінюється представниками китайської культури як щасливий». [Лю Цзинюй, Е.А. Березовская 2019, 127]. Автори зазначеної статті звертають увагу на загадковість постісторії як особливу рису кінцівки китайської казки [там таки, 129].

Якщо порівняти наявні в нас варіанти тексту, то маємо зауважити, що фінали у них подані по-різному.

У тексті варіанта І. Чирка історія героя, на нашу думку, не має завершення. Якщо дивитись на казковий текст із позиції традиційності вирішення конфлікту добра і зла, в результаті якого зло має бути знищено, фінал здається результативним (*«імператор та всі його попутники пішли на дно»*). Але загибель імператора в гонитві за золотом не може сприйматися як завершення сюжету історії про Ма Ляна. Тому така кінцівка, на нашу думку, не є повною.

У тексті варіанта В. Воробйової після повідомлення про загибель мандарина та його слуг є згадка про Ма Ляна, про те, що він *«попрощався із селянами і пішов по світу – нести людям добро і щастя»*. Конкретизація постісторії героя (*«попрощався із селянами»*) за умов усієї розмитості напряду та мети подорожі героя (*«по світу», «нести людям добро і щастя»*) руйнує загадковість.

Тільки у тексті варіанта І. Ілічук кінцівка відповідає китайській традиції. *«Люди не знають, – підбиває підсумки розповідач, – куди після цього подівся Ма Лян. Дехто каже, що хлопець повернувся до рідного села, і живе там зі своїми друзями-селянами. А хтось розповідає, що він мандрує по світах і, як і раніше, малює для всіх добрих людей».* На нашу думку, така загадковість в описі подальшої історії життя головного героя не тільки підтримує народну традицію, а й має всі ознаки відкритого фіналу.

Герой і чарівний предмет. У тексті казки немає чіткого розподілу ролей щодо того, від кого залежить результат малювання (предмет (пензлик) чи людина (хлопець Ма Лян)). У читача можуть виникати свої припущення, але відповіді на це запитання у тексті ми не знаходимо.

Із тексту казки зрозуміло, що герой, безумовно, талановитий, але без подарунка сивочолого старця все, що він малював, було його особистою справою, частиною його життя і для інших було малозначущим. Проте з появою чарівного пензлика Ма Лян отримує радість не тільки від здійснення власної мрії, самореалізації, а й від того, що приносить користь іншим. Пензлик у руках СПРАВЖНЬОГО майстра робить дива, а в чужих руках (переклад В2) пензлик утрачав свої чарівні можливості. У казці чарівне, надприродне набуває особливого значення, адже для вияву своїх можливостей чарівна річ потребує енергетичної підтримки людськими якостями. Без талановитої людини з добрим серцем та чистою душею пензлик є тільки предметом, інструментом. Очевидно, що для дива необхідне поєднання таких двох аспектів, як особистість, що живе за моральними законами суспільства, та містична ситуативність. Герой казки, що живе в системі національних цінностей і дотримується моральних законів, нібито розширює межі буття, привертає до себе, свого життя увагу вищих сил. У такий спосіб у китайській народній казці казкове, чарівне співіснує/є часткою реального, проникає в побут так органічно, що провести грань між реальним і казковим доволі важко.

Цікавим є той факт, що народна китайська казка не дає відповіді на запитання про те, хто/що важливіше (ерой, як це буває, зазвичай, у більшості європейських народних текстів, чи чарівний предмет, якому під силу змінити усе, навіть долі людей, зокрема долю героя). На відміну від європейських чарівних казок чарівний предмет у китайських казках не є помічником/винагородою за якісь добрі справи, а «провокує» нові випробування долі. Так, Ма Лян отримує омріяний пензлик, однак невідомо, яким чином чарівний подарунок змінить життя героя, що принесе йому – добро чи нещастя. Герой може змінитися, стати зажерливим, адже все, що він малює чарівним пензлем, оживає, стає реальним, а це може породити думку щодо збагачення. І саме пензлик виконує роль своєрідного лакмусового папірця на справжню моральність. Ма Лян може забажати влади, однак чи допоможе йому тоді пензлик? Чи хлопчик, маючи неймовірні можливості, не спокуситься і залишиться справжньою людиною, наділеною найкращими гуманістичними чеснотами?

Ма Лян проходить це випробовування. Він витримує всі спокуси і труднощі і залишається саме таким, яким має бути справжній герой. Із бідного і беззахисного хлопчика з красивою мрією Ма Лян перетворюється на борця, який стійко протистоїть злу: *«Як багач не вмовляв Ма Ляна чи як не залякував, той просто відмовлявся малювати».* У літературній казці «Ма Лян – Чарів-

ний пензлик», згодом написаній Хун Сюньтао, знаходимо потвердження тому, що чарівний пензлик – не просто предмет-подарунок, а предмет-випробування. Вручаючи юнакові чарівний пензлик, сивоволосий старець переконаний, що зробив правильний вибір, і супроводжує свій подарунок такими словами: *«Руки твої вже вправно малюють, а серце навчилося відрізняти добро від зла. Отже, ти став справжнім художником. Візьми цього чарівного пензлика, але не намагайся розбагатіти своїм мистецтвом і не чини людям зла»* [2020].

Часопростір. Художній простір казки про Ма Ляна географічно структурований і має всі ознаки китайського світу. Так, гори/ річка/ печера – це ідентифікатор Ма Ляна, хлопчика з бідної сім'ї, а море/острів (у другій частині) презентує в тексті іншого Ма Ляна – людину, яка отримує можливість утверджувати у світі справедливість (допомагати нужденним і карати несправедливість).

Герой не є статичним, незмінним, як і природа, що його оточує. Він живе в селі, в гірській місцевості, поряд із річкою, однак у певний час реалістичний природний світ (гори/річка) починає трансформуватися, точніше Ма Лян створює новий природний простір за допомогою власного таланту та чарівного пензлика. І якщо ріка є умовно упорядкованою (русло, береги), то море умовно безмежне, це стихія, яка не підкоряється людині.

Якщо аналізувати текст казки, то стає зрозумілим, що важливе місце у творі посідає звернення до основ буття (це природні стихії). У просторовому складнику казки звернення до стихій має вагоме значення, адже вони є обов'язковим складником китайського світоустрою, китайської культури. Саме з ними пов'язаний вибір того, що буде малювати Ма Лян. Вода і суша, вогонь (спалах у печері) і вітер, задіяні в процесі трансформування персонажа, допомагають простежити історію його змін на багато глибшому, культурному рівні. Саме з ними буде пов'язаний вибір того, що буде малювати Ма Лян.

Зовсім не визначеними у тексті є часові межі. Читач інтуїтивно розуміє, що час пошуку себе для Ма Ляна доволі довгий. У працях китайських філософів, як наголошує Л. Харченко, «людина постійно перебуває в процесі динамічного розвитку» [Харченко 2021, 45] Підтвердження цього знаходимо у текстах варіантів казки. Процес учіння героя не окреслено межами. У тексті не значиться, скільки часу пройшло від зародження мрії до її реалізації. Хоча розповідач головного героя і називає хлопчиком, однак ми розуміємо, що хлопчиком він був на самому початку, а у кінцівці, пройшовши низку випробувань, він уже навіть не юнак, а зрілий чоловік, що бере відповідальність не тільки за себе, а й за інших.

Єдиною характерною ознакою часової характеристики є вікове визначення дарувальника: *«сивобородий дідусь»* (текст В1) *«сивий старець»* (текст В2) *«старий чоловік із білою бородою»* (текст В3). Хоча як чарівник/божественний посланник, цей персонаж також поза часовими рамками і його сивина скоріш є антуражем, що вказує на різницю між ним та Ма Ляном, тобто на іншість дарувальника.

Діалог. На нашу думку, важливу роль в унаочненні конфлікту відіграють форма та характер діалогів між персонажами твору. У різних аспектах комунікації унаочнено не тільки соціальну нерівність (бідні – багаті), а і мовне, словесне свавілля, яке набуває конкретності й інтонаційної яскравості в ре-

альному діалозі головного героя з персонажами-антагоністами, а серед них – учитель малювання, поміщик, багатій, мандарин, імператор.

У кожному з варіантів казки має місце особлива конфігурація мовленнєвого простору.

Так, у тексті В1 розмова Маляна з учителем побудована як неповний, усічений діалог. Прохання хлопця дати йому на певний час пензлика передається словами розповідача, натомість відповідь учителя передається у формі індивідуалізованого яскраво забарвленого (і лексично, й інтонаційно) висловлювання: «Злидар! Малювати, бачте, йому захотілося. Ану геть звідси!». Відповідь хлопця, своєю чергою, оформлена як не проговорене вголос внутрішнє запитання: «Хіба коли бідний, то й малювати не дозволяється?».

Звернемо увагу на те, що репліки персонажів казки не створюють спільно організованого діалогічного простору, а фіксують, за наявності висловлювань, відсутність розмови як такої. Перша репліка Маляна через переповідання її розповідачем сприймається ослабленою, а зловна і глузлива реакція вчителя є акцентовано голосною і нібито сильною. Складається враження, що герой програв нахабності, проте внутрішнє запитання Маляна не є запитанням до вчителя, це запитання до вищих сил, які відповідають за гармонію у світі. У такий спосіб підкреслюється духовна сила персонажа, який уже перейшов на інший рівень спілкування зі світом.

У тексті В2 герой говіркіший. Окрім звернення до художника і мандарина, якому той малював картину, і внутрішньої відповіді на кепкування мандарина, в тексті подаються й інші репліки героя. Ма Лян заспокоює дівчину, в якій відібрали овечку, обіцяє допомогти звільнитися ув'язненим. Розмови з мандарином побудовані теж за принципом усіченого діалогу: репліки Ма Ляна подані в мінімалізованому переказі, тоді як мандарину надано слово («Наказую зупинити страту!//Намалюй мені гори з чистого золота, і я подарую тобі життя!»). Розмова ніби й відбувається, однак діалог відсутній. Такою формою діалогу підкреслюється неможливість комунікації між персонажами.

У тексті В3 історія Ма Ляна подана в розповідній формі, у ньому взагалі відсутні діалоги. Але на 555 слів у тексті є 106 дієслів, з них за допомогою 51 дієслова фіксуються дії головного героя, сила якого виявляється в діях.

Дарувальник і подарунок. У казці про Ма Ляна герой діє в соціумі, де порушуються соціальні та етичні норми, однак гармонію буття люди можуть відновити тільки за допомогою вищих сил [Брикульський 2007, 200].

Старий, що з'являється у текстах всіх трьох варіантів казки перед Ма Ляном і дарує йому пензлик, можливо, є одним із багатьох персонажів китайського фольклору, наділених рисами людей і божеств. Характерними дійовими рисами таких героїв, може бути свобода пересування та готовність увійти в простір людського соціуму. Саме тому «вони мандрують, втручаються в людські справи, захищають справедливість» [Історія релігій світу 2014, 200]. У казці поява незвичайного гостя має всі ознаки фантастичного дійства і супроводжується спалахами полум'я (В2), які не нищать хатину хлопця. У тексті В3 старий з'являється перед печерою, унаочнюючи зв'язок із таємницями земного та підземного світів, а його матеріалізація підсвічується блискавкою, що вказує на керування енергіями Всесвіту. Нагадаємо, що все це відбувається у тонкій площині сну. У такий спосіб головний герой казки долучається до утаємниче-

ного світу посвячених. Через чарівний пензлик Ма Лян набув сили для здійснення власної мрії.

Як правило, у народних китайських казках (і казка про Ма Ляна у цьому плані не є винятком) представлено певну модель буття. У цій моделі протиставляються два начала – добро і зло. Це протистояння реалізується на різних рівнях: багаті і бідні, талант і невігластво, співчуття і байдужість, сила і слабкість тощо. І саме цей текст доводить, що мистецтво і злочин несумісні. У тексті засвідчено, що людина (Ма Лян), задля отримання винагороди, повинна спочатку її заслужити, довести право вважатися справжньою людиною, тобто вистояти перед спокусами і залишитися ЛЮДИНОЮ з високими моральними якостями. І тільки за такої умови з'являється можливість реалізації героя у високому мистецтві, здійснити своє покликання служити народові.

Така модель, як правило, фіксує народну систему цінностей, що виявляється у співчутті до скривджених, оспівуванні працелюбства і доброти, засудженні ліні та озлобеності. Працелюбний та щирий герой після низки випробувань винагороджується здійсненням мрії та щасливим життям. Натомість лінивий і жадібний герой, навіть якщо він і отримав на певний час бажане, приречений, на суцільні нещастя. Це вважається основою китайської традиційної системи цінностей, які сформувалися у давні часи і продовжують зберігатися до теперішніх днів. Ван Гохун, досліджуючи китайські казки і зіставляючи їх із казками народів світу, зосереджує увагу на таких цінностях: моральних, віри у себе та власні сили, суспільних, особистих [Ван Гохун 2019, 139]. Усі вони присутні у казці «Пензлик Ма Ляна».

У китайській казці у дуже незвичний спосіб поєднуються казкові (магічні) речі і реалії буденного існування. Сон, із якого розпочинається власне казка, є своєрідним порталом між вигадкою та реальністю. «Старий подарував юнакові блискучий чарівний пензлик. Ма Лян прокинувся щасливим. Усе це виявилось сном!». У сні реалізується давня мрія талановитого юнака, і після пробудження мрія стає реальністю. Щоправда ця реальність (становна нерівність, багаті та бідні, зажерливість і доброта тощо) урівноважується вигаданими казковими елементами (чарівний пензлик). І саме чарівний пензлик, через який набувають вияву надможливості мистецтва, допоможе його власникові вершити справедливість уже в реальному світі.

ЛІТЕРАТУРА

Адоньева С.Б. Сказочный текст и традиционная культура. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский ун-т, 2000. 180 с.

Брикульський О. Світоглядні чинники, що обумовлюють синкретизм даосизму, буддизму та конфуціанства як основи формування суспільної свідомості носіїв традицій далекосхідної культури. *Духовність, мораль, етика, традиційних суспільств Далекого Сходу*. Київ : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 198–207.

Ван Гохун. Ценности культурных миров в русских и китайских сказках. *Вестник Томского государственного университета. История*. 2019. № 58. С. 137–144.

Ващенко Н.Н. Этнографизм китайских сказок // *Народная культура Сибири: материалы IX научно-практического семинара Сибирского регионального вузовского центра по фольклору*. Омск : ОмГУ, 2006. С. 43–47.

Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка). *Еволюція епічних традицій*. Київ : Київський університет, 2009. 304 с.

Історія релігій світу: навч. посіб. / В. Лубський, Є. Харьковщенко, М. Лубська, Т. Горбаченко та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 536 с.

Калашник Л. Особливості використання казки на заняттях з китайської як іноземної. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя Філологічні науки*. 2015. Книга 3. С. 126–131.

Кіктенко В. Історія українського китаєзнавства (XVIII – початок XXI століття). Київ, 2018. 388 с.

Китайські народні казки / упоряд., вступ. слово та переказ з кит. І.К. Чирка. Київ : Веселка, 1991, 159 с.

Лю Цзиньюй, Е.А. Березовская Особенности перевода китайских волшебных сказок (на примере анализа перевода на русский язык сказки «Волшебная кисть») *Язык в сфере профессиональной коммуникации: сб. материалов междунар. науч.-практич. конф. студентов и аспирантов*. Екатеринбург : ООО «Издательский Дом «Ажур», 2019. С. 125–131.

Лю Шохуа. В общем о китайских народных детских сказках. Изд-во Сычуаньского народного университета, 1985.

Мя Сяосяо. О мире и о себе: народная сказка и авторское творчество. *Детская литература*. 2008. № 6. С. 12–15.

Наумовська О. Парадигма жіночих образів української чарівної казки. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. № 38, Київ, 2018. С. 88–94.

Несина І. Китайське прізвище як важливий елемент культури Китаю. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та література*, 2013 Вип. 1. С. 22–24.

Рифтин Б. Герои и сюжеты китайских сказок. *Китайские народные сказки*/ пер. с кит. Б. Рифтина. Москва : ГРВЛ-Наука, Москва: Восточная литература, 1972. С. 5–24.

Репнякова Н. Система образов животных в китайских народных сказках : дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.09. «Фольклористика». Омск, 2001. 191 с.

Ставенко О. Сюжет і композиція казки в ракурсі вивчення сучасної наукової парадигми лінгвістики. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2018. Вип. 2. С. 178–182.

Тун Даньдани Фольклорные сказания в Китае в XX – начале XXI века: основные подходы к исследованиям. *Общество. Коммуникация. Образование*. 2020. Т. 11. № 3. С. 88–96.

Харченко Л. Феномен людини у філософському дискурсі стародавнього Китаю. *Науковий журнал «Китаєзнавчі дослідження»*. 2021, № 1. С. 38–46.

Хун Сюньтао. Ма Лян – волшебная кисть / пер. с кит. А. Труновой. Москва : Шанс, 2020. 239 с.

Чарівний пензлик. /переклад укр. В. Воробйової; обробка В. Важдасва. URL: <https://xn--80aauks.xn--j1amh/charivnyj-penzlyk.html>

Чжун Цзиньвэнь. Общие положения фольклористики. Шанхай: Шанхай Шицзи, 2010.

REFERENCES

- Adon'yeva S. (2000) Skazochnyy tekst i traditsionnaya kul'tura. Sankt-Peterburg. (In Russian).
- Brykul's'kyy O. (2007) Svitohlyadni chynnyky, shcho obumovlyuyut' synkretyzm daosyzmu, buddyzmu ta konfutsiyanstva yak osnovy formuvannya suspil'noyi svidomosti nosiyiv tradytsiy dalekoskhidnoyi kul'tury. Dukhovnist', moral', etyka, tradytsiynyykh suspil'stv Dalekoho Skhodu. Kyiv: Vyd. dim. «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya».
- Van Gokhun. (2019) Tsennosti kul'turnykh mirov v russkikh i kitayskikh skazkakh. Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Istoriya. № 58. S. 137-144. (In Russian).
- Vashchenko N. (2006) Etnografizm kitayskikh skazok // Narodnaya kul'tura Sibiri: materialy IX nauchno-prakticheskogo seminaru Sibirskogo regional'nogo vuzovskogo tsentra po fol'kloru. Omsk: OmGU. S. 43–47. (In Russian).
- Dunayevs'ka L. (2009) Ukrayins'ka narodna proza (lehenda, kazka). Evolyutsiya epichnykh tradytsiy. Kyiv: Kyyivs'kyy universytet. 304 s.
- Istoriya relihiy svitu (2014): navch. posib. / V. Lubs'kyy, Ye. Khar'kovshchenko, M. Lubs'ka ta T. Horbachenko. K.: Tsentr uchbovoyi literatury. 536 s.
- Kalashnyk L. (2015) Osoblyvosti vykorystannya kazky na zanyattiyakh z kytays'koyi yak inozemnoyi. Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya Filolohichni nauky. Knyha 3. S. 126-131.
- Kiktenko V. (2018) Istoriya ukrayins'koho kytayeznavstva (XVIII – pochatok XXI stolittya). Kyiv. 388 s.
- Kytays'ki narodni kazky (1991) / uporyad., vstup. slovo ta perekaz z kyt. I.K. Chyrka. Kyiv: Veselka. 159 s.
- Lyu Tszinyuy, Berezovskaya E. (2019) Osobennost' perevoda kitayskikh volshebnykh skazok (na primere analiza perevoda na russkiy yazyk skazki «Volshebnyaya kist'») Yazyk v sfere professional'noy kommunikatsii: sb. materialov mezhdunar. nauch.-praktich.konf. studentov i aspirantov). Ekaterinburg: OOO «Izdatel'skiy Dom «Azhar». S. 125–131. (In Russian).
- Lyu Shokhua. (1985) V obshchem o kitayskikh narodnykh detskikh skazkakh. Izd-vo Sychuan'skogo narodnogo universiteta.
- Mya Syaosyao. (2008) O mire i o sebe: narodnaya skazka i avtorskoye tvorchestvo. Detskaya literatura. № 6. S. 12–15. (In Russian).
- Naumovs'ka O. (2018) Paradyhma zhinochykh obraziv ukrayins'koyi charivnoyi kazky. Humanitarna osvita v tekhnichnykh vyshchykh navchal'nykh zakladakh. № 38, Kyiv. S. 88–94.
- Nesyna I. (2013) Kytays'ke prizvyshche yak vazhlyvyi element kul'tury Kytayu. Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Skhidni movy ta literatura. Vyp. 1. S. 22–24.
- Riftin B. (1972) Geroi i syuzhety kitayskikh skazok. Kitayskiye narodnyye skazki. Per. s kit. B. Riftina. M.: GRVL-Nauka, Moskva: Vostochnaya literatura. s. 5–24. (In Russian).
- Repnyakova N. (2001) Sistema obrazov zhivotnykh v kitayskikh narodnykh skazkakh / dis. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.09. «Fol'kloristika». Omsk. 191 s. (In Russian).

Stavenko O. (2018) Syuzhet i kompozytsiya kazky v rakursi vyvchennya suchasnoyi naukovoï paradyhmy linhvistyky. Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya: Perekladoznavstvo ta mizhkul'turna komunikatsiya. Vyp. 2. S. 178–182.

Tun Dan'dan' (2020) Fol'klornyye skazaniya v Kitaye v XX – nachale XXI veka: osnovnyye podkhody k issledovaniyam. Obshchestvo. Kommunikatsiya. Obrazovaniye. T. 11. № 3. S. 88–96. (In Russian).

Kharchenko L. (2020) Fenomen lyudyny u filosofskomu dyskursi starodavn'oho Kytayu /Naukovyy zhurnal «Kytayeznavchi doslidzhennya». 2021, № 1 s. 38–46.

Khun Syun'tao. Ma Lyan – volshebnyaya kist' / per.: Trunova A. S. M.: Shans. 239 s. (In Russian).

Charivnyy penzlyk /pereklad z kyt. Valeriyi Vorobyovoyi; obrobka V. Vazhdayeva, available at: URL: <https://xn--80aaukc.xn--j1amh/charivnyj-penzlyk.html> (accessed 9 August 2021).

Chzhun Tszinv'en'. (2010) Obshchiye polozheniya fol'kloristiki. Shankhay: Shankhay Shitszi.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2021

UDC 821.581

THE IMAGE OF AN INTELLIGENT WOMAN IN THE WORK OF LU YAO

Cao Jing

PhD Student

Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

14, Taras Shevchenko Boulevard, Kyiv, 01601, Ukraine

caojing073017@gmail.com

Lu Yao (路遥, real name Wang Weiguo 王卫国, 1949–1992) – a prominent representative in the galaxy of Chinese writers, whose work developed in the mainstream of “literature reforms”. His main works are the stories “A touching scene” (《惊心动魄的一幕》, 1980), “Destiny” (《人生》, 1982) and “Hard Times” (《在困难的日子里》, 1982), the novel “The Ordinary World” (《平凡的世界》, 1986–1989), etc. – are devoted to the description for the life of rural residents in the ShanXi (陕西) mountainous region during the economic reforms of the 1970s – 1980s. In the literary works of Lu Yao, the portrayal of female characters is distinguished by variety and realistic typing. This article examines the image of an intelligent woman, portrayed by the writer in various works, in which the tragic fate of the heroines ends with varying degrees of tension, contributing to the process of sublimation of the corresponding images. The focus of attention is the image of the intelligent city dweller Huan Yaping from the story “Destiny”, whose love ended in a tragic break with her beloved person because of her selfishness. The heroine does not try to overcome the utilitarian needs, which the author is trying to sublimate into individualistic ideals. The sublime intelligent girl Tian Xiaoxia from the novel “The Ordinary World” also could not marry her lover Sun Shaoping – she died. The tragedy happened when young people experienced ideal love, which evokes sympathy and relief at the same time: social conflicts are sublimated into wonderful relationships between lovers that cannot be destroyed by status, material interests and other real factors.

Keywords: image of an intelligent woman, dramatic tension, sublimation, Huan Yaping, Tian Xiaoxia

ОБРАЗ ЖІНКИ-ІНТЕЛІГЕНТКИ У ТВОРЧОСТІ ЛУ ЯО

Цао Цзін

Лу Яо (路遥, справжнє ім'я Ван Вейго 王卫国, 1949–1992) – яскравий представник плеяди китайських письменників, творчість яких розвивалася в руслі «літератури реформ». Його основні твори – оповідання «Зворушлива сцена» (《惊心动魄的一幕》, 1980), повісті «Доля» (《人生》, 1982) і «Тяжкі часи» (《在困难的日子里》, 1982), роман

«Звичайний світ» («平凡的世界», 1986–1989) та ін. – присвячено опису життя селян гірського району провінції Шеньсі в період економічних реформ 1970-х–1980-х рр. [Tsao Tszin 2020, 108]. Літературна творчість Лу Яо перебуває під значним впливом літератури реалізму, тому сама вона набула відповідних характерних особливостей: змалювання реального життя, творення типових персонажів у типовому середовищі, відстоювання гуманних цінностей, намагання зробити літературних героїв дзеркалом реального світу. В умовах реформ Лу Яо демонструє проникливість письменника, котрий побачив позитивний вплив фемінізму на свідомість китайських жінок за нової доби. Зокрема, йдеться про такий напрям, як соціалістичний фемінізм, що відіграв важливу роль у формуванні образу «нової китайки». У творах Лу Яо зображення жіночих персонажів вирізняється різноманітністю і реалістичною типізацією. У цій статті досліджується образ інтелігентної жінки, зображуваний письменником у різних творах. Неминучою є трагічна доля героїнь, яка завершується з різним ступенем напруги, сприяючи процесу сублимації відповідних образів. У фокусі уваги – образ інтелігентної мешканки міста Хуань Япінь із повісті «Доля», любов якої закінчилася трагічним розривом з коханим через її егоїзм. Героїня не прагне подолати утилітарні потреби, котрі автор намагається сублимувати в індивідуалістичні ідеали. Інтелігентна дівчина Тянь Сяоя з роману «Звичайний світ» також не змогла вийти заміж за свого коханого Сунь Шаопіна – вона загинула. Трагедія трапилася, коли молоді люди переживали ідеальну любов, що викликає співчуття і полегшення водночас: соціальні конфлікти сублимуються в прекрасні відносини між закоханими, які не можуть бути зруйновані статусом, матеріальними інтересами та іншими реальними факторами.

Ключові слова: образ інтелігентки, драматичне напруження, сублимація, Хуань Япінь, Тянь Сяоя.

ОБРАЗ ЖЕНЩИНЫ-ИНТЕЛЛИГЕНТКИ В ТВОРЧЕСТВЕ ЛУ ЯО

Цао Цзин

Лу Яо (路遥, настоящее имя Ван Вейго 王卫国, 1949–1992) – яркий представитель плеяды китайских писателей, творчество которых развивалось в русле «литературы реформ». Его основные произведения – рассказы «Трогательная сцена» («惊心动魄的一幕», 1980), повести «Судьба» («人生», 1982) и «Трудные времена» («在困难的日子里», 1982), роман «Обыкновенный мир» («平凡的世界», 1986–1989) и другие – посвящены описанию жизни крестьян горного района провинции Шэньси в период экономических реформ 1970-х – 1980-х гг. [Tsao Tszin 2020, 108]. Литературное творчество Лу Яо находится под значительным влиянием литературы реализма, поэтому само оно приобрело соответствующие характерные особенности: изображение реальной жизни, создание типичных персонажей в типичной среде, отстаивание гуманных ценностей, попытки сделать литературных героев зеркалом реального мира. В условиях реформ Лу Яо демонстрирует проницательность писателя, увидевшего положительное влияние феминизма на сознание китайских женщин в новое время. В частности, речь идет о таком направлении, как социалистический феминизм, игравший важную роль в формировании образа «новой китайки». В произведениях Лу Яо изображение женских персонажей отличается разнообразием и реалистичной типизацией. В этой статье исследуется образ интеллигентной женщины, изображаемый писателем в разных произведениях. Неизбежна трагическая судьба героинь, которая завершается с разной степенью напряжения, способствуя процессу сублимации соответствующих образов. В фокусе внимания – образ интеллигентной жительницы города Хуань Япінь из повести «Судьба», любовь которой закончилась трагическим разрывом с любимым из-за

ее эгоизма. Героиня не стремится справиться с утилитарными потребностями, которые автор пытается сублимировать в индивидуалистические идеалы. Интеллигентная девушка Тянь Сяоя из романа «Обыкновенный мир» также не смогла выйти замуж за своего возлюбленного Сунь Шаопина – она погибла. Трагедия случилась, когда молодые люди переживали идеальную любовь, что вызывает сочувствие и облегчение одновременно: социальные конфликты сублимируются в прекрасные отношения между влюбленными, которые не могут быть разрушены статусом, материальными интересами и другими реальными факторами.

Ключевые слова: образ интеллигентки, драматическое напряжение, сублимация, Хуань Япинь, Тянь Сяоя.

Введение. Успех литературного произведения неотделим от мастерства автора создавать яркие персонажи, в частности, женские образы и типажи. Последние требуют особого внимания к отражению женской психологии, разнообразия душевных состояний героинь, тонких эмоциональных изменений в их внутреннем мире и сложных личностных конфликтов.

В разные исторические эпохи обращение к женским образам в мировой литературе не только воплощало личные представления авторов о «прекрасной половине человечества», но и отражало сложный комплекс социально-этических, этнографических, культурно-исторических и психологических параметров, связанных с общественными установками и требованиями, предъявляемыми к женщине.

Целью статьи является анализ типических образов женщин-интеллиенток в творчестве китайского писателя-реалиста Лу Яо в аспекте реконструкции процесса сублимации гендерных художественных образов с развитием мировоззрения писателя.

В статье использованы общенаучные методы исследования: анализ, описание, структурирование, дефинирование; также использованы специальные методы литературоведческого исследования: имагологический, гендерный и компаративный анализ.

1. Определение понятия «женщина-интеллигентка».

В современных социологических исследованиях интеллиенток, как правило, относят к типу женщин, обладающих довольно высокими культурными и научными знаниями. Однако интеллектуальные параметры оказались недостаточными для исчерпывающего определения этого типа – необходимо также учитывать особенности физиологического и социального пола (гендера), культурной среды, социального статуса и образа жизни. Сложно не согласиться с мнением китайского социолога Чжень Юя, который утверждает, что «женщина-интеллигентка обычно обладает достаточно высоким уровнем знаний, личностных способностей, психологических качеств и мотивации к успеху. У этой группы женщин есть четкое понимание самоидентичности, они стремятся к карьерному росту и повышению самооценки» [Zheng Yu 2017, 229].

Понятие «женщина-интеллигентка» тесно связано с феминистическим движением, предполагающим социальное, культурное, интеллектуальное освобождение женщин. Одна из активисток освободительного движения китайских женщин Чэнь Хэнчжэ (陈衡哲) четко определила три составляющие этого про-

цесса: «Первой является индивидуальная эмансипация (个人的解放), предполагающая освобождение из темной и заплесневелой невольницы, искоренение собственного раболепия и стремление к саморазвитию, становлению независимого человека с достоинством и самоуважением. Вторая – личностное освобождение (人格的解放), в котором самым главным становится самосовершенствование в пику мнению окружающих, а также – самоотверженность и отдача в противовес стяжательству, готовность к преодолению трудностей вместо мимолетных наслаждений. Третья – высвобождение творческого потенциала и различных способностей: только всестороннее развитие талантов сделает женщин благотворной социальной силой и поможет добиться истинного равенства между мужчинами и женщинами» [Sheng Ying 2000, 35].

Итак, сущность понятия «женщина-интеллигентка» в нашем исследовании основывается на указанных выше эмансипационных принципах. Таким образом, определяется социальная группа женщин, для которых приоритетным является отстранение от материального потребительского мировосприятия в пользу духовного, интеллектуального и творческого самосовершенствования. Это способствует их личностной независимости и самоидентичности, то есть в материальном мире женщины-интеллигентки не являются принадлежностью мужчин и претендуют на равные с ними права и возможности. В духовном мире такие женщины отличаются разносторонними знаниями и независимыми личностными качествами. Благодаря этому интеллигентки претендуют на равные с мужчинами социальные роли и практики, активно осваивая сферу науки, искусства, политики и экономики.

2. Мотивация создания образа «женщина-интеллигентка».

Литературное творчество Лу Яо находится под значительным влиянием литературы реализма, поэтому оно имеет соответствующие отличительные черты. Реализм фокусируется на отображении реальной жизни, обращаясь к объективному и размеренному наблюдению за ней, точному и деликатному описанию в соответствии со сложившимся стилем жизни и воспроизведению типичных персонажей в типичной среде. Литература и искусство различных стран мира изначально в разной степени обладали реалистическими факторами и характеристиками, которые развивались и менялись в зависимости от социальных и исторических условий [Zhu Donglin, Ding Fan and Zhu Xiaojin 1999, 85–90]. На волне социально-экономических реформ 1980–1990 гг. в Китае активно разворачивается процесс урбанизации, который во многом определил тематику и проблематику «литературы реформ». Судьба типичных персонажей в новой типичной среде также имеет отличительные особенности. Как яркий представитель своего времени Лу Яо кладет в основу своего творчества собственный жизненный опыт: он внимательно наблюдает за жизнью, делает записи и проектирует объективную реальность на художественный текст, формируя образы реалистичных типажей. Для произведений Лу Яо характерны такие особенности: 1) отражение подлинной жизни: точность и конкретность деталей является средством передачи настроения и характера персонажей; 2) гуманистические идеи: достоинство и права людей незыблемы, независимо от их личностных ценностей; 3) типичные персонажи в типичной среде: типизация – ядро реализма; 4) живые персонажи: разносторонняя характеристика героев – точное и детальное описание не только особенностей характера,

поведения, речи героев, но и мелких подробностей вплоть до мимики и жестов; 5) неоднородность персонажей, изображение внутренних противоречий и психологических конфликтов: с одной стороны, Лу Яо любит своих героев, наделяя их стремлением к высокой мечте, честностью, добротой, смелостью, стойкостью в преодолении трудностей и т.д.; с другой же стороны, писатель не идеализирует героев, показывая в критических ситуациях их недостатки и слабости: эгоизм, жадность, расчётливость и т.д. Автор выбирает значимых персонажей и события из богатой и красочной реальной жизни и изображает их с помощью индивидуализации и художественного обобщения – именно так он создает типичных персонажей и типичную среду [Li Xing 2006 47–61].

Под влиянием феминистических идей в процессе урбанизации женщины осознают потребность в самоуважении, ставят своей целью гендерное равенство (两性平等) – равенство прав и социальных стандартов для женщин и мужчин (两性平权和两性同格). [Encyclopedia 2021, Electronic resource]. Городские девушки стремятся к знаниям – они не просто испытывают потребность в образовании, они одержимы знаниями, поскольку так пытаются обогатить свой духовный мир. Девушки стараются достичь материального достатка, исповедуя при этом идеи равенства и человеколюбия.

Особенности процесса эмансипации китайнок формировались под воздействием социалистического феминизма (Socialist feminism). Именно это направление активно развивалось в Китае примерно с 1960-х годов. Сторонники идей социалистического феминизма в большинстве своем находились под влиянием марксистской идеологии, в то же время критикуя «гендерную слепоту» этого учения и его неспособность решить «женский вопрос». В связи с этим была предпринята попытка разработать политическую теорию и практические методы, объединяющие идеи радикального феминизма (radical feminism) и марксистской теории. Новая концепция феминизма дала возможность достичь гармонии разнообразных мнений.

В отличие от преобладающего изначально теоретического анализа угнетения женщин, либеральный феминизм (liberal feminism) подчеркивает индивидуальность женщин, игнорируя конкретные условия окружающей действительности, в связи с чем не способен определить сущность гендерного угнетения; радикальный феминизм (radical feminism) слишком много уделяет внимания патриархату как основному источнику социального угнетения, игнорируя экономическую реальность, поэтому не способен эффективно обобщить женский и классовый опыт; марксистский феминизм (Marxist feminism) фокусируется на классовой структуре общества и его экономической основе, поэтому склонен игнорировать «женский вопрос». Интегрируя идеи марксистского и радикального феминизма, теоретики социалистического феминизма утверждают, что угнетение женщин зарождается в капиталистическом патриархате, суть которого – в синергии режима и гендера. Благодаря глубокому анализу гендерного неравенства в социалистическом феминизме предлагаемые стратегии социальных преобразований являются конкретными и всеобъемлющими. Понятие «эмансипация женщин» приобретает в этой теории более широкое толкование: не только защита прав женщин, но и всеобъемлющая эмансипация, включающая экономическую, идеологическую и бытийную сферы [Encyclopedia 2021, Electronic resource].

Ценностная парадигма, предлагаемая сторонниками социалистического феминизма, нашла отражение и в творчестве Лу Яо, в частности, в среде социалистических реформ (процесс урбанизации, стремление молодых женщин к новым идеалам, пробуждение в них самосознания и высокой самооценки). Автор детально изображает социальное окружение своих урбанизированных героинь и выражает их личностные проявления в многомерных сублимациях, таким образом, конструируя типичный живой образ китайской интеллигентки в контексте социально-экономических реформ.

3. «Интеллигентность с изъянами»: образ Хуань Япинь в повести «Судьба».

Хуань Япинь (黄亚萍) – главная героиня повести Лу Яо «Судьба», которая является яркой представительницей немногочисленной социальной группы женщин-интеллигенок, добившихся индивидуального освобождения, владеющих передовыми научными знаниями и пытающихся реализовать свои таланты и возможности в обществе. В то же время она всё ещё не может избавиться от тягостных предрассудков, ей недостает твердости характера и отрешенности от материального мира, предполагающего удовлетворение корыстных целей. Это становится основной причиной того, что в ранней прозе, к которой относится и повесть «Судьба», Лу Яо не смог создать совершенный образ интеллигентной китайки. Лишь спустя время в романе «Необыкновенный мир» автор с багажом жизненного и творческого опыта предпринял весьма успешную попытку «сублимировать» образ перфектной интеллигентки без изъянов и воплотить его в новой героине Тань Сяося.

Возвращаясь к образу Хуань Япинь, стоит отметить, что эта героиня обладает универсальными характеристиками, присущими интеллигенткам. Следовательно, она очень смелая молодая девушка. Однако любовь между Хуань Япинь и Гао Цзялином (高加林) – это ограниченные рядом личностных факторов отношения, а отнюдь не свободные, бескорыстные чувства. Хуань Япинь воспринимает Гао Цзялина в соответствии с собственными идеалами и потребностями, принимая его только в условиях «правильно» сконструированной реальности. К примеру, Япинь смело открывает свои чувства Цзялину, когда он имеет престижную работу в городе, как и сама Япинь. Но, в конце концов, когда Цзялин лишился должности в городе и вынужден был вернуться в деревню, Япинь готова разорвать отношения с ним, несмотря на общие стремления и близкое мировосприятие. Она признается: *«Характер, мировоззрение, интеллект и духовные запросы Гао Цзялина – все это ей нравится»* 亚萍认为: “加林的性格、眼界、聪敏和精神追求都是她很喜欢的。” [Lu Yao 2009, 156]. *«В характере Цзялина есть жажда приключений, его также можно назвать героическим персонажем. Чем больше он находится в кризисных и чрезвычайных ситуациях, тем больше он может стимулировать свои волевые качества, чем больше он проходит испытаний, тем более энергичным, сосредоточенным и активным он становится, также у него ясное мышление, и если в какой-то момент нужно чем-то пожертвовать, он тут же сделает это»*. 他的性格中有一种冒险精神 – 也可以说是英雄主义品格, 越是在危难紧急的关头, 越能激发他的斗志, 越是在考验人的关头, 他越是精力充沛, 精神集中, 动作灵敏, 思路清晰, 一刹那间需要牺牲什么, 他就会献出什么 [Lu Yao 2009, 127–128]. *«Если говорить об увлечениях*

и стремлениях, то Япинь и Цзялин отлично достигают взаимопонимания и всегда находят общий язык». 就爱好和追求而言, 亚萍与加林 “相互之间理解能力都很强, 且有共同语言” [Lu Yao 2009, 142].

Очевидно, что Гао Цзялин – умный и энергичный, ответственный и надежный. При этом, хотя любовь Хуань Япинь искренна, она не может бросить всё достигнутое в городе и вместе с Цзялином поехать в деревню, чтобы всю жизнь работать в поле. Таким образом, отношения молодых людей предопределены – их роман заканчивается трагически.

4. «Идеал интеллигентности»: образ Тянь Сяося в романе «Обыкновенный мир».

В романе «Обыкновенный мир» Лу Яо представляет новый образ молодой интеллигентки Тянь Сяося (田晓霞). Она – современная интеллектуальная девушка с острым мышлением, смелостью, яркой индивидуальностью, добротой и невинностью, а также преданностью в любви. У нее богатый духовный мир, она искренне и глубоко любит Сунь Шаопина (孙少平). В их любовных отношениях отсутствуют предрассудки – молодых людей объединяют общие интересы и взаимное восхищение, они одинаково понимают сущность любви, о чем Сяося записала в своем дневнике: *«Настоящая любовь должна быть не корыстной, а альтруистической. Это процесс самоотверженной борьбы вместе с любимым человеком и постоянного самообновления. Настоящая любовь – это объединение, это полное слияние любящих в общей борьбе! Готов (готова) ли ты пожертвовать собой ради любимого человека – это и есть критерий истинной любви, в противном случае это обман собственными чувствами»* 正如晓霞日记中写的: “真正的爱情不应该是利己的, 而是利他的, 是心甘情愿的与爱人一起奋斗并不断自我更新的过程; 是融合在一起, 完全融合在一起的共同奋斗! 你有没有决心为他(她)付出自我牺牲, 这是衡量是不是真正爱情的标准, 否则就是被自己的感情所欺骗....” [Lu Yao 2013, 1125]. Сяося понимает: чтобы достигнуть настоящей любви, она должна преодолеть препятствия светских предубеждений, социального статуса и материальных интересов; в то же время Шаопину необходимо преодолеть разрыв с реальностью, вызванный отрицательными последствиями комплекса неполноценности и нерешительностью противостоять и решать проблемы. Следовательно, любовь между Сяося и Шаопином бурная, искренняя, но она также полна противоречий и боли.

Разрыв в материальном статусе и обмен духовными интересами между Сяося и Шаопином крайне не сбалансированы. Он – сын бедного крестьянина, а она – дочь заместителя директора уездного революционного комитета (впоследствии назначенного секретарем префектурного комитета и заместителем секретаря провинциального партийного комитета); он – парень, зарабатывающий тяжелым трудом и постоянно находящийся в процессе поиска работы; она – студентка филологического факультета престижного университета; он – добытчик древесного угля, а она – репортер провинциальной газеты, генерирующая гениальные идеи. Таким образом, разрыв в социальных статусах влюблённых героев фактически непреодолим.

В противопоставлении образа жизни и социального статуса крестьян и горожан различие между Сяося и Шаопином очевидно, тогда как в особом мире «литературной молодежи» (文学青年) герои естественным образом об-

ретают свою идентичность – это пара, воспитанная мировыми бестселлерами. Поэтому в тексте заложено множество сцен чтения и обсуждения книг.

5. Сублимация образа женщины-интеллигентки в творчестве Лу Яо.

Хуань Япинь и Тань Сяося – героини, которые являются яркими представительницами китайских интеллиенток. Им свойственно пробуждение женского сознания, самоопределения и самоуважения, избавление от статуса угнетенных и осознание равенства полов. У них – достойное образование, широкое мировоззрение и непреодолимое стремление к успеху. Но, к сожалению, их истории любви заканчиваются трагично – каждая по-своему.

Героиня повести «Судьба» Хуань Япинь так и не получила настоящую любовь из-за своего эгоизма. Автор описал ее, скорее, как негативного персонажа, акцентируя на необходимости ставить моральные приоритеты, а именно: ценить искренность, доброту и последовательность, чтобы совершенствовать личностные качества. Таким образом, писатель в повести «Судьба» выражает одностороннее понимание сущности женщины-интеллигентки как особы эгоистичной и самовлюбленной.

В романе «Обыкновенный мир» Тань Сяося погибает, спасая детей в катастрофе, когда она и Шаопин прониклись истинным чувством. Писатель останавливает время любви между героями, у которых разные социальные статусы и жизненные обстоятельства, что в дальнейшем должно было повлиять на развитие сюжета истории любви.

Проанализированный материал дает основания полагать, что способ создания образа интеллигентной китайки в творчестве Лу Яо соотносится с феноменом сублимации. Само понятие «сублимация» чаще всего употребляют в психоаналитической литературе, понимая под ним «защитный механизм психики, представляющий собой снятие внутреннего напряжения с помощью перенаправления энергии на достижение социально приемлемых целей, а также творчество» [Dic academic 2021, Electronic resource]. Американский психолог Мак-Вильямс Нэнси также подчеркивает, что «сублимация является «хорошей» защитой, благодаря которой можно находить креативные, здоровые, социально приемлемые или конструктивные решения внутренних конфликтов между примитивными стремлениями и запрещающими силами» [Nensi M-V 2020, Electronic resource]. В прозе Лу Яо процесс сублимации прослеживается в трансформации образов героинь-интеллиенток.

Хуань Япинь – яркий типаж интеллигентной женщины, у которой сформировался независимый взгляд на женский статус, а также ярко выражено эмансипированное сознание. Однако в сравнении с современницами героиня все еще не способна преодолеть собственный эгоизм, который автор сублимирует в индивидуалистические идеалы «новой китайки». Тем не менее, образ Хуань Япинь остается незавершенным, переходным от традиционной женщины, вынужденной выживать в условиях тотального подчинения, к формированию образа эмансипированной китайки с новыми моральными ценностями. Иной изображает писатель Тань Сяося, наделяя ее не только эмансипированным сознанием и способностью к овладению современными и научными знаниями, а и истинной человечностью – бескорыстием и человеколюбием. Таким образом, в первом случае Лу Яо обратился к сублимации эгоистичной независимости героини в социуме, а во втором – сублимации че-

ловечности женщины-интеллигентки. Способность автора изображать персонажей стала более полной и убедительной.

Заключение. Лу Яо как последователь реалистических традиций мировой литературы глубоко понимал основоположные принципы соответствующего моделирования художественного мира: обозревая настоящую жизнь, создавать типичных персонажей в типичной среде; стремиться к гуманистическим ценностям, пытаясь сделать своих героев зеркалом реального мира. В его прозе также отражена важная идея китайской «литературы реформ»: новая молодёжь с современным мировоззрением стоит на распутье города и деревни: с одной стороны, молодые люди стремятся к высокой мечте – менять к лучшему окружающий мир, пусть даже ценой своей жизни; с другой стороны, они изо всех сил борются с давлением статуса, власти и традиций общества. Но в контексте реформ Лу Яо всё ещё обладает проницательностью писателя, который видит позитивное влияние феминизма (в частности – социалистического) на китайских женщин нового времени.

В данной статье произведена попытка анализа образов интеллигенток в творчестве китайского писателя Лу Яо на основе определения «интеллигентности» как пробуждения женского сознания, самостоятельности и самоуважения китайок, избавления от подчиненного статуса и стремления к гендерному равенству. Трагические обстоятельства жизненных историй героинь являются, по нашему мнению, способом сублимации внутреннего конфликта интеллигентных китайок, с трудом преодолевающих устои традиционной морали и общественных предрассудков. Глубина и всеобщий охват этого процесса достигается с приобретением жизненного и творческого опыта писателя.

ЛИТЕРАТУРА

- 路遥 (2009), 人生, 十月文艺出版社, 北京
- 路遥 (2013), 平凡的世界, 十月文艺出版社, 北京
- 李星 (2006), “在现实主义的道路”, 雷达主编, 路遥研究资料, 山东文艺出版社, 济南, 第47–61页
- 女性主义[百度百科](2021), 链接: URL: <https://mr.baidu.com/r/rigC1vjsSA?f=cp&u=d09ab2df0c8a3758>
- 盛英 (2000), “略论陈衡哲的妇女观”, 妇女研究论丛, 第35页
- 社会主义女性主义[百度百科](2021), 链接: URL: <https://mr.baidu.com/r/rmc81wcGXe?f=cp&u=8489b450e0dc9f03>
- 郑宇 (2017), “知识女性群体界定和起源浅析”, 戏剧之家, 第229页
- 朱栋霖、丁帆和朱晓进主编 (1999), 中国现代文学史, 高等教育出版社, 北京
- Нэнси М.-В. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. *ЛитМир – Электронная Библиотека*. 2021. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=49251&p=49>
- Сублимация. Академик: словари и энциклопедии. 2021. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/73235>
- Цао Цзін. Типовий художній образ «юнака, котрий перебуває в пошуку» у повісті Лу Яо «Доля». *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. Вип. 22. Том IV (199). С. 108–116.

REFERENCES

- Lu Yao (2009), *Dolya*, Shi Yue Wen Yi Press, Pekin (In Chinese).
- Lu Yao (2013), *Zvychnyy svit*, Shi Yue Wen Yi Press, Pekin (In Chinese).
- Li Xing (2006), "On the road of realism", in Lei Da(Ed.), *Lu Yao Research Materials*, ShanDong Literature and Art Press, Ji NaN, pp. 47–61 (In Chinese).
- Baidu (2021), "Feminism", Akademik, available at : <https://mr.baidu.com/r/rigCIvjsSA?f=cp&u=d09ab2df0c8a3758> (accessed 6 July 2021) (In Chinese).
- Sheng Ying (2000), "Korotko pro pohlyady Chen Khenchzhe na zhinok", *Zbirnyk zhinochykh doslidzhen*, p. 35 (In Chinese).
- Baidu (2021), "Socialist Feminism", Akademik, available at : <https://mr.baidu.com/r/rmc8lwcGXe?f=cp&u=8489b450e0dc9f03> (accessed 6 July 2021) (In Chinese).
- Zheng Yu (2017), "Analiz vyznachennya ta pokhodzhennya intelektual'noyi zhinky", *Budynok dramy*, Vol. 19, p. 229. (In Chinese).
- Zhu Donglin, Ding Fan and Zhu Xiaojin (Ed.) (1999), *History of Modern Chinese Literature*, Higher Education Press, Pekin (In Chinese).
- Nensi M-V. (2020), *Psikhoanaliticheskaya diagnostika: "Ponimaniye struktury lichnosti v klinicheskoy protsesse"*, LitMir – Elektronnyaya Biblioteka, available at : <https://www.litmir.me/br/?b=49251&p=49> (accessed 6 July 2021) (In Russian).
- Dic. academic (2021), "Sublimatsiya", Akademik, available at : <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/73235> (accessed 6 July 2021) (In Russian).
- Tsao Tszin (2020), "Typovyy khudozhniy obraz 'yunaka, kotryy perebuvaye v poshuku'u povisti Lu Yao «Dolya»", *Mova i kul'tura*, Vydavnychyy dim Dmytra Buraho Press, Kyiv, Vol. 22, pp. 108-116. (In Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 12.07.2021

UDC 821.581-31.09. Mo Yan

THE POETICS OF THE GROTESK IN NOVEL “THE REPUBLIC OF WINE” BY MO YAN

S. Kovpik

Doctor of Philological Sciences, Professor
Kryvyi Rih State Pedagogical University
54, Haharin Avenue, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine
kovpiks@ukr.net

Yu. Yelovska

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer
Kryvyi Rih State Pedagogical University
54, Haharin Avenue, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, 50086, Ukraine
julia.yelovska@gmail.com

The article represents the specifics of using grotesque poetics in the novel “The Republic of Wine” by the Chinese writer Mo Yan. The researchers study the novel in terms of hallucinogenic realism, which allows combining the elements of myth-making with historical references and present day realities. The paper shows that using the genre features of the morality novel and grotesque techniques the Chinese writer structured the content of the novel in such a way that a new and original genre the symbol novel was created.

The essence of the author’s strategy was to combine the bizarre, fantastic, real elements that in many ways present to the modern reader the strange world of the Chinese reality, where the real and the unreal events are in organic unity. The grotesque technique in the novel “The Republic of Wine” serves as a kind of catalyst, due to which the existing patterns of life are manifested with special intensity and clarity. Each character in the novel is a certain symbol.

The implementation of the grotesque poetics is caused by the socio-historical conditions of writing a novel, so the author’s vision of the empirical world became the means of creating the world of art. The grotesque principle of depicting reality, which is represented at different levels of the text (at the level of plot, composition, image system, style), along with the postmodern worldview of the writer led to the usage of narrative strategy, characterized by the following features: grotesque proper, continuous irony, laughter at horrible and repulsive things, parody of social, educational and family norms of upbringing. Moreover the novel represents the effect of “macabre”, when the relationship between the ridiculous and the terrible is broken, the opposition of good and evil, life and death is leveled. In addition it shows mocking mixture of different styles and genres, intertextual rethinking of history, concepts of progress, humanity and tolerance, as well as fragmentary illogical plot, discrete chronotope, openness of narrative structure, game technique as a provocation of the reader, the type of figurative expression and the principle of artistic structuring.

The grotesque technique in the novel “The Republic of Wine” by Mo Yan has become the way of organizing the literary text as a unity. It is a crucial concept which is considered as a means of existence in the world and a fundamental principle of reality interpretation. The narrative style of the writer tends to tragicomedy as a kind of critique of life and society.

Keywords: poetics, grotesque, novel-symbol, game, structuring, Mo Yan.

ПОЕТИКА ГРОТЕСКУ В РОМАНІ МО ЯНЬ «КРАЇНА ВИНА»

С. І. Ковнік, Ю. В. Єловська

У статті йдеться про специфіку використання прийомів поетики гротеску в романі китайського письменника Мо Янь «Країна вина». Автори розглядають роман із позицій галюциногенного реалізму, який дозволяє поєднувати елементи міфотворення з історичним екскурсом та реаліями сучасності. У процесі дослідження виявлено, що китайський письменник узяв за основу жанрові особливості роману-мораліте і за допомогою прийому гротеску структурував зміст роману так, що в результаті вийшов новий та оригінальний жанр – роман-символ. Сутність авторської стратегії полягала у тому, щоб поєднати химерне, фантастичне, реальне, які багатогранно презентують сучасному читачеві дивний світ китайської дійсності, де реальне й нереальне перебувають в органічній єдності. Прийом гротеску в романі «Країна вина» виконує функції своєрідного каталізатора, за допомогою якого життєві закономірності виявляються з особливою інтенсивністю та наочністю. Кожен персонаж у романі є певним символом. Звернення до поетики гротеску зумовлене суспільно-історичними передумовами написання роману, тому авторський варіант бачення емпіричного світу став засобом творення світу художнього. Гротескний принцип зображення дійсності, реалізований на різних рівнях тексту (на рівні сюжету, композиції, системи образів, стилю), разом із постмодерністським світосприйняттям письменника привели до використання оповідної стратегії, для якої характерні такі риси: наскрізний гротеск, суцільна іронія, сміх над страшним і тим, що відштовхує, пародіювання норм суспільного, освітнього й родинного виховання; ефект «macabre», коли порушується співвідношення між смішним і жахливим, нівелюється протиставлення добра і зла, життя і смерті; глузливе перемішування різних стилів і жанрів, інтертекстуальне переосмислення історії, понять прогресу, гуманності та толерантності; фрагментарність алогічного сюжету, дискретний хронотоп, відкритість оповідної структури, гра як провокація читача, тип образної експресії та принцип художнього структуротворення.

Гротеск у романі Мо Янь «Країна вина» став способом організації художнього тексту як цілого, ключовим поняттям, яке сприймається як засіб існування у світі, як фундаментальний принцип інтерпретації дійсності. Оповідна манера письменника тяжіє до трагіфарсу як своєрідної форми критики життя та суспільства.

Ключові слова: поетика, гротеск, роман-символ, гра, структурування, Мо Янь.

General statement of the problem and its connection with important scientific or practical tasks. The modern Chinese literature has fairly recently become known to the Ukrainian reader. Presently the school curriculum of Foreign Literature includes a short story by the Chinese writer, the Nobel Prize winner, Mo Yan “Genius”. The literary works of this writer are gradually becoming the object of study in the Ukrainian literary criticism (N. Isaieva, M. Obykhvyst and others). His novels “The Red Sorghum Clan” and “The Republic of Wine” were published by the Kharkiv Publishing House “Folio”. Mo Yan’s style has certain specific features.

Firstly Mo Yan is a representative of hallucinogenic realism, which combines elements of myth-making with history and modernity. Secondly this writer creates new genre modifications: a novel-symbol with a grotesque plot, a novel-absurd etc. All these features of Mo Yan's stylistic manner correspond to the postmodern conceptual reproduction of reality. The Chinese writer using the genre features of the morality novel and grotesque technique structured the content of the novel in such a way that a new and original genre the symbol novel was created.

Analysis of recent research and publications. The poetics of the grotesque is studied in the article "The poetics of the grotesque in the novel "The Late Mattia Pascal" by L. Pirandello" by A. Konyukhova. The researcher identifies the peculiarity of the grotesque and the way it helps to enlarge the boundaries of the genre, making it more mobile and open [Konyukhova 2013]. According to O. Paliy, "the grotesque way of perceiving the world and the individual in it prevails during the turning points of history, when there are radical changes in social and individual worldview, world picture, cultural subconscious, which generates global reorientations, conflicts, changes in aesthetic paradigms and thinking. All these changes are directly reflected in art, so the literature of the last century gives the variety of grotesque examples, which synthesize and reconsider almost all forms of grotesque imagery that existed in previous cultural periods" [Paliy 2020, 189].

As for the analytical understanding of Mo Yan's works, this process is just beginning in the Ukrainian literary criticism studies. A. Pecharsky demonstrates his peculiar approach to the comprehension of Mo Yan's work in his research "Ivan Franko – Mo Yan (莫言): Existential Search for Literary Dialogue", where "scientific and ideal realism" of I. Franko and "hallucinatory realism" of Mo Yan are investigated in terms of comparative studies.

That is why it is necessary to study the novel "The Republic of Wine" in terms of the grotesque poetics in order to determine not only its social, but also its global value.

Determination of previously unsolved issues in the stated problem. We believe that the novel "The Republic of Wine" by Mo Yan needs a comprehensive analytical consideration, because it has a unique structure, which is fairly complicated due to the implementation of the grotesque technique, but mobile and open. This paper is an attempt to analyze the author's strategy of combining the bizarre, fantastic and real, which reveals the strange world of the Chinese reality, where the real and the unreal events are in organic unity. It is essential to note that the characteristics of the grotesque as a principle of artistic typification include the following: 1) synthetism (a combination of comic and tragic, funny and horrible, real and fantastic, high and low, etc.); 2) integrity (grotesque is always characterized by the presence of an integral structure where individual elements become important only in their organic combination); 3) a broad subtext, which includes historical, social, political, psychological, philosophical, aesthetic spheres (the effect of "iceberg", which is widely used in the grotesque, represents the necessity to show not what is on the surface (a direct meaning), but also what is hidden; moreover in the grotesque there is often a "transition" of meanings, actualization of this or that value); 4) dynamism (the ability of grotesque structures to dynamics, transformation, modification, unification, decomposition, formation of other structures); 5) conceptuality (grotesque reflects the artistic concept of the world and individual); 6) significance (grotesque is a sign

of another world, another reality, the hidden essence of phenomena); 7) the poetics of the “strange” (techniques of “surprise”, carnival, fiction, aesthetic game, the presentation of different “view”, their shifting, layering, etc.). These are the main features that define the poetics of grotesque.

The methods of creating grotesque structures (images, plots, topos, chronotopes, etc.) are surprisingly diverse: alogism, contrast, hyperbole, litotes, metonymy, paradox, parody, etc. However they are not identical with the very concept of “grotesque”, which is much broader and only relies on a certain means. Depending on the author’s position, there are different types of grotesque, such as: comic, tragic, ambivalent. Grotesque is often used by writers to depict the world in a satirical way, but laughter does not always accompany grotesque and in many cases the grotesque acquires a tragic shade. The grotesque technique reveals both the deep essence of the reality phenomena and the processes that take place in the human psyche and the subconscious.

The content of the novel is structured in ten parts. Each of these parts has its own internal numbering and is divided into chapters, which include up to four chapters in each part. This system of structuring the content in the novel is used by the author in order to mix a story about the absurdity of the realities in modern communist China with letters between the provincial amateur writer Li Yidou, who is a liquormaker by profession, and the capital city writer Mo Yan. Thus, the author builds a line of confrontation between the real and unreal worlds, which determines the author’s strategy for the presentation of artistic information.

The writer begins the story with the traditional presentation of the main character – Ding Gou’er, a special investigator of the Higher Procuratorate, who has arrived at the suburban Mount Luo Coal Mine to undertake a special investigation. The reason of his arrival is rather absurd and bizarre – a denunciation letter stating that Liquorland’s Deputy Head of Propaganda, Diamond Jin braises and eats infants. The content of the denunciation has shocked the investigator, because this horrible information does not fit in his mind. Due to the implementation of the grotesque technique, Mo Yan focuses the recipient’s attention on such a pattern of life as the accused former elementary school teacher, who has a good reputation.

Therefore, the usage of the grotesque technique in this fragment serves as a kind of catalyst, due to which the existing patterns of life are revealed with special intensity and clarity.

The reason of the investigator’s arrival at the mine causes laughter among the party leadership, as they are also surprised by this fact. Still, they behave according to party etiquette – they invite the guest to dinner first: “*We can talk while we enjoy some food and drink*” [Yan’ 2015, 36].

The Liquorland Distillery Academy looks bizarre and absurd, where the above mentioned Diamond Jin gives a lecture on topic “Liquor and Society”. A decanter of liquor stands on the tribune where he delivers his lecture and dries glass after glass, nourishing his speech with alcohol. Grotesque aestheticization of ugliness and repulsiveness sometimes achieves the effect of physical disgust: “*braised boys*” [Yan’ 2015, 33].

The game in the novel creates a separate ontological level of the author, who can manipulate the text, being outside of it. The writer places the action and the characters in formally ordinary circumstances, without grotesque shifts in reality.

The very existence of the grotesque here is represented by the very fundamental impossibility of what is happening. Diamond Jin boasts his exceptional talent of drinking a thousand glasses of liquor and not getting drunk in front of his students. He also cynically says that such resistance to alcohol is inherent in him even in the process of conception: *"My relationship with liquor goes back forty years. Forty years ago, the founding of our People's Republic, such a joyous month for us all, a time when I was just taking root in my mother's womb. So I am a product, or maybe a byproduct, of ecstasy. Students, we all know the relationship between ecstasy and liquor. What matters is that the union of my father's ecstasy sperm and my mother's ecstasy egg predetermined my long association with liquor."* [Yan' 2015, 47].

The linguistic and stylistic plane of the novel includes the agitational and political phraseology of socialism such as *"ideological foundations"*, *"future accomplishments"*, *"driving force of history"*, *"going to communism"* etc. Politically propagandistic clichés, paradoxically used in connection with the development and prospects of the destruction of the future, satirically overestimate the pretexts of journalistic and trivial culture.

The theatricalization of the text reaches its climax in the scene of a restaurant banquet in honor of the arrival of the investigator at the mine: *"Ding Gou'er's eyes lit up as he drank in the room's decor: from cream-colored sofas to beige curtains, from a spotless white ceiling with floral etchings to a spotless white tablecloth..."* [Yan' 2015, 66]. Using hyperbolization, the writer conveys the scale of the banquet of the bright future builders, which contrasts with the miserable pictures of ordinary mine workers: *"The circular table had three tiers. The first was devoted to squat glasses of beer; long-stemmed glasses of grape wine, and even longer-stemmed glasses of strong colorless liquor; plus ceramic teacups with lids, sheathed imitation-ivory chopsticks, a variety of white ceramic plates, stainless-steel utensils, China-brand cigarettes, wooden matches with bright red heads in specially designed boxes, and fake crystal ashtrays in the shape of peacock tails. Eight plates of cold cuts adorned the second tier: shredded eggs and rice noodles with dried shrimp, hot and spicy beef strips, curried cauliflower, sliced cucumbers, ducks' feet, sugared lotus root, celery hearts, and deep-fried scorpions. As a man of the world, Ding Gou'er saw nothing special in them. The third tier was occupied only by a potted cactus covered with thorns."* [Yan' 2015, 66-67]. The theatrical performance of the banquet was not limited to sophistication and quantity of dishes, but also to the procedure of entertaining the guest, during which the party secretary and the director of the mine were telling nonsense about bringing closer ordinary workers and government officials through alcohol. The remarks of the party secretary and the director of the mine look absurd, because they are mixed with ideological slogans: *"Comrade Ding, old fellow, you've come a long way to be with us. How does it make us look if you don't drink? We've dispensed with the formalities, since this is just a simple meal. We can't show the intimate relationship between official ranks if you won't drink with us, can we? Have a little, just a little, to let us save face."* [Yan' 2015, 69]. This type of remark once again emphasizes the cynicism of the party leadership and its vileness. We believe that this way of content representation corresponds to the concept of the author's characters: the images of the characters are grotesque, their types are derived from the real coordinate system, and some "theatrical" features are deliberately emphasized.

The reader's ideas about humanity are questioned not only by the ironic and parodic game about eating babies, but also about writing. For example, an amateur writer with the literary pseudonym Yidou, which means "a measure of volume equal to ten liters (one pint)", believes that every citizen of China can study literature. In his letters to the Nobel Laureate Mo Yan, he explains the reasons for his fascination with literature: "*I read an essay in which you wrote, 'Liquor is literature,' 'people who are strangers to liquor are incapable of talking about literature' – Those refreshing words filled my head with the clarified butter of great wisdom, removed all obstacles to understanding*" [Yan' 2015, 38]. His arguments look more than clumsy, because in fact he never understood the essence of the writer's statement. The self-assessment of Yidou's own works looks ironic: "*I am so captivated by literature, and why I believe I am capable of producing good literature. I believe that my stories are full of the innovation spirit, filled with the spirit of alcoholic holiness, they explode with the spirit of the revolution...*" [Yan' 2015, 86]. In this way, the author of the novel "The Republic of Wine" parodies the essence of literary creativity in contemporary Chinese society. Even the titles of the stories of the amateur writer Yidou sound strange: "*Alcohol*", "*Don't Treat Me Like a Dog*", "*Meat boy*" and etc.

The image of Yidou is a symbol of fanatic artists of communism, because he believes that literature is a popular activity. He interprets Marx's words about art as if he convinces himself and others that "*when we come to communism, everyone will become a writer*" [Yan' 2015, 88]. Yidou is so ridiculously self-confident that he determines that his stories belong to the "category of strict realism". Strict realism is a parody of a well-known literary trend social realism.

Yidou dreams of his works finally being published by the Citizens' Literature, which publishes writers only if they "*have connections*". "*Having connections*" is a phrase that perfectly reflects the realities of socialist life. Yidou provides himself such connections by means of the famous writer Mo Yan, whom he sends twelve bottles of premium liquor to show his gratitude for reading his works. This type of "connection" was the norm in art circles during socialism times, so the writer could not ignore this fact.

It should be noted that in the novel "The Republic of Wine" Mo Yan skillfully uses the technique of collage. The first type of collage technique is an in-text collage, represented by quotations, allusions, literary and historical reminiscences that refer the reader to the ancient Chinese literature (Li Bai, Lu Xun), to previous works of the author himself, in particular the story of Mo Yan "The Red Sorghum Clan", the ancient philosophy of Zhuang Zhou, to the political slogans that were popular in China in the last century. The second type of collage is structural-organizing. Due to its various fragments, this collage not only enriches the language of the work with images and quotations, but also deepens the main plot of the work.

The narrative code of the story "Child Prodigy" the writer presents as a stylization of the Chinese medieval story Huaben, which is characterized by an oral type of speech, with addressing to the audience: "*Dear readers, our story, in general, began long ago.*" In this way the writer achieves the comic effect, or the effect of fiction, which is also an integral part of the grotesque poetics. The author combines a magical literary element with reality by collaging this stylistic fragment in particular.

The collage technique used by Mo Yan reflects the author's strategy of conscious organization of all inhomogeneous elements into a single artistic unity. Collaging

all these stories, the author persuades the reader to look at the problem of eating babies from different points of view. The image of the dwarf Yu Yichi migrates through all the stylistic fragments of the collage: “*Mr Yu, you are confusing me something awful. First you work in a tavern, then you’re a scaly young warrior who comes and goes like a shadow, and then you’re a clown in a performing troupe. Now you’re the prestigious owner of a tavern – your life is a mixture of truth and untruth, filled with countless transformations. ...*” [Yan’ 2015, 123]. Yu Yichi appears in the main plot line, in the stylistic fragments, and in the final story. He is a compositional character of all parts of the novel. This character correlates the signs of the real and unreal worlds.

Therefore, the collage technique as a structural and organizing component of the literature “search for roots” is actively used in the novel “The Republic of Wine” by Mo Yan. The collage technique serves not only as a way to organize the whole unity by connecting different parts, but also as a means of deepening the main plot.

It should be mentioned that in the novel “The Republic of Wine”, Liquorland is depicted by the author as a place where the satisfaction of physiological needs is exaggerated in every way (alcohol, food, carnal pleasures). Liquorland Distillery Academy embodies people’s love of wine. Liquorland Culinary Academy represents their love of food and various delicacies. In addition, in the “Republic of Wine” we notice the extreme cruelty of society and its representatives. Liquorland Donkey Avenue, due to its excessive number of donkeys, shows how cruel people can be: “*For hundreds of years, so many donkeys have died on Donkey Avenue, not to mention*” [Yan’ 2015, 145]. The author used a great number of allusions. Special attention should be given to those allusions which derive from ancient works of the Chinese literature and philosophical essays and signify the power of wine. Starting the novel with the title “The Republic of Wine”, the writer pays recipient’s attention on the theme of wine: “*... what’s the point to praise for the ability to drink in Liquorland – it’s almost nonsense*” [Yan’ 2015, 147]. Mo Yan constantly mentions Chinese poets of the Tang period such as Li Bai and Du Fu, who glorified wine in their works.

Wine is praised in the novel as something supernatural, in the way of Li Bai’s poetry: “*...there is something supernatural in the wine aroma; it is a certain spirit, a certain faith, a sacred faith that can be comprehended only by reason, but cannot be expressed...*” [Yan’ 2015, 169]. Thus, allusions to the theme of wine take an important place among the intertextual forms of the novel “The Republic of Wine”. These allusions include examples used in the works of the Tang period poets, such as Li Bai and Du Fu, and historical reminiscences that create a holistic picture of *the Republic of Wine*.

In “The Republic of Wine” the writer attaches great importance to the comfort of the characters in eating a lot of food, quirky and capricious in the dishes they choose for their table. The writer develops this phenomenon in different ways, without condemning his clown just as Shi Ji’nan and Lanling did not condemn their characters. However he makes the reader think about the actions and the way of life of the inhabitants of Liquorland.

Mo Yan exaggerates the characters’ ideas about the magical properties of certain dishes. A separate section of the novel is devoted to the procedure of the preparing swallows’ nests and the harm that people do to swallows by taking away these

nests, as well as the painful persecution of the idea that swallows' nests rejuvenate a person and give him / her incredible beauty. A hint of the cruel human nature can be noticed in the episode about a mule that damaged its hoof on the road. Suddenly, two women in white coats ran up to the mule: *"The veterinarians are here, the vets are here, stop crying, little friend, the vets are here. Hand them the mule's hoof, hurry. They'll reattach it for you. The women in white hastened to explain: 'We're not veterinarians! We're chefs at the guest house. Municipal officials are coming to tour the mine tomorrow, and the Mine Director has ordered us to treat them like royalty. Chicken and fish, nothing special there. And just as we were worrying ourselves sick, we heard that a mule had lost one of its hooves. Braised mule's hoof, mule's hoof in chicken broth.' ...The woman in white raised her hatchet, took aim on the mule's broad forehead ..."* [Yan' 2015, 34]. In such a way Mo Yan emphasizes a common feature for all the characters in his novel – it is their cruelty.

Consequently, the problem of eating infants, cruelty to cattle and birds, greed, feasts with excessive amounts of food, belief in the magical benefits of certain foods, as well as the idea of cruel punishment is exaggerated in the novel "The Republic of Wine". Due to this the author creates a great layer of allusions on physiological prose and works of Lu Xun. The structure of the novel is also enriched by such a form of intertextuality as a quotation. Quotations from the political slogans of the People's Republic of China of different years should be singled out: *"all efforts are given to eradicate drunkenness and sex"*, *"to force the past to serve the present, to put the foreign at the service of China"*. They are popular slogans of "reform policy".

Conclusions and prospects for further research. It should be noted that the novel "The Republic of Wine" by Mo Yan is constructed due to the following techniques of synthesis: a combination of comic and tragic, funny and horrible, real and fantastic, high and low.

The grotesque technique provides the novel with integrity, a broad subtext (historical, social, political, psychological, philosophical, aesthetic meanings). As a result the structure of the novel "The Republic of Wine" becomes dynamic.

In the novel "The Republic of Wine" Mo Yan uses the following methods of creating grotesque structures: contrast, hyperbole, paradox, parody, etc. The writer uses the grotesque to depict the world in a satirical way, but often the grotesque in his novel takes on a tragic shade. Due to the grotesque technique the writer managed to discover the deep essence of reality phenomena. The grotesque techniques perform catalyst functions, with the help of which the existing laws of life are revealed with special intensity and clarity.

In our opinion, the novel "The Republic of Wine" by Mo Yan can be the subject of research in terms of comparative studies, cross-cultural analysis, and the poetics of composition.

ЛІТЕРАТУРА

Ісаєва Н. Особливості моделювання художньої дійсності у прозі Мо Яня 1980-х років. *Світова література на перехресті культур і цивілізацій*. Вип. 7 (1). 2013. С. 75–82.

Котюхова А. Поэтика гротеска в романе Л. Пиранделло «Покойный Маттиа Паскаль». 2013. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poetika-groteska-v-romane-l-pirandello-pokoynyy-mattia-paskal-1> (дата звернення – 07.07.2021).

Криворучко С. Метафоричність у романі Мо Яня «Великі груди, широкі сідниці». *Сходознавство. Актуальність та перспективи. Тези доповідей I Міжнародної науково-методичної конференції, 20 березня 2020 р.* Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020. С. 8–10.

Ларіна О., Ісаєва Н. Особливості міжтекстової взаємодії у романі Мо Яня «Країна вина». *Літературознавчі студії*. 2013. С. 92–103.

Мо Янь Країна вина: роман / переклад з китайської М.В. Савченко. Харків : «Фоліо», 2015. 525 с.

Обихвіст М. Роль матері як невід’ємний аспект «соціалізації» жінки у романах С. Рущді «Останнє зітхання Мавра» та «Мо Яня «Великі груди, широкі сідниці». *Наукові записки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 2(86). 2017. С. 186–195.

Палій О. Поетика гротеску в чеському постмодернізмі (роман Павла Когоута «Катиня»). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31(70). № 4. Ч. 3. 2020. С. 189–194.

Печарський А. Іван Франко – Мо-Янь (莫言): екзистенційні пошуки літературного діалогу. *Українське літературознавство*. Вип. 78. 2014. С. 201–208.

Селігей В. Актуальні проблеми дослідження сучасної китайської літератури. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 1(17). С. 122–127.

Тун Дань Дань Специфика образа Дина Гоуэра в романе Мо Яня «Страна вина». URL: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/1968/%D0%A1%D1%82%2023.pdf>

REFERENCES

Isayeva N. Osoblyvosti modeliuvannia khudozhn'oi diysnosti u prozi Mo Yanya 1980-kh rokiv. Svitova literatura na perekhresti kul'tur i tsyvilizatsiy. Vyp. 7 (1). 2013. S. 75– 2. (in Ukrainian).

Kotyukhova A. (2013), Poetika groteska v romane L. Pirandello «Pokoynnyy Mattia Paskal'» URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/poetika-groteska-v-romane-l-pirandello-pokoynnyy-mattia-paskal-1> (date of access – 07.07.2021). (in Russian).

Kryvoruchko S. Metaforychnist' u romani Mo Yanya «Velyki hrudy, shyroki sidnytsi». *Shodoznastvo. Aktual'nist' ta perspektyvy. Tezy dopovidey I Mizhnarodnoyi naukovo-metodychnoyi konferentsiyi, 20 bereznya 2020 r.* KH. : KHNPU imeni H. S. Skovorody, 2020. S. 8–10. (in Ukrainian).

Larina O., Isaieva N. Osoblyvosti mizhtekstovoyi vzayemodiyi u romani Mo Yanya «Krayina vyna». *Literaturoznachchi studiyi*. 2013. S. 92 – 103. (in Ukrainian).

Yan' M. (2015), Krayina vyna: roman; pereklad z kytays'koyi M.V. Savchenko. Kharkiv: «Folio», 2015. 525 s. (in Ukrainian).

Obykhvist M. Rol' materi yak nevid'yemnyy aspekt «sotsializatsiyi» zhinky u romanakh S. Rushdi «Ostannye zikhannya Mavra» ta «Mo Yanya «Velyki hrudy, shyroki sidnytsi». *Naukovi zapysky KHNPU im. H. S. Skovorody*. Vyp. 2(86). 2017. S. 186 – 195. (in Ukrainian).

Paliy O. (2020), Poetyka hrotesku v ches'komu postmodernizmi (roman Pavla Kohouta «Katynya»). *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu*

imeni V.I. Vernads'koho. Seriya: Filolohiya. Sotsial'ni komunikatsiyi. Tom 31(70). № 4. Ch. 3. 2020. S. 189 – 194. (in Ukrainian).

Pechars'kyy A. Ivan Franko – Mo-Yan' (Mò Yán): ekzystentsiyni poshuky literaturnoho dialohu. Ukrayins'ke literaturoznavstvo. Vyp. 78. 2014. S. 201 – 208. (in Ukrainian).

Selihey V. Aktual'ni problemy doslidzhennya suchasnoyi kytays'koyi literatury. Visnyk Universytetu imeni Al'freda Nobelya. Seriya «Filolohichni nauky». 2019. № 1(17). S. 122 – 127. (in Ukrainian).

Tun Dan'Dan' Spetsyfyka obraza Dyna Houéra v romane Mo Yanya «Strana vyna». URL: <http://journals.uspu.ru/attachments/article/1968/%D0%A1%D1%82%2023.pdf> (in Russian).

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

UDC 811.581

RESEARCH ON THE ATTITUDE OF OVERSEAS STUDENTS (FROM NON-SINOGRAPHIC COUNTRIES) TOWARDS CHINESE CHARACTERS

Zhang Yumei

PhD (Chinese Philology), Professor
School of Humanities, Shanghai Jiaotong University
800 Dongchuan Road, Minhang District, Shanghai
zhangyumei2007@sjtu.edu.cn

A. Brovko

MPhil (Chinese Philology), Current Student
School of Humanities, Shanghai Jiaotong University
800 Dongchuan Road, Minhang District, Shanghai
brovko.anastasiya.s@gmail.com

In the form of a questionnaire, investigate and study the attitudes and learning situation of learners in non-Sinographic cultural circles: 92 respondents from 23 countries, majority coming from Ukraine. The questionnaire data shows that the survey respondents generally consider learning Chinese is important. However, their problems mainly focus on wasting the resources of Chinese characters such as radicals, components, character origins and other resources for associative memory. Therefore, methods and other suggestions were made in order to show how to fully use the potential of Chinese language, especially the characters and what is hidden in their structure. The paper also found out that learning characters by the means of pinyin, emphasis on vocabulary learning and the habit of ignoring Chinese character reading and explaining prove to hinder language learning progress. This work provides explanation of anxiety related to Chinese characters and the need for Chinese character segmentation, the mentality of “illiterate” who only learns Chinese but not Chinese characters. It is revealed that good motivation without knowing the right way to learn can lead to troubles while mastering Chinese. In other words, due to peculiarities of the language, teaching and learning of Chinese language need scrutinizing. Thus, the final part of the paper provides coping strategies: recommendations on how to use associations related to the origins of Chinese characters, radical and phonetic associations, comprehensive associations and other methods to learn and memorize Chinese characters. The results of the analysis are considered and used to advise on the compilation of Ukrainian picture dictionaries or multilingual Chinese dictionaries. Paper provides ideas to revise the prefixes and entries of Chinese characters in the dictionaries mentioned above.

Keywords: non-Sinographic cultural circles; Chinese character attitude; ideographic characters; etymological association; Ukrainian Chinese character learners.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ (З НЕСІНОГРАФІЧНИХ КУЛЬТУРНИХ КІЛ) ДО КИТАЙСЬКИХ ІЕРОГЛІФІВ

Чжан Юймей, А. С. Бровко

У формі опитування були досліджені і вивчені ставлення до китайських ієрогліфів та ситуація навчання студентів у несінографічних культурних колах (92 респонденти з 23 країн, більшість з яких – з України). Дані анкети показують, що респонденти загалом вважають вивчення китайської мови важливим. Однак проблеми в переважно зосереджені на втраті ресурсів самих китайських ієрогліфів, таких як радикали, компоненти, походження ієрогліфів та інші ресурси для асоціативної пам'яті. Тому були запропоновані методи та інші пропозиції, щоб показати, як повною мірою використати потенціал китайської мови, особливо ієрогліфів, та те, що приховано в їхній структурі. Пильна увага приділяється ролі стародавніх китайських ієрогліфів та способам розкриття знань, прихованих за їх компонентами. У роботі також було встановлено, що вивчення китайських ієрогліфів за допомогою системи пін'їнь, акцент на вивченні слів та звичка ігнорувати те, з яких ієрогліфів складаються слова, а саме детальне значення кожного з компонентів слова, – усе це перешкоджає навчанню. Іншими словами, через особливості мови питання викладання та вивчення китайської мови потребує додаткового вивчення. Проаналізовано тривогу, пов'язану з китайськими ієрогліфами, та необхідність сегментації китайських ієрогліфів, менталітет «неписьменних», які вивчають лише китайську мову, а не китайські ієрогліфи. Хороша мотивація за незнання правильного способу навчання може призвести до неприємностей та неправильного розуміння мови. Таким чином, заключна частина статті містить стратегії подолання вищезгаданих проблем. Рекомендується використовувати асоціації, пов'язані з походженням китайських ієрогліфів, радикалами та фонетиками, комплексні асоціації та інші методи для вивчення та запам'ятовування китайських ієрогліфів. Усі методи супроводжуються детальними прикладами. Результати аналізу були розглянуті та використані для надання порад щодо складання українських словників із зображеннями чи багатомовних китайських словників. Під час дослідження використовувалися сучасні китайсько-українські та багатомовні словники. У статті подано ідеї щодо перегляду префіксів та записів китайських ієрогліфів у словниках, згаданих вище.

Ключові слова: несінографічні культурні кола, ставлення до китайських ієрогліфів, ідеограми, етимологічна асоціація, студенти з України, які вивчають китайську мову.

With the accelerating process of globalization and integration, more and more people begin to learn foreign languages. Pierce believes that the process of second language acquisition is the process of investment. Learners are fighters, fighting to become the leaders of the topic. [Pierce 1995, 17] They are also investors who study hard in order to get good social returns. Since China's international reputation has been greatly improved since the COVID-19, more two language learners have turned their attention to the field of Chinese characters. This paper takes the questionnaire survey as the starting point, focuses on the front-line practice of Chinese international education, investigates and studies the Chinese character attitude and learning

situation of Chinese learners in non-Sinographic cultural circles, and puts forward countermeasures and suggestions.¹

1. Design of questionnaire: attitude towards Chinese characters

The title of the questionnaire is “Research on Chinese character learners’ attitude towards Chinese characters (non-Sinographic circle)”. The design purpose is to understand the attitudes and methods of Chinese character learners in non-Sinographic culture circles. The questionnaire adopts the bilingual interface of Chinese and English. There are three forms: single choice questions, scale questions and blank filling questions. There are 36 questions in total, of which the last three blank filling questions are subjective and the first 33 questions are objective. The questionnaire adopts the form of Likert five-point scale in multiple-choice questions (1 = totally disagree, 2 = disagree, 3 = partially agree, 4 = agree, 5 = absolutely agree). The questionnaire is distributed and shared with the help of the questionnaire application “Wenjuan Xing” to collect statistical data.

The content of the questionnaire is divided into four parts. The first part (questions 1-8) aims to understand the basic situation of the respondents, including nationality, age, highest educational background, major, when the respondents started learning Chinese, how long they have learnt Chinese characters, Chinese proficiency test level, whether the respondents often see or deal with Chinese characters in their own country, etc.

The second part (questions 9–21) focuses on Chinese characters, including the respondents’ motivation to learn Chinese characters, their understanding of Chinese characters’ radicals and their meaning, Chinese characters’ font, characters with similar writing, Chinese characters’ phonetic side, Chinese characters’ origin, Chinese characters’ nature, and the relationship between Chinese characters and syllable phonemes.

The third part (questions 22–28) mainly focuses on Chinese “words” and examines their relationship with Chinese character learning, including learners’ understanding of the ideographic relationship of Chinese characters and words, the reading psychology of Chinese characters without word segmentation and hyphenation, etc.

The fourth part (questions 29–36) mainly investigates the methods of learning and memorizing Chinese characters, issues and problems, and the understanding of the relationship between oral language and Chinese character acquisition, etc.

2. Basic information of respondents: Chinese character learners in non-Sinographic culture circle

The first part of the questionnaire shows that there are 92 Chinese learners from non-Sinographic culture circle countries who participated in finishing the questionnaire. Their nationalities are: Ukraine, France, the United States, Bulgaria, Croatia, the United Kingdom, Georgia, Armenia, Nigeria, Indonesia, Pakistan, Malaysia, Russia, Azerbaijan, Kazakhstan Mexico, Thailand, Norway, Austria, Switzerland, El Salvador, Sweden, Madagascar, etc.

¹ The questionnaire was distributed on June 16, 2020 and collected on August 11, 2020. The number of samples investigated is approximately 100. 100 questionnaires had been distributed, 95 received, and 92 valid questionnaires are actually retained except for 3 belonging to Chinese character cultural circles. This paper mainly studies the first 33 objective questions. The form is anonymous, facilitating respondents to answer truthfully and with willingness. Generally speaking, the survey data has good reliability and validity.

Question	Distribution	Amount	(%)
What is your highest level of education completed?	High school	26	28.26%
	Bachelor's degree	41	44.57%
	Master's degree	20	21.74%
	PhD	5	5.43%
What is your major?	Humanities	71	77.17%
	Sciences	14	15.22%
	Engineering	7	7.61%
How old are you?	18–22	51	55.43%
	23–27	29	31.52%
	Other	12	13.05%
At what age did you start to learn Chinese?	Less than 18	57	61.96%
	18–22	23	25%
	23–27	6	6.52%
	Other	6	6.52%
How long have you been studying Chinese characters?	More than 6 years	12	13.04%
	6 years	16	17.4%
	5 years	13	14.13%
	4 years	13	14.13%
	3 years	13	14.13%
	2 years	6	6.52%
	1 year	13	14.13%
	Less than 1 year	5	5.43%
What is your HSK level?	HSK2	3	3.26%
	HSK3	11	11.96%
	HSK4	15	16.3%
	HSK5	38	41.3%
	HSK6	15	16.3%
	Other	10	10.87%
Do you often see Chinese characters in your country?	Not often	69	75%
	Sometimes	13	14.13%
	Often	10	10.87%

Figure 1. Basic information about respondents

The age of the respondents is mainly young, within 18–27 years old, accounting for 86.95%, of which the largest number is between 18–22 years old, accounting for 55.43%; The respondents as a whole have a good educational background, all of whom have a high school degree or above. The largest number are undergraduates, accounting for 44.57%, many master degree students, accounting for 21.74%, and a small number of doctoral students. Age and formal school education are closely related to foreign language learning ability. Young people who have received systematic school training have strong learning ability. The respondents of the questionnaire have learning advantages in age, educational background and time of starting learning Chinese. In addition, they have a good foreign language learning ability.

More than 86% of the respondents started learning Chinese earlier, of which 61.96% started before the age of 18, and 25% started from the age of 18–22. More than 70% of the respondents studied Chinese characters for 3 years or more,

accounting for 72.83%. HSK score information shows that more than 85% of the respondents are at the intermediate level of level 3-6, and 41.3% reached level 5. The respondents generally do not often see or deal with Chinese characters or only sometimes come in contact with Chinese characters in their own country, accounting for nearly 90%.

In other words, the 92 respondents in the non-Sinographic culture circle have significant similarities: they are in a language environment where they do not often contact Chinese characters, but because they began to learn Chinese at a school-age, they finally achieved intermediate or even better Chinese proficiency test results through three years of efforts. They have a direct and perceptual understanding of the characteristics of Chinese characters.

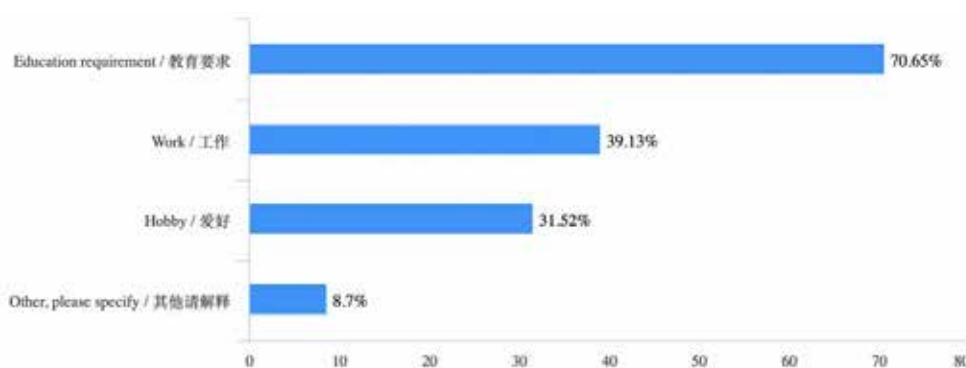

Chart 2. Motivation of Chinese character learning of respondents

As shown in figure (2), the multiple-choice question “Why do you learn Chinese characters?” is a survey of Chinese character learning motivation. 70.65% of the respondents studied Chinese because of educational requirements, 39.13% because of work, and 31.51% of scholars because of hobbies. Some of them do not have a single motivation, but both work and two or three other learning motivations. Psychological research shows that learning motivation is an important factor affecting the process and effect of foreign language learning.

Learning motivation can be divided into external motivation and internal motivation. Educational and work needs belong to external learning motivation, while interests and hobbies belong to learners’ personal internal learning motivation. Generally speaking, external motives, especially those for education and work, are more likely to make people succeed, because they are linked to obtaining education and job performance. [Edward Burkley 2020, 60–62] Foreign language learners with internal motivation are more likely to master the language, which is determined by their sincere interest in learning. Therefore, on the whole, most of the respondents have strong learning motivation, whether out of educational needs, work needs, personal learning interest, or non-single motivation. If properly guided, they are easier to achieve ideal learning results and academic achievements.

3. Classification and analysis of survey data: main problems

The second and third parts of the questionnaire, including questions 10–12, 15, 17–28 and 29–33, mainly reflect the respondents’ understanding of Chinese character radicals, components, phonetic radicals, word origins, Chinese character properties,

Chinese syllable phonemes and characters with similar writing, problems in learning Chinese words and characters starting from Pinyin, anxiety related to Chinese characters, word segmentation and hyphenation between Chinese characters. The following is the classification analysis:

3.1 Radicals, components, phonetic elements, Chinese character origins

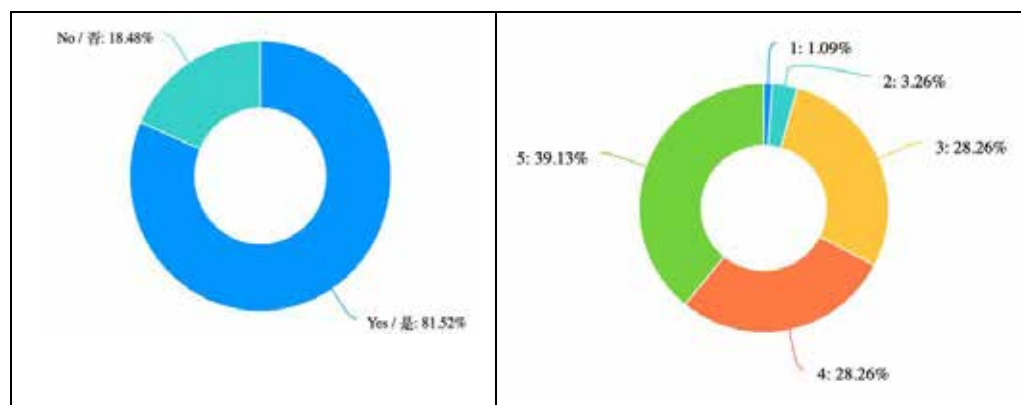

Chart 3. Radicals, components, Chinese character origins

On the left of the above chart (3) is a single choice question 10 “Do you know the radicals of Chinese characters?” 81.52% of the respondents said they knew the radicals of Chinese characters, and less than one fifth said they did not know the radicals. On the right is question 11 “Do you know the radicals of Chinese characters and their meaning, for example 亻, 冂, 木?”. The average score is 4.05. Only a very small number of people “completely” do not know the radicals and their meaning. It shows that even non-Sinographic cultural circle learners pay close attention to this aspect of Chinese characters. The next scale question is question 17 “Do you try to guess the meaning of an unknown Chinese character by its components?”. The average score is 3.91. Only a few people do not guess the meaning of the word with the radical. We should strengthen the teaching of the radicals, because it helps to improve the efficiency of Chinese characters learning.

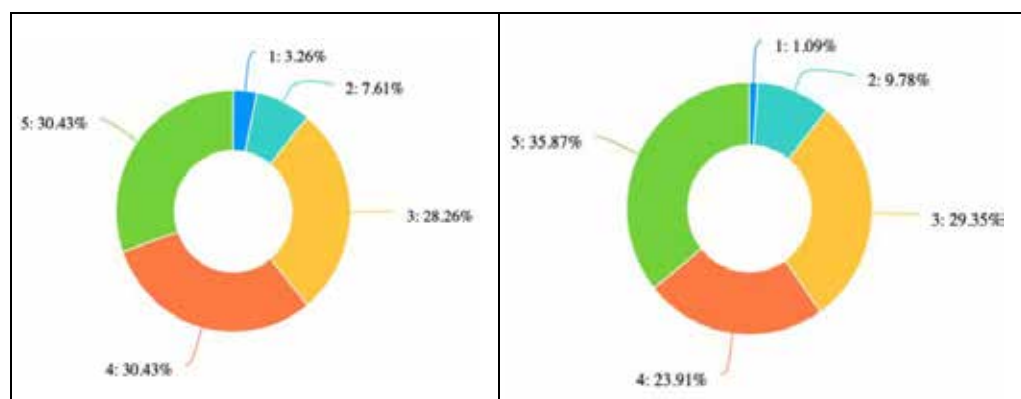

Figure 4. Phonetic element and Chinese character origins

On the left of chart (4) there is a question 12 “Do you know phonetic elements in Chinese characters?”. The average score is 3.8. It means that only a few people don’t know the phonetic elements. Chinese phonetic element is helpful to Chinese character learning, but how to deepen the knowledge of phonetic side needs to be further discussed. On the right of the chart there is question 15 “Do you think it is important to know the idea behind every Chinese character?”. The average score is 3.83. 35.87% of the respondents thought it was important to know the origin of Chinese characters, and a considerable number of respondents (29.35% + 23.91%) had a “quite important” attitude. It shows that morphological and semantic characteristics of Chinese characters and its origins plays a significant role in the teaching process, thus improves the learning results.

Summary

The survey results show that as the survey studies non-Sinographic culture circle, the basic concepts of Chinese characters such as radical, components, phonetic radicals and word origin have been deeply rooted in the hearts learners. When learning, they will guess the meaning of the word according to radicals, components and word origins. They may know the existence of sound radical, but are often confused by its role. It can be seen that improving the efficiency of Chinese character learning should focus on these basic concepts of Chinese character learning.

3.2 The nature of Chinese characters, syllable phoneme, shape and meaning of Chinese characters

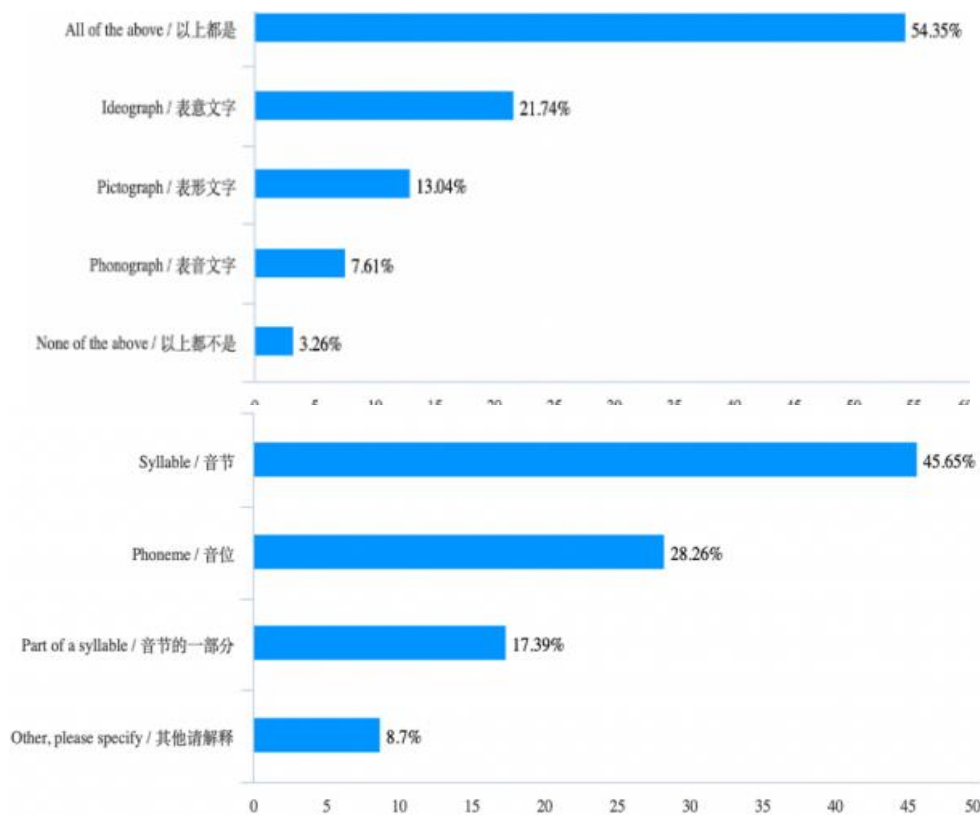

Chart 5. Nature of Chinese characters, characters and syllables, phonemes

On the left of chart (5) is the single choice question 18 “Do you think Chinese character is: phonograph, ideograph, pictograph, all of the above”. The setting of this question is not to intervene in the academic discussion on the nature of Chinese characters, nor to mind which is right or wrong, but to observe the respondents’ feelings on the shape, sound, meaning and relationship of Chinese characters. The result reflected in the answer sheet is that more than half of the people chose the answer of “all the above”, more than one fifth chose “ideographic” characters, and 13.04% chose “pictograph”, which shows that the prominent character characteristics of Chinese characters have a profound impression on the vast majority of people. On the right of chart (5) is a single choice question 19 “Chinese character represents... Please choose the most appropriate answer...” For linguistic terms such as “syllable” and “phoneme”, ordinary Chinese learners may not know their meaning accurately. Moreover, even Chinese people do not know their meaning if they are not majoring in linguistics. The survey results are quite intriguing. 45.65% of people choose “syllable”, which is consistent with the characteristics of Chinese characters as monosyllabic morphemes, that is, they have a better understanding of the phonetic characteristics of Chinese characters.

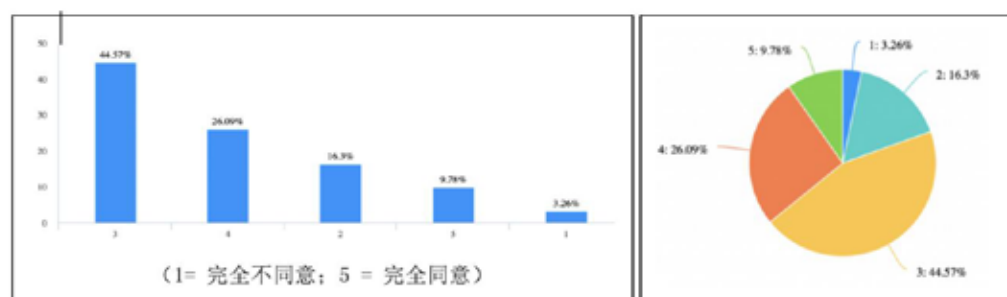

Chart 6. Chinese characters with similar writing

On the left of the chart (6) is the question 20 “Do you often misread characters that have similar writing?”. The average score is 3.22. Only 9.78% of those who chose “fully agree”, indicate that few people ignore the similarity of Chinese characters, and most learners know how to intentionally recognize words with similar characters. However, due to the similar shapes, the correct and error rate is about half (3:44.57%). On the right of the chart (6) is question 21 “亨 亨 堂 党 酒 洒 Do you think these Chinese characters have similar meanings?”. The average score is 2.1. 44.57% of the respondents “totally disagree” that they are similar. The high proportion of 26.09% and 16.3% shows that the respondents generally have a more rational understanding of similar characters. They know that the difference of a stroke may represent the difference of word meaning, but it also shows that the similarity of characters causes great trouble for them in identifying word meaning.

Summary

The vast majority of respondents are deeply impressed by the prominent morphological and semantic characteristics of Chinese characters. Although they may not know the meaning of linguistic terms such as “syllable” and “phoneme” accurately in theory, they have a good understanding of the linguistic characteristics, for example, that Chinese characters are monosyllabic morphemes. From the perspective

of specific word examples, they also consciously recognize and distinguish similar words. Therefore, how to get better guidance, including how to distinguish the shape of similar words, is particularly important in the follow-up study.

3.3 Pinyin, Chinese words, form and shape of Chinese characters

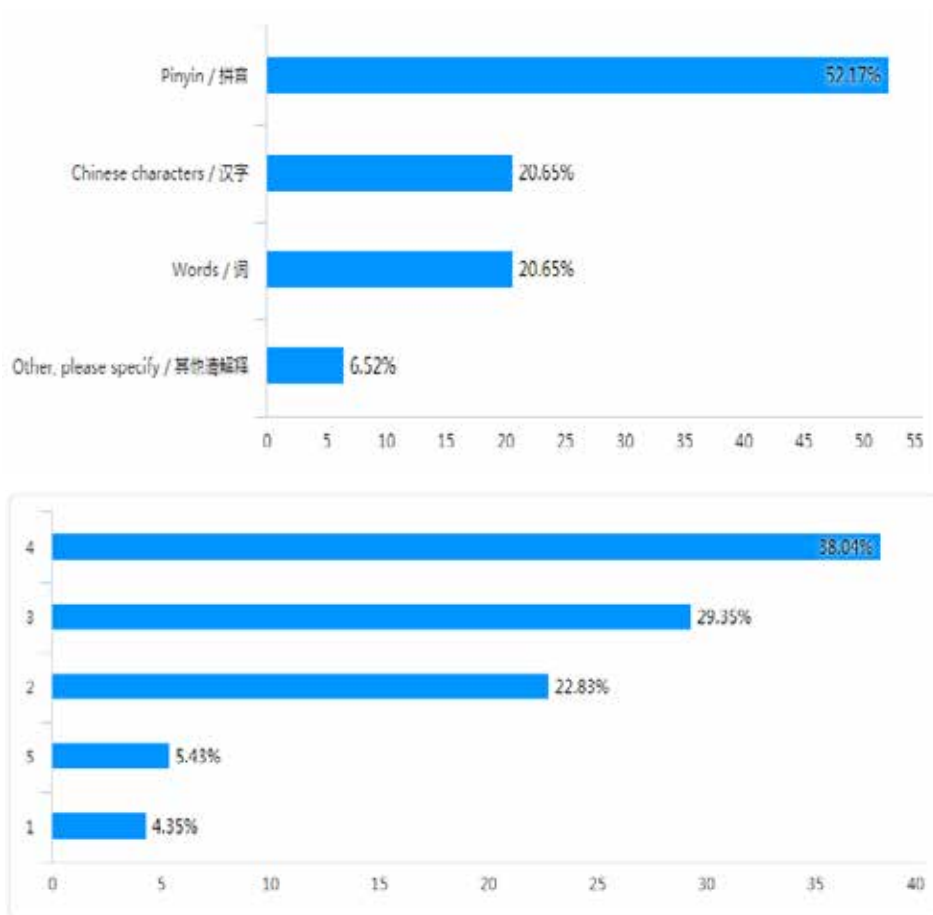

Chart 7. Pinyin, Chinese words and Chinese characters

On the left of the chart (7) is a single choice question 22 “You started to learn Chinese from ____”. More than half of the candidates began to learn Chinese characters with the help of pinyin. For beginners of Chinese, especially for beginners with alphabetic mother tongues, it is easier to learn Chinese with the help of pinyin. However, pinyin can also become an obstacle, which will make learners rely on this system, and later affect the reading of Chinese characters and the memorization of Chinese characters. On the right of the chart (7) is a question 23 “When learning new words do you know the meaning of all the characters in them?”. The average answer to this question is 3.15. Among the respondents, the two extremes of “completely agree” and “completely disagree” are relatively small, and the middle three options account for the highest proportion, indicating that the respondents generally have a vague grasp of the element meaning of Chinese words. In other words, students lack of Chinese characters literacy and word meaning accuracy.

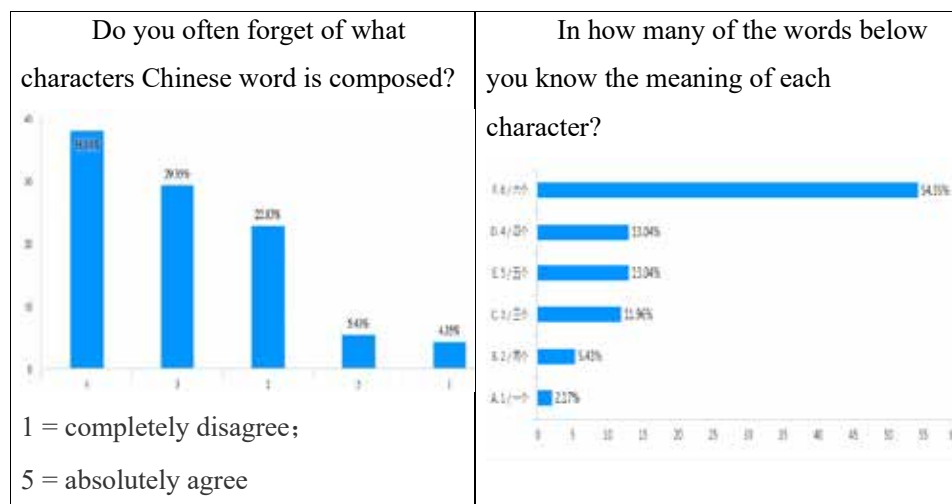

Chart 8. Pinyin, Chinese words and Chinese characters

On the left of the chart (8) is a question 24 “Do you often forget of what characters Chinese word is composed?”. The average score is 3.07. In terms of whether respondents fully agree that “they often forget of which Chinese characters Chinese words are composed”, the number of people at both extremes is small, indicating that most people “often” forget Chinese characters, the constituent unit of Chinese words. That is, learners lack accurate reading or memorization techniques.

On the right of the chart (8), the 6 words listed in question 25 are relatively simple and belong to primary HSK vocabulary. For the respondents who have reached HSK level 3-6, it is an easy question, so more than half (54.35%) of them showed that they know the meaning of single words by choosing six words, while for the remaining 42, they do not know at least one Chinese character, which also proves the existence of the problem in question 24 above. At the same time, it also shows that on the basis of accurately mastering the shape, sound and meaning of Chinese characters, learners can fully grasp the Chinese words composed of Chinese characters.

3.4 Anxiety related to Chinese characters, word segmentation and the importance of Chinese characters

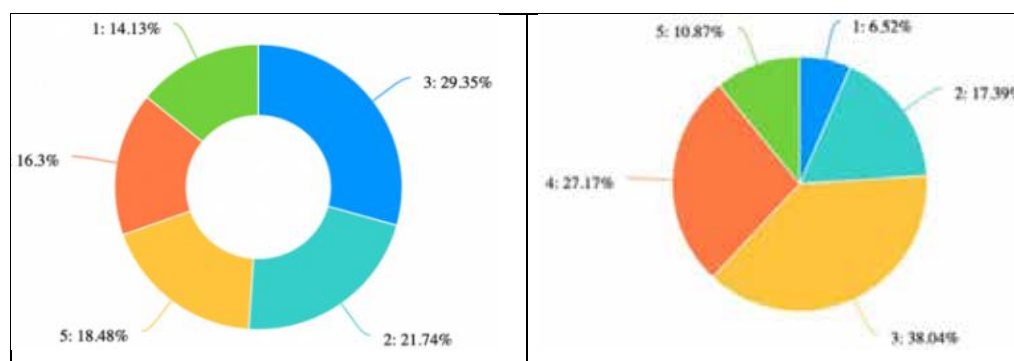

Chart 9. Anxiety related to Chinese characters, Chinese words segmentation

On the left of the chart (9) is a question 26 “Do you feel anxious when looking at pages with many Chinese characters?”. The average score is 3.07. Looking at pages with Chinese characters and not feeling anxious is the best learning psychology. However, the problem is that this accounts for the least among the answers, only 14.13%, indicating that more people have varying degrees of anxiety. Anxiety originates from the desire to understand and learn. Therefore, the way to solve the problem is to design better learning materials or auxiliary tools for non-Sinographic cultural circle learners, resolve their psychological anxiety, or guide their anxiety to active effective learning. On the right of the chart (9) is question 27 “When looking at Chinese text for the first time, can you clearly distinguish each word?”. The average score is 3.17, indicating that most people are usually confused about Chinese words. Only 10.87% of the people were completely clear, indicating that the unclear writing boundaries of Chinese words is a great trouble and obstacle in reading, which is also an important reason for anxiety related to Chinese characters.

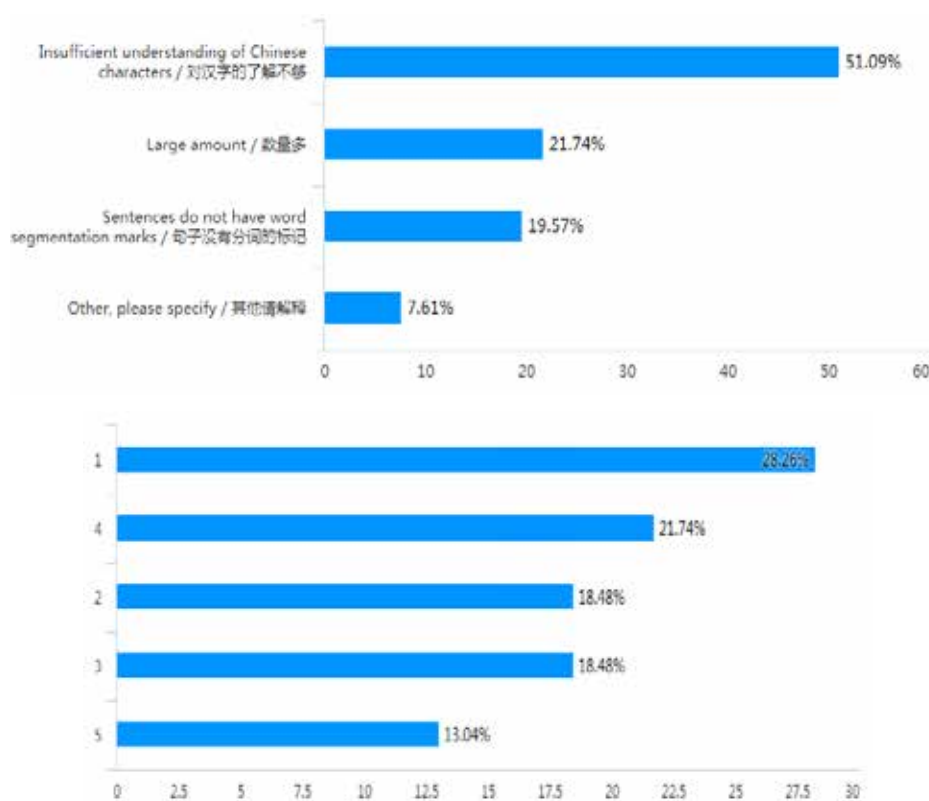

Chart 10. Chinese character anxiety and Chinese text

On the left of the chart (10) is question 28 “Do you wish Chinese texts had spaces between words?”. The average score is 2.73. 28.26% of respondents completely disagree with the addition of word segmentation spaces in Chinese texts, which is not a small amount and exceeds the expectations of the research. Still more people tend to agree with the idea, indicating that there is still a great demand for the Chinese character writing format of word segmentation and hyphenation

among intermediate level learners. On the right of the chart (10) is a single choice question 30 “In your opinion, what is the biggest difficulty when reading Chinese characters?”. More than half of the people choose “not enough understanding of Chinese characters”, which shows that it is necessary to strengthen the teaching of Chinese characters and Chinese character culture. One in five people choose “a large number of Chinese characters”, and nearly one in five (19.57%) choose “sentences without word segmentation marks”, which shows that the objective fact of a large number of Chinese characters needs to find better learning strategies. Technically, improving the writing form in textbooks and word segmentation marks will help learners improve their reading efficiency.

Summary:

From the perspective of learning psychology, in view of the characteristics of non-Sinographic cultural circle learners, especially their Chinese character anxiety, it is an expedient measure to provide reading materials for Chinese character word segmentation and continuous writing. However, this auxiliary tool is similar to pinyin. With the improvement of Chinese language level, word segmentation becomes irrelevant. The respondents generally do not know enough about Chinese characters, which should be taken into consideration, indicating that it is necessary to strengthen the study of Chinese characters.

3.5 Conclusion

The problems such as the first type related to “radicals” and the second type connected to the “nature of Chinese characters” analyzed above positively show that the learners are deeply influenced by the prominent nature of the shape and meaning of Chinese characters, and they have a good grasp of the language characteristics, for example, that Chinese characters are monosyllabic morphemes. The third type of problems such as “starting learning the language with pinyin” and the fourth type of “Chinese character anxiety” analyzed above just illustrate the inertia of linear character thinking such as learning from pinyin and the need of word segmentation as well as continuous writing from the opposite side. They also point to the lack of cognition and memory of the characteristics of Chinese characters. Both positive and negative aspects point to the same substantive crux – the focus of Chinese characters with the unity of form, sound and meaning.

Another question in the questionnaire is particularly noteworthy. Single choice question 31 “Which of the sentences below describes you best?”. Up to 81.52% of the respondents chose “I have been learning new Chinese characters and know that learning Chinese characters is an inseparable part of mastering Chinese”, which shows that they know the importance of Chinese characters. Such a positive cognitive attitude towards Chinese characters is conducive to guiding students to learn more Chinese characters. At the same time, 26% chose “I can communicate orally in Chinese without learning Chinese characters”, and 8.7% chose “I know some basic Chinese characters and do not need further learning. I can communicate orally in Chinese easily”, indicating that the “illiterate” psychology of learning Chinese characters is also common, and this “illiterate” psychology is important. For the reason that Chinese characters are closely related to learning Chinese, how can we really learn the language well without learning Chinese characters? There have been two official policies to eliminate illiteracy in Chinese history. Their theoretical basis will not be discussed here.

Based on the information above, it can be concluded that for Chinese character learners in non-Sinographic culture circle, Chinese characters are the key and focus problem for them to learn Chinese well. Their positive cognitive attitude towards Chinese characters is good, and this problem can be solved with the help of ideographic characteristics of Chinese characters.

4. Coping strategies: Taking Chinese learners from Ukraine as an example

The largest number of respondents in this survey are Ukrainian students, 59 of the 92 respondents, accounting for 64.13%.² This section takes this typical Ukrainian student group with the characteristics of non-Sinographic cultural circle as the object of further analysis, continues to deeply explore the problems and seek countermeasures. 59 Ukrainian students are from Kiev National University and Kiev language and Literature University, majoring in Chinese language and literature. Among them, there are 28 undergraduates, 17 high school students and 14 master students. Generally speaking, these Ukrainian students have a good language foundation and have a certain understanding of the characteristics of linguistics and Chinese. But as shown in question 22, most of them start learning Chinese from pinyin, which seems to be the same as Chinese primary school students. However, through the interview, we know that in fact, their methods of learning pinyin are quite different from those of the Chinese. Usually, Ukrainian students like to start reading pinyin directly. In other words, they directly recognize Chinese syllables as a whole and do not learn how to read initials and vowels separately. The main reason is that they unconsciously go into a misunderstanding: they have learned English, and they are not unfamiliar with pinyin letters, so they read Chinese pinyin directly frequently according to the pronunciation of English. This is clearly wrong.

The first level of coping methods: foreign students' pinyin learning, especially in their own countries. Learners must start from initials and finals, and then enter the whole syllable spelling. For learners in China³, teachers should pay attention in reminding students to overcome the wrong way of directly spelling Chinese pinyin as in English. As long as the pinyin problem is realized, it is not difficult to solve.

"When learning Chinese words, do you know the meaning of each character in the word?". The average score of the question 23 is 3.17, which shows the hesitation of the respondents when giving the answer. After the actual interview, it can be found that Ukrainian students often directly memorize the words in Chinese. Moreover, Chinese textbooks written in Ukraine also have texts, listing new words, followed by grammar or culture related information. Thus, the students look at and remember the new word list directly. As a result, the student did learn many new words, but he did not necessarily know which Chinese characters those new words were composed of. For example, there is the word "sun" in the new word list, and the students learned the word. That's all. They don't care that "sun" is composed of two characters, and they don't know that both of them have their own word meanings and complete form, sound and meaning respectively. "Do you often forget which Chinese characters Chinese words are composed of?". The question 24 is similar to question 23, with an

² The distribution of this survey was mainly during the period of COVID-19. Most of the students were not in school. Therefore, the questionnaire was spread through the Internet circle of friends. The prominent nationality of the respondents also made the study more distinctive.

³ Learners in China generally do not have this problem. Chinese universities or training institutions generally have teaching stages of initials and finals.

average score of 3.05, showing the same confusion when students were providing an answer. It is an undeniable fact that with the deepening of learning, students will often encounter problems such as Chinese homonyms, polysemy of one word, polysyllabic of one-word, similar characters and so on. These are the characteristics of Chinese characters that cause difficulties in the process of a second language acquisition. If learners do not focus on the crux and core of Chinese characters, the existing problems may be complicated to fundamentally solve.

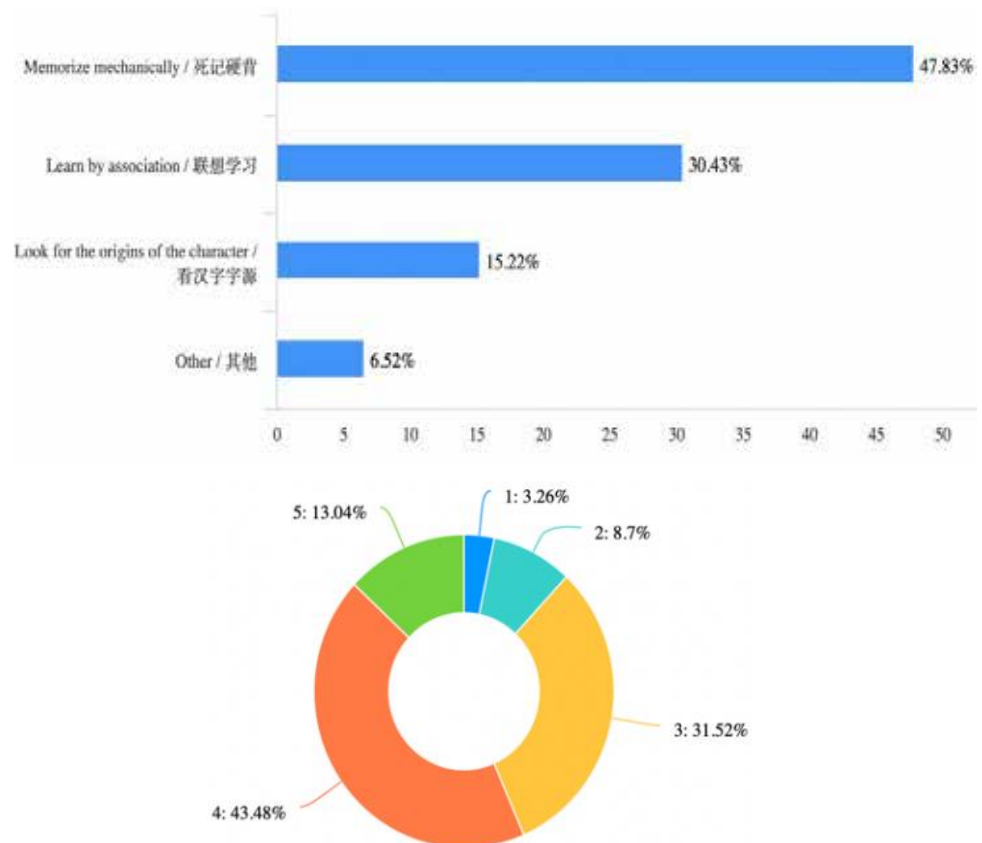

Chart 11. Chinese character memorization

Questions 13, 14 and 16 in the questionnaire are related to the “memorization” of Chinese characters. On the left of chart (11) is question 13 and on the right is question 14 “I can learn a new Chinese character fast.” Question 13 of the questionnaire showed that 47.8% of the respondents remembered Chinese characters by “rote learning” and 30.4% remembered Chinese characters by “associative learning”. The average score of question 14 “I can remember new Chinese characters quickly” is 3.52, which shows that students are very confused and find it not easy to remember Chinese characters.

The so-called “memorization” is “the process in which the human brain remembers, maintains and reproduces the experienced things”. [Yang Zhiliang 2016, 308] “Associative memory” is “memorization through the connection of

various knowledge units”. [Yang Zhiliang 2016, 313] Nearly half of the respondents remember Chinese characters by “rote memorization”, which also explains why the option “I can remember new Chinese characters quickly and forget them quickly” in question 16 “Which option describes you best?” is as high as 45.65%. In contrast, what is more worth recommending is the “associative memorization” which does not account for too much at present. Moreover, if we can associate the “image memory” of Chinese characters with “associative learning”, we can properly solve the confusion of memorizing Chinese characters and help learners get out of the dilemma of Chinese character memorization.

“Form memory” or “image memory” refers to “memorizing with the perceived image of things as the content”. Francis Bacon, who is proficient in “memory”, often uses “allegorical pattern”, that is, “to reduce the image of thinking into a perceptible image and enhance the stimulation of memory”. [Francis Yeats 2015, 355] Graphic learning can help memorize very effectively. [Nagata Takashi 2014, 5] Psychological research shows that people’s memory has rules to follow, and resorting to the learning of “image” and “pattern” is helpful to help memorize and produce long-term memory. What about Chinese characters? It is precisely “hieroglyphics”. The image memory of Chinese characters is not only a memory that appeals to vision, but also a memory that appeals to semantic association. It is undoubtedly a great waste of memory resources to rely solely on rote memorization and ignore the coexistence of shape, meaning and sound of Chinese characters.

Chinese characters have a long history of “hieroglyphics”. The ancient characters starting with the inscriptions on oracle bones and bronze can be traced back as the source. The Chinese character system has the traditional six categories of Chinese characters originating from Xu Shen’s “Shuowen” in the Han Dynasty.

Most importantly, the latest research results in the academic circles in recent years show that the ideographic nature of Chinese characters has not changed, especially at the level of “modern Chinese high-frequency characters” most often read by foreign students and ordinary readers. The notion of the six categories of Chinese characters is still strong: “Pictographs have been persistent in taking images from simplicity since ancient times, accounting for the absolute mainstream.” [Zhang Yumei 2020, 20] “Image taking by the ideograms is absolutely stable”. [Zhang Yumei 2018, 176] “The vast majority of ideographic characters (including ideographic and phonographic characters) are stable in their taking of images, six methods of forming Chinese characters and their form.” [Zhang Yumei 2017, 98] High frequency pictophonetic characters are the mainstream because of their complexity. However, nearly 30% of pictophonetic characters have lost their phonetic function, which has brought trouble to literacy and memory. That is to say, the commonly used pictographs, reference words and understanding words that express meaning in form have little change in the mainstream of ancient and modern times, and can be used to help “image memory”. The phonetic element of pictophonetic characters can also be used in the studying process. At the same time, we should pay attention to the phonetic complexity of phonetic element in Chinese characters.

Coping strategies **at the second level**: several coping strategies based on Chinese character research theory are provided for “image memory” and “associative learning” of Chinese character learners in non-Sinographic cultural circles:

4.1 Etymological association

“From more than 600 modern Chinese high-frequency characters, we summarize the evolution law of Chinese characters since the oracle bone inscriptions of the Yin and Shang Dynasties as follows: pictographs, ideograms and associative compound characters. They all show the mainstream of ideographic representation and simple image taking, accounting for 52.31% of the total number of high-frequency characters.” [Zhang Yumei, Tao Shen 2018, 144–146] In other words, more than half of the most commonly used modern Chinese characters can be traced back to their origins, and their form is not complex, with little change from ancient to modern times.

Let us take a look at character “回”, its ancient writing form is 𠂔, original meaning is whirling water vortex, later evolved to the meaning back and forth etc. Another character is “几”, its ancient form is 凵, meaning a long narrow table, bench. In modern days this character is used in the word “茶几” tea table. One more example is “交” with its ancient form 𠂔. The original meaning is human’s legs crossed. High frequency ideograms like 引、元、本、大、片 etc., high frequency combined ideograms including 出、定、季、知、守、路 etc., all provide associations.

4.2 Root Association

The root association method can be used for the six categories of Chinese characters. Some scholars have summarized and sorted out 920 Chinese roots, which can be used for regular learning and memorization of Chinese characters. For instance, “戔”, which means something shallow and small, and the simplified word is “戔”. It forms a series of monosyllabic words (ancient Chinese is monosyllabic, corresponding to modern Chinese that has monosyllabic morpheme words with complete form, sound and meaning). Chart (12) shows 16 monosyllabic words (characters) formed by the root “戔”, of which the commonly used words (characters) are: 残 (缺), 栈 (桥), (杯) 盏, (低) 贱, 浅 (水), (金) 钱, (针) 线, 实 (践), (信) 笺, 钱 (行), (喷) 溅 and other 11, all these characters closely connected to the meaning of shallow and small.⁴

⁴ Limited to space, we will not analyze the meaning of these 16 words here. The latter “comprehensive association method” takes the root “交” as an example. Root theory and word examples are selected from the root dictionary “Hanyu cigen cidian” compiled by Huang Yuezhou, Chinese language teaching press, 2015, page 14.

4.3 Association related to phonetic element in a Chinese character

Modern Chinese high-frequency pictophonetic characters are still phonetic, so they can be used to help identify and remember pictophonetic characters. At the same time, the function of phonetic components is greatly weakened, and the phonetic situation is complex. For example, the phonetics sometimes have different pronunciations or tones, so it is necessary to remind learners to pay close attention to them. For example, analyzed above character “交 (jiāo)”, there are following characters using it as phonetic: 蛟 (jiāo) 姣 (jiāo) 佼 (jiāo) 郊 (jiāo) 茭 (jiāo) 骹 (jiāo) 蛟 (jiāo) 咬 (yǎo) 饺 (jiǎo) 绞 (jiǎo) 校 (xiào) 皎 (jiǎo) 皎 (jiǎo) 较 (jiào) 狡 (jiǎo) 跤 (jiào) 较 (jiào). 17 characters, first 7 ones have the same pronunciation as the phonetic “交”. 10 other characters have a different initial, final or tone. As far as non-Sinographic cultural circle learners are concerned, adding pinyin near each character is very useful. On the one hand, it can show that pinyin of these characters is similar, thus can provide good association for memorization. On the other hand, it shows that pinyin has differences, therefore, they need close attention.

4.4 Comprehensive association method

The first three associative memory methods are not unrelated to each other. In actual memorization, two or three methods can be used at the same time. For example, character “交”, except tracing its ancient source that depicts an intersection of people's legs as well as association with 17 characters with the same phonetic, learning “交” can become possible with the help of root association memory. Below let us take a look at 19 characters with “交” as their phonetic (at the same time root) and their meaning, in order to see its connection with the root meaning. “姣 (jiāo)” a woman who is both beautiful and has good manners, 《慎子·威德》: “毛嫱, 西施, 天下之至娇也。” (“Shenzi Weide”: “Mao Yi, Xi Shi, is the most charming in the world.”) “姣” or also used as “佼 (jiāo)” refers not only to females but also males. “郊 (jiāo)” is the intersection of one region and another, “郊外” “suburb”. “茭 (jiāo)” is translated as water-oat shoots or “茭白”, their leaves crisscross. “骹 (jiāo)” is the core of the intersection of bone and meat. “蛟 (jiāo)” is translated as shark. “咬 (yǎo)” has the meaning of upper and lower teeth forced against each other to clamp things or cut them into pieces. “饺 (jiǎo)” is semicircular noodles made of skin. “绞 (jiǎo)” means to form a rope with more than two slender strips. “校 (xiào)” is a wooden sign. “Shuowen” explains the character as “木囚也。” what can be interpreted as prisoner bound by wood. It also has the meaning of a place where teachers pass on excellent morality, knowledge and abilities to students. “校” can be pronounced as (jiào), to replace “b” with “a”, that is, “proofreading”. “皎 (jiǎo)” has the same pronunciation as “皎 (jiǎo)”, bright. “较 (jiào)” is the intersection of two vehicles, the meaning was extended to “compare”.

Summary

For non-Sinographic culture circle learners, subjective recognition of Chinese characters is very important, objectively, supplemented by Chinese character association learning method, the problems encountered in Chinese character learning can be solved by themselves.

5. Comments: suggestions on the compilation of Ukrainian (or multilingual) Chinese Dictionary

Question 29 of the questionnaire is a single choice question “If there are too many unknown Chinese characters in text do you look them up in a dictionary or ignore them?”. Compared with 17.39% choosing “ignore” and 11.96% choosing “other explanations”, more than 70% (70.65%) of learners will check dictionary when they encounter unknown words, indicating that it is very important to write a good dictionary for an easy retrieval of words in memory and learning new ones. However, at present, we believe that there is still room for improvement in the compilation of multilingual Chinese learning dictionary.

Generally speaking, both in terms of name and compilation theory, “汉语词典” (Chinese dictionary) and “汉语字典” (Chinese character dictionary) are two types of reference books, which are not the same thing. Therefore, if a dictionary is determined as “Chinese” dictionary rather than “Chinese character” dictionary, it is natural that it does not need to put the content of Chinese characters in it at all. However, in view of the close relationship between Chinese and Chinese characters, especially in view of the many problems mentioned above encountered by non-Sinographic cultural circle learners, the problem of Chinese characters has obviously become the key to their learning and refinement, or even more seriously, whether they become “illiterate” of Chinese characters. Therefore, at the end of this paper, I would like to take two Ukrainian Chinese dictionaries as examples to express a view, or put forward the following compilation suggestions:

First, just as there are many “dictionaries” in China, foreigners learning Chinese need a compiled “Chinese character dictionary”, which can be bilingual or multilingual. Secondly, in view of existing problems, adjustments are needed in the compilation concept or compilation methods. On the basis of the existing bilingual or multilingual Chinese dictionaries, we need to add the elements of Chinese characters and even ancient characters, as well as improve old dictionaries and their effectiveness. As for the latter suggestion, let’s take a Ukrainian dictionary as an example.

Figure 13. Three examples of table of contents page of Ukrainian English Chinese illustrated dictionary

Figure (13) is from the table of contents page of Ukrainian English Chinese illustrated dictionary. [Oksana Lesniak 2018] For number 14 on the left, there is too much deviation between the matching degree of “person” and the “person” of Chinese character. Using the image according to the word origin, a side of a standing human and adding an ancient character 人 next to it would work better. It is also suggested to remove the misleading shoe patterns. The “Home” labeled 36 in the chart might as

well be directly changed to “home” and add ancient character 家 or 宅 next to it. It is also suggested to remove the picture of grandpa wearing a hat and take the image according to the word origin, “pigs under the roof” and replace it with the picture of a simple pet pig sleeping in the house. The “On the go” section in the chart labeled as 104 is changed to character “行” with ancient character 行 near it. At the same time, it is suggested to replace the coffee cup with the road picture with intersection, because the ancient characters of “行” 行 is a pictograph, four-way road.

Among the dictionaries available on the market at present, we also found a newly compiled Ukrainian Chinese Dictionary issued by the Commercial Press. Similarly, we also suggest that it add Chinese characters as the prefix when revising and republishing, or put Chinese character elements in it, and use this idea to re plan the compilation of Chinese entries. If so, it will help non-Sinographic cultural circle learners better understand and be familiar with Chinese characters, so as to improve the effect of Chinese learning.

Finally, the paper would like to echo the theme of this paper: our analysis and elaboration are based on the questionnaire “investigation and research on Chinese character attitude of foreign students in non-Sinographic circles”. It is the so-called “attitude” that determines the direction and results. The studied “Chinese character learners in non-Sinographic culture circle” have a subjective attitude of “Chinese characters to be important”. If the objective aspect can be supplemented with supporting teaching, teaching materials and dictionaries, there will be more ways to solve the Chinese character problems students encounter.

**A survey and research on the attitude of overseas students
(from non-character-using countries) towards Chinese characters**
非汉字圈留学生的汉字态度观调查与研究

Survey / 调查问卷

Hello! I am a Master's degree student from the School of Humanities of Shanghai Jiao Tong University. My major is Chinese language and literature. This survey aims at better understanding of the attitude of overseas students (from non-character-using countries) towards Chinese characters. The survey is anonymous and is comprised of 30 questions. Please complete the survey. Thank you!

您好！我是上海交通大学人文学院的中国语言文学专业的研究生。为了更好地了解非汉字圈留学生对汉字的态度，进行问卷调查。本次调查为匿名形式。问卷一共有35个题目。请您填写完整。谢谢！

问卷链接：<https://www.wjx.cn/m/81884574.aspx>

1. What is your nationality? / 您的国籍是什么? _____

2. How old are you? / 您的年龄是多少?

18 岁以下 18-22 23-27 28-32 33-37 ≥38

☐
☐
☐
☐
☐
☐

3. What is your highest level of education completed? / 您的最高学历是什么?

High school / 高中 Bachelor's degree / 本科 Master's degree / 硕士

☐☐☐

博士 / PhD degree

☐

4. What is your field of study? / 您的专业是什么?

Humanities / 文科 Sciences / 理科 Engineering / 工科

☐☐☐

5. At what age did you start learning Chinese? / 您什么时候开始学中文?

18 岁以下 18-22 23-27 28-32 33-37 ≥38

☐☐☐☐☐☐

6. How long have you been studying Chinese characters? / 您学习汉字多久? ____

7. What is your HSK level? / 您的汉语水平考试是第几级?

HSK2 级 HSK3 级 HSK4 级 HSK5 级 HSK6 级

☐☐☐☐☐

8. Do you often see Chinese characters in your country? / 在您的国家您经常接触汉字吗?

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1☐

2☐

3☐

4☐

5☐

9. Why do you learn Chinese characters? / 您为什么学习汉字?

Hobby / 爱好

Education requirement / 教育要求

Work / 工作

☐☐☐

Other / 其他

☐

Other, please specify / 选其他请解释 _____

10. Do you know radicals in Chinese characters? / 您了解汉字的部首吗?

Yes / 是 No / 否

☐ ☐

11. Do you know character components and their meaning (e.g 亻, 口, 木)? / 您知道汉字的偏旁和它的意思吗?

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1☐ 2☐ 3☐ 4☐ 5☐

12. Do you know phonetic elements in Chinese characters? / 您知道汉字的声旁吗?

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1☐ 2☐ 3☐ 4☐ 5☐

13. How do you memorize Chinese characters? / 您如何记住汉字的字形?

Learn by association / 联想学习 Memorize mechanically / 死记硬背

☐

☐

Look for the origins of the character / 看汉字字源 Other / 其他

☐

☐

Other, please specify / 选其他请解释 _____

14. I can learn a new Chinese character fast. / 我可以很快记住新的汉字。

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1☐ 2☐ 3☐ 4☐ 5☐

15. Do you think it is important to know the idea behind every Chinese character? / 您认为是否重要知道每个汉字的字源?

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1☐ 2☐ 3☐ 4☐ 5☐

16. Which option describes you best? / 哪一个选择最佳地描写您?

☐ A I learn new characters fast, and forget them fast. / 我能很快记住新的汉字，也很快忘记它。

☐ B It takes me a lot of time to learn new characters, I remember them for a long time. / 我需要很长时间来记住汉字，可是掌握了之后，记得很长时间。

☐ C I learn new characters fast, and remember them for a long time. / 我能很快记住新的汉字，并且，记得很长时间。

Other, please specify / 其他请解释 _____

Answer / 答案: ☐

17. Do you try to guess the meaning of an unknown Chinese character by its components? / 如果不知道汉字的意思，您是否按照它的偏旁猜测它的意思?

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

18. What is your attitude towards modern Chinese characters? / 您认为现在用的汉字是:

Phonograph / 表音文字 Ideograph / 表意文字

☐

☐

Pictograph / 表形文字 All of the above / 以上皆是

☐

☐

19. Chinese character represents... Please choose the most appropriate answer: / 汉字代表...请选择最合适的答案:

Syllable / 音节 Part of a syllable / 音节的一部分 Phoneme / 音位

☐

☐

☐

20. Do you often misread characters that have similar writing? / 您经常弄错字形相似的字吗?

Completely disagree/完全不同意

Absolutely agree/完全同意

1 ☐

2 ☐

3 ☐

4 ☐

5 ☐

21. 亨亨 堂党 酒酒 Do you think these Chinese characters have similar meanings? / 亨亨 堂党 酒酒 您认为这些汉字意义上相似吗?

Completely disagree/完全不同意 Absolutely agree/完全同意

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

22. You started to learn Chinese from _____ / 您是从 _____ 开始学习汉语?

Pinyin / 拼音 Chinese characters / 汉字 Words / 词

☐ ☐ ☐

23. When learning new words do you know the meaning of all the characters in them? / 学习汉语词的时候, 您知道这个词的每个字的字义吗?

Completely disagree/完全不同意 Absolutely agree/完全同意

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

24. Do you often forget of what characters Chinese word is composed? / 您经常忘记汉语词由哪些汉字组成的吗?

Completely disagree/完全不同意 Absolutely agree/完全同意

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

25. In how many of the words below you know the meaning of each character? / 下列的两字词中有几个你知道每个字的字义:

工作 商店 杯子 丈夫 颜色 对不起

1 / 一个 2 / 两个 3 / 三个 4 / 四个 5 / 五个 6 / 六个

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐

26. Do you feel anxious when looking at pages with many Chinese characters? / 看有很多汉字的页面时您感到焦虑吗?

Completely disagree/完全不同意 Absolutely agree/完全同意

1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ☐

27. When looking at Chinese text for the first time, can you clearly distinguish each word? / 第一次看汉语文本的时候, 您可以清楚地区分每个词吗?				
Completely disagree/完全不同意		Absolutely agree/完全同意		
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

28. Do you wish Chinese texts had spaces between words? / 你是否希望汉语文本里的词与词之间有空格?				
Completely disagree/完全不同意		Absolutely agree/完全同意		
1 ☐	2 ☐	3 ☐	4 ☐	5 ☐

29. If there are too many unknown Chinese characters in text do you look them up in a dictionary or ignore them? / 如果文本里有太多不认识的字,您查字典还是忽略那些字?		
Look up in a dictionary / 查字典	Ignore / 忽略	Other / 其他
☐	☐	☐
Other, please specify / 其他请解释 _____		

30. In your opinion, what is the biggest difficulty when reading Chinese characters? / 读汉字最大的困难是什么?	
☐ A	Large amount / 数量多
☐ B	Sentences do not have word segmentation marks / 句子没有分词的标记
☐ C	Insufficient understanding of Chinese characters / 对汉字的了解不够
☐ D	Other, please specify / 其他请解释 _____
Answer / 答案: ☐	

31. Which of the sentences below describes you best? / 下列句子中，哪一个最佳地描写您？

☐ I can communicate orally in Chinese and see no need in learning Chinese characters. / 我能用汉语进行口头交流，不需要学习汉字。

☐ I know some basic Chinese characters and do not see the point in learning more of them, I can easily communicate orally in Chinese. / 我知道一些基本的汉字，不需要进一步学习，我可以很容易地用汉语进行口头交流。

☐ I am constantly learning new Chinese characters and know that it is an inseparable part of mastering Chinese. / 我一直再学习新的汉字，并且知道学汉字是掌握汉语密不可分的部分。

☐ Other, please specify / 其他请解释 _____

32. What is your attitude towards learning Chinese characters during online Chinese classes? / 对于在线汉语课学习汉字您怎么看？

☐ A Learning characters during online Chinese classes is more efficient than in classroom. / 在线学习汉字比课堂学习更有效

☐ B Learning characters in classroom is more efficient than during online Chinese classes. / 课堂学习汉字比在线学习更有效

☐ C No difference / 没有差别

☐ D Other, please specify / 其他请解释 _____

Answer / 答案： ☐

33. Please choose the most appropriate answer. / 请选择最合适的答案：

☐ A During online Chinese classes teacher and students can share screen, make notes, participate in group discussions, etc., which is helpful to master Chinese characters effectively. / 在线上汉语课的可以分享屏幕、注释、小组讨论等，有助于有效地掌握汉字。

☐ B I can't concentrate and study well during online Chinese classes. / 在线上汉语课不能集中注意力，学习得不好。

☐ C There are more opportunities to learn Chinese characters in classroom. / 课堂学习汉字有更多学习的机会。

☐ D Other, please specify / 其他请解释 _____

Answer / 答案： ☐

34. In your opinion, what is the biggest difficulty in learning Chinese characters? / 在学习汉字过程中, 什么是最大的问题? _____

35. In your opinion what age is the most proper to start learning Chinese characters? / 在您的看来, 什么年龄最适合开始学习汉字的? _____

Thank you! / 谢谢!

REFERENCES

- Pierce, Bonny (1995) "Social identity, investment, and language learning", TESOL Quarterly 29, p. 17.
- Edward Burkley, translated by Guo Shucui (2020) "Motivation Science", People's Posts and Telecommunications Publishing House, pp. 60–62.
- Yang Zhiliang, Hao Xingchang (2016) "Dictionary of psychology", Shanghai Lexicographical Publishing House, pp. 308–313.
- Nagata Takashi, translated by Ma Xiao (2014) "Graphic learning method", People's Posts and Telecommunications Publishing House, p. 5.
- Zhang Yumei (2020) "Tracing the origin of «image taking» of high frequency pictographs and its aesthetic value", Social scientist, Volume 11, p. 20.
- Zhang Yumei, Tao Shen (2018) "Tracing the origin of image taking of high frequency characters in modern Chinese: the stability and application value of image taking in ideograms", World Chinese Teaching, Volume 1, pp. 144–146.
- Zhang Yumei (2018) "'Chinese cultural confidence' from the perspective of Linguistics", Social Scientist, Volume 4, p. 176.
- Zhang Chunming, Chen Piaofeng, He Min, Huang Xin, Pan Min, Oksana Lesniak, Vasyl Ivashkiv (2018) "Ukrainian English Chinese illustrated dictionary", Shanghai Foreign Language Education Press.
- Huang Yueying (2013) "New Ukrainian Chinese Dictionary", Commercial Press.

Стаття надійшла до редакції 11.08.2021

ISSN 2616-7328 (Online), ISSN 2409-904X (Print)
Kitaëznävči doslidžennâ, 2021, No. 3, pp. 253–272
DOI: <https://doi.org/10.51198/chineseest2021.03.253>

UDC 82

XIA YAN. THE FASCIST BACILLUS¹

O. Vorobei

PhD (Literature), Assistant Lecturer

Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv

14, Taras Shevchenko boulevard, Kyiv, 01601, Ukraine

oorjia@gmail.com

The oeuvre of Xia Yan (夏衍, 1900–1995), a Chinese playwright, writer, journalist, screenwriter and stage director, had a significant impact on history of modern Chinese drama: his unique type of dramatic art marked a new stage in the development of Chinese drama. Xia Yan is often called “a peer of the XXth century”, who travelled a peculiar life and creative journey. The themes of the works by Xia Yan always met the public needs: the author used to keep in touch both with intellectuals and ordinary people. He was cognizant of the Chinese outlook and public sentiments; thus, his dramas usually rendered his vision of the causes of the socio-economic crises, and his characters transmitted potential solutions to the problems. “The Fascist Bacillus” by Xia Yan discusses the spread of the idea of fascism in the world, which was relevant in the early ‘40s. The playwright describes the life of a bacteriologist who consciously lives a sheltered life and strives to be engaged in research. Consequently, over ten years, he was escaping from war by constantly changing a place of residence and attempting to separate science from politics. As a result, the scientist found himself in occupied Hong Kong, in which Japanese looters barged into his house and killed each other during the reckless arbitrariness and under the influence of uncontrolled aggression. Having suffered the severe trauma of losing a loved one, Professor Yu realized that it is impossible to hide from the fascist bacillus, which has spread to almost all countries, it must be resolutely fought.

Although Xia Yan’s play demonstrates an out-of-the-box solution of relations between science and politics in the middle of the XXth century, it hasn’t lost its imagery, strength and relevance. Therefore, the spiritual decline of Professor Yu’s friend, Zhao Antao, reminds a modern reader that even adherence to subjectively correct ideological principles will never guarantee the preservation of moral virtues.

¹ Переклад з кит. О. Воробей.

“The Fascist Bacillus” is a play about the relations between politics and science in which the playwright leads a reader to the obviously disappointing idea that science will never be ideologically independent and serve its higher purposes – it will be constantly dependent on public opinion and political perturbations. Xia Yan was confident that scientific advances would be able to bring undeniable benefits to humanity only if scientists are politically aware and, at the same time, non-partisan.

Keywords: drama, Xia Yan, politics, science, interrelation.

СЯ ЯНЬ. БАЦИЛИ ФАШИЗМУ

О. С. Воробей

Творчість китайського драматурга, письменника, журналіста, сценариста та режисера Ся Яня (夏衍, 1900–1995) значно вплинула на історію сучасної китайської драми: його унікальний тип драматичного мистецтва знаменував новий етап у розвитку китайської драматичної літератури. Ся Яня часто називають «одноліток ХХ століття», що пройшов унікальний життєвий та творчий шлях. Тематика творів Ся Яня завжди відповідала потребам суспільства: автор постійно підтримував зв'язок як із представниками інтелігенції, так і з простим народом. Він завжди добре розумів світовідчуття китайців та настрої суспільства, тому часто в п'єсах подавав власне бачення причин соціально-економічних криз, а в уста своїх персонажів укладав можливі варіанти вирішення цих проблем. П'єса Ся Яня «Бацили фашизму» розкриває тематику поширення ідей фашизму у світі, яка була актуальною на початку 40-х років ХХ ст. Драматург змальовує життя вченого-бактеріолога, який свідомо усамітнюється від навколишньої дійсності, прагне займатися лише науковими дослідженнями. Отже, протягом десяти років він тікає від війни, постійно змінюючи місце проживання і намагаючись відмежувати науку від політики. Зрештою вчений опиняється в окупованому Гонконзі, де японські мародери вриваються в його будинок і під час нестримного свавілля та у стані неконтрольованої агресії вбивають друга. Перенісши важку травму втрати близької людини, професор Юй усвідомлює, що від фашистської чуми, яка поширилась майже всіма країнами, уже не сховатися, а з нею необхідно рішуче боротися.

Хоча в п'єсі «Бацили фашизму» Ся Янь демонструє готове рішення взаємин між наукою і політикою середини ХХ ст., однак п'єса жодною мірою не втратила своєї образності, насиченості й актуальності. Духовна деградація друга професора Юй – Чжао Аньтао – слугує нагадуванням сучасному читачеві про те, що навіть дотримання суб'єктивно правильних ідеологічних принципів ніколи не стане гарантом збереження моральних чеснот.

«Бацили фашизму» – п'єса про взаємовідносини політики та науки, в якій драматург підводить читача до очевидної невтішної думки про те, що наука ніколи не зможе залишатися ідеологічно незалежною і служити своїм вищим цілям, вона постійно перебуватиме в залежності від громадської думки та політичних пертурбацій. Ся Янь упевнений, що наукові досягнення зможуть принести беззаперечну користь людству тільки тоді, коли вчені будуть політично обізнані, але водночас і політично незаангажовані.

Ключові слова: драма, Ся Янь, політика, наука, взаємозв'язок.

Ся Янь
БАЦИЛИ ФАШИЗМУ²
(п'єса у п'яти діях)

Дійові особи

Юй Шифу – доктор медицини.
Шицзуку – його дружина.
Суміко (Шоучжень) – його донька.
Чжао Аньтао – друг та землянин Юй Шифу.
Цін Чжен'ї – друг та землянин Юй Шифу.
Молочник.
Сусідка.
Цянь Цінсянь (Люсі) – дружина Чжао Аньтао.
Цянь Юй – молодший брат Цянь Цінсянь.
Сюй А'фа – водій.
Матінка Чжан – служниця.
Дженні Ма – дівчина Цянь Юя.
Директор Цзінь
Пан Є
А Чао
А Мей – служниця.
Японський солдат один, два, три.

Час:

З осені 1931 до весни 1942.

Місце:

Токіо, Шанхай, Гонконг, Гуйлінь.

ДІЯ 3

Вересень 1941 року. Чотири роки після другої дії, чудовий вечір погожої осені, однак на півдні й зараз спекотно, як улітку.

Гонконг!

П'ятирічна війна спротиву японській агресії лише пришвидшила розвиток цього чарівного острівця. Утім і третій рік Другої світової війни також не зміг порушити мирний обрис цих «Східних Мальдів». Гонконг став чи не єдиним містом процвітання на узбережжі Китаю. Мир, спокій і прекрасне забезпечення. Це розлогі для авантюристів і рай для підприємців. Однак водночас це і своєрідний міст сполучення між Китаєм, що й досі веде війну з Японією, та сотнями тисяч китайців за кордоном.

Коулун³, номер на третьому поверсі одного зі значних західних готелів, умебльований розкішно та естетично вишукано. Вітальня, праворуч вхід, ліворуч – двері до іншої кімнати (вбиральня), які зазвичай замкнуті, прямо по

² Перекладено за виданням 上海屋檐下; 法西斯细菌 / 夏衍著 北京: 人民文学出版社, 2007. 9

³ Напівострівна частина міської зони Гонконгу (тут і далі примітки перекладачки).

центру розташовані скляні двері, за якими видніється досить широкий балкон. Звідси можна побачити дахи будинків на піщаному узбережжі, хвилі лазурового моря, блакитне небо, по якому неспішно плывуть білі хмаринки, і інколи навіть можна розгледіти, як десь удалині, на протилежному березі, вимальовуються контури гір та силует Шанхаю. Ліворуч від балкону за порт'єрою розташована ще одна кімната – спальня, умеблювання якої ледь-ледь можна роздивитися.

Коли завіса піднімається, Чжао Аньтао безтурботно лежить на дивані, палячи цигарку, читає сьогоднішню газету. Хоча він ще більше постарішав, однак одяг у нього багатий, а на обличчі грає здоровий рум'янець. Одягнений у чисто-білу форму слуга ставить перед ним кухоль темного пива і, прибравши на столі порожні пляшки, збирається йти.

Чжао Аньтао. *(спокійно продовжуючи читати газету, не відводячи очей від статті)* Машину вже подали чи ні?

Слуга. Уже подали, п'ятнадцять хвилин тому.

Чжао Аньтао. *(не відриваючи погляду від газети, робить ковток пива)* Навідайся до пана Цзіня в номер на третьому поверсі, якщо в нього немає гостей, то запроси його до нас.

Слуга. Добре *(шанобливо робить два кроки назад, спускається)*.

За дві-три секунди на столі дзвонить телефон.

Чжао Аньтао. *(ледачо піднімається й бере слухавку)* Hallo, Ye. *(Алло, так (роздратовано) You mistake! (Ви помилилися!) Гм-м, you want Jennie Ma? (Вам потрібна Дженні Ма?) Вони пішли на пляж. Як Ваше прізвище? (здається, що співрозмовник уже поклав слухавку, Чжао Аньтао також кладе слухавку, подумавши й нічого не зрозумівши, робить іще один ковток пива, зручно лягає на диван, витягує ноги, відпочиває).*

Якраз у цей час, не постукавши у двері, заходить Цянь Юй із маленькою пляжною плетеною сумкою, чим трохи дивує Чжао Аньтао.

Цянь Юю вже 21, він став освіченим, інтелігентним молодим музикантом. Одягнений у гарний та якісний літній одяг.

Чжао Аньтао. Уже повернулися.

Цянь Юй. *(стоїть біля входу)* Ага. *(дивиться назад)* На що ти там дивишся?

Голос Дженні: «Зачекай трохи».

Дженні підходить до входу і, лише провівши щось очима, заходить до кімнати. Вона – дівчина двадцяти трьох-чотирьох літ з Гонконгу, розкішно вдягнена та нафарбована, волосся спадає на плечі.

Дженні. Ох, щойно..... (*хоче продовжити, але її перебиває Чжао Аньтао*)
Чжао Аньтао. О, пані Ма, Вам щойно телефонували.
Дженні. (*посміхаючись*) Хто?
Чжао Аньтао. Він не сказав..... Говорили менше хвилини.
Дженні. Нічого страшного.
Чжао Аньтао. А де всі? Вас лише двоє?
Цянь Юй. Ми не поїхали на Замкову гору⁴.
Чжао Аньтао. Погода зіпсувалася, можливо, піде дощ.
Цянь Юй. Давай швидше повертатися, нам треба там бути не пізніше п'ятої.

Дженні. (*радісно до Цянь Юя*) Я щойно бачила..... Mimi Lau.....
Цянь Юй. Кого?
Дженні. Mimi Lau, ти що, не знаєш Красуню Лю?
Цянь Юй. І що там такого красивого?
Дженні. Я б сказала навпаки, але її ім'я щодня на шпальтах газет. Позавчора у «Щоденному Сіньдао» ще й надрукували її фотографію – під час відкриття вчорашнього судового засідання, людей біля воріт суду було повнісінько.
Цянь Юй. (*говорить на ходу*) Ти ходила дивитися?
Дженні. О, багато хто не міг просунутися всередину!
Цянь Юй. (*вибравши зручне місце, сідає*) Ви, гонконгські дівчата, такі норовливі. Скопом збіглися подивитися на звичайну дівчину, ну на що там дивитися! Це все через надмірну допитливість.

Дженні. (*звівши брови*) Ой, а ти не допитливий? Учора я купила квитки на концерт, хотіла тебе запросити, а ти потягнув мене дивитися якогось «Професора Мамлока»⁵, і це не допитливість? Іти на якусь там театральну зірку, нудно до болю, я на середині десь уже й заснула. Ще будеш мені тут говорити, абсолютно нецікаво.

Цянь Юй. Що? Нецікаво? Та п'єса – надзвичайно цікава! (*піднімається, щоб натиснути на дзвінок, повертає голову до Чжао Аньтао*) Я зголоднів. (*знову до Дженні*) Так чому нецікава? Коли вони гратимуть наступного разу, я обов'язкового візьму із собою старого доктора (*заходить слуга, шанобливо стоїть осторонь*).

Цянь Юй. Ти що будеш?

Дженні. Як завжди.

Цянь Юй. (*на поганому кантонському діалекті*) Дві склянки чаю з лимоном і два hohdoh (хот-доги). (*до Чжао Аньтао*) Будете?

Чжао Аньтао, піднявши келих пива, дивиться на нього, посміхаючись.

Слуга. (*наблизившись до Чжао Аньтао*) Пан Цзінь із 361 номера вдома, сказав, що незабаром прийде.

Чжао Аньтао киває, хитко стає, поглянувши на двох молодих людей, заходить до спальні. Слуга виходить.

⁴ Гора заввишки 583 м у західній частині Нових територій Гонконгу.

⁵ Антифашистська п'єса німецького драматурга Фрідріха Вульфа (1888-1953), написана у 1933 році.

Дженні. *(глузливо посміхаючись, виправляє його кантонський діалект)* Hoddok, a ne hohdoh. *(продовжуючи попередню розмову)* Старий доктор..... Це хто?

Цянь Юй. Пан Юй, хто ж іще. Цю виставу він обов'язково має подивитися.

Дженні. Ха, отой Юй – старий доктор *(сміється)*.

Цянь Юй. Чого смієшся?

Дженні. Дивно, ця людина, щойно її бачу, одразу хочеться сміятися.

Цянь Юй. *(немов вичитує її)* Ага, ось він прийде – тобі буде на до жартів! Минулого разу він із тобою говорив, ти весь час сміялася, і чого сміялася?

Дженні. Сміялася? Його педантичні рухи та постава виглядають дуже смішними, особливо в західному костюмі.

Цянь Юй. О, не треба на нього дивитися спогорда, він науковець, його ім'я відоме в медичних колах усього світу. Торік він написав монографію, так один англійський королівський журнал медицини її опублікував.

Дженні. *(все ще зневажливо)* Ой, щось це непомітно.

Слуга приносить чай.

Цянь Юй. *(роблячи вигляд, наче розуміє всі правила етикету, наливає Дженні чай, кладе цукор)* One (один), two (два)?

Дженні. *(показує три пальці)* Three (три). Сьогодні має бути трохи солодше. *(грайливо посміхаючись, кидає погляд у бік спальні)* М-м.

Цянь Юй. *(пришелепкувато)* Чому?

Дженні. *(полонячи поглядом)* Не будь дурником. *(раптом щось згадавши)* Добре? Давай ми з тобою десь завіємося, не будемо тут обідати, як тобі?

Цянь Юй. Завіємося? Куди?

Дженні. *(говорить повільно, ніжно та солодко)* Сьогодні який день тижня? Невже ти не обіцяв мені приватний концерт у Rose room (розарії)?

Цянь Юй. Ой, ні, сьогодні треба бути на парах. Після того, як приїхала сестра з чоловіком, я вже не був три вечори поспіль, учитель сваритиме мене й називатиме ледачим. А вдень? Веди їх туди, веди їх сюди, часу на репетиції взагалі немає, а руки починають відв'язати.

Дженні. *(прикидаючись розгніваною, повела плечем)* Тоді я візьму й піду, абсолютно не зважаючи на тебе.

Цянь Юй. *(догідливо)* Ох, то це виходить, що наступного разу не.....

Дженні. *(навмисно розвернулася, не зважає на нього)* Я й сама можу піти, а тебе залишу тут слухати лекції того підстаркуватого доктора. Соромно має бути, двадцять із гаком років, а як побачив сестричку, все – граєш зі мною в кота-мишку.

Стук у двері.

Цянь Юй. О, це вони прийшли *(відсувається трохи)*.

*Слуга відчиняє двері. Заходить угодований, гладкий директор Цзін'я
і порський молодий пан Є.*

Пан Є. *(заходить до кімнати, кричить)* Друже Чжао, агов! *(злегка махає рукою двом молодим людям, крадькома позирнувши на Дженні)*

Чжао Аньтао виходить із внутрішніх покоїв.

Чжао Аньтао. О, директору Цзінь, а ще й наш юний пан Є, прошу, заходьте, сідайте. *(до Цянь Юя)* Вибачте, чи не могли б ви посидіти у спальні?

Цянь Юй киває, слуга бере тацю із чаєм та закусками, заходять до спальні.

Пан Є. *(з напускною ввічливістю тисне руку Чжао Аньтао)* Усе гаразд? А де дружина? По магазинах?

Чжао Аньтао. Ага, скоро прийде, будете чай? Директору Цзінь?

Директор Цзінь. Ой ні, дякую, дякую.

Пан Є. *(дістає цигарку і, поклавши її на верхню губу, говорить)* А Чао приходив чи ні?

Чжао Аньтао. Та ні, можливо, пізніше, але ще не певне.

Директор Цзінь кидає панові Є погляд, повний розчарування.

Чжао Аньтао. Він вам потрібен? *(сміється)* Знову когось не вистачає, трьом гравцям завжди бракує ще одного.

Пан Є. Та ні, ми сьогодні стосовно однієї напрочуд пристойної, але ніяк не розв'язуваної справи.

Чжао Аньтао. *(тягне його за руку присісти)* Так що вас так турбує, що ж це за така надзвичайна справа?

Пан Є. *(не відповівши йому, повністю звертається до директора Цзіня)* Я ще раніше казав, я не міг помилитися, він стовідсотково навмисно оминає нас десятою дорогою. *(повернувшись до Чжао Аньтао)* Дзвонили йому додому, у контору, усі кажуть, що він поїхав сюди, але дочекали його тут пів дня, а він і ні гу-гу.

Чжао Аньтао. Так що там за нагальна справа?

Пан Є. І це не про сорок іномарок, про які ми говорили минулого разу, про це ми ще позавчора домовилися, хоча на контракті бракує одного підпису. Отак, щойно змінилася ситуація, так він одразу почав дивитися скрива й казати: «Я з тобою ні про що не домовлявся, а товар уже давно розпроданий». Знову його доганяй, а він усе бігає – і зараз носа не показує.

Директор Цзінь. Гей, друже Чжао, допоможи нашому Є, поступися йому частиною, це зекономить йому на поїзді до Рангуну⁶.

Чжао Аньтао. *(сміється)* А в мене..... А де в мене товар? Я й сам хотів пошукати..... А в Рангуні є товар?

Пан Є. *(передбачливо)* Ні, що й казати! Останні новини в містера Чжао з'являються набагато швидше, ніж у нас. *(лукаво посміхаючись)* Вітаю, вітаю! Цього разу Ви просто влучили в десятку, накладна на сотню «Доджів» уже лежить під Вашою подушкою, можете спокійно спати, банкноти так і сипляться на Вас просто з неба!

⁶ Місто Янгон, до 1989 року – Рангун, столиця М'янми.

Чжао Аньтао. Ох, ну що це за розмови..... Звідки ж я.....

Пан Є. *(не зважаючи на нього)* Але, містере Чжао, треба хутенько-хутенько відправляти вантаж, новини в повітрі літають недобрі. Боюсь, Японія з Англією можуть усерйоз розв'язати війну.

Чжао Аньтао. Є якісь новини?

Пан Є. А Ви запитайте в директора Цзіня.

Чжао Аньтао. Ви справді думаєте, що Японія розв'яже війну?

Директор Цзінь. *(шепоче на вухо з дуже втаємниченим виразом обличчя)* Не обманюю тебе, все абсолютно достовірно.

Чжао Аньтао. Та не може бути. Якщо Японія почне щось у Аннамі⁷, ймовірно, втрутяться США, тоді неможливо, щоб цілий Тихий океан.....

Директор Цзінь. Саме так усе й буде, а тому чим швидше, тим краще, якщо затягнеш, можеш зазнати збитків.....

Чжао Аньтао. *(обдумуючи)* Я не вірю, що справді щось буде, максимум – це зроблять вигляд, пограють на публіку і все. У політиці я теж тямлю трошки.....

Пан Є. *(перебиває його)* Ну звісно, якщо чесно, то ніхто з бізнесменів не вірить, що справді щось трапиться. Проблема в тому, що ми перебуваємо в підвішеному стані, і в цій непевній ситуації треба якось вести торгівлю..... Чи не так?

Директор Цзінь. Ходімо, пошукаємо на Бідахані⁸.....

Чжао Аньтао. Не поспішайте, не поспішайте, давайте тут посидимо, поговоримо.....

*Коли двоє гостей піднялися і вже зібралися йти,
почувся легенький стукіт у двері.*

Повернулися Цянь Цінсянь, Цін Чжен'ї та Шицзуку. Шицзуку 31 рік, удягнена у якісне, але просте ціпао, вона вже повністю виглядає як китаянка середніх літ, на обличчі простежуються ледь помітні сліди останніх років скрути та втоми. Цянь Цінсянь теж немало постаріла, але говірка, як і раніше, здається, може переговорити кого завгодно і про що завгодно. Лише Цянь Цінсянь удягнена ще вишуканіше та яскравіше, аніж у попередній дії: розкішні аксесуари (сережки, брошка, діамантова каблучка, золотий браслет і годинник) яскраво свідчать про рівень її життя та смак.

Пан Є і директор Цзінь неквапливо махають їм рукою.

Цянь Цінсянь. Прекрасно, усі тут.

Чжао Аньтао. А що, Шифу не прийшов?

Шицзуку. Пізніше прийде, пішов забрати Шоучжень.

Цянь Цінсянь. О, він чудовий батько. *(звертається до Шицзуку, яка розглядає пишне убранство готельного номера)* Сідайте. *(повернувшись, бачить, що пан Є та директор Цзінь збираються вже піти)* Як це, збираєтеся вже покинути нас?

⁷ Область, яка займала найвужчу центральну частину сучасної республіки В'єтнам у період французької колонізації Індокитаю 1874-1949 рр. Назву вживали переважно у європейській (насамперед французькій) колоніальній літературі. Сучасна в'єтнамська назва території центрального В'єтнаму – Чунгбо.

⁸ Одна із центральних вулиць Гонконгу.

Пан Є. Ні, ні, але в нас іще термінова справа. Пані Чжао, сьогодні ввечері є вільний час? Ви ж наче воліли взяти реванш? Ми будемо у 361 номері, там дуже зручно. Гаразд (до Чжао Аньтао), якщо об'явиться А Чао, поговори з ним, скажи, що ми чекаємо на нього. Не має значення вже, продасть він чи ні, нам завжди є про що поговорити.....

Чжао Аньтао. Добре, я з ним поговорю.

Директор Цзінь. На все добре, до побачення.

Цянь Цінсянь витягує цигарку, яку Чжао Аньтао підпалює їй запальничкою.

Цянь Цінсянь. (прилягає на дивані) Чого це молодший Є такий знервований?

Чжао Аньтао. І зауваж, навіть не через ті декілька десятків іномарок.

Цянь Цінсянь. Хм-м, хто в наш час наважиться щось збути з рук?

Шицзуку. (зацікавлено) Що зробити?

Чжао Аньтао. (посміхнувшись) Той сухоребрый – такий самий, як ми, займається потрохи автомобільним бізнесом; а той товстун на прізвище Цзінь, можна сказати, розживається на біді нації (пальцем малює на столі два ієрогліфи) Він займається ось цим.....

Шицзуку. (здивовано) А це не злочин?

Чжао Аньтао. Звичайно ж. Основа будь-якого бізнесу – збагатитися. Тямущі в кулуарних іграх люди кажуть: «Десять разів заробиш, стільки ж разів погориш. Звісно, будуть траплятися невдачі, але ж і вони не вічні. Прогориш дев'ять разів, потім вторгуєш беззбитково, прогориш іще вісім разів – отримаєш стовідсотковий прибуток, але жодного разу не прогоріти – це неможливо!».....

У кімнату заходять Цянь Юй та Дженні.

Цянь Юй. Ті двоє вже пішли?

Цянь Цінсянь. (дещо перебільшено) О, у мене серце ледь не вистрибнуло з грудей! Ви раніше повернулися? Ходили плавати? Куди?

Цянь Юй. На одинадцятій. (до Шицзуку) Пан Юй іще не прийшов?

Шицзуку. Скоро прийде.

Цянь Цінсянь. (поправляючи зачіску) А непогано тут у Гонконгу.

Цін Чжен'ї. Так, той, хто приїхав до Гонконгу, ніколи не захоче їхати деінде. Це місце, де хочеться залишитися назавжди. Пані Юй, Бухта Відсічі не перевершена, чи не так?

Шицзуку. (хитає головою) Не можу сказати, я не була там.

Цін Чжен'ї. Так це ж нечувано! Прожити в Гонконгу декілька років і не побувати в Бухті Відсічі, не сходити на Замкову гору.

Шицзуку. Навіть не починайте, я все одно не повірю, що навіть сама імператриця навідувалася сюди щонайменше два-три рази на рік.

Цянь Цінсянь. Пані Юй, щось перекусите? Я голодна просто вкрай.

Шицзуку. Ні, я не голодна.

Цін Чжен'ї. Так, морські купання чудово сприяють травленню.

Цянь Цінсянь. (вона зазвичай не втручається в чужі розмови, а намагається взяти ініціативу у свої руки) О, міс Ма, як справи? Ви, напевно, плаваєте напрочуд чудово.

Дженні. (кокетливо посміхаючись) Плаваю не дуже, лише вчуся.

Цянь Цінсянь. (повернувши голову, знову міняє тему розмови) О, так, а ти вже телефонував у Рангун?

Чжао Аньтао. Немає про що турбуватися, сьогодні субота.

Цянь Цінсянь. Ну що ти за людина така! Цілий день нікуди не виходив, що ж ти робив цілесенський день удома?! Завтра зранку, не гаючи часу, зателефонуй їм, не забудь тільки. (пауза, командним голосом) Зателефонуєш мені.....

Чжао Аньтао. Куди?

Цянь Цінсянь. У клуб, не хочу сьогодні йти на той вечір китайської скрипки, я просто виснажена.

Чжао Аньтао. Номер..... (витягуючи записничок).

Цінь Чжен'ї. Давай я тобі зателефоную. (підходить до телефону) Але ж, Люсі, тобі треба співати вище, а на наступному тижні вже генеральна репетиція (як тільки хоче набрати номер, телефон дзвонить, бере слухавку) Алло, хеллоу, кого? Так, мг-м? А-а-а, директор Цзінь, я, що? Я Цінь, так, зачекайте. (до Чжао Аньтао) Це пан Цзінь.

Чжао Аньтао. (мляво) Скажи йому, що А Чао ще не приходив.

Цінь Чжен'ї. Алло, він каже, що А Чао ще не було. Що? В іншій справі? (до Чжао Аньтао) Він каже, що в нього інша справа.

Цянь Цінсянь. (зиркнувши на Чжао Аньтао, підходить до слухавки) Алло, директоре Цзінь? (сміється) Так, хм, хто? Який саме? Начальник Лі? Чи інший Лі? Який Лі? Хм? (прикриває слухавку рукою, повертає голову) Таки правда: на світі немає більшого страху, аніж говорити з гуандунцем на гуаньхуа⁹. (у слухавку) Ага, з «Арнольд трейдинг», начальник Лі? Де?..... Хм-м, унізу в барі? Добре, зараз неодмінно прийдемо, гаразд. (кладає слухавку) Спускайся поговори з ним.

Чжао Аньтао. Вони там разом з Є, путньої розмови не вийде.

Цянь Цінсянь. Так що, не можна його відвести деінде й поговорити? (збирається сама спуститися).

Чжао Аньтао. (навіть не поворухнувшись) Тож скоро наче й Шифу має прийти?

Цянь Цінсянь. А це до чого? Ми всі давно один одного знаємо. (до Цянь Юя) Як тільки прийде пан Юй, одразу поклич нас.

Чжао Аньтао. (нічого не вдіявши, бере верхній одяг, іде слідом за дружиною) Я ненавиджу цю шайку.

Цянь Цінсянь. Якщо вже займаєшся торгівлею, то тримай при собі, що тобі подобається, а що – ні. (нагадуючи йому) Краватка, краватка.

*Чжао Аньтао нічого не залишається, як узяти з вішака краватку.
Зав'язуючи її на ходу, іде.*

Дженні, скориставшись моментом, іде до вбиральні.

⁹ Стара назва китайської загальнодержавної мови.

Шицзуку. *(провівши Цянь Цінсянь поглядом, тяжко зітхнула)* Ну й пані Чжао, просто неперевершена, і красуня, і така талановита.....

Цінь Чжен'ї. Ще б пак, відколи наш Чжао закинув політику й подався в бізнес, він же ж просто пішов стопами дружини, що, безсумнівно, ще більше підвищило її авторитет. Слово його дружина вагомніше понад усе.

Шицзуку. Так. А ти так і не закінчив свою розповідь.

Цінь Чжен'ї. Яку розповідь?

Шицзуку. Про те, чому пан Чжао змінив курс своєї діяльності і приїхав до Гонконгу займатися бізнесом.....

Цінь Чжен'ї. А, все правильно. Я ж наче щойно все й розповів. У політиці він розчарувався, це я ще раніше передбачував. По-перше, події у світі він сприймає дуже просто; по-друге, його сильний характер, він же ж нікому не поступиться. Думаєш, працювати з людьми так просто? Перші два роки, коли бомбували то на заході, то на сході, вони ніде й не залишалися надовго, а переговори Пекіну були короткими, як заячий хвіст. Потім, коли стало зрозуміло, що вище – не під силу, а нижче – і не хочеться, наприкінці минулого року в них визрів план, що й говорити – зайнятися бізнесом. Ось так.....

Шицзуку. Тоді пан Чжао.....

Цінь Чжен'ї. Звісно, вона повністю підтримала. Хоча ні, можливо, це навіть і вона причина цих його починань, це все її постійні вмовляння та поради. А для того, щоб зайнятися торгівлею, треба було задіяти всі авторитетні зв'язки його тестя, відтак, не минуло й десяти років, як стосунки між ними й покращились.

Шицзуку. О, то це добре.

Цінь Чжен'ї. *(приховано)* Думаєш, добре?

Шицзуку також приховано посміхнулася, промовчала.....

Шицзуку. *(ретельно все обдумавши)* Займатися бізнесом – це примножувати гроші?

Цінь Чжен'ї. Ще й як! Глянь-но на розмах нашого Чжао! Ну як? З тим, що було в Шанхаї та Токіо, і порівнювати не можна! *(сміється)*

Шицзуку. *(апатично посміхається)* Пане Цінь, ви ж наче казали, що теж збираєтесь до Рангуну?

Цінь Чжен'ї. *(несподівано це питання присоромило його, посміхаючись)* Хм-м, вони хочуть закупати товар у М'янмі, а в самих немає надійного помічника, тож Люсі запропонувала мені, а й я не опирався, їм потрібна моя допомога. З одного боку, ми давні друзі, я не зміг відмовити; а з другого..... Якщо по-правді, якби не допомога друзів, то на ці півтори тисячі, що мені висилають, просто неможливо прожити. *(сміється)* А тому вирішив спробувати, подивитися, як воно там буде, ну і, знову ж таки, чому б і не змінити напрям своєї діяльності.

Шицзуку. *(киваючи, наче сильно над чимось замислившись)* Останні роки видалися дуже важкими, війна, і ніхто не знає, скільки вона ще триватиме.....

Цінь Чжен'ї. *(спостерігаючи за виразом її обличчя)* Так, життя і справді дуже важке. З рідними ще підтримуєте зв'язок?

Шицзуку. (*зажурено хитає головою*) Уже декілька років, якраз після того, як переїхали сюди..... (*пауза*) Пане Цінґ, як Ви вважаєте, скільки ця війна ще триватиме?

Цінґ Чжен'ї. (*хитає головою*) Важко сказати, ніхто не знає напевне. Цього разу, боюся, що Японія розв'яже війну як з Англією, так і з Америкою.

Шицзуку. (*понуривши голову*) Справді?

Цінґ Чжен'ї. Звісно, сподіваюся, що такого не буде, але якщо все ж таки розв'яже, тоді..... (*помітивши, як змінився вираз її обличчя*) Чого? Га?

Шицзуку. (*тихо*) Мені..... це здається таким нестерпним.

Цінґ Чжен'ї. Чому ж так?

Шицзуку. (*понуривши голову, з-під вій кинула погляд на Цінґ Чжен'ї*) Позавчора, зустрівши пана Чжао й Вас, я раптом згадала одну фразу. Коли ми були в Токіо, невже пан Чжао не розповідав Вам? Коли в Токіо він, ідучи вулицею, відчував на собі пронизливі погляди перехожих японців.....

Цінґ Чжен'ї. Так, він справді це говорив.

Цянь Юй відклав газету, уважно прислухається до її слів.

Шицзуку. (*злегка збуджено*) Зараз, коли я живу тут, я відчуваю на собі погляди кожного перехожого, і вони всі мене пронизують наскрізь, наче лезом.

Цінґ Чжен'ї. (*гірко посміхаючись*) Але тут ніхто й гадки немає, що ти японка.

Шицзуку. (*все ще з понуреною головою*) Але ж я японка! (*мовчить*) Раніше я ніколи й не замислювалася над цим, приїхавши до Китаю, я вважала себе вже китаянкою.

Цінґ Чжен'ї. (*втішаючи її*) Так, ти вже зараз.....

Шицзуку. (*перебиваючи його*) Можливо, більшою мірою я все собі навигадувала, не знаю, чому, але, коли починають говорити про Японію та Китай, про жорстокість японців, мені це так важко витримати. Зараз, навіть коли молодший Юй говорить із Шоучжень.....

Цянь Юй. (*дещо по-дитячому*) Але ж я ніколи не лаяв японців, лише японських мілітаристів та імперіалізм.

Цінґ Чжен'ї. (*намагаючись якомога швидше змінити тему розмови*) Ох, про таке краще не думати, це не ті проблеми, які ми можемо запросто сісти й вирішити, чи не так? (*запалює цигарку*) О, я ж забув запитати, як там дослідження нашого Юя, є якісь нові результати?

Шицзуку. (*ледь-ледь посміхається, щоб розвіяти свою журбу*) Дослідження? Так само, як і війна з Китаєм, затягнулися..... Я вже сама нічого не розумію, а питати його якось незручно.

Цінґ Чжен'ї. Це ж..... Як його там, у висипному тифі..... Ri..... Rick.....

Цянь Юй. (*на одному подиху*) Rickettsia-prowazeki.

Цінґ Чжен'ї. Ого, а ти вже спеціаліст. Так, ці дослідження.....?

Шицзуку. (*повеселішала*) Ага, культивував ці бактерії, досяг чудових результатів, він ще тоді створив протиепідемічну вакцину. Але, як він каже, ще й досі немає ефективних ліків проти тифу, тому він продовжує свої дослідження.

Цінґ Чжен'ї. Мг-м, а в лікарню ще ходить?

Шицзуку. Ні, ще минулої зими звільнився. Так він із самого початку не хотів там працювати, йому було там нецікаво, а змушувати його я не можу.

Цінь Чжен'ї. А живеє..... *(не продовжив своє думки)* Так він досліджує, не виходячи з дому?

Шицзуку. Ох, зібрав гроші, купив цей мікроскоп, так тепер не те, що за двері – з дому не виходить..... Он, лише вечорами може побавитися із Шоучжень або послухати, як грає на скрипці молодший Цянь, а так – усе інше його не хвилює.....

Цінь Чжен'ї. О, так же ж не можна! По-перше, це погано для здоров'я, я його не бачив три роки, а він так уже постарів; по-друге, це те саме, що говорив наш Чжао: наука вимагає вузької спеціалізації і повністю може ізолювати від цілого світу. Пані Юй, ну а Ви? Вчіться он у пані Чжао, піднімайте потрохи жіночий авторитет у вашій сім'ї, почніть помаленьку всім управляти..... *(сміється)*

Шицзуку. *(сміється)* У мене немає такого таланту, як у пані Чжао. *(пауза)* По правді кажучи, останні роки, що ми провели з молодшим Цянем, минули напрочуд жваво. А зараз, коли вони затягують розмови, так і зовсім стали близькими друзями.

Цянь Юй. Та ні, він ще й часто сперечається зі мною.

Цінь Чжен'ї. А через що?

Цянь Юй. Він проти того, щоб я читав газети, проти того, щоб ми з друзями дебатовали на тему сучасної політичної ситуації в країні.....

Цінь Чжен'ї. Ну, це його незмінний принцип. Так до чого ви прийшли?

Цянь Юй. *(хитає головою)* Та ні до чого, я стою на своєму, він – на своєму, так ми ніколи ні до чого не прийдемо. Хоча, насправді, прогрес усе-таки є. *(дивиться на Шицзуку, наче питає дозволу продовжити)* Зараз ми замовляємо газету, і він уже не виступає проти.

Цінь Чжен'ї. А це вже чому?

Цянь Юй. Тому що в мене з'явився одностудець і соратник, якому він аж ніяк не може відмовити читати газети.

Цінь Чжен'ї. Хто? Кому він не може відмовити.....

Цянь Юй. Ну як це хто? Звичайно ж, Шоучжень! Лише вона може змусити його прислухатися до чогось.....

Цінь Чжен'ї. *(циро усміхнувшись)* Точно, відмовити Шоучжень йому бракує слів..... Ох, як же ж швидко плине час.....

Набігли чорні хмари, небо поволі стало сірим, подув сильний вітер.

Цінь Чжен'ї. *(підійшовши до вікна, дивиться на небо)* Отакої, у газеті писали про сильний буревій на північно-західному узбережжі, боюся, що так воно й буде. Чого ж Шифу ще й досі не прийшов.

Цянь Юй. Я піду подивлюся.

Шицзуку. Не варто, він поїхав на машині пана Чжао.....

Цінь Чжен'ї. А школа Шоучжень десь поруч?

Шицзуку. Ага, можливо, він ще заїхав до нас додому.

З вбиральні виходить Дженні, на ходу кладе до дамської сумочки щось схоже на губну помаду; вочевидь, вона щойно завершила свій макіяж. Скрива глянувши на Цянь Юя та всіх інших, підходить до телефону.

Цянь Юй. Кудись ідеш?

Дженні. *(мовчки посміхнувшись, набирає номер телефону)* Hallo, алло, хм-м, *(сміється)* Це ти щойно дзвонив? Так, хм-м, ну то як? *(подумавши, кидає погляд на Цянь Юя)* Ну добре..... Що? Ні, немає. Куди?..... Давай уже кажи, домовилися. *(кладе слухавку, розвертається і, подивившись на себе у дзеркалі, звертається до всіх)* Вельми перепрошую, але я піду.

Цянь Юй. Чому? Не почекаєш уже пана Чжао та інших? Надворі ж вітряно.....

Дженні. Ні, вибач. *(побачивши, що Цянь Юй, як на зло, ані поворухнеться, підходить до нього з глузливим виразом обличчя)* So long! *(Пока!)*

Цянь Юй. Ти куди?

Дженні. Ти ж увечері старанно вчишся, чи не так? *(посміхнувшись, прудко виходить).*

Цянь Юй. *(не зважаючи на неї, надуває губи, але після того, як дівчина йде, він раптом, наче щось згадавши й вибігаючи з кімнати, кричить їй услід)* Jennie, Jennie!

Цінь Чжен'ї та Шицзуку лише поглядають один на одного.

Майже водночас за сценою чути голос Цянь Цінсянь:

«Ти куди? Надворі ж вітряно».

Першою в кімнату заходить Шоучжень, їй уже тринадцять років, енергійна та вродлива, удягнена у шкільну форму – білу блузку та блакитний сарафан.

Щойно зайшовши до кімнати, відразу пригортається до Шицзуку.

За нею слідом заходять Чжао Аньтао та Юй Шифу. Юй Шифу вже на вигляд за п'ятдесят, він відпустив собі вуса й бороду в китайську стилі, а волосся його ще більше посивіло. Як і раніше, він удягнений у давно не модний європейський костюм. Здається, дорогою сюди вони з Чжао Аньтао дуже гаряче розмовляли. Зайшовши до кімнати, Юй Шифу окинув її оціночним поглядом, що змусило Чжао Аньтао припинити свої міркування.

Цінь Чжен'ї. А, друже Юй, наче вік не бачилися! *(тисне руку)*

Заходить Цянь Цінсянь, а за нею слідом – Сюй А'фа.

Цянь Цінсянь. *(повернувши голову, звертається до водія Сюй А'фа, який несе різноманітне приладдя та речі для пікніка й маленький плетений кошик)* Поклади все у внутрішній кімнаті й далеко не йди, ми скоро будемо їхати.

Сюй А'фа. Так. *(відносить речі до внутрішньої кімнати)*

Шицзуку. *(до Цянь Цінсянь)* А як це ви так? Де ви перестрілися всі разом?

Цянь Цінсянь. Та на виході біля бару *(побачивши, що Сюй А'фа вийшов)* О, спустися вниз і попроси міс Ма та молодшого Юя піднятися.

Сюй А'фа. *(поштиво)* Так *(іде).*

Шоучжень. *(до Шицзуку)* Ма, я голодна.

Шицзуку з осторогою дивиться на всіх, мовчки спиняє її.

Чжао Аньтао. *(запаливши цигарку, продовжує говорити, слова ллються просто потоком)* А це мене й не дивує, я не можу з усім весь час погоджуватися, у мене, урешті, є своя думка, своя позиція. Гаразд, шляхи різні, а що було вдіяти, я займаюся власним бізнесом!

Цянь Цінсянь. *(привітавши всіх одним жестом руки, сідає на диван і приєднується до їхньої розмови)* Насправді не можна сказати, що наш бізнес узагалі не приносить жодної користі для держави.

Чжао Аньтао. Правильно, можливо, хтось і говорить, що він, мовляв, наживається на національній біді. Нісенітниця! Я займаюся машинами, металом, ліками. І хто мені може заперечити, що імпорт цих товарів не допомагає нашій державі вести війну спротиву?

Цянь Цінсянь. Так! *(дістає косметичку й починає наносити макіяж)* Літаком за один рейс можна провезти небагато товару, дехто навіть благає нас про косметику. Так, зиску багато, та і місця займає мало, але ми цим не займаємося, оскільки для держави це все не принесе жодних преференцій *(в її руках блиснула помада)* Ось, наприклад, помада – немає жодного стосунку до цієї війни.

Шоучжень не зважає на їхню бесіду, спершись на підвіконня, дивиться кудись у далечінь.

Чжао Аньтао. А тому ти можеш лише заявити мені, що я змінив метод, але в жодному разі не можеш сказати, що я відступився від своїх принципів та цілей. Тепер я при грошах, але, як і раніше, хочу втілити в життя свою мрію. За ці роки я зрозумів, що гроші – це основа всього, а коли їх немає, ти можеш спиратися винятково на власні мрії та грандіозні плани, і кому ти такий потрібен? Я зараз не розкидаюсь гарними словами, моя ціль на сьогоднішній день – заробити гроші, а маючи їх, я все зроблю сам!

Повернувся Цянь Юй, незадоволений і похмурий.

Юй Шифу. *(під час усієї розмови сидить із несхвальним виразом обличчя, жестом руки зупиняє його монолог)* Поволі, стривай-но, увесь цей час ти постійно туркав мене, що я все роблю сам, а зараз тебе послухати – так ти сам перетворився на справжнісінького ізоляціоніста.

Цянь Юй. Правильно, і я те саме кажу.

Цянь Цінсянь. *(перериває його)* А ти не лізь!.....

Юй Шифу. Ти кажеш, що коли в країні кепські справи, то дослідження одного вченого не мають жодного значення; тоді, відповідно, виходить, що, і розбагатівши, хтось один не зможе..... *(добросердно посміхаючись)*

Чжао Аньтао. Ні, гроші для мене – це засіб, а не ціль.

Юй Шифу. *(так само дружньо)* Маючи гроші, ти зможеш реалізувати свої мрії? Принаймні ти так вважаєш.

Чжао Аньтао. Звичайно.

Юй Шифу. Ну що ж, добре. До речі..... *(пауза)* В Японії є одна приказка: «Той, хто бальзамує мумію, і сам може перетворитися на неї». Заради грошей інколи можна від грошей і..... *(замовчує думку)*

Цянь Юй. Гроші можуть і згубити людину.

Цянь Цінсянь. Ха, якщо тобі не потрібні гроші, то вчора треба було менше купувати платівок, винаймати фортепіано і взагалі жити в Гонконгу на дві-три сотні доларів, так звідки ці всі гроші? А я тобі зараз скажу: тато в листі чітко написав, що хоче, щоб ти вступив до університету десь «на південь від хребтів»¹⁰, і в жодному разі аніякої музики, мовляв, у сім'ї молодший син не може бути якимось там музикою.

Цянь Юй. *(надувши щоки)* Тоді чому тобі можна грати на сцені, брати участь в аматорських постановках? Невже в наш час комусь іще потрібні ці п'єси?

Роздратовано йде до спальні.

Чжао Аньтао. *(гулко сміється)* Ха-ха-ха, сказав як зав'язав, ну й молодь зараз пішла.....

Цянь Юй знову виходить зі спальні.

Цянь Юй. *(до Чжао Аньтао)* Купили вечірній випуск?

Чжао Аньтао хитає головою.

Цянь Юй хоче натиснути на дзвіночок, але, подумавши, виходить сам.

Юй Шифу. *(побачивши, що він уже пішов, звертається до Цянь Цінсянь)* Справді хочете, щоб він вступав?

Цянь Цінсянь. *(сміється)* Ні, ми лише його так лякаємо. *(повернувши голову до Шицзуку)* Пані Юй, як Ви думаєте, чи є промінь надії в його музичних починаннях?

Шицзуку. *(серйозно)* Послухавши його друзів і вчителів, усі одностайно твердять, що він надзвичайно талановитий! *(до Чжао Аньтао)* Пане Чжао, вам потрібно його підтримувати.

Чжао Аньтао. Тоді йому слід обов'язково продовжувати своє навчання.

Цянь Цінсянь. *(перебиває його)* Але пані Юй, як Вам та дівчина Ма?

Шицзуку. *(посміхнувшись)* Хм-м.....

Цянь Цінсянь. Вона красуня, але ж, мені здається, щось не те.....

Шицзуку. *(подивившись на вираз обличчя Цянь Цінсянь)* Дуже молода, можливо, ніде не вчилася.....

Цянь Цінсянь. Ні, це якось уже неправильно, я йому завтра добряче вичитаю нагану.

Чжао Аньтао. *(посміхаючись)* Нагану? Він уже не маленька дитина, і ти не зможеш контролювати його, як раніше.

Цянь Цінсянь. *(войовничо)* Не зможу? Хто сказав?!

Чжао Аньтао. А якщо це справжнє кохання? Краще нехай воно все залишається, як є. Коли молоді серця закохані, то стороннє втручання.....

Цянь Цінсянь. *(перехопила його репліку)* Ти вважаєш це втручанням?

¹⁰ Провінції Гуансі та Гуандун.

Чжао Аньтао. *(розмірковуючи)* Стороннє втручання, навпаки, ще більше може розпалити їхні почуття.

Цянь Цінсянь. Тоді десь подалі від мене, очі не бачать – серцю спокійніше. Інакше я повинна буду втрутитися, не контролювати його.....

Шицзуку. *(нишком кидає погляд на Цянь Цінсянь і Чжао Аньтао)* Правильно, зачекайте, а там поволі наставляйте його..... Панночка Ма.....

*Цянь Юй повертається з вечірньою газетою, Шицзуку відразу замовкає.
Шоучжень підбігає до нього, хоче вирвати з рук газету.*

Цянь Юй. *(зупиняє її)* Не можна розпочинати з додатків, скільки раз про це говорити *(потіснившись, удвох читають газету)*.

Цянь Цінсянь заходить до спальні.

Чжао Аньтао. *(підходить до Цянь Юя)* Які новини?

Цянь Юй. *(не підводячи голови)* Зачекайте.

Цін Чжен'ї. *(підходить до вікна, вітер роздуває його одержу)* Ого, як тут прохолодно.

Юй Шифу. *(після глибоких роздумів)* Аньтао, задається, зараз у світі напружена ситуація?

Чжао Аньтао. Гм-м..... Ситуація? Так. *(здивовано)* Але, друже Юй, навіть ти почав звертати на це увагу?

Шицзуку прислухається до їхньої розмови.

Юй Шифу. Мене це, звісно, аж ніяк не стосується, але твоя торгівля, це ж небезпечно?! Якщо.....

Чжао Аньтао. *(обережно перебиває його)* Під час війни що можна взагалі вважати безпечним? Займатися бізнесом, якщо чесно, то це те саме, що й грати в карти на гроші.

Юй Шифу. Тоді ти.....

Чжао Аньтао. Я теж граю на гроші, а що тоді в нас у світі – не гра на гроші? Війна Японії та Китаю – небезпечна гра; Німеччина розв'язала війну з Радянським Союзом – це ще небезпечніша гра.....

Юй Шифу. *(перебиває його)* Так, так, усе правильно, постривай. Я мав на увазі, щоб ти не наслідував японські..... авантюри.....

*Цянь Цінсянь, перевдягнувшись у чарівне вечірнє вбрання,
збирається вийти повечеряти.*

Цянь Цінсянь. Про що мова?

Чжао Аньтао. *(сміється)* Про торгівлю.....

Шоучжень. *(захоплено читає газету)* Це правда?

Цянь Юй. Хіба ні? Дай батькові почитати.

Шоучжень з газетою підходить до Юй Шифу й передає йому.

Цінь Чжен'ї. *(повернувши голову)* Що сталося?

Цянь Юй. Ці кляті японці на півночі Китаю застосували отруйний газ, а ще всі колодязі, річки та водоймища отруїли тифозною бактерією.....

Цінь Чжен'ї. *(привільно)* Мені здається, що нація японців уже на сконі: якби їхнє сонце не заходило й не закінчувався їхній шлях, вони б не вдалися до таких методів.

Шицзуку дивиться на Юй Шифу, повільно підводиться, відходить до краю дивану, присідає, мовчки понурює голову.

Шоучжень. *(підбігає до Шицзуку, тихо)* Тато читає газету!

Вітер посилюється, розвіваючи фіранки навсіді. Цінь Чжен'ї зачиняє вікно, повернувшись, бачить, що Цянь Ціньсянь змінила вбрання.

Цінь Чжен'ї. Усе ще думаєте десь виходити на вечерю? Скоро почнеться буревій.

Цянь Юй. Так, у газеті писали про те, що обсерваторія передбачає буревій у сім балів.

Цянь Ціньсянь. Поїдемо машиною, чого тут боятися?

Цінь Чжен'ї. Хе, вітри в Гонконгу просто неймовірні! На трамваях же ж завжди написано: «сильний вітер», «штормовий вітер», «стрімкий вітер»?! А коли буде справжній буревій, то навіть і машини поздуває в море.

Юй Шифу. *(відкладає газету, глибоко зітхає)* Якщо це правда, то це виключно деградація науки.

Стукіт у двері.

Чжао Аньтао. Come in. (Заходьте).

У кімнату заходить торговець, удагнений у старомодний китайський костюм, грубий, ніж довгий.

Чжао Аньтао. *(здивовано)* О, друже А Чао, ти.....

А Чао. *(вітається з Цянь Ціньсянь)* Пані Чжао, *(не зважаючи на інших)* у мене є новини.....

Чжао Аньтао. Щойно малий Є та директор Цзінь.....

Юй Шифу квапливо підходить до Шицзуку.

А Чао. *(перебиває його)* Я знаю. *(показує пальцем угору)* Мій номер поверхом вище..... Про що він із тобою говорив?

Чжао Аньтао. Казав, що хоче знайти тебе підписати контракт, про ті вісімдесят машин.....

А Чао. *(махнувши рукою)* Не зважай на нього, не всі такі дурні, щоб зароблені гроші всі йому віддавати. Ти з ним не зв'язувався?

Чжао Аньтао. Ні, а що?

А Чао. І правильно (*тягне його за руку до авансцени*). Є новини по тих «Доджах», що ти замовив?

Чжао Аньтао. Звісно, є!

А Чао. Вони вже відправили чи ні?

Чжао Аньтао. У серпні відвантажили на внутрішній рейс, протягом року з Янгону буде поставлятися товар.

А Чао. Цьому можна вірити?

Чжао Аньтао. Звісно, я отримав телеграму від майстра своєї справи.

А Чао. Окрім цього, ти ще щось замовляв?

Чжао Аньтао. Небагато, ще деякий інструмент, запчастини.....

А Чао. (*збуджено тисне йому руку*) О, тоді вітаю Вас! Кому щастить, тому й доля! Уперше став до діла – і так поталанило.....

Чжао Аньтао. Що?

А Чао. (*з портфеля дістає папірець*) Подивіться на цю телеграму.

Чжао Аньтао. (*читає телеграму, поволі починає збуджуватися, дочитавши, тремтячими руками повертає телеграму. Навіть не потиснувши протягнену руку А Чао й наче забувши про все на світі, повертається на попереднє місце*) Ох, таку новину дозвольте мені самому розповісти!

Цянь Цінсянь. Що..... що сталося?

А Чао, ледь-ледь посміхаючись, спостерігає за ним, повільно затягує цигарку, сідає.

Чжао Аньтао. Екстрений декрет США: починаючи з 1 вересня, усі автомобілі та будь-які їх комплектуючі, окрім зумовлених законом «Про ленд-ліз»¹¹, експортувати забороняється.....

Цянь Цінсянь. (*схвильовано*) Виходить, замовлена нам партія.....

Чжао Аньтао. Нам просто пощастило! Була відправлена якраз до цього наказу про заборону. Уже все відвантажено і пливе водами Тихого океану під супровід проливних дощів та сильних вітрів.....

Цінь Чжен'ї. (*квапливо потискає йому руку*) Ти просто майстер! Ох і при звичайся ти швидко!

Чжао Аньтао. Ти маєш хвалити не мене, а мою дружину. Це все її заслуга. (*відчиняє двері, підходить до виходу*) Гей, Воу! (Офіціанте!) Шампанського, шампанського.....

Цінь Чжен'ї. Ох, у світлі останніх подій ціни на інструменти та комплектуючі мають ще вирости.

Цянь Цінсянь. Так! (*тихо*) Швидше бери, це все тобі (*дає готівку*).....

Слуга сторопіло витріщив очі, відкриває шампанське.

Чжао Аньтао. Давайте відсвяткуємо! (*дивиться на Юй Шифу, який невпинно про щось глибоко роздумує*) Агов, друже, ти маєш бути радий за мене! Ти чого? (*першим осушив келих*).

¹¹ Прийнятий 11 березня 1941, закон про ленд-ліз дозволив виробництво і продаж озброєнь, боеприпасів, продовольчих і промислових товарів країнам антигітлерівської коаліції, чий оборонні потреби, на думку президента США, були життєво важливими для цілей оборони США.

Надворі здійснюється буря, блискає, усі згуртувалися ближче, окрім Шицзуку.

Чжао Аньтао. Не треба боятися, не треба боятися. Якщо є гроші, немає чого боятися. І вітер, і дощ – усе на щастя, навіть якщо цю кімнату рознесе буревієм – теж на щастя! *(піднімає келих)* Шифу, коли є гроші, нічого не варто боятися. Твої дослідження, *(до Цін'я Чжен'ї)* твоє управління філіалом у Янго-ні, *(до Цянь Юя)* твоя..... твоя музика – усе обернеться без клопоту! Давайте, давайте підніmemo келихи! Я знаю, що робити!

Чжао Аньтао. *(повернувши голову, бачить, що Шицзуку сидить, не рухаючись, радісно підносить їй келих шампанського)* Okusan, давай, випий за мене! Ти чого?

*Юй Шифу підходить ближче, показує жестом Чжао Аньтао, що не треба її примушувати. Тихо присідає поруч із нею.
Чути сильний гуркіт грому, Шоучжень закриває вуха руками.*

Шоучжень. Мам, мені страшно!

Завіса.

Переклад з кит. О. Воробей

Стаття надійшла до редакції 10.08.2021

Мета Асоціації полягає в сприянні розвитку наукових досліджень Китаю в Україні й розробці освітніх китаєзнавчих дисциплін, а також у популяризації сучасних знань про китайську цивілізацію. Асоціація сприяє активізації наукових, освітніх, культурних і ділових контактів між Україною й Китаєм, але при цьому не бере участь у політичній діяльності будь-якого роду.

Будь-яка людина, зацікавлена в сприянні досягнення цілей і завдань діяльності Української асоціації китаєзнавців, може вступити в Асоціацію шляхом подачі заявки на членство.

Членство в Асоціації відкрито для громадян усіх країн світу, чиї інтереси пов'язані з китаєзнавством.

Усі члени Асоціації запрошуються до участі в заходах і нарадах Української асоціації китаєзнавців, а також мають право голосувати й посідати виборні місця.

Президент: КІКТЕНКО Віктор Олексійович, д-р. філос. наук, ст. н. сп., зав. відділом Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

тел.: (+380 44) 353-7286

моб.тел.: (+380 96) 852-7454

e-mail: kiktenko@gmail.com

Виконавчий секретар: ГОБОВА Євгенія Валеріївна, канд. філол. наук, молодший науковий співробітник відділу Азіатсько-Тихоокеанського регіону Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України

моб. тел.: (+380 66) 729-0549

e-mail: jane.lutsenko@gmail.com

Місцезнаходження:

01001 Україна, Київ, вул. Грушевського 4,

Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,

кімн. 211, Українська асоціація китаєзнавців

тел.: (+038-044) 353-7285

e-mail: info@sinologist.com.ua

<http://www.sinologist.com.ua>

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Науковий збірник «Китаєзнавчі дослідження» приймає статті українською, російською, англійською та китайською мовами, надіслані на e-mail: info@chinese-studies.com.ua.

Вимоги до оформлення статті:

Рукопис подається у вигляді документа MS Word із розширенням *.rtf або *.doc. Редакція журналу здійснює зовнішнє та внутрішнє анонімне рецензування статей та перевірку на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендується така схема представлення наукової статті в журналі:

Блок 1. УДК, заголовок, ПІБ автора (співавторів) (транслітерація), науковий ступінь, учене звання, назва, адреса організації, електронна пошта усіх або одного автора, анотація (270–300 слів), ключові слова (5–7 слів) англійською мовою.

Блок 2. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), повний текст статті мовою оригіналу.

Блок 3. Список літератури з кириличними посиланнями.

Блок 4. Транслітерований список літератури (References).

Блок 5. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова українською мовою.

Блок 6. Заголовок, ПІБ автора (співавторів), анотація, ключові слова російською мовою.

Вимоги до ілюстрацій та списку літератури:

Усі графічні файли подаються окремо від текстового у відповідному форматі, наприклад *.jpg.

Посилання на літературу наводяться у тексті. У квадратних дужках подається ім'я автора, рік видання (без коми перед ним) і, в разі необхідності, сторінки: [Michalak-Pikulska 2002, 66]. Ініціали наводяться після прізвища автора лише у тому випадку, коли в статті є посилання на кількох авторів з однаковим прізвищем. Якщо в одному місці наводяться посилання на кілька праць, вони подаються в хронологічному порядку через крапку з комою. Якщо йде посилання на колективну монографію, енциклопедію, словник тощо, у квадратних дужках наводяться перші слова назви: [Manzil... 2013]. Текстові посилання подаються наприкінці статті, перед літературою.

Список цитованої літератури, розміщений в алфавітному порядку, подається у кінці статті під назвою **ЛІТЕРАТУРА**. При оформленні списку літератури слід дотримуватися вимог Національного стандарту України **ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»**. Назви цитованих праць оформляються за таким зразком:

Кіктенко В.О. «Китайська мрія» як теорія нового етапу модернізації КНР. *Східний світ*. 2015. № 3. С. 106–114.

Манхейм К. Избранное: диагноз нашего времени. Москва : Изд-во «РАО Говорящая книга», 2010. 744 с.

Brown K. The Communist Party of China and Ideology. *China: An International Journal*. 2012. Vol. 10. № 2. P. 52–68.

Транслітерований список цитованої літератури (**References**) оформлюється за гарвардським стилем. Він подається повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наведений мовою оригіналу відповідно до вимог ДАК України, незалежно від наявності у ньому англійських джерел. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються в **References**. Транслітерація здійснюється за стандартом BGN/PCGN.

Для транслітерованих праць (з оригіналу кирилицею) пишемо англійською мовою повне місце видання, а також позначення томів, номерів, сторінок ("Vol.", "No.", "pp.", "p."). Назву видавництва залишаємо транслітерованою. Зазначаємо наприкінці речення мову видання, наприклад (In Ukrainian). Більше інформації див.: http://chinese-studies.com.ua/uk/for_authors

Транслітерація іноземних слів здійснюється латинською графікою з відповідною діакритикою. Власні імена, назви передаються за допомогою літер українського алфавіту з урахуванням традиційних написань.

Формат 70x108/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 23,98.
Замов. № 1121/419. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.